پێناسە و پێویستیی و گرنگیی

ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ

چاپی دووەم

بە دەستکاریی و لێ زیادکردنی زۆرەوە

عەلی باپیر

التفسیر

www.youtube.com/alibapir1

لە تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان لەگەڵتانین
Stay in touch on social media
نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

MediaAmeerOffice

AliBapirw/عەلی باپیر

archive.org/details/@alibapir

AliBapir

Google Play

App Store

AliBapir/عەلی باپیر

AliBapir1

AliBapir/عەلی باپیر

AliBapir / عەلی باپیر

www.alibapir.net

کوردی - عربي - English

ڕاگەیاندنی مەکتەبی ئەمیر

پێناسە و پێویستی و گرنگیی ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ

www.alibapir.net

ڕێبازی پێغەمبەری خوا (صلی الله علیه وسلم)
نووسینی: عــەلی بـــاپیر
مافی لە چاپدانەوەی پارێزراوە بۆ نوسینگەی تەفسیر
چاپی دووەم ٢٠١٨ز- ١٤٣٩ك

نوسینگەی تەفسیر
بۆ بڵاوکردنەوە
هەولێر- شەقامی 30 مەتری تەنیشت منارەی چۆلی
+964 750 818 08 66
www.al-tafseer.com
tafseeroffice@yahoo.com
/TafseerOffice

ئامادەکردنی پێڕست - نوسینگەی تەفسیر
ڕێبازی پێغەمبەری خوا (صلی الله علیه وسلم) ،
عەلی بـــاپیر (نووسەر)،
٢٧٥ لاپــەڕە ،
١٧* ٢٤ سم ،
بابـەت ، ئـایینی
تیراژ ، ١٥٠٠ دانە

لە بەڕێوەبەرایەتی گشتی کتێبخانە گشتیەکان - هەرێمی کوردستان
ژمارە سپاردنی (٦٤٤) ی ساڵی ٢٠١٥ پێدراوە.

ISBN: 978-9933-593-28-2

"بیروبۆچونی ئەم کتێبە، مەرج نیە هەمان بیرو بۆچونی نوسینگەی تەفسیر بێ"

خـەتی بـەرگ : نـــەوزاد کۆیـــی
دیزاینی ناوەوە و بەرگ : زەردەشت کاوانی

پێناسە و پێویستیی و گرنگیی
ڕێبازی
پێغەمبەری خوا ﷺ

نووسینی

عەلی باپیر

www.youtube.com/alibapir١

﴿ لَّقَدۡ كَانَ لَكُمۡ فِي رَسُولِ ٱللَّهِ أُسۡوَةٌ حَسَنَةٞ لِّمَن
كَانَ يَرۡجُواْ ٱللَّهَ وَٱلۡيَوۡمَ ٱلۡأٓخِرَ وَذَكَرَ ٱللَّهَ كَثِيرٗا ٢١ ﴾

الأحزاب: ٢١

www.alibapir.net

پێشکەش بێ

بەهەر کەسێك بەردەوام لە هەوڵی قووڵتر و باشتر ئاشنابوون بە پێغەمبەری کۆتایی (صلى الله عليه وسلم) و شارەزابوونی ڕێبازەکەی دایە، تاکو بتوانێ چاکتری جێ بەجێ بکات لە ژیانی تاکیی و خێزانیی و کۆمەڵایەتیی دا.

پێشــەکی چاپی یەکەم

الْحَمْدُ للهِ نَحْمَدُهُ وَنَسْــتَعِينُهُ، وَنَسْــتَغْفِرُهُ، وَنَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ شُرُورِ أَنْفُسِــنَا، وَمِنْ سَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا، مَنْ يَهْدِه اللهُ فَلاَ مُضِــلَّ لَهُ، وَمَنْ يُضْلِلْ فَلاَ هَادِيَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَن لاَ إِلَهَ إِلاّ اللهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسولُهُ.

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِۦ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُم مُّسۡلِمُونَ ١٠٢﴾ آل عمران

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱتَّقُواْ رَبَّكُمُ ٱلَّذِي خَلَقَكُم مِّن نَّفۡسٖ وَٰحِدَةٖ وَخَلَقَ مِنۡهَا زَوۡجَهَا وَبَثَّ مِنۡهُمَا رِجَالٗا كَثِيرٗا وَنِسَآءٗۚ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ ٱلَّذِي تَسَآءَلُونَ بِهِۦ وَٱلۡأَرۡحَامَۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلَيۡكُمۡ رَقِيبٗا ١﴾ النساء

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَقُولُواْ قَوۡلٗا سَدِيدٗا ٧٠ يُصۡلِحۡ لَكُمۡ أَعۡمَٰلَكُمۡ وَيَغۡفِرۡ لَكُمۡ ذُنُوبَكُمۡۗ وَمَن يُطِعِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ فَقَدۡ فَازَ فَوۡزًا عَظِيمًا ٧١﴾ الأحزاب

أَمّا بَعد: فَإِنَّ أَصْدقَ الحديث كَلامُ الله وَخَيرَ الهَدْيِ هَديُ مُحَمَّد صَلَّى اللّه عَليهِ وَسلَم وَشَرَّ الأُمورِ مُحْدَثاتُها، وَكُلَّ مُحدثةٍ بِدْعة، وَكُلَّ بِدْعةٍ ضَلالة، وَكُلَّ ضَلالةٍ في النّار.

خوێنەری سەنگین!

ئەم کتێبەی بەردەستت لەدوو بەش پێك هاتوە[١]، **بەشی یەکەمیان:** لە ئەسڵ دا وتارێکی بەندە بووە، کە لە هۆڵی (بۆنەکان) لە شاری (ڕانیە)ی دەروازەی

---

(١) ئەوە لەچاپی یەکەمی دا.

ڕاپەڕین، لە کۆڕێك دا بە ناوونیشانی: {چۆنیەتی مامەڵەکردن لەگەڵ سوننەتی پێغەمبەردا (صلی الله علیه وسلم)}، دراوەو، پاش هێنانە سەر کاغەز، لەلایەن چەند برایەکی دڵسۆزەوەو، چاوپێداگێڕانەوەی خۆم، بەمجۆرەی لێهاتوە.

بەشی دووەمیشیان: (چۆن شوێن ڕێبازی پێغەمبەر بکەوین؟!)، باسێکی کتێبی: (الإسلام کما یتجلّی فـي کتاب الله)یە، وەرمگێڕاوەتە سەر زمانی کوردیی.

شایانی باسیشە بابەتی سوننەتی پێغەمبەری خوا (صلی الله علیه وسلم) دەریایەکی قووڵ و فراوانەو، هەق پێدانی زۆر زەحمەتە، بەڵام من لەم بەرهەمەدا هەوڵمداوە، لەبواری لێتێگەیشتن و مامەڵە لەگەڵ کردنی سوننەتی پێغەمبەردا، چەند تێبینی و سەرنج و بەرچاوڕوونییەك بخەمەڕوو، کە پێم وایە گەلێك هەڵە و پەڵەی جۆراوجۆری مسوڵمانان بەهەموو توێژەکانیانەوە، ڕاست دەکەنەوەو، ڕێی تێگەیشتنێکی ڕاستترو قووڵتر، لەبارەی سوننەتەوەو، هەڵس وکەوت کردنێکی سەرڕاستانەتر، بۆ مسوڵمانان دەرەخسێنن و ئاچووغ دەکەن.

شایانی باسیشە لەم ڕۆژگارەدا لەبارەی سوننەت و ڕێبازی پێغەمبەری خوا (سنة رسول الله) (صلی الله علیه وسلم)، مشت و مڕو ڕاجیایی و ناکۆکییەکی زۆر هەیە لەنێو مسوڵماناندا، کە بەڕای بەندە سەرجەم ئەو بیروڕا جیاوازو ناکۆکانە، لەسێ حاڵەتدا بەرجەستە دەبن:

حاڵەتی یەکەم: نکووڵیی لێکردنی سوننەت (إنکار السنة) بە بڕوبیانووی جۆراوجۆرەوە، کە دیارە لایەنگرانی ئەم ڕایە مەگەر چۆن، دەنا لە دەرەوەی بازنەی ئیسلام و مسوڵمانەتیدان و، کێشەی ئەو جۆرە کەسانەش تەنیا لەگەڵ دەقەکانی سوننەت نیە، بەڵکو هەمان کێشەو گرفتیان "ئەگەر بوێرن بیڵێن" لەگەڵ قورئان و ئایەتە موبارەکانیشیدا هەیە!

حاڵەتی دووەم: تێپەڕاندن و زێدەڕۆیی کردن لە: بەسوننەتی پابەندکەر (السنة المُلْزِمة) لە قەڵەمدانی سەرجەم دەقەکانی سوننەت و، بەبەشێك لەئیسلام دانانیاندا، بەبێ سەرنجدانی جۆرو نێوەڕۆکیان و، سەنەدو پلەی ڕاستییان.

حاڵەتی سێیەم: بەزایەدان و کورت هێنان بەرانبەر سوننەت و بەبێ هەبوونی بەڵگەیەکی یەکلایی کەرەوەو ناچارکەر، ڕەتکردنەوەی بەشێك لە دەقەکانی سوننەت، بە بیانووی جۆراوجۆرو ئیددیعای بێ بنەما.

هەڵبەتە هەمیشە خەتی نێوەڕاست گرتن (التوسُّط) و هاوسەنگیی (اعتدال) یش مرۆڤ لە هەردووك حاڵەتی تێپەڕاندن (إفراط)و بەزایەدان (تفریط) دەپارێزێ و ئێمەش لەم کتێبەدا هەوڵی ئەوەمان داوە، کە لەبواری مامەڵەکردن لەگەڵ سوننەتی پێغەمبەری خوادا (صلى الله عليه وسلم)، ئەو ڕێیە ڕاستە پێشان بدەین.

هیواداریشم ئەم کتێبە ئەو ئامانجە گرنگەی
بۆی نووسراوە، بیهێنێتەدی.

سبحانك اللهم وبحمدك، أشهد أن لا إله إلاّ أنت،
أستغفرك وأتوب إليك

٣ شعبان ١٤٣٦ ك
٢١ مایسی ٢٠١٥ ز

پێشەکی چاپی دووەم

الحمدلله والصلاة والسلام والبركات من الله على رسول الله محمد المبعوث رحمة للعالمين، وآله المهتدين بهداه المبين، من الصحب والأزواج والقرابة والتابعين لهم بإحسان الى يوم الدين.

خوێنەری بەڕێز!

لەم ڕۆژگارەدا مشت و مڕ لەبارەی ڕێباز (سنة)ی پێغەمبەری خواوە (صلى الله عليه وسلم) زۆرە و بەردەوامیش لەو بارەوە مشت و مڕ هەبووە و هەر دەشبێ، ئنجا چ بەهەق چ بەناهەق.

بەڕای بەندەش باشترین جۆری و شێوازی بەرگریی کردن لەڕێبازی پێغەمبەری خوا (محمد) بریتیە لەڕاست و دروست ناساندن و خستنەڕووی ئەو ڕێبازە بەرزو بەپێزە، چونکە وەك گوتراوە: (الناس أعداءُ ماجَهِلُوا) خەڵك دژی شتێکن کە پێی ئاشنانەبن.

ئنجا ئامانج و مەبەستی بنەڕەتیی ئامادەکردنی ئەم کتێبەش هەرئەوەیە کە ڕێباز و ڕێ و شوێنی پێغەمبەری کۆتایی (محمد) (صلى الله عليه وسلم) بەشێوەیەکی ڕاست و دروست پێناسە بکرێ و، وەك خۆی بخرێتە ڕوو.

شایانی باسەیشە ئەم کتێبە لەچاپی دووەمی دا، زۆر جیاوازە لەچاپی یەکەمی، چونکە وێڕای گۆڕینی ناو ونیشانەکەی لە: (شوێنکەوتنی سوننەتی پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) لەنێوان کەمتەرخەمیی و زێدەڕۆیی دا) بۆ: (پێناسەو

پێویستیی و گرینگیی ڕێبازی پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم)).

حەوت بەشی دیکەشی لێ زیاد کراون[١]، بەشەکانی لە دووانەوە بوونە نۆ بەش، بەم شێوەیەی خوارەوە:

بەشی یەکەم: ڕێباز (سنة)ی پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) یانی چی؟

بەشی دووەم: چۆن شوێن ڕێبازی (سنة)ی پێغەمبەر بکەوین؟!

بەشی سێیەم: بەڵگەکانی سەرچاوە بوونی سوننەت بۆ شەریعەت.

بەشی چوارەم: ڕوونکردنەوەی چۆنیەتی پەیوەندیی نێوان قورئان و سوننەت.

بەشی پێنجەم: بەبێ شارەزایی لە قورئان، مەحاڵە تەنیا بەهۆی سوننەتەوە بتوانرێ تێگەیشتنێکی ڕاست و هاوسەنگ لەبارەی ئیسلامەوە دەستگیر ببێ.

بەشی شەشەم: ڕەواندنەوەی تەمو مژ لەسەر کۆکردنەوەی سوننەت.

بەشی حەوتەم: جۆرەکانی سوننەت.

بەشی هەشتەم: هۆیەکانی هەڵبەستن (أسباب الوضع) و چۆنیەتی لەیەك جیاکردنەوەی فەرموودەو قسەی هەڵبەستراو.

بەشی نۆیەم: ناگونجێ فەرموودەی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) لەگەڵ هیچ کام لە: (عەقڵ، قورئان، واقع، زانست) دا دژبوەستێ.

شایانی باسیشە، کە لەنێوان هەندێك بەشی زیادکراوی ئەم چاپە و هەردووك بەشی یەکەم و دووەم دا، وێکچوون و جۆرێك لەدووبارە بوونەوە هەیە، بەڵام وەك گوتراوە:(في الإعادة إفادة) ئنجا هەرکام لەبەشەکان شێواز و تایبەتمەندیی خۆیانیان هەیە و مایەی بەرچاو ڕوونیی و تیشك خستنە سەری بابەتەکانن.

---

(١) ئەو حەوت بەشەش لەتەوەری یەکەمی مەوسوعەی (بیرکردنەوەی ئیسلامیی لەنێوان وەحی و واقعدا) وەرگیراون، کە بەرهەمێکی بەندەیە و لەژێر چاپە.

هیواداریشم ئەم کتێبە لەم چاپی دووەمیدا، ببێتە مایەی بەرچاو ڕوونیی زیاترو چاکتری عەودالانی هەق و، شەیدایانی ڕێباز و ڕێ و شوێن و ئاکار و ڕەوشتی بەرز و مەزنی پێغەمبەری کۆتایی (محمد).(صلى الله عليه وسلم)

سبحان ربك رب العزة عما يصفون

والسلام على المرسلين، والحمد لله رب العالمين

٢٠١٧/٨/٢٠ ز

١٤٣٨/١١/٢٨ك

هەولێر

بەشی یەکەم

ڕێبازی پێغەمبەری خوا

(صلى الله عليه وسلم)

یانی چی؟

www.youtube.com/alibapir١

MediaAmeerOffice

AliBapirw/عەلی باپیر

archive.org/details/@alibapir

AliBapir

Google Play App Store

لە تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان لەگەڵتانین
Stay in touch on social media
نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

www.alibapir.net
کوردی - عربي - English

راگەیاندنی مەکتەبی ئەمیر

AliBapir/عەلی باپیر

AliBapir١

AliBapir/عەلی باپیر

AliBapir / عەلی باپیر

www.alibapir.net

دەستپێك

بەڕێزان!

هەركامێك لە ئێمە ئەگەر هەر تۆزێك ئاگاداری وەزعی دنیا بێ، دەزانێ كە ئەمڕۆ ئۆممەتی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) لە ڕۆژهەڵاتی دونیاوە بۆ ڕۆژئاوای و، لە باكووریەوە بۆ باشووری، نەك هەر لە قەیرانێك، بەڵكو لە چەند جۆرە قەیرانێكدا دەژی: عەقیدەیی، ئاكاریی، ئابووریی، فیكریی، ئەمنیی، بەڵام ئەگەر خەڵكی دیكە، خەڵكی نا مسوڵمان، سەری لێدەشێوێ و سەرگەردان دەبێ و تووشی قەیران دەبێ و، نازانێ چۆن خۆی لەو گرفت و كێشانە دەرباز بكات! ئێمە هەمیشە ڕێی سەرفرازیی و چارەسەرمان لەبەر دەستدایە، كە ئەویش بریتیە لەو وەحیی و پەیامەی خوا بە پێغەمبەری خاتەمدا (محمد) (صلى الله عليه وسلم) ناردوویەتی، وەحیی خواش لە قوڕئاندا بەرجەستەیەو، لەو ڕێبازو ڕێ و شوێنەی پێغەمبەردا (صلى الله عليه وسلم) كە قوڕئانی بۆ بەرجەستە كردووین، چونكە سوننەتی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) بریتیە لە بەرجەستەكردنی قوڕئان لەسەر ئەرزی واقیع.

ئەو بابەتەی من ئامادەم كردوە و هیوادارم بە وردی لەگەڵمدا بن، بابەتێكی زۆر گرنگ و هەستیارە، {چۆنیەتی مامەڵەكردن لەگەڵ سوننەتی پێغەمبەردا (صلى الله عليه وسلم)}.

لەسەرەتاوەش دەڵێم:

وشەی ڕێبازی پێغەمبەری خوا (سنة رسول الله) مەبەستم پێی كۆی ئەو ڕێبازو ڕێ و شوێنەیە، كە پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) بۆی بەجێ هێشتووین، ئنجا من بابەتەكەی خۆم لە حەوت خاڵدا دەخەمە ڕوو، كە ئەمانە ناوونیشانەكانیانن:

١- پێناسەی سوننەتی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم).

٢- گرنگیی سوننەت بۆ پابەندییەكی ڕاست و دروست بە قورئانەوە.

٣- بەڵگەبوونی سوننەت لەبواری یاساكانی شەریعەتدا.

٤- جۆرەكانی حوكمەكانی سوننەت، بەنسبەت پەیوەندییان بەقورئانەوە.

٥- پۆلێنكردنی سوننەت، لە ڕووی سەنەدەوە.

٦- پۆلێنكردنی سوننەت، لە ڕووی نێوەڕۆكەوە.

٧- بەرهەمی مامەڵەی ڕاست ودروست لەگەڵ سوننەتدا.

هەڵبەتە هەوڵدەدەم زۆر بە چڕیی و پڕیی و گوشراویی قسەكانم بكەم و، زۆرجار شەرح و تەفسیرەكەی عایدی خۆتان دەكەم.

ا- پێناسەی سوننەتی پێغەمبەر:

هەم شەرعزانان (فقهاء) و هەم زانایانی بنچینەکانی شەرع (أصول الفقه) و هەم فەرمووده‌ناسان (محدِّثون) پێناسەی سوننەتیان کردوە: شەرعزانان وشەی سوننەتیان لە بری (مندوب) و (تطوع) بەکارهێناوە، بەڵام زانایانی (أصول الفقه) و (محدِّثون) وشەی سوننەتیان بۆ ئەو ڕێبازو ڕێ و شوێنەی، کە پێغەمبەری خوا (صلی الله علیه وسلم) لەسەری بووە، بەکارهێناوە، دیارە (سنة)یش وشەیەکی عەرەبییەو لە ئەصڵی زماندا بەمانای ڕێبازێکی چەسپاوە:

(السنة: الطريقة والسيرة يقال: سنَّ بهم سنة فلان، وفي السنة معنى وقوع شيء على نحو مطَّرد ثابتٍ)، كما قال تعالى:

﴿ سُنَّةَ ٱللَّهِ فِي ٱلَّذِينَ خَلَوۡاْ مِن قَبۡلُۖ وَلَن تَجِدَ لِسُنَّةِ ٱللَّهِ تَبۡدِيلٗا ﴾ الاحزاب -٦٢

واتە: وشەی سوننەت لە زمانی عەرەبییدا بە مانای ڕێگاو ڕێباز دێ، دەگوترێ: (سنَّ بهم سنَّة فلان) واتە: بە هەمان ڕێبازی فڵان کەسدا بردنی، یان مامەڵەی لەگەڵدا کردن، هەروەها وشەی سوننەت بە حاڵەتێکی چەسپاو و نەگۆڕ دەگوترێ، کە بەردەوام بێ، وەك خوا فەرموویەتی: (ڕێبازی خوا لەوانەدا کە پێشتر ڕابردوون، گۆڕان بۆ ڕێبازی خوا نابینی).

ئنجا وشەی سوننەت لە (إصطلاح)دا، واتە: لەباوی زانایانی (أصول الفقه) و زانایانی فەرموودە (علماء الحديث)دا و ئەو پێناسەیەی کە لەسەری ڕێککەوتوون ئاوایە: (السنة ما صدر عن رسول الله غير القرآن، من قول أو فعل أو تقرير، ومنه سيرته)[1]، یانی سوننەت بریتییە لەوەی کە لە پێغەمبەری خواوە (صلى الله عليه وسلم) بە ئێمە گەیشتوە، لە فەرمایشت و کردەوە و لە دانپێداهێنان

---

(١) بڕوانە: تيسير علم أصول الفقه، ص١٧-٢٨، عبدالله بن يوسف الجديع.

{دوایی زیاتر بۆتان ڕوون دەکەمەوە، ئەمانە مانایان چۆنە؟}.

هەروەها سیرەو ژیانی پێغەمبەریش (صلى الله عليه وسلم) دەکەوێتەوە نێو بازنەی سوننەتەوە.

کەواتە: سوننەت سێ بەشە:

١- سوننەتی گوتەیی (السنة القولية):

ئەو فەرمایشتانەی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) **فەرمووِنی، کە ئەویش دەبێتە دوو بەش:**

أ- فەرموودەی ڕاشکاوی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) (القول الصريح)،

بۆ وێنە: فەرموویەتی:

(إنمـــا الأعـــمـــال بالنيـــات).[1]

واتە: بێگومان کردەوە باشەکان بە پێی نیەتن، یانی: کردەوە باشەکان بە پێی نیەت و نیازی دڵ، لە ئینسان وەردەگیرێن.

ب- لەمانای فەرموودە و گوتن دایە (فيه معنى القول):

جۆرێکی دیکەی سوننەتی قەولیی ئەوەیە کە مانای فەرموودەی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) دەگەیەنێ، نەك خۆی فەرموودە بێ، ڕاستەوخۆ، بۆ وێنە: هاوەڵان گوتوویانە:

(أَمَرَنَا رَسُولُ اللَّهِ بِسَبْعٍ وَنَهَانَا عَنْ سَبْعٍ....).[2]

پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) فەرمانی بە حەوت شت پێکردووین‌و حەوت شتیشی لێ قەدەغە کردووین.

---

(١) البخاري: ١ ، و مسلم: ١٩٧

(٢) البخاري: ٥٦٣٥، ومسلم: ٢٠٦٦.

هەروەها گوتوویانە: (أُمِرْنَـا بالصـدقـة...).[١]

واتە: فەرمانمان پێکراوە کە خێر بکەین.

هەروەها گوتوویانە: (نُهينـا عـن التكـلُّف...).[٢]

واتە: ڕێگرییمان لێکراوە کە سەختگیریی بکەین.

٢- سوننەتی کردەیی (السنة الفعلية):

سوننەت تەنیا ئەوە نیە کە پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) فەرموویەتی، بەڵکو جۆرێکی دیکەی ڕێوشوێن و ڕێبازی پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) بریتیە لە کردەوەکانی، ڕەوشت و ئاکارو هەڵسوکەوتی، بۆ وێنە: پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) ڕۆژێك کۆمەڵە گەنجێك میوانی بوون، ئنجا گێڕەرەوە (راوي) کە دەڵێ: دوای ئەوەی پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) زانی، تامەزرۆیی سەردانی ماڵەوەمان کردوە، چەند ئامۆژگارییەکی کردین، لە کۆتایی ئامۆژگارییەکانی دا پێی فەرمووین:

(وصـلُّوا كمـا رأيتمونـي أُصلِّي).[٣]

واتە: (نوێژ بکەن، وەك چۆن منتان بینی، نوێژم کرد)، هەروەها دوای ئەوەی لەبەرچاوی هاوەڵانی حەجی کردوە، فەرموویەتی:

(لتـأخـذوا عني منـاسككم...).[٤]

واتە: خوا پەرستییەکانی حەجم لێ فێربن، یانی: تەماشام بکەن و خواپەرستییەکان حەج لەمنەوە فێربن.

---

(١) البخاري: ٤٦٦٩، ومسلم: ٢٣٥٢، عن ابن مسعود.

(٢) البخاري: ٧٢٩٣، عن عمر "رضي الله عنه".

(٣) البخاري: ٦٨١٩، عن مالك بن حويرث.

(٤) مسلم: ١٢٩٧، عن جابر بن عبدالله.

٣- سوننەتی دان بۆ پێداهێنان (السنة التقريرية):

سوننەتی تەقریریی کە زانایان ئاوایان پێناسە کردوە: (المقصود بها: سكوت النبي وتركها الإنكار على قولٍ أو فعلٍ وقَعَ بحضرته أو في غيبته و بَلَغهُ، أو تأكيده الرضا بإظهار الإستبشار به أو استحسانه).(١)

واتە: بریتیە لەوە کە پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) شتێك لەبەرچاوی کرابێ، یاخود قسەیەك گوترابێ، ئنجا لەلای وی بووبێ، یاخود لەلای وی نەبووبێ، بەڵام دوایی پێیگەیشتبێتەوەو، ڕەخنەی لێ نەگرتبێ، یاخود داکۆکیی لەسەر کردبێ و خۆشحاڵیی لەسەر دەربڕیبێ (لەسەر ئەو کارەی کراوە، یان ئەوقسەیەی گوتراوە).

بۆ وێنە: با تەماشای ئەو فەرموودەیە بکەین، کە زۆر جێی سەرنجە بەتایبەتی بۆ خوشکانی بەڕێزمان:

أ- (عَنْ مَسْرُوقٍ عَنْ عَائِشَةَ رَضِي اللَّهُ عَنهَا، وَذُكِرَ عِندَهَا مَا يَقْطَعُ الصَّلَاةَ: الْكَلْبُ وَالْحِمَارُ وَالْمَرْأَةُ، فَقَالَتْ عَائِشَةُ رَضِىَ اللَّهُ عَنهَا: قَدْ شَبَّهْتُمُونَا بِالْحَمِيرِ وَالْكِلاَبِ، وَاللَّهِ لَقَدْ رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ "صلى الله عليه وسلم" يُصَلِّي وَأَنَا عَلَى السَّرِيرِ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْقِبْلَةِ مُضْطَجِعَةٌ، فَتَبْدُو لِي الْحَاجَةُ، فَأَكْرَهُ أَنْ أَجْلِسَ فَأُوذِيَ رَسُولَ اللَّهِ "صلى الله عليه وسلم" فَأَنْسَلُّ مِنْ عِندِ رِجْلَيْهِ).(٢)

مەسرووق یەکێکە لە زانایانی تابیعین لە دایکمان عائیشە دەگێڕێتەوە: لەلای دایکمان عائیشە باسی ئەوە کرا، کە چ شتێك نوێژ دەبڕێ (ئینسان کە نوێژ دەکات، چ شتێك بە پێشیدا بێ، نوێژەکەی دەبڕێ؟ کە هیچ شتێك نوێژ نابڕێت بۆ زانیارییتان)(٣) یەکێك گوتی: سێ شت نوێژ دەبڕن: سەگ و کەرو

---

(١) بڕوانە: تيسير علم اصول الفقه، ص ٢٨.

(٢) رواه البخاري: ٥١٤، و مسلم: ١١٤٣.

(٣) ئەوەی نێوان کەوانەکان زیادەی خۆمە.

ئافرەت، (یانی: ئەگەر سەگ بە پێش ئینساندا بڕوات، یاخود کەر، یان ئافرەت) عائیشەش "خوا لێی ڕازی بێ" ڕەخنەی گرت و گوتی: ئێمەتان بە سەگ و گوێدرێژ چواند!! { ئەوە ڕاست نیەو پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) شتی وای نەفەرموە }[1] سوێند بە خوا من پێغەمبەری خوام بینیوە نوێژی دەکرد، (دیارە شەونوێژی کردوە) منیش لەسەر جێگای خۆم بووم لە نێوانی پێغەمبەری خواو ڕووگەدا، جاری وا هەبوو ئیشێکم دەبوو، پێم ناخۆش دەبوو دابنیشم و پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) ئەزیەت بدەم، بە لەباریی هەڵدەستام و بەلای لاقانی دا دەردەچووم.

واتە: ڕاست نیە کە ئەو شتانە نوێژ دەبڕن.

چونکە پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) دایکمان عائیشە لە پێشی بووەو نوێژەکەشی کردوە.

کەواتە: ئافرەت لە پێش ئینسان بێ، نوێژی ئینسان نابڕێ، ئنجا باپێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) نەشیگوتبێ، بەڵام مادام لە پێشی بووەو ڕەخنەشی لێ نەگرتوە، کەواتە: دانی پێدا هێناوە.

ب- (عن جابر (رضي الله عنه) كنا نَعْزِل على عهد نبيّ الله، فبلغ ذلك النبيّ، فلم يَنهنا عنه)[2].

واتە: ئێمە لە سەردەمی پێغەمبەری خوادا (عَزْل)مان دەکرد، هەواڵی ئەوەمان بە پێغەمبەر گەیشتەوە، ئەویش ڕێگریی لێ نەکردین.

(نَعْزِل) یانی: دووریی گرتن و کەنارگیریی، کە لێرەدا مەبەست پێی ئەوەیە، مێرد لەکاتی جووتبوونی لەگەڵ هاوسەری دا، نەهێڵێ ئاو (مني)ەکەی بچێتە نێو مندالّدانیەوە.

---

(١) نێوان کەوانەکان زیادەی خۆمە.

(٢) البخاري: ٢٥٠٨،ومسلم: ٣٥٤٦.

ج- (عن أبي سعيد الخدري (رضي الله عنه) قال: كنا نغزو مع رسول الله (صلى الله عليه وسلم) في رمضان فمِنّا الصائم ومِنّا المفطر، فلا يجد الصائم على المفطر، ولا المفطر على الصائم).[1]

واتە: ئەبو سەعیدی خودریی دەڵێ: ئێمە لە مانگی ڕەمەزاندا دەچووین بۆ جەنگ، ئنجا هەمان بوو بەڕۆژوو بوو، هەشمان بوو بێ ڕۆژوو بوو، نە ئەوەی کە بەڕۆژوو بوو، ڕەخنەی لەوە دەگرت کە بەڕۆژوو نیە و، نە ئەوەش کە بێ ڕۆژوو بوو، ڕەخنەی لەوە دەگرت کە بە ڕۆژووە.

واتە: بە پێچەوانەی وەزعی مسوڵمانانی ئێستاوە، کە لەسەر ئەو شتانەی ڕاجیایی هەڵدەگن، یاخود بە شێوەیەك لە شێوەکان زیاتر جێبەجێ دەکرێن، هەرکامێکیان ڕەخنە لەوی دی دەگرێ، کە ئەوە لەخۆیدا نیشانەی کرچو کاڵیی و فراوان تێ نەگەیشتنە لە ئیسلام، ئەگەرنا جاری وا هەیە ئەو ئەرکە شەرعییە ئاواش جێبەجێ دەکرێ و، ئاواش جێبەجێ دەکرێ، بەو جۆرەش دەبێ و بەوجۆرەش دەبێ، نابێ هیچ کەس ڕەخنە لەوی دیکە بگرێ، مادام لە سنوورو شیرازەی شەرعدایە.

ئەمە ئەوەبووە کە لەچاپی یەکەمدا گوتوومەو ئێستاش: (٢٠١٧/٧/١٧ز بەرانبەر **٢٣/**شەووال **١٤٣٨**ك)و لە چاپی دووەمی ئەم کتێبەدا لەوبارەوە -بۆ زیاتر ڕوونکردنەوەو کۆکردنەوەی مەبەست- دەڵێم:

---

(١) مسلم: ٢٦١٣، و الترمذي: ٧١١٣، و النسائي: ٢٣٠٨.

پێناسەی سوننەتی
پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم)

وشەی (سُـــنَّة) بەچوار جۆر پێناسە کراوە لەلایان هەر کام لە:

اللغويين: زمانزانان

الفقهاء: شەرعزانان

الأصوليين: شارەزایانی بواری بنچینەکانی فیقە (أصول الفقه)

المحدِّثين: فەرموودە ناسانەوە:

١- وشەی (سنة) لەلای زمانەوانان، بەمانای (طريقة وسيرة)دێ یان: ڕێبازو ژیاننامە، بڕوانە:

١- مفردات ألفاظ القرآن، راغب الأصفهاني ص ٤٢٩.

٢- المصباح المنير، للفيومي، ص١٥٢.

٣- مختار الصحاح، للرازي، ص ٣١٧

٢- لەلای شەرعزانانیش وشەی (سنة) بەمانای خواپەرستیی پەسند و زیاد لەفەرز (النافلة، المندوب، التطوع) دێ.

بڕوانە: الإحكام في أصول الأحكام، للآمدي،ج١ ص٢٢٣،

الوجيز في أصول الفقه، للدكتور عبدالكريم زيدان، ص ١٦١.

أصول الفقه في ثوبه الجديد، للدكتور مصطفى الزلمي، ص٦٣.

٣- لەلای زانایانی بنچینەکانی فقە (أصول الفقه)، وشەی (سنة) بەمانای هەرشتێك دێ کە لەپێغەمبەرەوە دەرچووبێ جگە لەقورئان، لەقسە و کردەوەو دان بۆپێداهێنان: (ما صدر عن النبي (صلى الله عليه وسلم) غير القرآن من قول أوفعل أوتقرير)

بڕوانە: الوجيز في أصول فقه، ص١٦١.

٤- لەلای فەرموودەناسان، وشەی (سنة) بەمانای کۆی ئەو شتانە دێ لە پێغەمبەری خواوە گێڕراونەوە، لەقسە و کردەوە و دان بۆ پێداهێنان و سیفەتێکی جەستەیی و ژیاننامە، چ پێش پێغەمبەرایەتیی و چ دوای پێغەمبەرایەتیی، (ما أثر عن النبـي (صلى الله عليه وسلم) من قولٍ أوفعلٍ أوتقريرٍ أوصفةٍ خَلْقية أوسيرة، سواء كان ذلك قبل البعثة أو بعدها).

بڕوانە: أصول الفقه في نسيجه الجديد، ص٦٤،٦٣.

بەڵام من پێم وایە ڕاستتر وایە (سنة النبي الخاتم) بەم جۆرە پێناسە بکرێ:

(هي طريقة النبـي الخاتم (صلى الله عليه وسلم) لتطبيق القرآن الكريم وتجسيده على أرض الواقع وكيفيَّته) واتە: سوننەتی پێغەمبەری کۆتایی (صلى الله عليه وسلم) بریتیە لەو ڕێباز و چۆنیەتییەی کە گرتوویەتە بەر بۆ جێ بەجێکردن و بەرجەستەکردنی قورئانی بەڕێز لەدنیای واقیع دا.

هیچ گومانیشی تێدانیە کەمەبەستمان ئەوە نیە: وەحییەك کە بۆ پێغەمبەری کۆتایی (صلى الله عليه وسلم) هاتوە، لەقورئان دا کورت هەڵاتوە، چونکە بەدڵنیاییی پێغەمبەری خوا بۆ چۆنیەتیی جێ بەجێکردنی قورئان، وێڕای بەکارهێنانی عەقڵ و هۆشی خۆی، گەلێك جاران پشتی بەڕێنمایی و ئاڕاستەکردن و فێرکردنی خواش بەستوە، ئەوەش ڕاستییەکی نکوولیی لێ نەکراوەو سەدان ڕووداو بەڵگەینی، بۆ نموونە: ڕێنمایی کردنی جبریل بۆ پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) بۆ چۆنیەتی ئەنجامدانی پێنج نوێژە فەرزەکان لەکاتی خۆیان دا، وەك

پێغەمبەری خوا فەرموویەتی:

(نزل جبريل فأمّني فصلّيت معه، ، ثم صلّيت معه، ثم صلّيت معه، ثم صلّيت معه، ثم صلّيت معه، يَحْسِبُ بأصابعه خمس صلوات) رواه البخاري: ٤٠٠٧ ومسلم: ١٣٧٨ وابوداود: ٣٩٤ والنسائي: ٤٩٣ والدارقطني: ٦٦٨، وهذا لفظ مسلم عن أبي مسعود.

واتە: جبريل دابەزی پێش نوێژیی بۆکردم: نوێژم لەگەڵ کرد، دوایی نوێژم لەگەڵ کرد، دوایی نوێژم لەگەڵ کرد، دوایی نوێژم لەگەڵ کرد، دوایی نوێژم لەگەڵ کرد، بە پەنجەکانی پێنج نوێژی ژماردن.

کەواتە:

ڕێباز (سنة)ی پێغەمبەری خوا(صلى الله عليه وسلم) شتێکی: جیاواز نیە لە قورئان، بەڵکو قورئان و سوننەت دووشتی پێکەوە ئاوێتەو تێکهەڵکێشن و، مەبەستیش لەڕوونکردنەوەی پێغەمبەر بۆ قورئان (تبيين النبي للقرآن) کە خوا کردوویەتە ئەرکی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) وەك فەرموویەتی:

﴿... وَأَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ٱلذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ﴾
النحل: ٤٤

ئەوەیە کە چۆنیەتی پابەندیی بەقورئانەوە و شێوازو ڕێبازی جێ بەجێ کردنی قورئان لەسەر ئەرزی واقیع ڕوون بکاتەوە و هەرواشی کردوە، نەك قورئانیان بۆ تەفسیر بکات، کە وای نەکردوە، چونکە قورئان بۆ خەڵکی خۆی ڕوون و ڕوونکەرەوەیە.

٢- گرنگیی سوننەت، بۆ پابەندییەکی ڕاسـت و دروسـت بە قورئـانەوە:

بەڵێ، ئێمە بەهۆی سوننەتەوە دەتوانین قورئان بەشێوەیەکی ڕاست و دروست جێبەجێ بکەین و، هەر ئەوەش مەبەستی فەرمایشتی خوایە:

﴿ وَأَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ٱلذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴾

النحل: ٤٤

ئەگەرنا ماناو مەبەستی قورئان بۆ ئەهلی خۆی ڕوونەو، مەتنی ئیسلام بریتیە لە قورئان و، ئەوەی کە پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) پێی بووە بۆ هاوەڵانی بەڕێزی، بۆ شوێنکەوتووان (تابعین) کەلەدوای ئەوان هاتوون، بۆ هەموو جیل و وەچەکانی ئوممەتی (محمد)،تەنیا قورئان بووە، ئەدی سوننەت شوێنی لە ئیعراِبدا چیە؟

سوننەت بریتیە لە چۆنیەتی پڕاکتیزە کردن و جێبەجێکردنی قورئان، ئنجا بابزانین گرنگیی سوننەت بۆ پاندییەکی ڕاست و دروست بە قورئانەوە، چۆنە؟

دیارە ئێمە بە هۆی سوننەتەوە دەتوانین بە شێوەیەکی ڕاست و دروست بەقورئانەوە، پابەند بین، نەك بەهۆی سوننەتەوە لە قورئان تێبگەین،چونکە ئەگەر تێگەیشتنی قورئان پەکی لەسەر غەیری خۆی کەوتبایە، بۆ وێنە: پەکی لەسەر ئەوە کەوتبایە پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) شەرح و تەفسیری بکات، ئێستا ئێمە تەفسیری پێغەمبەرمان دەبوو بۆ قورئان، بەڵام ئایا تەفسیرێکمان هەیە بڵێین ئەوە تەفسیری پێغەمبەری خوایە بۆ قورئان؟ نەخێر، بۆچی؟ چونکە خوا لە قورئانی بەپێزدا دەفەرموێ:

﴿ الٓر تِلْكَ ءَايَٰتُ ٱلْكِتَٰبِ وَقُرْءَانٍ مُّبِينٍ ﴾ الحجر -١-

واتە: ئەمانە چەند ئایەتێکی کتێب و قورئانی ڕوونن. وشەی (مبین) دەگونجێ (لازم) بێ و دەگونجێ (متعدِي) بێ، واتە: هەم بەمانای ڕوون

بێت، هەم بەمانای ڕوونکەرەوە. چونکە قورئان ڕوونیشەو ڕوونکەرەوەشە، واتە: پێویستی بەوە نیە ڕوون بکرێتەوە بەگشتیی، نەك هەمووی، ئەدی سوننەت دەوری چی دەبینێ؟ دوایی باسی دەکەم.

هەروەها خوا لە چوار ئایەتی قورئاندا دەفەرموێ:

﴿ وَلَقَدۡ يَسَّرۡنَا ٱلۡقُرۡءَانَ لِلذِّكۡرِ فَهَلۡ مِن مُّدَّكِرٖ ﴾ القمر -١٧و٢٢و٣٢و٤٠-

واتە ئێمە قورئانمان ئاسان کردوە بۆ لێ تێگەیشتن، ئایا کەس نیە بێ لێی تێبگات!

یانی: ئاسانە لێی تێبگەن، بۆچی نایەن لێی تێبگەن؟ لەچوار جێگایان دووبارە بۆتەوە لەو سوورەتەدا.

ئنجا دوای ئەوەی خوا دەفەرموێ: قورئانمان ئاسان کردوە بۆلێ تێگەیشتن، کەس بۆی نیە بڵێ: قورئان پێویستی بەغەیری خۆی هەیە، بۆئەوەی لێی تێبگەین.

هەروەها قسەکەی دایکمان عائیشە "رضي الله عنها" کە گوتوویەتی:

(فإنَّ خُلُق نبيّ الله كان القرآن).[1]

ئەوەش لەکاتێکدا بوو کە (سعد بن هشام بن عامر) کە یەکێکە لە تابیعین، پرسیاری لە عائیشە کردو، ئەم وتووێژەیان بوو:

(يا أم المؤمنين! أنبئيني عن خُلُق رسول الله، قالت: ألست تقرأ القرآن؟ قلت: بلى، قالت: فإن خُلُق نبي الله كان القرآن).

واتە: ئەی دایکی ئیمانداران! هەواڵم پێ بدە لەبارەی خوو ڕەوشتی پێغەمبەری خواوە چۆن بوو، گوتی: ئایا قورئان ناخوێنیەوە، شارەزای قورئان نی؟ گوتم:

---

(١) مسلم: ١٧٣٦، و أبوداود: ١٣٤٣.

با، گوتی: هەڵسوکەوت و ئاکاری پێغەمبەری خوا، قوڕئان بوو.

دیارە سوننەت بەرجەستەکەری قوڕئانە لەسەر ئەرزی واقیع، لە هەموو بوارەکانی دینداریی و دنیادارییدا: (عیبادەت، ئەخلاق، جەنگ و جیهاد، حوکم و سیاسەت...) بەڵام ئێمەی مسوڵمان گرفتمان ئەوەیە کە زۆرجار ئەم فەرمایشتانە، یان هەندێك وشە لەنێویاندا مانایەکی باو (عرفی)ی هەڵەیان بۆ دروست بووە، بۆ وێنە: وشەی (خُلُق) ئێمە زۆربەمان هەروای لێ تێدەگەین، کە بە واتای ئەوە دێ: مرۆڤ درۆ نەکات، غەیبەت نەکات، نەزەر نەکات و، حەڕام نەخوات! بەڵام وشەی (خُلُق) لە ئەصلی زمانی عەرەبییدا و لەبەکارهێنانی قوڕئان و سوننەتدا واتە: کۆی هەڵسوکەوتەکانی ئینسان، کاتێك خوا بە پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) دەفەرموێ:

﴿ وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ ﴾ القلم -٤-

واتە: {ئەی موحەممەد!} تۆ هەموو هەڵسوکەوت و ئاکارەکانت بەرزو پەسندو مەزنن، کەواتە: لێرەدا کە دایکمان عائیشە دەڵێ: ڕەوشتی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) قوڕئان بوو، واتە پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) قوڕئانی لە ژیانی تاکیی و خێزانیی و کۆمەڵایەتیی و سیاسیی و. هتدی دا بەرجەستە کردبوو.

ئنجا کە خوای کاربەجێ لە قوڕئاندا دەفەرموێ:

﴿ بِٱلْبَيِّنَٰتِ وَٱلزُّبُرِ ۗ وَأَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ٱلذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴾ النحل -٤٤-

واتە: قوڕئانمان بۆ تۆ دابەزاندوە، تاکو ئەوەی کە بۆ خەڵك دابەزێندراوە، بۆیان ڕوون بکەیەوە، بەڵکو بیر بکەنەوە.

ئەدی ئایا پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) چیمان بۆ ڕوون دەکاتەوە؟

لەوەڵامدا دەڵێین: پێغەمبەری خوا چۆنیەتی کارپێکردنی قورئانمان بۆ ڕوون دەکاتەوە، ئەگەرنا ئەگەر ئەرکی پێغەمبەر بووایە (صلى الله عليه وسلم) هەموو قورئان ڕوون بکاتەوە، ئێمە ئێستا تەفسیرێکمان دەبوو، بە ناوی تەفسیری پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) بۆ قورئان، کە بەدڵنیاییەوە تەفسیرێکی وامان نیە، بەڵکو تەنیا چەند وشە و ڕستەیەك پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) دوای ئەوەی کە هاوەڵان ئیشکالیان لەسەریان پەیدابووە، بۆی ڕوون کردوونەوە، بۆ وێنە: ئەو ئایەتەی (الأنعام) کە خوا عز وجل تێیدا فەرموویەتی:

﴿ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَلَمۡ يَلۡبِسُوٓاْ إِيمَٰنَهُم بِظُلۡمٍ أُوْلَٰٓئِكَ لَهُمُ ٱلۡأَمۡنُ وَهُم مُّهۡتَدُونَ﴾ -٨٢-

واتە: ئەوانەی بڕوایان هێناوەو ستەم و خراپەیان تێکەڵ بە بڕوایەکەیان نەکردوە، ئا ئەوانە دڵنیایی (سزانەدران) یان بۆ هەیەو، هەر ئەوانەش ڕێی ڕاست گرتووانن.

چونکە کاتێك ئەم ئایەتە هاتەخوار، هاوەڵان سەغڵەت بوون و ترسان، وەك لەم فەرمایشتەدا هاتوە:

{عن ابن مسعود قال: لما نزلت هذه الآية شقَّ ذلك على المسلمين، فقالوا: يا رسول الله ! وأيُّنا ذلك؟ فقال: إنما هو الشرك ألم تسمعوا ما قال لقمان لابنه: (إنّ الشركَ لظلمٌ عظيم) لقمان -١٣- ، ؟!}. رواه أحمد في المسند (٥/ ٢٠٧) والبخاري ومسلم والترمذي.

واتە: کاتێك ئەم ئایەتە هاتەخوار، لەسەر مسوڵمانان قورس بوو، گوتیان: ئەی پێغەمبەری خوا! کێمان وایە؟ - واتە: کێمان ستەم و خراپەی نەکردوە و تێکەڵی ئیمانەکەی نەکردوە؟- ئەویش فەرمووی: لێرەدا مەبەست لە (ظلم) شیرکە، ئەدی گوێتان لێ نەبووە کە لوقمان بە کوڕەکەی گوتوە: بێگومان هاوبەش بۆخوادانان ستەمێکی مەزنە؟!

کەواتە: لێرەدا پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) ئەو هەڵە تێگەیشتنەی مسوڵمانانی بۆ ئەو ئایەتە ڕاست کردۆتەوەو، بۆی ڕوون کردوونەوە کە مەبەست لە (ظلم) گوناهو خراپە نیە، تاکو هیچکەس دەربازی نەبێ، چونکە هیچکەس نیە هەڵە و گوناهی لێ ڕوو نەدات.

مەگەر پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) وشەیەکی وای ڕوون کردبێتەوە، ئەگەرنا پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) تەفسیرێکی نەزەریی و فیکریی نەبووە بۆ قورئان، بەڵام ئایا قورئانی بەچی ڕوون کردۆتەوە؟ وەك دایکمان عائیشە گوتوویەتی: بەکردەوەکانی و بە ئاکارو هەڵسوکەوتی، قورئانی بەرجەستە کردوە.

کەواتە: سوننەتی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) بریتیە لە بەرجەستەکردنی قورئان لەدنیای واقیعدا، ئەو قورئانە کە خوا ناردوویەتی، پێویست بەوەبووە کەسێك بەرجەستەی بکات لەسەر ئەرزی واقیع، ئنجا پێغەمبەری خاتەم (صلى الله عليه وسلم) و، پاشان هاوەڵان (خوا لێیان ڕازی بێ)، ئنجا ئەوانەی کە شوێن پێغەمبەرو هاوەڵان کەوتوون (خوا لێیان ڕازی بێ)، ئەوانە قورئانیان لە ژیانی تاکیی و خێزانیی و کۆمەڵایەتیی و سیاسیی خۆیاندا، بەرجەستە کردوەو، هەر ئەوەش مەبەستە لە: ڕوونکردنەوەی قورئان.

٣- بەڵگەبوونی سوننەت (حجية السنة) لە بـواری یاسـاکانی شـەریعەتدا:

ئەوە کە سوننەتی ڕاست (صحیح)ی پێغەمبەر (صلى الله علیه وسلم) بەڵگەیەکی سەربەخۆیە لەبواری یاساکانی شەریعەت دا، ڕای سەرجەم زانایانەو، گەلێك بەڵگەشیان لەوبارەوە هەن.

دیارە هەندێ کەس لەدێر زەمانەوە ویستوویانە دڕدۆنگیی بخەنە دڵی مسوڵمانانەوە، سەبارەت بەوە کە ئایا سوننەتی پێغەمبەری خوا بەڵگەیەو، وەك قورئان حوکمە شەرعییەکانی لێوەردەگیرێن، یان نا؟

زۆربەی هەرە زۆری زانایان لەسەر ئەوە یەك دەنگن، کە سوننەتیش وەك قورئان بەڵگەی شەرعییە، بەڵام بەپلەیەکی خوارتر لە قورئان، وەك دوایی باسی دەکەین و، زۆر بەڵگەیان لەسەر ئەوە هێناونەوە، بۆنموونە، ئەم پێنج بەڵگەیە:

١- یەکسان بوونی قورئان و سوننەت لە وەحی بوون دا (إستواء السنة مع القرآن في كونها وحياة):

دیارە دەگونجێ زۆر بەڵگانیش لەوبارەوە بێنینەوە، بۆنموونە: پێغەمبەری خوا (صلى الله علیه وسلم) دەفەرموێ:

(ألا إني أُوتيت الكتاب ومثلهُ مَعَهُ...).[1]

واتە: ئاگادار بن! من کتێبم پێدراوەو، وێنەی ئەویشم لەگەڵ ئەودا پێدراوە.

بەڵام لێرەدا پێویستە ئەو ڕاستییە بزانین و لێی بێ ئاگا نەبین،کە تەنیا بەشێك لەسوننەت وەحییە، نەك هەمووی، بەڵکو زۆربەی سوننەت لە کۆشش

---

(١) رواه أحمد: ١٧١٩٤، و أبوداود: ٤٦٠٤، و الترمذي، ٢٦٦٤، و إسناده صحيح.

(إجتهاد)ەوە بووە. دیارە هەندێکیان بۆ ئیسپاتی ئەوە کە سوننەت هەمووی لە وەحییەوە هاتوە، ئەم دوو ئایەتەیان بەبەڵگە هێناونەوە، کە خوای زانا دەفەرموێ:

﴿ وَمَا يَنطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ ﴿٣﴾ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ ﴿٤﴾ ﴾ النجم -٣،٤-

واتە: ئەو (پێغەمبەر) لە ئارەزووەوە قسە ناکات، بەڵام ئەوەی دەیڵێ تەنیا سروشە دەکرێت.

بەڵام من پێم وایە کە لێرەدا (وحی) مەبەست پێی قورئانە، چونکە پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) ئەوەی کە فەرموویەتی، هەمووی هەر وەحی نەبووە، بەڵکو هەندێکی ڕای خۆی بووەو کۆشش (إجتهاد) بووە، بۆیەش جاری وا هەبووە کە پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) نەیپێکاوەو، خوا "سبحانه وتعالى" بۆی ڕاست کردۆتەوە، کەواتە: ئەم ئایەتانە بەڵگەی ئەوە نین کە سوننەت هەمووی (وحی) یە، بەڵکو مەبەست پێیان بەرپەرچدانەوەی کافرەکانە، کە دەیانگوت: (محمد) قورئان لە خۆوە دەڵێ، بۆیە خوای کاربەجێ دەفەرموێ: (وَمَا يَنطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ ﴿٣﴾ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ) کە مەبەست پێی قورئانە بەتایبەت.

٢- خوا "سبحانه وتعالى" فەرمانبەریی بۆکرانی خۆی و پێغەمبەرەکەی، هەروەها گێڕانەوەی چارەسەری کێشەو ناکۆکیی بۆ لای خواو پێغەمبەرەکەی، بەیەکسانیی باسکردوون (تسوية الله تعالى بين طاعته و طاعة نبيه، و أمره بإعادة الخلاف إليه وإلى نبيه للفصل فيه):

وەك خوا "سبحانه وتعالى" دەفەرموێ:

﴿ مَّن يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ ... ﴾ النساء -٨٠-

واتە: هەرکەسێك فەرمانبەریی پێغەمبەر بکات، فەرمانبەریی خوای کردوە.

وە لە هەمان سوورەتدا خوا "سبحانه وتعالى" دەفەرموێ:

﴿ ...فَإِن تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِن كُنتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ... ﴾ النساء -٥٩-

واتە: ئنجا ئەگەر لەشتێكدا كەوتنە ناكۆكییەوە، بیگێڕنەوە بۆلای خواو بۆلای پێغەمبەر، (واتە: بۆلای قورئان و سوننەت) ئەگەر بڕواتان بە خواو بەڕۆژی دوایی هەیە.

٣- خوا "سبحانه وتعالى" ڕوونكردنەوەو چۆنیەتی كارپێكردنی قورئانی بەپێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) سپاردوە (تمكين الله نبيه من شرح الكتاب وتفصيل أحكامه وشرائعه):

وەك خوا "سبحانه وتعالى" دەفەرموێ:

﴿ بِٱلْبَيِّنَٰتِ وَٱلزُّبُرِ ۗ وَأَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ٱلذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴾ النحل -٤٤-

ئنجامادام پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) ئەركی ئەوەبێ كە چۆنیەتی كارپێكردنی قورئان ڕوون بكاتەوە، كەواتە: قورئان هەندێك شتی بەكورتی باسكردوون و، سوننەت ڕوونیان دەكاتەوە، ئنجا پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) یان بەفەرمایشت یان بەكردەوە، بۆمان ڕووندەكاتەوە، بۆنموونە: نوێژ، خوا "سبحانه وتعالى" دەفەرموێ: (أقيموا الصلاة)، واتە: نوێژ بەرپابكەن، نوێژ چۆن بەرپابكەین؟ پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) فەرموویەتی:

(صلّوا كما رأيتموني أُصلّي) رواه البخاري.

واتە: نوێژبكەن بەوشێوەیەی منتان بینی نوێژ دەكەم.

هەروەها خوا فەرموویەتی:

﴿ وَأَتِمُّوا۟ ٱلْحَجَّ وَٱلْعُمْرَةَ لِلَّهِ ... ﴾ البقرة -١٩٦-.

واتە: حەج وعومرە بۆ خوا بەتەواویی بكەن. بەڵام ئایا چۆن حەجێ بكەین؟ پێغەمبەری خوا لە حەجیماڵئاوایی دا فەرموویەتی: حەج چۆن بكەین؟ (لتأخڑوا عني مناسككم) واتە: خواپەرستییەكانی حەج لە من وەربگرن.

٤- فەرمانی ڕوون و ڕاشکاوی خوا لە کتێبی خۆیدا، بەوە کە دەبێ هەرچی پێغەمبەر هێناویەتی، لێی وەربگیرێ بەبێ جیاوازیی لەنێوان قورئان و غەیری قورئان داو، ترساندنی توندی لە سەرپێچیی لێکردنی (أمر الله الصريح الواضح في كتابه بقبول ما جاء به الرسول من غير تفريق بين القرآن و غيره و تحذيره أشد التحذير من مخالفة ذلك).

وەك خوا دەفەرموێ:

﴿ ..وَمَآ ءَاتَىٰكُمُ ٱلرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَىٰكُمْ عَنْهُ فَٱنتَهُوا۟ۚ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَۖ إِنَّ ٱللَّهَ شَدِيدُ ٱلْعِقَابِ ﴾ الحشر -٧-

واتە: هەرشتێك کە پێغەمبەر پێتان دەدات، لێی وەربگرن، هەرشتێکی لێ قەدەغە کردن، خۆتانی لێ دوور بگرن، پارێز لە (سزای)خوا بکەن، بێگومان خوا تۆڵەی توندە.

هەروەها خوا "سبحانه وتعالى" دەفەرموێ:

﴿ وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥٓ أَمْرًا أَن يَكُونَ لَهُمُ ٱلْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْۗ وَمَن يَعْصِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَـٰلًا مُّبِينًا ﴾ الأحزاب -٣٦-

واتە: هیچ پیاو و ئافرەتێکی بڕوادار بۆیان نیە، کاتێك خوا یان پێغەمبەری خوا، بڕیارێك دەدەن،مافی سەرپشك بوون بە خۆیان بدەن(ئایا بە قسەیان بکەن یان نا؟) هەر کەسێکیش سەرپێچیی لەفەرمانی خواو پێغەمبەر بکات، ئەو کەسە لە سەر لێشێواوییەکی ئاشکرادایە.

٥- بەڵگە هێنانەوەی مسوڵمانان بەگشتی بەسوننەتی پێغەمبەری خوا، لەبواری چەسپاندنی حوکمەکانی شەریعەتدا (مضي سبيل المؤمنين على الإحتجاج بالسنن المروية عن رسول الله في إثبات شرائع الدين):

دیارە ئەو یەکدەنگ بوونەی مسوڵمانان بەگشتی و زانا و پێشەوایانیان

بەتایبەت، لەسەر بەڵگەهێنانەوە بە دەقەکانی سوننەت، بۆ چەسپاندنی حوکمەکانی شەریعەت، بەڵگەیەکی نکوڵیی لێنەکراو و حاشا هەڵنەگرە، لەسەر ڕاستیی بەڵگە بوونی سوننەت (حُجِّيّة السنة) لەبواری چەسپاندنی حوکمە شەرعییەکاندا، چونکە خوا فەرموویەتی:

﴿ وَمَن يُشَاقِقِ ٱلرَّسُولَ مِنۢ بَعۡدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ ٱلۡهُدَىٰ وَيَتَّبِعۡ غَيۡرَ سَبِيلِ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ نُوَلِّهِۦ مَا تَوَلَّىٰ وَنُصۡلِهِۦ جَهَنَّمَۖ وَسَآءَتۡ مَصِيرًا ﴾ النساء -١١٥-

واتە: هەر کەسێك سەرپێچیی پێغەمبەر بکات، دوای ئەوەی ڕێی ڕاستی بۆ دەرکەوتوەو، بەدوای ڕێیەکی دیکەی جیا لە هی بڕواداران بکەوێ، حەواڵەی کردەوەی خۆی دەکەین و، دەیخەینە دۆزەخەوەو، خراپترین سەرەنجامیش ئەوێیە.

پێغەمبەری خواش (صلى الله عليه وسلم) فەرموویەتی:

(لا تجتمع أُمتي على ضلالة).[1]

واتە: ئۆممەتی من لەسەر گومڕایی کۆنابنەوە.

---

(١) ئەم فەرموودەیە بەچەند تەعبیرێك هاتوە: ١/ {إن الله لايَجْمَعُ أُمتي -أو قال أمة محمد- على ضلالة، يَد الله مع الجماعة، ومَنْ شَذَّ شَذَّ إلى النار} الترمذي:٢١٦٧، وأبونعيم في (الحلية) واللاّلكائي في (السنة). ٢/ {لاتجتمع أمتي على ضلالة} أحمد:(٣٩٦/٦). ٣/ {إن أمتي لاتجتمع على ضلالة} ابن ماجه: ٣٩٥٠، وصحَّح الألباني هذا الحديث في السلسلة الصحيحة) : ١٣٣١.

٤- جۆرەکانی حوکمەکانی سوننەت، بەنسبەت پەیوەندییانەوە لەگەڵ قورئاندا:

حوکمەکانی سوننەت بەنسبەت پەیوەندییانەوە لەگەڵ قورئاندا، سێ جۆرن:

یەك: جەختکەرەوەی حوکمەکانی قورئان:

وەك قەدەغەبوونی شیرك و، جادوو و، قەتڵ و، خواردنی سوود و، خواردنی ماڵی هەتیو و، پشتکردنە دوژمن لەکاتی هێرشداو، بوختانی داوێن پیسیی کردن بۆ ئافرەتانی بڕواداری پاك، پێغەمبەریش (صلى الله عليه وسلم) ئەوانەی جەخت لەسەر کردۆتەوە، بۆ وێنە:

(عن أبي هريرة رضي الله عنه عن النبي قال: اجتنبوا السبع الموبقات، قالوا: يارسول الله و ما هن؟ قال: الشرك بالله، و السحر، وقتل النفس التي حرم الله إلا بالحق، و أكل الربا، و أكل مال اليتيم، و التولِّي يوم الزحف، وقذف المحصنات المؤمنات الغافلات)[1].

واتە: ئەبو هورەیرە دەڵێ: پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) فەرمووی: خۆتان لە حەوت گوناهە فەوتێنەرەکان بپارێزن، گوتیان: ئەی پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم)، کامانەن؟ فەرمووی: هاوبەش بۆ خوا دانان و، جادوو و، کوشتنی نەفسێك کە خوا قەدەغەی کردوە، مەگەر بەحەقی خۆی و، سوود خۆریی و، خواردنی ماڵی هەتیو بەستەم و، پشت لە دوژمن کردن لەکاتێك دا هێرش دێنێ و، بوختانی داوێنپیسی بۆ ئافرەتانی پاکی بڕواداری بێ ئاگا.

دوو: ڕوونکردنەوەی ئەوە کە قورئان بەکورتیی باسی کردوە:

جۆری دووەمی سوننەت، ڕوونکەرەوەی ئەوشتانەیە کەلە قورئاندا بەکورتیی باسکراون، چونکە هەندێك لەوانەی دەڵێن: قورئان کافییەو، پێویستیمان بەسوننەت نیە، لەڕابردووش دا بوون، پێیان گوتراوە: ئەلقورئانیون (القرآنيون)،

---

(١) البخاري: ٢٧٦٦، و مسلم: ٨٩.

واتە: ئەوانەی ئیکتیفا بەقورئان دەکەن و، خۆیان لەسوننەت بێ نیاز دەکەن و، گوتوویانە: هیچ شتێك نیە لە قورئاندا باس نەکرابێ، بە بەڵگەی ئەوە کە خوا فەرموویەتی:

﴿ .. مَّا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِن شَيْءٍ ... ﴾ الأنعام -٣٨-

واتە: لە کتێبدا هیچ شتێکمان زایە نەکردوە (هەموو شتێکمان باس کردوە).

هەروەها فەرموویەتی:

﴿ .. وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ ... ﴾ النمل -٨٩-

واتە: کتێبمان دابەزاندۆتە سەرت، کە ڕوونکەرەوەیە بۆ هەموو شتێك.

وەڵامی بەڵگەهێنانەوەش بەم ئایەتانە ئەوەیە: خوا هیچ شتێکی زایە نەکردوە کە باسی نەکردبێ، لەوەی کە پێویستە خوا باسی بکا و، ژیانی ئێمە پێویستی پێیەتی و، خوای پەروەردگار لەقورئاندا هەموو شتێکی ڕونکردۆتەوە، لەوەی کە پێویستە خوا ڕوونی بکاتەوە، بەڵام ئەوەی خوا بەپێویستی نەزانیبێ، خۆی ڕوونی بکاتەوە، ڕوونکردنەوەکەی عایدی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم)کردوە، بۆ وێنە: خوا فەرمویەتی: (أقيموا الصلاة) نوێژبکەن، بەڵام ئایا چۆن نوێژ بکەین؟ چۆن بزانین کە دەبێ پێنج نوێژبن، نوێژی بەیانی دوو ڕکات و، شێوان سێ ڕکات و، خەوتنان و نیوەڕۆو عەسر، یەکی چوار ڕکات چوار ڕکات؟ هەروەها خوا فەرموویەتی: (وآتوا الزكاة) زەکاتێ بدەن! بەڵام ئایا چۆن دەزانین، زەکات لە چیی و چی دەدرێ و، چەند بدرێ و چۆن بدرێ؟ ئایا لە چەندی چەندو، بدرێ بەکێ و، چۆن وەربگیرێ؟ ئەوە هەمووی سوننەت ڕوونی کردۆتەوە، کەواتە: بەشی دووەمی سوننەت، ڕوونکەرەوەی ئەوشتانەیە کە لە قورئاندا بەکورتیی هاتوون و، پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم)یان بە قسە، یان بەکردەوە، ڕوونی کردوونەوە.

سێ: حوکمی سەرەتاو سەربەخۆ:

وەك قەدەغەبوونی خواردنی کەڵبەدار لە دڕندان و، چڕنووکدار لە پەڕەوران و، پێکەوە کۆکردنەوەی ئافرەت و پوور، یان پلك (عمة أو خالة)ی.

بەڵێ ژمارەیەك حوکم کەلە سوننەتدا هاتوون،حوکمی سەربەخۆن و، لەقورئاندا نەهاتوون، بۆ وێنە: قەدەغەبوونی هەر دڕندەیەکی کەڵبەدار، کە بەعەرەبیی (سَبُع)ی پێ دەگوترێ کۆیەکەی (سِباع)ە، وە هەر پەڕەور (طير)ێکی چڕنووکدار (ذو مُخْلَب)، هەروەها بەیەکەوە کۆکردنەوەی ئافرەت و پووری، یان پلکی (عمة أو خالة)، خوشکی بابی یان خوشکی دایکی، واتە: ئەگەر ئافرەتێکت هێنا دروست نیە، خوشکی باب، یان خوشکی دایکی، وەك هاوسەر پێکەوە کۆبکەیەوە، ئەگەر ئافرەتەکە مرد، بۆت هەیە خوشکی بابی (عمّة)ی، یان خوشکی دایکی (خالة)ی بێنی، بەڵام بەیەکەوە کۆیان بکەیەوە، حەڕامە، کە ئەوانە هیچیان لە قورئاندا نەهاتوون، بەڵام لەسوننەتی پێغەمبەردا هاتوون، بۆنموونە:

(عن ابن عباس أن رسول (صلى الله عليه وسلم) نهى عن كُلِّ ذِي نَابٍ مِنَ السِّبَاعِ وَكُلِّ ذِي مِخْلَبٍ مِنَ الطَّيْرِ). [١]

واتە: پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) خواردنی هەر خاوەن کەڵبەیەك لە دڕندان، وەهەر خاوەن چڕنووکێك لە پەرەورانی قەدەغەکردوە، کەئەوەش حیکمەتی خۆی تێدایەودڕندەو پەڕەورە گۆشت خۆرەکان،جەستەیان پڕە لە میکرۆب و نەخۆشیی بڵاودەکەنەوەو، زیان بە جەستەی مرۆڤ دەگەیەنن، خوای پەروەردگاریش دەفەرمووێ:

﴿.. وَيُحِلُّ لَهُمُ ٱلطَّيِّبَٰتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيۡهِمُ ٱلۡخَبَٰٓئِثَ ...﴾ الأعراف -١٥٧-.

واتە: (پێغەمبەر) شتەخۆش و بەتام و بەسوودەکانیان بۆ حەڵاڵ دەکات و،شتە پیس و زیان بەخشەکانیان لێ قەدەغە دەکات، واتە: هەرچی کەخوا قەدەغەی

---

(١) البخاري: ٥٧٨٠، و مسلم: ٩٧٢.

کردوە، دیارە زیان بەخشە، بۆیە قەدەغەکردوە،وەئەوەی کە حەڵاڵی کردووە، دیارە سوودبەخشە، بۆیە حەڵاڵی کردوە.

هەروەها لە پێغەمبەرەوە (صلى الله عليه وسلم) ئەم دەقەش هەیە:

(عن أبي هريرة نَهَى رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه وسلم) أَنْ يُجْمَع بين الْمَرْأَةُ وعَمَّتِهَا وبين المرأة وَخَالَتِهَا) .[١]

واتە: ئەبوهورەیرە دەڵێ: پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) نەهی کردوە لەوە کە ئافرەت و خوشکی بابی، یان ئافرەت و خوشکی دایکی، (کە ئێمە بەکوردیی دەڵێین: پوور یان پلك) بەیەکەوە کۆبکرێنەوە.

---

(١) مسلم: ٣٤٣٠، و النسائي: ٣٢٩٣١.

٥- پۆلێن کردنی سوننەت لەڕووی سەنەدەوە (تصنيف السنة من حيث السند):

یەکێك لەجیاوازییە سەرەکییەکانی نێوان قورئان و سوننەت، ئەوەیە کە قورئان هەمووی بەشێوەی (تواتر) بە ئێمە گەیشتوە، بە هەردووك ڕێگای: نووسین و زارەکیی (كتابه وشفاهاً)، بەڵام سوننەت وانیە.

أ- جۆرەکانی سوننەت لەڕووی چۆنیەتی گەیشتنیەوە بەئێمە:

یەك: (متواتر): (هو مارواه جمع تحيل العادة تواطؤهم على الكذب، عن مثل عددهم، من أول السند الى منتهاه)[1]، واتە: تەواتور ئەوەیە کە کۆمەڵە خەڵکێك ئەوشتەیان گێڕابێتەوە لە پێغەمبەرەوە (صلى الله عليه وسلم) (دیتبیان یان لێیان بیستبێ)، کۆمەڵە خەڵکێك کەبەعادەت نەگونجێ ئەو هەموو خەڵکە لەسەر درۆ کۆببنەوەو، مەحاڵ بێ، وە کۆمەڵە خەڵکێك لەوانیان بیستبێ و، کۆمەڵە خەڵکێکیش لەوان، تاکو ئەوکاتەی کە سوننەت تۆمار (تدوين) کراوە، ئەوە تەواتورە، وە ئەوە یەقین دەداتە مرۆڤ، کە ئەوە پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) ئەوەی فەرمووە، یان ئەوەی کردوە، یان دانی پێدا هێناوە.

هەموو سەرچاوەکانی (أصول الفقه) ئەوەیان هێناوە، کە قورئان چەند جیاوازییەکی لەگەڵ سوننەتدا هەن: یەکێك لەوانە ئەوەیە کە خودی خوێندنەوە (قراءە)ی قورئان خواپەرستییە، واتە: قورئان بخوێنیەوە عیبادەتە، هەر پیتێك بخوێنی، دە (١٠) چاکەت بۆ دەنووسرێن، بەڵام سوننەت وانیە، وە یەکێ لە جیاوازییەکانی دیکە ئەوەیە کە قورئان بە تەواتور بەئێمە گەیشتوە، بەڵام سوننەت تەنیا کەمێکی بەتەواتور گەیشتوە.

---

(١) عجالة المتفقه الى معرفة أصول الفقه، هشام البدراني: ص١٣٨.

دوو: (آحاد): جۆری دووەمی سوننەت لەڕووی پەیوەندیی لەگەڵ ئێمەدا و گەیشتنی بەئێمە، بریتیە لە ئاحاد(ێحاد)، کە کۆی (أَحَدَ) یان (واحدَ)ە، واتە: تاکەکان، کە ئاوا پێناسە کراوە: (الآحاد مالم يجمع شروط التواتر، ما يرويه الواحد، أو مايرويه العدد القليل،الذين لم يبلغ خبرهم حد اليقين بروايتهم)[1].

واتە: ئاحاد ئەوەیە یەکێك بیگێڕێتەوە، یاخود ژمارەیەکی کەم، کە ژمارەکەیان مرۆڤ نەگەیەنێتە دڵنیایی، تەنیا گومانێکی زاڵ(الظن الراجح) بە مرۆڤ ببەخشێ، ئەوە پێی دەگوترێ: فەرموودەی ئاحاد، کە بەزۆریی سوننەتی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) بەشێوەی ئاحاد بە ئێمە گەیشتوە، ئەوە لەڕووی گەیشتنییەوە بە ئێمە.

ب- جۆرەکانی سوننەت لەڕووی کارپێکردنیەوە:

سوننەت لەڕووی کارپێکردنیەوە، دەبێتە سێ بەش: صەحیح و حەسەن و زەعیف (ڕاست و باش و بێ هێز):

١- (الصـحيح): ئەوەیە کە کەسێك لێی دڵنیان کەبەهەڵەدا ناچێ، درۆناکات، دادگەرە، مسوڵمانێکی تێرو تەواوە، شتێکی لە پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) بیستوە، هی دوای خۆیشی لەوی بیستوە، هی دوای خۆیشی لەو، هەتا ئەوکاتەی کە سوننەت تەدوین کراوە، ئەوە پێی دەگوترێ حەدیسی صەحیح، واتە: ئەو کەسانەی کەحەدیسەکەیان هێناوە، ئێمە لێیان دڵنیاین، کە هیچیان مرۆڤی درۆ نین، وە بەهەڵەشدا نەچوون، وەشتیشیان لەبیر نەچووە، چونکە گرفت هەرئەوە نەبووە ڕاویەکە درۆ بکا، جاری وابووە گێڕەرەوە (راوی)ەکە زانای زۆر باش و خواناس بووە، بەڵام شتی لەبیر چووە.

٢- (الحسـن): ئەوەیە کە لە خوار (صحیح)ەوەیە، بەڵام هەر کاری پێ دەکرێ.
٣- (الضعيف): ئەوەیە کە هیچ کام لە مەرجەکانی (صحیح) و (حسن)ی تێدا نەبن.

---

(١) اصول الفقه، للجديع: ص١٤٠.

(ابن الصلاح الشهرزوري) لە کتێبی: (معرفة أنواع الحديث)دا ئاوا پێناسەی هەریەکە لە: حەدیسی صەحیح و حەسەن و زەعیف دەکات و دەڵێ: (أَمَّا اَلْحَدِيثُ اَلصَّحِيحُ فَهُوَ اَلْحَدِيثُ اَلْمُسْنَدُ اَلَّذِي يَتَّصِلُ إِسْنَادُهُ بِنَقْلِ اَلْعَدْلِ اَلضَّابِطِ، عَنْ اَلْعَدْلِ اَلضَّابِطِ إِلَى مُنْتَهَاهُ، وَلَا يَكُونَ شَاذًّا وَلَا مُعَلَّلاً.

الحسن:الحسنُ يتقاصرُ عن الصحيحِ، والضعيف: كل حديث لم يجتمع فيه صفات الحديث الصحيح، ولا صفات الحديث الحسن، فهو ضعيف)[1].

واتە: فەرموودەی ڕاست (صحیح) ئەو فەرموودەیەکە پاڵدراوەتە لای پێغەمبەر، وە بەزنجیرە گێڕەرەوە (راوي)یەکی دادگەر و ڕاست و پارێزەری بەیەکەوە پەیوەست تاکۆتایی، گێڕراوەتەوە، وە (شاذ) و (مُعَلَّل) نیە.

فەرموودەی باش (حسن)یش ئەوەیە کە لەخوار ڕاست (صحیح)ەوەیە.

فەرموودەی بێهێز (ضعیف)یش ئەوەیە، کە سیفەتەکانی فەرموودەی ڕاست (صحیح) و فەرموودەی باش (حسن)ی تێدا کۆنەبوونەوە.

شایانی باسیشە جۆری بێ هێز (ضعیف) زانایان لە چەسپاندنی حوکمی شەرعییدا بەکاری ناهێنن و، بەس جۆرەکانی ڕاست و باش (صحیح و حسن) بەکاردێنن، بەڵام دیارە جۆری (موضوع) هەڵبەستراو هیچ نیە و، هیچ پەیوەندییەکی بە پێغەمبەرەوە (صلى الله عليه وسلم) نیە.

---

(١) ص ٧٩، ٩٩، ١١٢.

٦- پۆلێن کردنی سوننەت لەڕووی نێوەڕۆکەوە:

بەڕێـــزان!

ئەم خاڵە زۆر گرنگە و، لێبێئاگابوونی سەر دەکێشێ بۆ زۆر هەڵەو پەڵەی سەیرو سەمەرە و، ئەوەی ئێستا ئێمە دەیبینین لە جیهانی ئیسلامییدا دەگوزەرێ، بەتایبەت لە هەڵەو پەڵەو لادان و تاوانی، ئەو گرووپە پەرگیرانەی کە دەیانبینن، هەمووی بەهۆی ئەوەوەیە کە لە نێوەڕۆکی سوننەت حاڵی نین، ئنجا با بزانین سوننەتی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) لەڕووی نێوەڕۆکەوە، زانایان چۆنیان پۆلێنکردوە؟ کەبەلای کەمەوە، وەك من دوایی باسی دەکەم، سوننەت دەبێتە شەش بەش و، هەر بەشەی بە شێوەی خۆی دەبێ مامەڵەی لەگەڵدا بکرێ، بەڵام سەرەتا بە پێویستم زانی، ئاماژەیەك بەو زانایانە بکەم کەباسی پۆلێنکردنی سوننەتیان کردوە، بە پێی نێوەڕۆکی:

١- یەکەمین زانا لەو بوارەدا بەپێی ئەوەی کە زانایان بەدواداچوونیان بۆ کردوە، (ابن قتيبة)یە لە کتێبێکیدا بەناوی (تأويل مختلف الحديث)[1]، کە (ابن قتيبة) لەساڵی (٢٧٦)دا وەفاتی کردوەو، (ابن قتيبة) یەکەمین کەس بووە، کەباسی پۆلێنکردنی سوننەتی کردوە، کە دوایی ئاماژە بە قسەیەکی دەکەم.

٢- دوای ئەو (القرافي) کتێبێکی هەیە بەناوی (الفروق أو أنوار البروق في أنواع الفروق)[2]، کتێبێکی دیکەشی هەیە بەناوی: (الإحكام في تمييز الفتاوى عن الأحكام، وتصرفات القاضي و الإمام)[3].

---

(١) ص ١٩٦-١٩٨.

(٢) ج١، ص٣٥٧.

(٣) ص ٩٩ - ١٠٥.

٣- یەکێکی دیکە لەو زانایانە (أبو عبدالله بن محمد بن ابراهیم البقوري)یە، کە کتێبێکی هەیە بەناوی: (ترتیب فروق القرافي)[١].

٤- یەکێکی دیکە لەو زانایانە (ابن قیم الجوزیة)یە، لە کتێبێکیدا بەناوی: (زاد المعاد في هَدْی خیر العباد)[٢].

٥- یەکێکی دیکە لەو زانایانە (شاه ولي الله الدهلوي)یە، لە کتێبی: (حجه الله البالغة)[٣].

٦- یەکێکی دیکە لەوانە:(محمد الطاهر بن عاشور)ە، لەکتێبی (مقاصد الشریعة الإسلامیة)[٤].

٧- یەکی دیکە: (محمد رشید رضا)، لە: (تفسیر المنار)دا[٥].

٨- یەکی دیکە: (محمود شلتوت) لە کتێبی: (الإسلام عقیدةً وشریعة)دا[٦].

٩- یەکی دیکە (د. یوسف القرضاوي)یە لە کتێبی: (السنة مصدراً للمعرفة والحضارة)[٧].

هەڵبەتە زانایانی دیکەش هەن، بەڵام ئەوانە زیاتر دیارو بەرجەستەن.

ئنجا شایانی باسە زانایان، سوننەتی پێغەمبەریان بەگشتیی کردۆتە دووبەش:

١- سُنَّة تشریع.
٢- سُنَّة غیر تشریع.

---

(١) ص ٢٣٠.
(٢) ج٣، ص٤٨٩.
(٣) ج١، ص٢٩٤-٢٩٥.
(٤) ص ٣٠-٣٩.
(٥) ج٩، ص٣١٧.
(٦) ص ٤٢٧-٤٣١.
(٧) ص ١٢-٨١.

واتە: سوننەتێك كە بۆ ئێمە دەبێتە حوكمی شەرعیی و پابەندكەر دەبێ بۆ ئێمەو، دەبێ جێبەجێی بكەین، سوننەتێكیش كە پابەندكەر نیە بۆ ئێمەو، ئێمە مولزەم نین جێ بەجێی بكەین، هەرچەندە پێغەمبەریش (صلى الله عليه وسلم) فەرموویەتی، یان كردوویەتی.

(شاه ولي الله الدهلوي) لە (حجة الله البالغة)دا دەڵێ:

(إعلم أن ماروي عن النبي "صلى الله عليه وسلم" ودُوِّن في كتب الحديث على قسمين: أحدهما ما سبيله سبيل تبليغ الرسالة، وفيه قوله تعالى:

﴿.. وَمَآ ءَاتَىٰكُمُ ٱلرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَىٰكُمْ عَنْهُ فَٱنتَهُوا۟ ...﴾ الحشر -٧-

وثانيهما: ماليس من باب تبليغ الرسالة، وفيه قوله (صلى الله عليه وسلم): (إنما أنا بشرٌ إذا أمرتكم بشئٍ من دينكم، فخذوا به، وإذا أمرتكم بشئٍ من دينكم، فإنَّما أنا بشر)[1].

(شاه ولي الله الدهلوي) كە زانایەكی زۆر گەورەو موعتەبەر بووە لە كیشوەری هیندیی، دەڵێ: بزانە! ئەوەی كە لە پێغەمبەری خواوە (صلى الله عليه وسلم) بە ئێمە گەیشتوەو، لە كتێبەكانی سوننەتدا نووسراوەتەوە، دوو بەشە: بەشێكیان بریتیە لەوەی كە پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) وەك پەیامی خوا گەیاندوویەتی، وەك لە فەرموودەی خوای بەرزدا هاتوە:

﴿.. وَمَآ ءَاتَىٰكُمُ ٱلرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَىٰكُمْ عَنْهُ فَٱنتَهُوا۟ ...﴾ الحشر -٧-

واتە: ئەوەی پێغەمبەر بۆی هێناون، وەریبگرن و، ئەوەی لێتان قەدەغە دەكات، دەستی لێ هەڵگرن..

(دیارە ئەم جۆرەیان جگە لە گەیاندنی، پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) هیچ دەستی تێیدا نەبووە)[2].

---

(١) رواه مسلم: ٢٣٦٢.

(٢) ئەوەی نێوان كەوانەكان زیادەی خۆمە.

دووەمیان: ئەوەیەکە لە شێوەی گەیاندنی پەیامدا نیە، بەڵکو پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) خۆی ئیجتیهادی کردوەو، ڕای خۆیەتی،وەك پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) فەرموویەتی: (بێگومان من بەشەرم، ئەگەر شتێکم پێگوتن لە دینەکەتان لێم وەربگرن، بەڵام ئەگەر شتێکم لە بۆچوونی خۆم پێگوتن، ئەوە منیش بەشەرێکم وەك ئێوە)، {وە لە ڕیوایەتێکیدا دەفەرموێ: (أَنْتُمْ أَعْلَمُ بِأَمْرِ دُنْیاكُمْ) واتە: ئێوە لە کارو باری دنیاتاندا شارەزاترن}[1].

(ابن قتیبة)ش زۆر جوان ئەو مەسەلەیە ڕوون دەکاتەوەو دەڵێ:

{والســنن عندنا ثـلاث:

١- سنـة أتاهُ بها جبريل "عليه السلام" عن الله تعالى، كقوله: (لا تُنْكَحُ المرأة على عمتها وخالتها)[2]، و (يحرم من الرِّضاع ما يحرم من النسب)[3]، و (لا تُحرِّمُ المصَّةُ ولا المصَّتان)[4] ، و (الدية على العاقلة) }.[5]

واتە: سوننەت لەلای ئێمە سێ بەشە:

یەکەم: ئەو سوننەتەیە کە جیبریل "علیەالسلام" لە خوای بەرزەوە بۆ پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) هێناویەتی، وەك پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) فەرموویەتی: (ئافرەت و خوشکی باب، یان خۆشکی دایك، نابێ بەیەکەوە کۆ بکرێنەوە)، هەروەها فەرموویەتی: (ئەوەی بەشیر پێدان حەڕام دەبێ، هەر ئەوەشە کە بەنەسەب حەڕام دەبێ)، هەروەها فەرموویەتی: (جارێك مژین و دووجار مژین، نابێتە هۆی قەدەغەبوون)، {واتە: ئەو منداڵە نابێتە منداڵی شیریی ژنێك کە جارێك دوو جار مەمکی دەمژێ، تاکو پێنج جاری تەواو لێی

---

(١) ئەوەی نێوان کەوانەکان زیادەی خۆمە.

(٢) متفق علیە.

(٣) متفق علیە.

(٤) أحمد، ومسلم، وأصحاب السنن.

(٥) متفق علیە.

تیر دەخوات}[1]، هەروەها فەرموویەتی: خوێنی بابای کوژراو، لەسەر خزمانی بکوژە.

{ ٢- **والسنة الثانية:** سنة أباح الله له أن يَسُنَّها وأمره باستعمال رأيه فيها، فله أن يترخَّص فيها لمن شاءَ، على حسب العلّة والعُذر، كتحريمه الحرير على الرجال، و إذنه لعبدالرحمن بن عوف فيه لعلة كانت به.

وكقوله في مكة: (لا تُخْتَلَى خلاها، ولا يُعْضَد شجرُها، فقال العباس بن عبدالمطلب: رضي الله عنه: إلاّ الإذخر فإنه لبيوتنا، فقال: إلاّ الإذخر...)[2]، ونهى عن لحوم الأضاحي فوق ثلاث، وعن زيارة القبور، وعن النبيذ في الظروف، ثم قال: (إني نهيتكم عن إدِّخار لحوم الأضاحي فوق ثلاث، ثم بدا لي أن الناس يُتْحِفون ضيفَهم، ويحتسبون لغائبهم، فكلوا وأَمْسِكوا ما شئتم، ونهيتكم عن زيارة القبور، فزوروها ولاتقولوا هُجْراً، فإنه بدا لي أنه يُرِقّ القلوب، ونهيتكم عن النبيذ في الظروف، فاشربوا ولا تشربوا مُسْكِراً) }[3]

واتە: جۆری دووەمی: سوننەت ئەوەیە کە خوا "سبحانە وتعالی" بۆ پێغەمبەری (صلی اللە علیە وسلم) ڕەوانەکردوە، کە ڕای خۆی تێدا بەکار بێنێ و ئیجتیهادی تێدا بکات و، بۆ هەرکەسێك ئەگەر عوزرێکی هەبوو، لەوشتانە مۆڵەتی بدات، بۆ وێنە: ئاوریشمی لە پیاوان قەدەغەکردوە، بەڵام دوایی بۆ (عبدالرحمن بن عوف) ڕوخسەتی داوە لەبەری بکات، چونکە بەدەنی خرووی هەبوو، {یانی: ئەگەر خوا قەدەغەی کردبایە، هەڵاواردنی تێدا نەدەبوو، کەواتە: ئەوە ئیجتیهادی خۆی بووە}[4].

هەروەها وەك ئەوە کە پێغەمبەر (صلی اللە علیە وسلم) ڕۆژێك فەرمووی: (نابێ گیای سەوزی مەککە ببڕن و، نابێ درەختەکەشی بقرتێنن، (عباس بن عبدالمطلب) مامی پێغەمبەر (صلی اللە علیە وسلم)یش گوتی: ئەی پێغەمبەری

---

(١) ئەوەی نێوان کەوانەکان زیادەی خۆمە.

(٢) متفق علیه.

(٣) مسلم: ٩٧٧، والحاکم، وأحمد صحیح الجامع: ٤٥٨٤.

(٤) ئەوەی نێوان کەوانەکان زیادەی خۆمە.

خوا! جگە لە گیای (ئیذخەر)، چونکە پێویستمانە بۆ خۆڵەبان و سەرگرتنی خانوەکانمان، فەرمووی: جگە لە ئیژخەر.

هەروەها پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) قەدەغەیکرد کە لە سێ ڕۆژان زیاتر گۆشتی قوربانیی هەڵبگیرێ، {لە سۆنگەی ئەوەوە کە لەو سەروحەدەدا، خەڵکی غەوارەو دوور وڵات زۆربوون}[١] و لێی قەدەغەکردن زیارەتی گۆڕستان بکەن و، لێشی قەدەغەکردن کە خۆشاو لە کوندەو مەشکەدا هەڵبگرن، بەڵام دوایی فەرمووی: پێشتر لێم قەدەغەکردبوون، کە گۆشتی قوربانیی پاشکەوت بکەن و هەڵیبگرن، پاشان بۆم دەرکەوت، کە خەڵك دەیدەنە میوانیان و، بۆ کەسێکیان کە لە ماڵ نیەو لە سەفەرێیە هەڵیدەگرن، دەجا ئێستا بە کەیفی خۆتان بخۆن و پاشکەوتیشی بکەن و. پێشتر ڕێم لێگرتبوون بچنە سەر گۆڕستان، بەڵام ئێستا بچن، بەڵام قسەی خراپ مەکەن (واتە: لە مردووەکان مەپاڕێنەوەو قسەی غەڵەت و پەڵەت مەکەن)[٢]، چونکە بۆم دەرکەوت کە سەردانی گۆڕستان دڵتان نەرمدەکات، (پێشێ لەوە ترساوە کە تووشی شیرك ببن، دوایی کە زانیویەتی لە ئیسلام و تەوحید حاڵیبوون، وەسەردانی گۆڕستان ئەو حیکمەت و سوودەی تێدایەو حیکمەت و سوودەکەش دێتەدی، بێ ئەوەی کە مەترسیی هەبێ، کەواتە بابچن)[٣]، هەروەها ڕێم لێگرتبوون کە خۆشاو لە کوندەو مەشکەدا هەڵبگرن، قەیناکات تێیدا هەڵبگرن و بخۆنەوە، بەڵام خۆتان بپارێزن لەشتی سەرخۆشکەر.

{ **٣- السنة الثالثة:** ما سَنَّهُ لنا تأديباً، فإنْ نحن فعلناه كانت الفضيلة في ذلك، وإنْ نحن تركناه، فلا جناح علينا ان شاء الله، كأمره في العِمَّة بالتلحّي، وكنهيه عن لحوم الجلاّلة، وكسب الحجّام.}[٤]

---

(١) ئەوەی نێوان کەوانەکان زیادەی خۆمە.

(٢) ئەوەی نێوان کەوانەکان زیادەی خۆمە.

(٣) ئەوەی نێوان کەوانەکان زیادەی خۆمە.

(٤) بڕوانە: تأويل مختلف الحديث، ص ١٩٦-١٩٨..

جۆری سێیەمی سوننەت: ئەوەیە کە پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) وەك ئەدەبێك بۆ ئێمە دایناوە، ئنجا ئەگەر بیکەین، ئەوە چاکمان کردووە، ئەگەر نەشیکەین، هیچ گوناهمان ناگاتێ، ئەگەر خوا بیەوێ، بۆنموونە: فەرمانی کردوە کە کەسێك عەمامەی لەسەرنا، لایەکی لەملیەوە بپێچێ و بەژێر چەناگەیدا بیهێنێ و، ڕێگریی کردوە لە خواردنی گۆشتی هەر پەڕەور و ئاژەڵێك کە پیسایی بخوات و، کەسێك کە کەڵەشاخ لە خەڵك دەگرێ، پارە وەربگرێ، (کە دیارە هەرکام لە: مێزەر (عمامة) بەژێر چەناگەدا هێنان و، نەخواردنی گۆشتی پەڕەور و ئاژەڵی پیسایی خۆر و، وەرنەگرتنی پارە لە بەرانبەر کەڵەشاخ گرتن دا، پێویست (واجب) نین، بەڵام شتی پەسند و ئەدەبی بەرزن)[١].

---

(١) ئەوەی نێوان کەوانەکان زیادەی خۆمە.

دابەشبوونی سوننەت بۆ شەش جۆری سەرەکیی

بەڕێـزان! وەك پێشتریش ئاماژەم پێدا، ئەوەی من بۆم دەرکەوتوە: سوننەت دەبێتە شەش بەش، کە هەرکام لەو شەش بەشە، ئەگەر زۆر وریانەبین و، وەك خۆی مامەڵەی لەگەڵدا نەکەین، دینداریبەکەمان لیَ تێك دەچێ و، دنیاداریبەکەشمان لیَ تێك دەچێ و، دەبینە گاڵتەجاڕی خەڵك، وەك ئێستا دەبینین ئەو ئیسلامەی کە سەرتاپا نوورو ڕەحمەت و بەرەکەتە، ئەو ئیسلامەی کە هاتوە هەموو بەشەر بەختەوەر بکات، ئێستا مسوڵمانان خۆیان بەدەستیەوە گرفتار بوونە!

هەڵبەتە ئەو ئیسلامە نا، کە خوا ناردوویەتی، بەڵکو ئەوە تێگەیشتنی هەڵەی ئێمەیە لە ئیسلام، ئەوە حاڵیبوون و کەچ فەهمیی ئێمەیە دەربارەی ئیسلام، کە وایکردوە خۆشمان گرفتاربین و، خەڵکیش بەدەست خۆمانەوە گرفتار بکەین، لەجیاتی ئەوەی ببینە مایەی ڕەحمەت بۆخۆشمان و بۆ خەڵکیش!!

جۆری یەکەمی سوننەت: سوننەتی یاسادانان و گەیەنرانە بەپێی داخوازیی پێغەمبەرایەتیی و ڕەوانەکراوێتیی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) (سنة للتشريع و التبليغ بمقتضى نبوتة ورسالتة):

کە بریتیە لەوەی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) وەك وەحیی خوا ڕایگەیاندوە، بۆ وێنە: کە فەرموویەتی:
(بَلِّغُوا عَنِّي ولَوْ آيَةً).[١]

واتە: ئایەتێکیش بێ، لەمنەوە بیگەیەنن بە خەڵك.
ئەوە گۆڕینی بەسەردانایەت و، پەیوەندیی بە هەموو مسوڵمانێکەوە هەیەو، لەهەموو حاڵاندا پابەندکەر (مُلْزِم)ە بۆ سەرجەم مسوڵمانان. هەڵبەتە ئەسڵیش لە سوننەت دا ئەم جۆرەی یەکەمە.

جۆری دووەمی سوننەت: سوننەت و ڕێبازی پێغەمبەرە، بە حوکمی پێشەوایەتیی و سەرۆکایەتیی (سنه بمقتضى إمامته و رئاسته):

ئەویش ئەوەیە کە پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) بەحوکمی ئەوە کە سەرۆکی دەوڵەت بووە، کردوویەتی و وەك پێشەوای مسوڵمانان و سەرکردەی مسوڵمانان کردوویەتی، بۆ وێنە کە فەرموویەتی:
(من أحيا أرضاً ميتة فهي له).[٢]

واتە: هەرکەسێك زەوییەکی مردوو (بەیار) زیندوو بکاتەوە، ئەوە با بۆخۆی بێ، یان کە فەرموویەتی:
(من قتل قتيلاً فَلَهُ سَلَبُهُ).[٣]

واتە: هەرکەسێك کەسێك بکوژێ لەجەنگدا، ئەوە کەل و پەلەکەی بۆخۆی.

---

(١) البخاري: ٣٤١٦.
(٢) أبو داود: (١٧٨/٣)، والترمذي: (١٤٦/٦) والنسائي: في الكبرى: (٣٢٥/٣)، وأحمد: (٣٣٨/٣).
(٣) متفق عليه.

کە بێگومان پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) وەك سەرۆكی دەوڵەت ئەوەی فەرمووە، بۆیە هەر مەلاو زانایەك و هەركەسێك ڕاستبۆوە، بۆی نیە بڵێ: هەركەسێك كوێ دەكێڵێ و با بیكێڵێ!نا، چونكە ئەوە دەبێتە پاشاگەردانیی،چونكە پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) وەك سەرۆكی دەوڵەت ئەوەی فەرمووە، كەواتە: تەنیا سەرۆكی دەوڵەت واتە: حكومەت و دەستەڵات، مافی ئەوەی هەیە كە زەوی بەخەڵك بدات و، مافی ئەوەی هەیە كە بەجەنگاوەرەكان بڵێ: هەرچی گرتتان بۆخۆتان.

جۆری سێیەمی سوننەت: ڕێباز و سوننەتی پێغەمبەرە بە حوكمی قازیی و دادوەر بوونی (سنة بمقتضی كونه قاضیا وحاكما):

ئەویش ئەوەیە كە پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) وەك قازیی و دادوەر فەرموویەتی، پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) هەندێك شتی بڕیارداوە وەك قازیی و دادوەر، ئنجا ئەو حوكم و بڕیارانە، هەركەسێك ڕاستبۆوە، بۆی نیە بیانڵێ، وەك لەوبارەوە فەرموویەتی:

(إِنَّكُمْ تَخْتَصِمُونَ إِلَيَّ وَلَعَلَّ بَعْضَكُمْ أَلْحَنُ بِحُجَّتِهِ مِنْ بَعْضٍ، فمن قضيت لَهُ بشيءٍ مِنْ حَقِّ أَخِيهِ فَلاَ يَأْخُذْه، إِنَّمَا أَقْطَعُ لَهُ قِطْعَةً مِنَ النَّارِ).[١]

واتە: ئێوە ناكۆكییتان دەبێ و دێنە لای من، منیش دادوەرییتان لەنێواندا دەكەم، ڕەنگە یەكێكتان قسەزانتر بێ لەوی دی (مەبەستی خۆی باشتر دەخاتە ڕوو، هەرچەندە ناحەقیشی بێ)[٢] ئنجا كە حەقی برایەكەی دەدەم بەو، با وەرینەگرێ، (من ڕواڵەت دەبینم بەڵام لەلای خوا نابێتە حەق، كە دەزانێ لەسەر ناحەقە)[٣]، ئەوە پارچە ئاگرێكە بۆی دەبڕم.

---

(١) رواه البخاري و مسلم.

(٢) ئەوەی نێوان كەوانەكان زیادەی خۆمە.

(٣) ئەوەی نێوان كەوانەكان زیادەی خۆمە.

یانی: پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) ئەگەر کاتی خۆی بڕیارێکی دابێ بۆ کەسێك و دوایی دەرکەوتبێ، کە ئەو کەسە کە بڕیارەکە لە قازانجی دراوە، ڕاستی نەکردوە، ئێستا بەهۆی بڕیارەکەی پێغەمبەرەوە (صلى الله عليه وسلم) نەبۆتە خاوەن حەق و، هیچ کەس بۆی نیە هەمان ئەو بڕیارەی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) دووبارە بکاتەوە بۆ یەکێکی دیکە، بۆچی؟ چونکە کاتی خۆی وەك قازیی ئەو بڕیارەی داوەو وای بۆ دەرکەوتوە، نەك حوکم و بڕیارێکی گشتی بێ.

جۆری چوارەمی سوننەت: ڕێبازی پێغەمبەرە بە حوکمی موفتی بوونی (سنه بمقتضى كونه مفتيا):

ئەویش ئەوەیە کە پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) وەك موفتی فەرموویەتی و فەتوای داوە، بۆ وێنە با سەرنجی ئەم دەقە بدەین:

(قَالَتْ هِند بنت عتبة: يا رسول الله "صلى الله علية وسلم" إِنَّ أَبَا سُفْيَانَ رَجُلٌ شَحِيحٌ و انه لايعطيني ما يكفيني وبنيَّ، الا ما أخذت منه وهو لايعلم، فَهَلْ عَلَيَّ فِي ذلك جُنَاحٌ؟ فقال: خذي مَا يَكْفِيكِ وَوَلَدَكِ بِالْمَعْرُوفِ).[1]

واتە: هیندی کچی عوتبە (واتە: هاوسەری ئەبوسوفیان) چوو بۆ لای پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم)، گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا! ئەبوسوفیان پیاوێکی چرووکە، هێندەم ناداتێ بەشی خۆم و منداڵەکانم بکات و پێی بژین، مەگەر ئەوەی کە لێی گلدەمەوە، بێ ئەوەی پێی بزانێ، ئایا گوناهم دەگاتێ؟ پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم)فەرمووی: بایی ئەوەی کە بەشێوەیەکی چاك (پارەکە) بەشی خۆت و منداڵەکانت دەکات، لێی گلدەوە قەیناکات.

ئنجا بەگوێرەی ئەو فەتوایە: ئایا ئەگەر ژنێك سکاڵای چرووکیی و ڕژدیی و چەنگ قووچاویی مێردەکەی خۆی لەلای ماموٚستاو زانایەك کرد،

----

(١) متفق عليه.

مامۆستاو زانایەکە بۆی هەیە بڵێ: بەکەیفی خۆت پارە لە سامانی مێردەکەت ببە؟! نەخێر، چونکە دیارە پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) تەحقیقی کردوەو زانیویەتی ئافرەتەکە ڕاست دەکات و، زانیویەتی کە ئەبو سوفیان چرووکە، بۆیە ئەو فەتوایەی بۆ داوە.

کەواتە: بۆمان نیە هەمان ئەو فەتوایە دووبارە بکەینەوە، بەڵێ ئەگەر حاڵەتەکە بخوێنینەوەو، هەمان ئافرەتێکی وابێ، کە ڕاست بکات و مێردەکەشی وابێ، ئەوجار ئەو فەتوایە جێی خۆی دەگرێ، ئەگەرنا جاری واهەیە ئافرەتەکە دەیەوێ ماڵی مێردەکەی بەناحەق بخوات، بەتەماعەو دەیەوێ ماڵەکەی بخوات و، دەچێتە لای مامۆستایەك، ئەگەر فەتوای بۆ بدات، ئەوە فەتوایەکی هەڵەو سەقەتی داوە.

جۆری پێنجەمی سوننەت: سوننەت و ڕێبازی پێغەمبەرە بەپێی کۆشش کردنی لە کاروباری دنیادا، وەك کشتوکاڵ و پزیشکیی و جەنگ (سنة بمقتضى اجتهاده في الأمور الدنيوية، كالزراعة و الطب والحرب):

ئەویش ئەوەیە کە پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) وەك کاروباری دنیایی ئیجتیهادی کردوە، چونکە ئەویش وەك ئێمە بەشەر بووە وەك خوا فەرموویەتی کە بفەرموێ:

﴿ .. إِنَّمَآ أَنَا۠ بَشَرٌ مِّثۡلُكُمۡ .. ﴾ فصلت -٦-

ئەویش ئیجتیهادی کردوەو بیری کردۆتەوە بە عەقڵی خۆی وشتێکی وا بەچاك زانیوە، بۆ وێنە: پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) لەجەنگی بەدردا فەرمووی: با بارگەو بنە لێرە بخەین، سوپای ئەبوجەهل هەزار کەس بوون و لە مەککەوە هاتبوو، سوپای مسوڵمانانیش لە مەدینەوە هاتبوو، ئنجا حەبابی کوڕی مونزیر گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا! ئێمە کە لێرە بارگەو بنەمان خستوە، ئەوە وەحیی خوایە، یان تاکتیکی جەنگییە؟ فەرمووی: هەرتاکتیکی جەنگییەو ڕای خۆمە، گوتی: ئێرەباش نیەو شوێنێکی دیکەی پێشنیارکرد،

پێغەمبەری خواش (صلى الله عليه وسلم) پاش گوێ بۆگرتنی و قەناعەت هاتنی بەقسەکانی پێشنیارەکەی لێوەرگرت و تەبەنیی کرد.

تەماشا بکەن! هاوەڵان چۆن پەروەردەکراون، فێری ئازادیی بیروڕاکراون، فێری جورئەت کراون، بەڵام لەهەمانکاتدا فێری ئەدەبیش کراون: (الحباب بن المنذر) یەکسەر ڕەخنەی نەگرت، بەڵکو گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا! ئایا ئەوە وەحییە؟ یانی: ئەگەر وەحیی بێ، خوا لەهەمووان چاکتر دەزانێ، بەڵام ئەگەر وەحیی نەبێ، ئێمەش عەقڵمان هەیە، پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) فەرمووی: نا، وەحیی نیە، بەعەقڵی خۆم وام پێ چاك بوو، ئەویش گوتی: دەجا ئێرە باش نیە[1]، حەبابی کوڕی مونزیر دیارە لە تەکتیکی جەنگیی لێی زانیوە، لەو مەسەلەیەدا ئەگەر لە پێغەمبەری خوا چاکتری لێ زانیبێ، هیچ نوقسانیی نیە بۆ پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) خۆ پێغەمبەری خوا نەهاتوە، ئێمە فێری جەنگ بکات، هاتوە ئێمە فێری دینداریی و، خوا پەرستیی و، فێری ژیانێك بکات کە شایستەی مرۆڤە، بەڵام نەهاتوە ئێمە فێری پزیشکیی و ئاسنگەریی تەکنۆلۆژیاو هونەری جەنگیی و....هتد بکات!

ئنجا هەر لێرەشدایە کە پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) فەرموویەتی:

(أَنْتُــم أعْــلم بأمْــرِ دنيــــاكم).[2]

واتە: ئێوە شارەزاترن لە کاروباری دنیاتاندا، ئایا ئەوەی لە چی کاتێکدا فەرمووی؟ ڕۆژێك بەلای کۆمەڵێکدا ڕۆیشت دارخورمایان موتوربە (تلقيح، تأبير) دەکرد، تۆوی نێرەکەیان دەبردە سەر مێیەکەی، پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) فەرمووی: پێموایە گەر واش نەکەن زەرەری نەبێ، ئەوانیش دەستیان لێ هەڵگرت، پێغەمبەر نەیفەرموو: وامەکەن، بەس تەماشایکرد، ئەو دارخورمایە بەرزەو، دەچن تۆوی نێرەکەی دەبەنە سەر مێیەکە، لە دڵی خۆیدا فەرموویەتی: زۆر خۆیان ئەزیەت دەدەن، ڕەنگە ئەگەر واش نەکەن زەرەری

---

(١) السيرة النبوية لابن هشام، ج٢، ص١٣٦.

(٢) مسلم: ٢٣٦٣.

نەبێ و دارخورمایەکان هەر بەربگرن، بەڵام پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) شارەزا نەبوو، چونکە لە مەککە دار خورمای لێ نەبوون، بەڵام لە مەدینە دارخورمای لێبوون، ئنجادوایی دار خورمایەکان بەریان نەگرت، ئەوانیش چوونەوە لای پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) گوتیان: ئەی پێغەمبەری خوا! دارخورمایەکان بەریان نەگرت!

فەرمووی: بۆچی بەریان نەگرت؟

گوتیان: لەبەر ئەوەی موتوربەمان نەکردن، فەرمووی: بۆچی موتوربەتان نەکردن؟

گوتیان: تۆ بەوێدا هاتی فەرمووت: ئەگەرواش نەکەن زەرەری نیە.

ئەویش فەرمووی: ئەگەر شتێکم پێگوتن وەك دین، لێم وەربگرن، بەڵام ئەگەر شتێکم بە ڕای خۆم پێگوتن، ئێوە لەکاروباری دنیایی خوتاندا شارەزاترن.[1]

کەواتە: تەمبەڵ تەمبەڵ لێی دامەنیش، چاوەڕێ بکەن ئایین هەموو شتێکتان فێربکات، ئایین ئەو شتەتان فێردەکات کە لەمەودای عەقڵتاندا نیە، بەڵام پێویست ناکات فێرت بکات: چۆن میکرۆ فۆن و فرۆکەو ڕۆکێت و سەیارەو تەلفزیۆن و ڕادیۆ، دروستبکەی،ئیسلام نەهاتوە ئەوەت فێربکات،کە لەمەودای عەقڵی بەشەردایە، بەڵکو هاتوە، ئەوەت فێربکات کە لەدەرەوەی مەودای عەقڵی بەشەرە: ناسینی خوای پەروەردگار، ئیمان بەخوا، ئیمان بەڕۆژی دوایی، ئیمان بەفریشتەکانی خواو، کتێبەکانی و، پێغەمبەرەکانی، عیبادەت و ئەخلاق و، حەڵاڵ و حەڕامی سەرەکیی و، شتە بنەڕەتییەکان، بەڵام وردە بابەتە دنیایی یەکان، نا، کە خەڵك تەنبەڵ و تەوەزەل بکات و عەقڵ و هۆشی خۆیان بەکارنەهێنن، بۆیە کاتێك مسوڵمانان دەرگای ئیجتیهادیان لەسەر خۆیان داخست، بەودەردە چوون کە ئێستا دەیبینن.

---

(١) ئەو فەرمایشتانەمان بە هەرسێك ڕیوایەتەکانیەوە، لە کتێبی: (چەند مەسەلەیەکی باوی سەردەم)دا هێناوە، بڕوانە: چاپی شەشەم.

جۆری شەشەمی سوننەت: ڕێبازی پێغەمبەر بەپێی داخوازی سروشتی بەشەریی، وەك حەزكردنی لە شیرینی و هەنگوین (سنة بمقتضى جبلته البشريه كحبه للحلوا و والعسل):

ئەویش بریتیە لەوە كە پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) وەك سروشتی بەشەریی شتێكی پێخۆشبووە، یان پێی ناخۆش بووە، یان جۆرە بەرگێكی لەبەردابووە، وەك قەومەكەی خۆی، بۆوێنە: دایكمان عائیشە گوتوویەتی:

(كان صلى الله عليه وسلم يحب الحَلْواءَ و العسل).[(١)]

واتە: پێغەمبەری خوا، حەلواو هەنگوینی پێخۆشبووە، ئنجا ئایا سوننەتە هەركەسێك ڕاستبۆوە بچێ حەلواو هەنگوین بخوات، با نەخۆشی شەكرەشی هەبێ؟ بێگومان نەخێر، ئنجا ئەوە بۆ خۆشیی بۆتان دەگێڕمەوە: پێشمەرگەیەكمان هەبوو لە خورماڵ، وایزانی بوو خورما خواردن سوننەتە، ئەوەندەی خورما خواردبوو، هەموو مەعیدەی سووتابوو، تووشی نەخۆشیی بوو بوو، زۆر بەزەحمەت چاك دەبوو، دوایی بەڕەحمەتی خوا چوو "خوا عەفووی بكات".

كەواتە: دەبێ بزانی چۆن بەدوای پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) دەكەوی! دەبێ عاقڵانە بەدوای بكەوی، ئەگەرنا بچی بەناوی سوننەتەوە، هەندێك شت بكەی كە بۆتۆ سوننەت و پابەندكەر نیە، ئەوە لە ڕاستییدا ئەو ڕەفتارەت دەبێتە هۆی بێزراندن وشێواندن (تشويه)ی سوننەتی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم).

---

(١) متفق عليه.

٧- بەرهەمی مامەڵەی ڕاست و دروست لەگەڵ سوننەتدا:

هەركات مامەڵەی ڕاست و دروستمان لەگەڵ سوننەت دا كرد، چەند بەرهەمێكی گرنگمان دەستگیر دەبن، كە دەتوانین بڵێین: لە دوو خاڵان دا بەرجەستە دەبن:

یەك: دانانی هەركام لە بەشەكانی سوننەت، لە شوێنی شایستەی خۆیدا:

هەركات ئیمە مامەڵەی ڕاست و دروستمان لەگەڵ سوننەتدا كرد، یەكەمین شتێك كە دەستمان دەكەوێ، ئەوەیە كە هەركام لەبەشەكانی سوننەت، لەشوێنی خۆیاندا دادەنێین، لەوبارەوە (القرافي) لەكتێبەكەی خۆی (الإحكام)دا دەڵێ:

١- (فما فعله صلى الله عليه وسلم بطريق الإمامة كقسمة الغنائم، و تفريق أموال بيت المال على المصالح، وإقامة الحدود، و ترتيب الجيوش، وقتال البغاة، و توزيع الإقطاعات في القرى و المعادن ونحو ذلك، فلا يجوز لأحد الإقدام عليه، الا بإذن إمام الوقت الحاضر...).

واتە:

١- ئەوەی كە پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) وەك پێشەوایەتیی و سەرۆكی دەوڵەت كردوویەتی، وەك: دابەشكردنی دەسكەوتەكانی جەنگ، یاخود ماڵ و سامان دابەشكردن بەسەر بەشەكاندا (بودجە دابەش كردن بەسەر وەزارەتەكاندا)،وە جێبەجێ كردنی سزا شەرعییەكان (وەك سزایەكانی دزیی و زینا و قەتڵ و ڕێگریی) و، ئامادەكردنی سوپاو، جەنگ كردن لەگەڵ یاخی بووان و، دابەشكردنی زەویی و زارو دابەشكردنی كانزایەكان و وێنەی ئەوانە، ئەوە هیچ كەس بۆی نیە ئەو كارانە بكات، مەگەر بەمۆڵەتی ئەو كەسە كە سوڵتەی شەرعیی بەدەستە لەوكاتەدا، (یان دەبێ خۆی بیكات، یان بەمۆڵەتی وی بكرێ).

٢- (وما فعله عليه السلام بطريق الحكم كالتمليك بالشفعة، وفسوخ الأنكحة و العقود، و التطليق بالإعسار، والإيلاء عند تعذر الإنفاق، والفيئة و نحو ذلك، فلايجوز لأحد أن يقدم عليه الا بحكم الحاكم في الوقت الحاضر اقتداء به...)[١]

واتـــە:

٢- ئەوەی کە پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) کردوویەتی بەسیفەتی حاکم و قازیی، وەك: خاوەندارکردن بەهۆی (شُفْعَە)ەوە (دوو ماڵ کە دراوسێ بن، یەکیان ئەگەر خانووەکەی بفرۆشێ، دراوسێیەکەی لێی لەپێشترە) و، هەڵوەشانەوەی نیکاحەکان و گرێبەستەکان و، کەسێ کە نەفەقەی ژنەکەی ناکێشێ لەبەر تەنگ دەستیی، حاکم بۆی هەیە پێی تەڵاق بدات، یاخود ئەگەر سوێندی لێ خوارد نەچێتە لای و وەختەکە تێپەڕی، قازیی بۆی هەیە پێی تەڵاق بدات و، وێنەی ئەو جۆرە شتانە، هیچ کەسێك بۆی نیە ئەو کارانە بکات، مەگەر قازیی و دادوەر بێ، ئەگەر نا هەرکەس ڕاست بۆوە، بۆی نیە ئەو شتانە بکات، چونکە دەبێتە فەوزا و پاشا گەردانیی.

٣- (وأما تصرفه "عليه الصلاة والسلام" بالفتيا أو الرسالة والتبليغ، فذلك شرع يتقرر على الخلائق الى يوم الدين، يلزمنا أن نتبع كل حكم مما بلـغه إلينا عن ربه بسببه، من غير اعتبار حكم حاكم ولا إذن إمام...).

واتـــە:

٣- بەڵام ئەوەی پێغەمبەر وەك فەتوا پێی فەرمووین، یان وەك پەیامی خوا پێی ڕاگەیاندووین، ئەوە شەریعەتێکی پابەندکەرە بۆ خەڵك، لەهەموو کات و شوێنەکاندا، تاکو ڕۆژی دوایی، وەپەکی لەسەر ئەوە نەکەوتوە، سەرۆکی دەوڵەت چی دەڵێ و، قازیی چی دەڵێ.

{وەك ئەو شتانەی کە پەیوەندییان بەحاڵەتی ئەحوال شەخسیی و، حاڵەتی عیبادەتی شەخسیی ئەو شتانەوە هەیە، کە بەتاکەکان ئەنجام دەدرێن}[٢].

---

(١) الإحكام: ص١٠٨.

(٢) ئەوەی نێوان کەوانەکان زیادەی خۆمە.

کەواتە: بەهۆی مامەڵەکردنی ڕاست و دروست لەگەڵ سوننەت دا، ئەوەمان دەست دەکەوێکە بەشەکانی سوننەت لەجێی خۆیان دا دابنێین.

دوو: ڕاستکردنەوەی چەند هەڵەیەك و پارێزران لە تێپەڕاندن و بەزایەدان:

هەروەها بەهۆی ڕاست و دروست مامەڵەکردنەوە لەگەڵ سوننەتدا، چەند هەڵەیەك کە بەهۆی تێنەگەیشتن لەسوننەتەوە گیرۆدەیان بووین، ڕاستیان دەکەینەوە، بۆوێنە:

١- مەسەلەی شێوازی نانخواردن:

ئێستا هەندێ کەس پێیان وایە کە هەرئەوان بەدوای ڕێبازی پێشینی چاك و سوننەتی پێغەمبەر دەکەون وبە: (ناوی سەلەفیی لەخۆنان) خۆیان لە مسوڵمانان جیاکردۆتەوە، ئنجا هەندێك[1] کەس لەوانە هەندێك بیروڕای سەیر سەیریان هەن، کە یەکێکیان ئەوەیە دەڵێن: دەبێ بەس بەدەست نان بخورێ و، بەکارهێنانی کەوچك و چەنگاڵ و چەقۆ، بیدعەتە و، دەبێ لەسەر زەوی نان بخورێ و، لەسەر مێزو کورسی دروست نیە! ئنجا لە کاردانەوەو لەبەرانبەر ئەواندا، هەندێکی دیکە هەن دەڵێن: بە دەستی ڕاست دەخۆی، یان بەچەپ دەخۆی، هەرچۆن دەخۆی، لەپێش خۆت دەخۆی، لەملاولا دەخۆی، وەك یەکە! کە بێگومان ئەم دووانە، یەکیان تێپەڕاندن و، ئەوی دیکەیان بەزایەدانە، چونکە پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) بۆی دیاریی نەکردووین کە دەبێ هەربەدەست بخۆین، بەلام فەرموویەتی:

(ياغلامُ، سَمِّ اللّه، وكُلْ بيمنك، وكلْ ممّا يلِيك).[2]

واتە: کوڕیژگە! ناوی خوا بێنە {بسم الله) بکە} و بەدەستی ڕاستت بخۆ، و لەپێش خۆتەوە بخۆ، بەلام نەیفەرمووە: با چەنگاڵت پێنەبێ و، بەکەوچکێ مەخۆ، ئەگەر چێشتەکە شل بێ، چۆن بەدەستی دەخورێ؟

---

(١) گوتوومە (هەندێک کەس لەوانە) نەک هەموویان!

(٢) متفق عليه.

کەواتە: ئەوەی کە دەڵێ: کەیفی خۆتە بەدەستی ڕاست یان بەچەپ دەخۆی، ئەوە ڕاست ناکات و، تووشی بەزایەدان (تفریط) بووە و، ئەویدیکەش تووشی تێپەڕاندن (إفراط) بووە.

٢- مەسەلەی بەتەنیا لە قاپێکدا خواردن، یان بەکۆمەڵ لە دەفرێکدا:

کەسی واهەیە پێی وایە ئەو شێوازە بە بیدعەت دادەنرێ، ئەگەر بێت و هەرکەسە لە قاپێکی تایبەتدا نان بخوات و، پێیان وایە سوننەت وایە: ژمارەیەك پێکەوەو لە دەفرێکدا بخۆن، چونکە لەسەردەمی پێغەمبەر و هاوەڵاندا وابووە! بەڵام بێگومان ئەوە ڕاست نیەو، ئەوکاتە بۆیە وابووە، چونکە کەل و پەل کەم بووە و هەژاریی و نەداریی بووە و هیچ دەقێکمان نیە ڕێ لە نان خواردنی بەتەنیا بگرێ.

٣- مەسەلەی بەرگ و پۆشاك:

هەندێك پێیان وایە سوننەتە پۆشاکێکی تایبەت، کە پۆشاکی عەرەبییە، بپۆشی! لەساڵی (٢٠١٢)ز دا سەفەری ئەڵمانیام کرد، لەشاری بەرلین یەکێکم بینیی مسوڵمان بوو بوو، کڵاوێکی لەسەر نابوو، بەرگێکی شۆڕەی لەبەر کردبوو، وەك بەرگی عەرەبیی، منیش گوتم: ئەو برایە ناوی چیە؟

گوتیان: ئەوە ناوی یوحەننا بووە، ئێستا ناومان ناوە یەحیا.

گوتم: باشە موبارەکە، ئەدی ئەو بەرگە چییە لەبەریدا، خەڵکی کوێیە؟

گوتیان: خەڵکی ئەڵمانیایە.

گوتم: ئەدی بۆچی واتان لێکردوە؟

گوتیان: ئاخر ئەوە سوننەتە! ئەدی سوننەت نیە بەرگی شۆڕەی لەبەر بێ و، کڵاوی سپی لەسەر بێ و، نەعلی لەپێ بێ؟

گوتم: بەڕێزان! ئەو شتانە پەیوەندییان بەعادەتی خەڵکەوە هەیە، ئەگەر پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) لەم ئەڵمانیایە بووایە، بێگومان بەرگی ئەڵمانیەکانی

لەبەر دەکرد، ئەگەر لە ئەسکیمۆ بووایە، بەرگی خەڵکی وێی لەبەر دەکرد، ئەگەر لەقەفقاسیا بووایە، بەرگی ئەوێی لەبەر دەکرد، پێغەمبەری خوا بۆیە بەرگی عەرەبیی لەبەرکردوە، چونکە خۆی لە گەلەکەی جیانەدەکردەوەو، ئەو شتانە چ پەیوەندییەکیان بە سوننەتەوە هەیە؟ پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) بۆیە خورمای خواردوە، چونکە ئەو شوێنە خورمای لێبوە، بۆیە بەزۆری نەعلی لەپێ کردوە، چونکە کەش وهەوای شوێنەکە واهەڵدەگرێ، نەعل لەپێ بکات، بەڵام ئایا ئەگەر لە شوێنێکی ساردی وەك (سیبریا) بووایە نەعلی لەپێ دەکرد؟!

٤- مەسەلەی دامێن و دەلینگ هەڵپێچان (تشمیر الثوب):

با سەرەتا لەوبارەوە سەرنجی ئەم فەرموودەیە بدەین:

(عن أبي هريرة عن النبي "صلى الله علية وسلم" قال: ما أسفل من الكعبين من الإزار ففي النار).[١]

واتە: هەرچی لە دامێن، لەخوار گوێزینگانەوە بێ، لە ئاگردایە.

بێگومان لێرەدا مەبەستی پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) پۆشاكی عەرەبییە، کە شۆڕەیەو دامێنی هەیەو دادەکەوێ، نەك پانتۆڵ (بنطلون) یان شەرواڵ (سَرْوال).

چونکە وشەی (إزار) کە لە فەرموودەکەدا هاتوە، بریتیە لەو پۆشاکەی کە نیوەی خوارەوەی جەستە - لە پشتێن بەرەژێر - دادەپۆشێ، وەك (المعجم الوسيط) گوتوویەتی: (الإزار: ثوب يحيط بالنصف الأسفل من البدن، يذكر و يؤنث)[٢].

ئنجا حیکمەت و هۆکاری ئەوەش کە پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) وای فەرمووە، ئەوە بووە کە لەنێو گەلی عەرەب دا - بەتایبەت دەوڵەمەندەکانیان

---

(١) رواه البخاري: ٥٧٨٧.

(٢) ص ١٦.

دا- عادەتێك هەبووە، کە بریتی بووە لە: درێژکردنی پۆشاك و لەدوای خۆ ڕاکێشانی، تەنانەت هی وابووە چەند بستێك یان مەترێك پۆشاکەکەی بەدوای داخشاوەو، نەفەری تایبەتی هەبووە بۆ هەڵگرتنی و لەدوا ڕۆیشتنی! بۆیەش پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) فەرموویەتی:

(لاينظر الله يوم القيامة إلى مَنْ جَرَّ إزارَهُ بَطَراً).[١]

واتە: خوا ڕۆژی قیامەتێ تەماشای کەسێك ناکات، کە بە فیزو کەشخە پۆشاکەکەی بەدوای خۆیدا ڕادەکێشێ.

کەواتە: کە پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) هەڕەشەی ئاگری دۆزەخی لە پۆشاك شۆڕکردنەوە، کردوە، ئەوەی مەبەست بووە، ئەمما تۆ بەرگی کوردیی لەبەر دەکەی، یاخود چاکەت و پانتۆڵ، بڵێین: نابێ بەلەك و گوێزینگت دیاربێ! دوایی سەرما لێی دەدا و تووشی نەخۆشیی دەبی و، سەربارەش دیمەنێکی نارێك دێتە بەرچاو! کەواتە پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) ئەوەی بۆ بەرگێکی دیکە فەرمووەو پێویستە باش لە پێغەمبەری خوا تێبگەین و فەرموودەکانی لە شوێنی تەرخان و گونجاوی خۆیان دا بەکاربێنین.

هەروەها بەپێی فەرمایشتەکانی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم)، ئەو ڕەخنە گرتن و هەڕەشەیە لە پۆشاک شۆڕکردنەوەش، ڕووی لە کەسێکە کە بەفیز و کەشخە ئەوە دەکات، نەک بێ ئەوەی مەبەستی بێ، دامێنی پۆشاکەکەی دابکەوێ:

با سەرنج بدەین:

(عن إبن عمر رضي الله عنهما أن النبي (صلى الله عليه وسلم) قال: مَن جَرَّ ثَوبَهُ خُيَلاءَ لم ينظرِ الله إليه يوم القيامة، فقال أبو بكرٍ: يا رسول الله إنَّ إزاري يَسْتَرخي إلّا أن أَتعاهَدَهُ، فقال له رسولُ الله: إنك لَستَ مِمَّن يَفعَلَهُ خُيَلاءَ).[٢]

---

(١) البخاري: ٥٧٨٨ و مسلم: ٢٠٨٧.

(٢) رواه البخاري: ٣٦٦٥، و مسلم بعضه: ٢٠٨٥.

واتە: هەر کەسێک بە فیز و کەشخەلێدان پۆشاکەکەی ڕابکێشێ، خوا ڕۆژی قیامەت تەماشای ناکات، ئەبو بەکر (خوا لێی ڕازی بێت) گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا (صلی الله علیه وسلم) من کراسەکەم هەر دادەکەوێ (شۆڕدەبێتەوە) مەگەر ئاگام لێبێ! پێغەمبەری خوا (صلی الله علیه وسلم) فەرمووی: بێگومان تۆ لەو کەسانەنی کە بە فیز و خۆنواندن وادەکەن.

٥- مەسەلەی بۆیەکردنی سەرو ڕیش:

پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) فەرموویەتی:

(إِنَّ الْيَهُودَ وَالنَّصَارَى لا يَصْبِغُونَ فَخَالِفُوهُمْ).[١]

واتە: جوولەکە و نەصرانیی، مووەکانیان بۆیە ناکەن، ئێوە بەپێچەوانەی وانەوە ڕەفتار بکەن (بۆیە بکەن).

ئنجا ئایا لەسەر مسوڵمانان فەرزە، ئەگەر پیاون، سەرو ڕیشی خۆیان بۆیە بکەن، ئەگەر ئافرەتن، قژی خۆیان بۆیاغ بکەن؟ نەخێر! چونکە پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) فەرموویەتی: جوولەکە و نەصرانییەکان بۆیە ناکەن، ئێوە پێچەوانەی ئەوان بجووڵێنەوە، ئەدی ئەگەر ئەوان کردیان؟ دیارە دەبێ تۆ نەیکەی، کەواتە: ئەوە پەیوەندیی بە عادەت و عورفەوە هەیەو، ئەوکاتە ئەو ڕەفتارە بۆیە فەرمانی پێکراوە، تاکو مسوڵمانان لەغەیری خۆیان جیابنەوە، بەڵام ئێستا مسوڵمانان بەشتی دیکە جیادەبنەوە.

---

(١) رواه أحمد: ٩٢٠٩، و البخاري: ٥٥٥٩، و مسلم: ٢١٠٣، و أبوداود: ٤٢٠٣، و النسائي: ٥٠٦٩، و ابن ماجه: ٣٦٢١.

٦- لەڕووی پزیشکیی (طبّي)ەوە:

پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) فەرموویەتی:

(عـلـيـكم بـــالإثـــمَــدِ..).[1]

واتە: (إثـمَـد) بەکاربێنن، کە جۆرە کلێکە، ئنجا ئایا لەسەرمان فەرزە هەمووەمان کل لە چاو بکەین؟ نا، ڕەنگە پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) بۆ کۆمەڵێك کە چاو ئێشەیان بووە، ئەوەی فەرمووبێ، یاخود وای بەچاك زانیوە، بەڵام وەك ئایین ئێمەی پێوە پابەند نەکردوە.

(ابن القيم) لەوبارەوە وێنەیەك دێنێتەوەو دەڵێ: پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) فەرموویەتی:

(مَنْ تَصَبَّحَ بِسَبْعِ تَمْرَاتٍ مِنْ عَجْوَةٍ لَمْ يَضُرَّهُ ذَلِكَ الْيَوْمَ سُمٌّ وَلا سِحْرٌ).[2]

واتە: هەرکەسێك بەیانیان حەوت دەنکە خورمای عەجوە بخوات، ئەو ڕۆژە جادوو و ژەهر کاری تێناکەن.

(ابن القيم) دەڵێ: ئەوە مەرج نیە بۆ هەموو شوێنێك بێ، ڕەنگە تایبەت بێ بەخورمای مەدینەوەو، تایبەت بێ بەخەڵکی مەدینەشەوە، پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) هەندێ لەوشتانەی کە فەرمووە، وەك ئەزموونی خۆی وای فەرمووە، وەك چۆن هی دارخورمایەکان فەرمووی: لێیان گەڕێن، دواییش بەریان نەگرت و فەرمووی: من وەك ڕا و گومانی خۆم وامگوت، نەك وەك وەحی و پەیامی خوا.

شایانی باسیشە (النووي) ئەو فەرموودەیەی کە لە کۆتایی یەکەیدا فەرموویەتی:

(أنتـــم أعـــلم بـــأمـــر دنيـــاكم)[3]

---

(١) رواه الطبراني، وحسنه الألباني في صحيح الجامع: ٤٠٥٥.

(٢) رواه البخاري و مسلم عن عامر بن سعد أبيه (رضي الله عنهما)، و قال غيره (سبع تمرات).

(٣) رواه مسلم: ٢٣٦٤.

لە ژێر ئەم ناوونیشانەدا هێناوە لە (شرح صحیح مسلم)دا: (باب وجوب امتثال ماقاله شرعاً، دون ماذکره من معایش الدنیا علی سبیل الرأي) واتە: (باسی ئەوە کە پێویستە ئەوەی وەك شەریعەت فەرموویەتی، جێ بەجێ بکرێ، نەك ئەوەی وەك ڕای خۆی لەبارەی کاروباری ژیانی دنیاوە، فەرموویەتی).

٧- لەڕووی سیاسییەوە:

کاتێك پێغەمبەری خوا ویستی صوڵح بکات لەگەڵ هۆزی (غگفان)دا، لەکاتێك دا کە ئابلووقەی مەدینە درابوو، لەلایەن (دە) هەزار (١٠،٠٠٠) لە کافرەکانی مەککەو هۆزی (غطفان)ەوە، پێغەمبەری خواسەرۆك عەشیرەتەکانی غەتەفانی بانگ کردو فەرمووی: دەڵێن چی سێیەکی بەرووبوومی مەدینەتان بدەمێ، بەڵام لەکۆڵمان ببنەوە؟

گوتیان: باشە ڕازین.

دوایی کاتێك (سعد بن عبادة) و (سعد بن معاذ)، واتە: سەرۆك هۆزەکانی (خزرج) و (أوس)ی بانگ کردو ڕاوێژی پێکردن.

گوتیان: ئەی پێغەمبەری خوا! ئایا ئەوە شتێکە خوا پێی فەرمووی، یان هەر لەبەر ئێمە دەیکەی؟

فەرمووی: بەڵکو ڕای خۆمەو لەبەر ئێوە دەیکەم، ئەوانیش گوتیان: (والله لا نعطیهم إلا السیف)، واتە: بەخوا بەس شمشێریان دەدەینێ، هەروەها گوتیان: ئەوانە پێش ئەوەی خوای بەرز ئێمە بەڕێز بکات بەهۆی تۆوە، مەگەر بەپارە، یان ئەگەر بەمیوانداریی هاتبن، ئەگەر نا تەماعیان لە میوەی ئێمە نەکردوە، ئێستا دوای ئەوەی خوا بەهۆی تۆوە ئێمەی بەڕێزکردوە، بەبەلاش میوەو بەرووبوومیان بدەینێ؟! پێغەمبەریش (صلی الله علیه وسلم) لەکاتێك دا کە ڕێککەوتنەکەیان نوسی بوو و هێنابوویانە سەر ئیمزا کردنیش، فەرمووی: بیدڕێنن، مادام ئێوە ڕازی نین![1]

---

(١) السیرة النبویة لابن هشام، ج٣، ص١٠٨ و ١٠٩، دار ابن الهیثم: ٢٠٠٦م.

٨- لەڕووی دروشمەکانی خواپەرستییەوە:

هەندێك لە ئەهلی عیلم وایانزانیوە کە سوننەتە مینبەر سێ پلە بێ و، دواندەر (خطیب) شمشێر، یان گۆچانی بەدەستەوەبێ، لەکاتی وتاردان دا! کە لەڕاستیی دا ئەوانە هیچیان سوننەت نین و، لە چوارچێوەی عادەت و نەرێتی ئەوسای گەلی عەڕەب دا بوونە.

ئنجا لە هەمووشی سەیر تر ئەوە بووە، کە دوایی باوی شمشێری ڕاستەقینەی ئاسن نەماوەو، چەکی دیکە شوێنی گرتۆتەوە، لە ساڵانی ڕابردوودا - لەسۆنگەی ئەوەوە کە وازانراوە شمشێر بەدەستەوەگرتنی دواندەر (خطیب) سوننەتە - زۆرێك لە مەلا وتاربێژەکان، شمشێرێکی تەختەیان لەکاتی وتاردان دا بەدەستەوە دەگرت!

بەر لە کۆتایی دەڵێم: براو خوشکانی بەڕێز! بەتەئکید ئێمە مسوڵمانەتییەکەمان پەیوەستە بە شوێنکەوتنی پێغەمبەرەوە، وەك خوا فەرموویەتی:

﴿ قُلْ إِن كُنتُمْ تُحِبُّونَ ٱللَّهَ فَٱتَّبِعُونِى يُحْبِبْكُمُ ٱللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ ۗ وَٱللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٣١﴾ قُلْ أَطِيعُوا۟ ٱللَّهَ وَٱلرَّسُولَ ۖ فَإِن تَوَلَّوْا۟ فَإِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ ٱلْكَـٰفِرِينَ ﴿٣٢﴾ ﴾

آل عمران -٣١ و ٣٢-

خوا بەپێغەمبەری خاتەم (صلى الله عليه وسلم) دەفەرموێ: {پێیان بڵێ: ئەگەر خواتان خۆش دەوێ، شوێنم بکەون، خوا خۆشی دەوێن و، لە گوناهەکانیشتان دەبووڕێ و خوا لێبوردەی بەبەزەییە، بڵێ: فەرمانبەری خواو پێغەمبەری خوابن، ئنجا ئەگەر پشتیان تێکردی، خوا کافرانی خۆشناوێن} بەڵێ، مسوڵمانەتیی ئێمە پەیوەستە بەشوێنکەوتنمان بۆ پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم)، شوێنکەوتنی پێغەمبەریش، فەڕزە لە سەر هەموو مسوڵمانێك و، بەبێ ئەوە مرۆڤ نابێتە مسوڵمان، دەبێ ئیمانت وەك ئیمانی وی و، عیبادەت و دینداریيت، وەك هی وی بێ، هەروەها ڕەوشت و ئاکارو هەڵسوکەوتت، وەك هی وی بێ، بەڵێ، شوێنکەوتنی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) لەسەر هەموو کەس

فەڕزە، بەڵام ئایا چۆن شوێنی پێغەمبەر بکەوین؟سەرەتا دەبێ بێنین: چاك لە کەسایەتیی پێغەمبەری خوا وردبینەوەو، چاك لە ڕێ وشوێنەکەی تێبگەین و، چاك لەسوننەتەکەی تێبگەین و پۆلێنی بکەین و، هەرکام لە بەشەکانی سوننەت لەشوێنی خۆی دادابنێین، ئنجا کە وامان کرد، گرفتی زۆرمان بۆ چارەسەر دەبن و، ئیشکالی زۆرمان لەکۆڵ دەبنەوە.

کۆتایی ئەم بابەتەش بە قوڵە نەزیلەیەک دێنم:

بەسەرهاتێکی سەیرو جێگای پـەند وەرگرتن:

ڕۆژێك هەواڵیان دامێ، گوتیان: مامۆستا! فلان تیپەمان لە فلان شوێن، پێشمەرگەکان جاری وایە ڕۆژ هەر بەدەرەوەیە، ڕۆژوو دەشکێنن، گوتم: بۆچی؟ گوتیان: فلان بەرپرسەیان فەتوای بۆداون، منیش بەرپرسەکەیانم بانگ کردوگوتم: کاك فلانکەس! ئەوە چۆنەو ئەو فەتوایەت لە کوێ هێناوە؟ دیارە ئەوان بنکەیان لە شوێنێك بوو ئەملاولای شاخ بوو، لە شوێنی واش ڕۆژ زووتر ئاوا دەبێ،گوتی: مامۆستا! حەدیسێك هەیە دەفەرموێ: بۆ ڕۆژوو شکاندن، بچۆ سەر پشتی حوشترێك، ئەگەر ڕۆژت لێ دیار نەبوو، ڕۆژوو بشکێنە، ئنجا ئێمەش گردێکمان لە تەنیشتێ هەیە، بەقەدەر دوو حوشتران بەرزە، دەچمە سەر گردەکە و ئەگەر ڕۆژ دیار نەبوو، دەڵێم: بیشکێنن، گوتم بۆچی وادەکەی؟ گوتی: بۆ ئەوەی تەتبیقی سوننەت بکەم، منیش گوتم ئنجا کاکە تۆ دەزانی چی بکە؟ گوتی: چی بکەم؟ گوتم: تۆ بچۆ (دەرەی مەڕ) "دەرەی مەڕ گوندێکە لە هەورامان لە شیوێکی قووڵ دایە" گوتم لە (دەرەی مەڕ) هەر لەدوای نیوەڕۆوە ڕۆژ دیارنامێنێ و، ئنجا لەوێ هەر لەدوای نیوەڕۆوە ڕۆژوو بشکێنە!

گوتم: برای بەڕێز! پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) ئەوەی بۆ دەشت و بیابان فەرمووە، لە بیابان کە قورسی خۆر (قُرْص الشمس) ئاوابوو و ونبوو، یەکسەر شێوان (مغرب)ە، بەڵام ئەوەی بۆ شوێنێکی وەك کوردستان نەفەرمووە، تۆبێنی لە بن شاخێك بی، ئنجا ڕۆژ لە شاخەکە بگیرێ و، ئێستا هەر عەسر

بێ، تۆ ڕۆژوو بە خەڵکی بشکێنی!

گوتم: ئایا هیچ سوننەتێك نەمابوو فێریان بکەی، ئەوە نەبێ ڕۆژوویان پێ بەتاڵ بکەیەوە؟!

بەڵێ لەڕاستییدا تێگەیشتن لە سوننەتی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) زۆر پێویستە، وەهەر حەدیسێکی پێغەمبەری خوا، دەبێ لەشوێنی خۆیدا بەکاری بێنین، بۆئەوەی ئەو بێسەروبەرییەی کە هەیە، لە نێو مسوڵمانان دا کۆتایی پێ بێنین.

خوا بە لوتف و کەڕەمی خۆی یارمەتیمان بدات زیاتر لە قورئان تێبگەین و، زیاتر لە سوننەتی پێغەمبەری خوا شارەزابین و، باشتر و ژیرانەتر شوێن پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) بکەوین و، شایستەی ئەوەبین بڵێین: ئێمە شوێنکەوتووی ئەو پێغەمبەرەین (صلى الله عليه وسلم).

سبحان ربك رب العزة عما يصفون . وسلام على المرسلين .

والحمد لله رب العالمين.

بەشی دووەم

چۆن شوێن ڕێبازی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) بکەوین؟

دەستپێك

خوێنەری سەنگین و شیرین!

ئەم بەشی دووەمەی ئەم کتێبە، وەرگێڕراوی دەقی بەشی سێیەمی کتێبی نۆیەمە لە مەوسووعەی: {الإسلام كما يتجلى في كتاب الله} بەناوونیشانی: (الإتِّبـــاع لرسول الله (صلى الله عليه وسلم))[1].

شایانی باسیشە ئێمە لە کتێبی ناوبراودا، وەك یەکێك لە پێنج دیو (مظهر) ی هیدایەتدرانی مرۆڤ و، پابەندیی بە شەریعەتی خواوە، لە خودی خۆیدا (إهتداءُ الإنسان بهدى الله والتزامه بشريعته في خاصَّة نفسه)، باسی شوێنکەوتنی پێغەمبەری خوامان (صلى الله عليه وسلم) کردوە، ئەویش لە شەش باس دا و بەم ناوونیشانانەی خوارێ:

١- مانای شوێنکەوتنی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) و چۆنیەتییەکەی.

٢- حوکم و گرنگیی شوێنکەوتنی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم).

٣- شوێنکەوتنی پێغەمبەریش، وەك دەست بە کتێبی خواوە گرتن، دوولایەنی تاکیی و کۆمەڵیی هەن.

٤- شوێنکەوتووە ڕاستەکانی پێغەمبەر و میراتگرە کامڵەکانی، ئەوانەن کە بەتەواویی و بەهەموو ڕەهەندەکانییەوە، ڕێبازەکەی بەرجەستە دەکەن.

---

(١) ئەوە لەچاپی دووەم دا، بەڵام لەچاپی یەکەم دا، بریتیە لە: (المبحث الثالث: الإتباع لرسول الله)، بڕوانە: {الإسلام كما يتجلى في كتاب الله}، الباب الثالث: الفصل الأول، المبحث الثالث، ص ٧٥-١٠٦.

٥- بەبێ تێگەیشتنی کتێبی خواو، توند دەست پێوەگرتنی، ناگونجێ وەك پێویستە شوێن پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) بکەوین.

٦- بوارو مەیدانەکانی شوێنکەوتنی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم).

سەرجەم ئەو شەش باسەش لەبەر ڕۆشنایی ئەم ئایەتە بەپێزانەی قورئانی مەزن و بەڕێزدا دەخەینەڕوو، کەواتە با تێیان ڕامێنین و لێیان وردبینەوە:

١- ﴿ قُلْ إِن كُنتُمْ تُحِبُّونَ ٱللَّهَ فَٱتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ ٱللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ ۗ وَٱللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٣١﴾ قُلْ أَطِيعُوا۟ ٱللَّهَ وَٱلرَّسُولَ ۖ فَإِن تَوَلَّوْا۟ فَإِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٣٢﴾ ﴾ آل عمران: ٣١ - ٣٢.

٢- ﴿ وَمَآ أَرْسَلْنَا مِن رَّسُولٍ إِلَّا لِيُطَاعَ بِإِذْنِ ٱللَّهِ ۚ وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذ ظَّلَمُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ جَآءُوكَ فَٱسْتَغْفَرُوا۟ ٱللَّهَ وَٱسْتَغْفَرَ لَهُمُ ٱلرَّسُولُ لَوَجَدُوا۟ ٱللَّهَ تَوَّابًا رَّحِيمًا ﴾ النساء: ٦٤ .

٣- ﴿ مَّن يُطِعِ ٱلرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ ٱللَّهَ ۖ وَمَن تَوَلَّىٰ فَمَآ أَرْسَلْنَٰكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا ﴾ النساء: ٨٠.

٤- ﴿ وَٱكْتُبْ لَنَا فِي هَٰذِهِ ٱلدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي ٱلْـَٔاخِرَةِ إِنَّا هُدْنَآ إِلَيْكَ ۚ قَالَ عَذَابِيٓ أُصِيبُ بِهِۦ مَنْ أَشَآءُ ۖ وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ ۚ فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ ٱلزَّكَوٰةَ وَٱلَّذِينَ هُم بِـَٔايَٰتِنَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٥٦﴾ ٱلَّذِينَ يَتَّبِعُونَ ٱلرَّسُولَ ٱلنَّبِيَّ ٱلْأُمِّيَّ ٱلَّذِي يَجِدُونَهُۥ مَكْتُوبًا عِندَهُمْ فِي ٱلتَّوْرَىٰةِ وَٱلْإِنجِيلِ يَأْمُرُهُم بِٱلْمَعْرُوفِ وَيَنْهَىٰهُمْ عَنِ ٱلْمُنكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ ٱلطَّيِّبَٰتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ

ٱلۡخَبَٰٓئِثَ وَيَضَعُ عَنۡهُمۡ إِصۡرَهُمۡ وَٱلۡأَغۡلَٰلَ ٱلَّتِي كَانَتۡ عَلَيۡهِمۡۚ فَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ بِهِۦ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَٱتَّبَعُواْ ٱلنُّورَ ٱلَّذِيٓ أُنزِلَ مَعَهُۥٓ أُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡمُفۡلِحُونَ ﴾ الأعراف: ١٥٦ - ١٥٧.

٥- ﴿ قُلۡ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنِّي رَسُولُ ٱللَّهِ إِلَيۡكُمۡ جَمِيعًا ٱلَّذِي لَهُۥ مُلۡكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِۖ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ يُحۡيِۦ وَيُمِيتُۖ فَـَٔامِنُواْ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِ ٱلنَّبِيِّ ٱلۡأُمِّيِّ ٱلَّذِي يُؤۡمِنُ بِٱللَّهِ وَكَلِمَٰتِهِۦ وَٱتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمۡ تَهۡتَدُونَ ﴾ الأعراف: ١٥٨.

٦- ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱسۡتَجِيبُواْ لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمۡ لِمَا يُحۡيِيكُمۡۖ وَٱعۡلَمُوٓاْ أَنَّ ٱللَّهَ يَحُولُ بَيۡنَ ٱلۡمَرۡءِ وَقَلۡبِهِۦ وَأَنَّهُۥٓ إِلَيۡهِ تُحۡشَرُونَ ﴿٢٤﴾ وَٱتَّقُواْ فِتۡنَةً لَّا تُصِيبَنَّ ٱلَّذِينَ ظَلَمُواْ مِنكُمۡ خَآصَّةًۖ وَٱعۡلَمُوٓاْ أَنَّ ٱللَّهَ شَدِيدُ ٱلۡعِقَابِ ﴾ الأنفال: ٢٤ - ٢٥.

٧- ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ حَسۡبُكَ ٱللَّهُ وَمَنِ ٱتَّبَعَكَ مِنَ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ ﴾ الأنفال: ٦٤.

٨- ﴿ لَّقَد تَّابَ ٱللَّهُ عَلَى ٱلنَّبِيِّ وَٱلۡمُهَٰجِرِينَ وَٱلۡأَنصَارِ ٱلَّذِينَ ٱتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ ٱلۡعُسۡرَةِ مِنۢ بَعۡدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبُ فَرِيقٖ مِّنۡهُمۡ ثُمَّ تَابَ عَلَيۡهِمۡۚ إِنَّهُۥ بِهِمۡ رَءُوفٞ رَّحِيمٞ ﴾ التوبة: ١١٧.

٩- ﴿ قُلۡ أَطِيعُواْ ٱللَّهَ وَأَطِيعُواْ ٱلرَّسُولَۖ فَإِن تَوَلَّوۡاْ فَإِنَّمَا عَلَيۡهِ مَا حُمِّلَ وَعَلَيۡكُم مَّا حُمِّلۡتُمۡۖ وَإِن تُطِيعُوهُ تَهۡتَدُواْۚ وَمَا عَلَى ٱلرَّسُولِ إِلَّا ٱلۡبَلَٰغُ ٱلۡمُبِينُ ﴾ النور: ٥٤.

١٠- ﴿ لَّا تَجْعَلُوا۟ دُعَآءَ ٱلرَّسُولِ بَيْنَكُمْ كَدُعَآءِ بَعْضِكُم بَعْضًا ۚ قَدْ يَعْلَمُ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ يَتَسَلَّلُونَ مِنكُمْ لِوَاذًا ۚ فَلْيَحْذَرِ ٱلَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِۦٓ أَن تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴾ النور: ٦٣.

١١- ﴿ وَيَوْمَ يَعَضُّ ٱلظَّالِمُ عَلَىٰ يَدَيْهِ يَقُولُ يَٰلَيْتَنِى ٱتَّخَذْتُ مَعَ ٱلرَّسُولِ سَبِيلًا ﴿٢٧﴾ يَٰوَيْلَتَىٰ لَيْتَنِى لَمْ أَتَّخِذْ فُلَانًا خَلِيلًا ﴿٢٨﴾ لَّقَدْ أَضَلَّنِى عَنِ ٱلذِّكْرِ بَعْدَ إِذْ جَآءَنِى ۗ وَكَانَ ٱلشَّيْطَٰنُ لِلْإِنسَٰنِ خَذُولًا ﴿٢٩﴾ ﴾ الفرقان: ٢٧ - ٢٩.

١٢- ﴿ لَّقَدْ كَانَ لَكُمْ فِى رَسُولِ ٱللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا۟ ٱللَّهَ وَٱلْيَوْمَ ٱلْءَاخِرَ وَذَكَرَ ٱللَّهَ كَثِيرًا ﴾ الأحزاب: ٢١.

١٣- ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تُقَدِّمُوا۟ بَيْنَ يَدَىِ ٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ ۖ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴾ الحجرات: ١.

١٤- ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَرْفَعُوٓا۟ أَصْوَٰتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ ٱلنَّبِىِّ وَلَا تَجْهَرُوا۟ لَهُۥ بِٱلْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ أَن تَحْبَطَ أَعْمَٰلُكُمْ وَأَنتُمْ لَا تَشْعُرُونَ ﴿٢﴾ ﴾ الحجرات: ٢.

١٥- ﴿ مَّآ أَفَآءَ ٱللَّهُ عَلَىٰ رَسُولِهِۦ مِنْ أَهْلِ ٱلْقُرَىٰ فَلِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِى ٱلْقُرْبَىٰ وَٱلْيَتَٰمَىٰ وَٱلْمَسَٰكِينِ وَٱبْنِ ٱلسَّبِيلِ كَىْ لَا يَكُونَ دُولَةًۢ بَيْنَ ٱلْأَغْنِيَآءِ مِنكُمْ ۚ وَمَآ ءَاتَىٰكُمُ ٱلرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَىٰكُمْ عَنْهُ فَٱنتَهُوا۟ ۚ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ ۖ إِنَّ ٱللَّهَ شَدِيدُ ٱلْعِقَابِ ﴿٧﴾ ﴾ الحشر: ٧.

باسی یەکەم

مانای شوێنکەوتنی پێغەمبەر و چۆنیەتییەکەی

شوێنکەوتنی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) بریتیە لە شوێنپێ هەڵگرتنی و چاولێکردنی و کردنی بە سەرمەشق و، هەڵس وکەوتکردن بەگوێرەی ڕێبازەکەی، چۆنیەتییەکەشی ئەوەیە کە ڕێبازو ڕێ وشوێنەکەی بکەینە چرایەك و، لەبەر ڕۆشنایی دا وبەپێی وی، هەنگاو بنێین لە هەموو کاروباری ژیانی تایبەتی و گشتی ماندا، یانی بوارەکانی: بووناسیی (معرفه الوجود) و ئیمان و عیبادەت و ڕەوشت و مامەڵە و جەنگ و حوکم و سیاسەت و ...هتد.

ئەویش لەسۆنگەی ئەوەوە کە خوای بەرز هیچ کام لە پێغەمبەرانی خۆی نەناردووە، هیچ کام لە ڕەوانەکراوانی ڕەوانە نەکردوە، مەگەر بۆئەوەی پەیڕەویی لێبکرێ و، فەرمانبەریی بۆبکرێ و شوێنپێی هەڵبگیرێ، وەك خوای بەرز فەموویەتی:

﴿ وَمَآ أَرۡسَلۡنَا مِن رَّسُولٍ إِلَّا لِيُطَاعَ بِإِذۡنِ ٱللَّهِۚ وَلَوۡ أَنَّهُمۡ إِذ ظَّلَمُوٓاْ أَنفُسَهُمۡ جَآءُوكَ فَٱسۡتَغۡفَرُواْ ٱللَّهَ وَٱسۡتَغۡفَرَ لَهُمُ ٱلرَّسُولُ لَوَجَدُواْ ٱللَّهَ تَوَّابٗا رَّحِيمٗا ﴾ النساء: ٦٤ .

حیكمەتی هەرە گەورەی مرۆڤبوونی پێغەمبەرانیش - علیهم السلام- وەك خوای بەرزو مەزن فەرموویەتی:

﴿ وَمَآ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا نُّوحِىٓ إِلَيْهِم مِّنْ أَهْلِ ٱلْقُرَىٰٓ ۗ أَفَلَمْ يَسِيرُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ فَيَنظُرُوا۟ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۗ وَلَدَارُ ٱلْءَاخِرَةِ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ ٱتَّقَوْا۟ ۗ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴾ یوسف: ١٠٩

بەڵێ، گەورەترین حیكمەتی تەنیا لە مرۆڤان، بوونی پێغەمبەران و، پیاو (رَجُلْ) بوونیان، ئەوە بووە كە خەڵكی بتوانن بیانكەنە سەرمەشق و شوێنیان بكەون، لەچۆنیەتی گوزەراندنی قۆناغی ژیانی دنیایان دا، بەپێی ڕەزامەندیی خوا تبارك وتعالی، ئەویش بۆئەوەی بەڵگەی خوا لەسەر تێكڕای خەڵكی تەواو ببێ و، هیچ بیانوویان نەبێ بۆ بەندایەتیی نەكردن بۆ خوا و، نەژیان بەپێی بەرنامەی خوا، كە بەختەوەریی دنیاو سەرفرازیی دوارۆژیان بۆ دەستەبەر دەكات، وەك خوای پایەبەرز فەرموویەتی:

﴿ رُّسُلًا مُّبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى ٱللَّهِ حُجَّةٌۢ بَعْدَ ٱلرُّسُلِ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴾ النساء: ١٦٥

ئنجا ئەگەر هاتباو پێغەمبەران و ڕەوانەكراوان (الأنبیاء والرُسُل) - وەك ئەهلی كوفر لەڕووی نەفامیی و سەرخەرییەوە داوایان دەكرد - بۆنموونە: فریشتە بوونایە، ئەوە بەشەر نەیدەتوانی چاویان لێ بكات و بیانكاتە سەرمەشق، ئنجا چۆن خەڵكی فریشتان بكەنە سەرمەشق، لەحاڵێك دا كە ناخۆن و ناخۆنەوە و، ناخەون و، هاوسەرگیریی ناكەن و...هتد؟!

هەر بۆیەش خوا سبحانه وتعالی لەزۆر ئایەتان دا سەرنجی بۆ ئەو ڕاستییە ڕاكێشاوین، وەك فەرموویەتی:

﴿ وَمَآ أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنَ ٱلْمُرْسَلِينَ إِلَّآ إِنَّهُمْ لَيَأْكُلُونَ ٱلطَّعَامَ وَيَمْشُونَ

﴿فِي ٱلۡأَسۡوَاقِۗ وَجَعَلۡنَا بَعۡضَكُمۡ لِبَعۡضٖ فِتۡنَةً أَتَصۡبِرُونَۗ وَكَانَ رَبُّكَ بَصِيرٗا﴾ الفرقان: ٢٠

وە فەرموویەتی:

﴿وَلَقَدۡ أَرۡسَلۡنَا رُسُلٗا مِّن قَبۡلِكَ وَجَعَلۡنَا لَهُمۡ أَزۡوَٰجٗا وَذُرِّيَّةٗۚ وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ أَن يَأۡتِيَ بِـَٔايَةٍ إِلَّا بِإِذۡنِ ٱللَّهِۗ لِكُلِّ أَجَلٖ كِتَابٞ﴾ الرعد: ٣٨.

هەڵبەتە پێغەمبەران و ڕەوانەکراوانیش لەڕووی: ڕووح و عەقڵ و جەستە و سۆزەوە، لە هەموو کەس تێرو تەواوتربوون، بەتایبەت کۆتایی پێغەمبەران (محمد) (صلى الله عليه وسلم)، کە خوای کاربەجێ، وەك چرایەکی تیشکدەر بۆ سەرجەم بەشەری ناردوە، هەتا خوا زەمین و هەرچی لەسەریەتی بەمیراتی دەگرێ، کە ڕێبازی ژیانێکی ڕاست و ڕێکیان بۆ ڕوون دەکاتەوە، کە مایەی دەستەبەرکردنی ڕەزامەندیی خوایە تبارك وتعالى، وەك خوای بەرز فەرموویەتی:

﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ إِنَّآ أَرۡسَلۡنَـٰكَ شَـٰهِدٗا وَمُبَشِّرٗا وَنَذِيرٗا ٤٥ وَدَاعِيًا إِلَى ٱللَّهِ بِإِذۡنِهِۦ وَسِرَاجٗا مُّنِيرٗا ٤٦ وَبَشِّرِ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ بِأَنَّ لَهُم مِّنَ ٱللَّهِ فَضۡلٗا كَبِيرٗا﴾ الأحزاب: ٤٥ - ٤٧

دیارە دواتریش لە باسەکانی داهاتوودا، ماناو چۆنیەتی شوێنکەوتنی ڕێبازی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) ڕوونتر دەبێتەوە، بۆیە لێرەدا بەم ئەندازەیە واز دێنین، ئەگەر نا ئەم بابەتە لایەنی دیکەشی هەن، کە پێویستە ئاماژەیان پێ بکرێ، وەك دوایی دێ.

باسی دووەم

حوكم و گرنگیی
شوێنكەوتنی پێغەمبەر

حوكمی شوێنكەوتنی پێغەمبەری خاتەم -وەك سەرجەم پێغەمبەرانی دیكە- علیه وعلیهم الصلاه والسلام، بریتیە لە پێویستبوون (وجوب)ێك كە بەرانبەرەكەی كوفر و لەئیسلام دەرچوونە، نەك پێویستبوونێك، كە بەرانبەرەكەی پەسندو خۆبەخشیی (النّدب والتّطوع)یە، زۆرێك لەو ئایەتانەش كە لەسەرەتای ئەم بەشەوە هێنامانن، بەڕوونترین شێوە ئەو مەبەستە دەگەیەنن، با سەرنجیان بدەین:

یەكەم: هەرچی ئایەتی (٣١)ە، لە (آل عمران) :

﴿ قُلْ إِن كُنتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ ۗ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴾

خوای بەرز سبحانه وتعالی تێیدا شوێنكەوتنی پێغەمبەری (صلى الله عليه وسلم) كردۆتە بەڵگەی سەلماندنی بوونی خۆشەویستی خوا لەدڵی بەندەدا، سەربارەش كردوویەتە هۆكاری خۆشویستنی خوا بۆ بەندەو لێبوردنی خۆی!

كەواتە: هەركەس شوێن پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) نەكەوێ، لەدەعوای خۆشویستنی خوای بەرزدا، بەڕاست دانانرێ، هەر كەسێكیش وابێ، هۆكارێك نیە كە خۆشویستن و لێبوردنی خوای بۆ دەستەبەر بكات، ئاشكراشە جێگرەوە (بدیل)ی خۆشویستنی خوا، جگە لە تووڕەبوونی و، جێگرەوەی لێبوردنیشی، جگە لە سزادانی، هیچی دیكە نیە!

دووەم: بەڵام ئایەتی (٣٢) لە (آل عمران) :

﴿ قُلۡ أَطِيعُواْ ٱللَّهَ وَٱلرَّسُولَۖ فَإِن تَوَلَّوۡاْ فَإِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ ٱلۡكَٰفِرِينَ ﴾

خوای بەرز بەڕوونیی تێیدا ڕایدەگەیەنێ، کە هەر کەس پشت لە فەرمانبەریی پێغەمبەر بکات - کە بەشی سەرەکیی شوێنکەوتنیەتی - ئەوە دەچێتە ڕیزی کافرانێکەوە کە خوا خۆشیناوێن.

سێیەم: هەردووك ئایەتی (١٥٦ و ١٥٧)ی (الأعراف)یش، خوای بەرزو مەزن تێیان دا ڕایدەگەیەنێ کە بەزەیی خۆی تایبەت دەکات بە پارێزکارانی زەکاتدەری بڕوادار بە ئایەتەکانی و، شوێنکەوتووی ڕەوانەکراوی نەخوێندەوار:

﴿وَٱكۡتُبۡ لَنَا فِي هَٰذِهِ ٱلدُّنۡيَا حَسَنَةٗ وَفِي ٱلۡأٓخِرَةِ إِنَّا هُدۡنَآ إِلَيۡكَۚ قَالَ عَذَابِيٓ أُصِيبُ بِهِۦ مَنۡ أَشَآءُۖ وَرَحۡمَتِي وَسِعَتۡ كُلَّ شَيۡءٖۚ فَسَأَكۡتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤۡتُونَ ٱلزَّكَوٰةَ وَٱلَّذِينَ هُم بِـَٔايَٰتِنَا يُؤۡمِنُونَ ﴿١٥٦﴾ ٱلَّذِينَ يَتَّبِعُونَ ٱلرَّسُولَ ٱلنَّبِيَّ ٱلۡأُمِّيَّ ٱلَّذِي يَجِدُونَهُۥ مَكۡتُوبًا عِندَهُمۡ فِي ٱلتَّوۡرَىٰةِ وَٱلۡإِنجِيلِ يَأۡمُرُهُم بِٱلۡمَعۡرُوفِ وَيَنۡهَىٰهُمۡ عَنِ ٱلۡمُنكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ ٱلطَّيِّبَٰتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيۡهِمُ ٱلۡخَبَٰٓئِثَ وَيَضَعُ عَنۡهُمۡ إِصۡرَهُمۡ وَٱلۡأَغۡلَٰلَ ٱلَّتِي كَانَتۡ عَلَيۡهِمۡۚ فَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ بِهِۦ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَٱتَّبَعُواْ ٱلنُّورَ ٱلَّذِيٓ أُنزِلَ مَعَهُۥٓ أُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡمُفۡلِحُونَ ﴾

کەواتە: هەر کەس شوێنکەوتووی پێغەمبەری نەخوێندەوار نەبێ، ئەوە بێبەشە لە بەزەیی فراوانی خوا، کە هەموو شتێکی گرتۆتەوە.

چوارەم: ئایەتی (١٥٨)ی (الأعراف)یش:

﴿ قُلْ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنِّى رَسُولُ ٱللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا ٱلَّذِى لَهُۥ مُلْكُ ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۖ لَآ إِلَـٰهَ إِلَّا هُوَ يُحْىِۦ وَيُمِيتُ ۖ فَـَٔامِنُوا۟ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِ ٱلنَّبِىِّ ٱلْأُمِّىِّ ٱلَّذِى يُؤْمِنُ بِٱللَّهِ وَكَلِمَـٰتِهِۦ وَٱتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴾

ئەوە دەگەیەنێ کە هەر کەس شوێنی پێغەمبەری نەخوێندەوار نەکەوێ، ئەوە لەڕێنمایی خوا بێبەشەو، بێگومان جێگرەوەی ڕێنمایی خواش تەنیا گومڕایی یە.

پێنجەم: ئایەتەکانی (٢٤ و ٢٥)ی (الأنفال)یش، خوا سبحانە وتعالی تێیان دا ڕایگەیاندوە:

کە وەڵامدانەوەی خواو پێغەمبەرەکەی هۆکاری ژیانە بۆ ئەهلی ئیمانو، پێچەوانەکەی مایەی ئاشووب و بەڵایەکی گشتییە، کە هەموو لایەك دەگرێتەوەو تەنیا لەسەر ستەمکاران کورت هەڵنایەت.

شەشەم: لە ئایەتی (٦٣)ی (النور)دا، خوای باڵادەست بە دوو شتان هەڕەشە لە سەرپێچییکارانی پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) دەکات:

١- ئاشووب و بەڵا (لە دنیادا).

٢- ئازاری بەئێش (لە ڕۆژی دوایی دا).

لە سیاقەکەشی دەفامرێتەوە، کە مەبەست لە (فتنة) لێرەدا: کوفرو هەڵگەڕانەوەیە، یان مەبەست پێی دەستەڵاتڕانانی کافرانە بەسەر مسوڵمانان دا، پێدەچێ ئەم مانایەی دووەم بۆ وشەی (فتنة) لێرەدا لە هی یەکەم بەهێزتربێ، ئەویش لە سۆنگەی ئەوەوە کە دەستەڵاتڕانانی کافران بەسەر مسوڵمانان دا، لە ئەنجامی لادانیان لە ڕێبازی پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم)، لەگەڵ سزاو ئازاری بەئێشی دوارۆژدا، بەراوردکراوەو، هەردووکیشیان هەر ئازارن، یەکیان لێرەو ئەوی دیکەیان لەولا!

حەوتەم: هەروەها بەڵگەیەكی دیكە لەسەر حوكم و گرنگیی شوێنكەوتنی پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم)و مەترسیی پشت تێكردنی، ئایەتەكانی (٢٧ و ٢٨ و ٢٩)ی (الفرقان)ن، چونكە خوای زاڵ تێیان دا ڕوونی دەكاتەوە:

كە بابای لادەر لە ڕێبازی پێغەمبەر و، جگە لەو - مەبەست ناحەزانیەتی- بەدۆستگر، چۆن لە ڕۆژی قیامەت دا لە پەشێمانییان و لە خەفەتان، هەردووك دەستی دەگەزێ، بەڵام كاتی پەشێمانیی بەسەرچووە!

هەشتەم: لەئایەتی (٢١)ی (الأحزاب):

﴿ لَّقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ ٱللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُواْ ٱللَّهَ وَٱلْيَوْمَ ٱلْآخِرَ وَذَكَرَ ٱللَّهَ كَثِيرًا ﴿٢١﴾ ﴾

بەڕوونیی دەفامرێتەوە، كە هەر كەسێك بەهیوای بەزەیی و چاكەی خوابێ و، بە ئومێدی دەربازبوونی ڕۆژی دوایی بێ و، زۆر یادی خوا بكات، ئەوە پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) باشترین پێشەنگ و سەرمەشقیەتی، كەواتە: هەر كەسێك پێغەمبەر نەكاتە سەرمەشقی خۆی، ئەوە لە ڕیزی وەسفكراوان بەو سێ سیفەتانەدا نیە!

نۆیەم: هەروەها ئایەتی (١)ی (الحجرات)یش، ئەوە دەگەیەنێ:

كە هەر كەس لەپشت پێغەمبەری خواوە نەڕوات و شوێنپێی هەڵنەگرێ، بەڵكو وەپێشی بكەوێ و ڕای خۆی پێش ئاڕاستەكانی بخات، ئەوە لەوانەیە كە پارێزیان لەخوا نەكردوە!

دەیەم: ئایەتی (٢)ی (الحجرات)یش ئەوە دەگەیەنێ:

كە كەمترین بێڕێزیی نواندن لەگەڵ پێغەمبەری خوادا - وەك دەنگ بەسەر دەنگی دا بەرزكردنەوەی- كردەوەی چاكی مرۆڤ هەڵدەوەشێنێتەوە، چ جای ڕەتكردنەوەی فەرمانی و ڕەفزكردنی ڕێبازو بەرنامەكەی، كە گەورەترین بێڕێزیی یە بەرانبەری!!

یازدەیەم: لەکۆتایی دا: ئایەتی (٧)ی (الحشر)یش ئەوە دەگەیەنێ:

کە هەرکەس ڕێبازی پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) نەگرێتەبەر، بەفەرمان و قەدەغەکانییەوە، ئەوە پارێزکاریی لەخزمەت خوادا نەکردوە، دووچاری سزای سەختی خوای دادگەر دەبێت.

دیارە هەرکام لەو ئایەتانەی ڕابردن بەتەنیاو لەخودی خۆیان دا - چ هەموویان وێکڕا- بەڵگەیەکی ئاشکرایە، لەسەر پێویستبوونی شوێنکەوتنی پێغەمبەری خوا (صلی الله علیه وسلم) و ئەوپەڕی گرنگ بوونی، هەروەها لەسەر ئەوە کە بەڕەهایی[1] شوێن نەکەوتنی پێغەمبەری خوا، بەڵگەیەکی ڕاشکاوە، لەسەر بێبڕوایی خاوەنەکەی و لەبەندایەتیی دا بۆ خوا ڕاست نەکردنی، وەك کاتی خۆی شاعیرێك گوتوویەتی:

تعصى الإلـه وأنت تزعـم حُـبَّهُ   لَعَمْرك هـذا في المقـال بديـع
لو كان حـبك صـادقاً لأطَـعْـتَـهُ   فـإن المُحــبَّ لمن يحبُّ مُطيـع

واتە: سەرپێچیی خوا دەکەی و، پێت وایە خۆشیشت دەوێ! بێگومان ئەوە قسەیەکی سەیرە!

ئەگەر خۆشویستنەکەت ڕاست بووایە، فەرمانبەرییت دەکرد، چونکە کەسێك کەسێکی خۆشبوێ، بەقسەی دەکات.

---

(١) بۆیە وشەی: شوێن نەکەوتنی پێغەمبەری خوا (صلی الله علیه وسلم) (عدم اتباع رسول الله)مان بەبەندی بەڕەهایی (بإطلاق) بەنددار کردوە، چونکە شوێننەکەوتنی پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) لەشتێکی دیارییکراو - یان چەند شتێك دا - بەکوفر دانانرێ، مەگەر ئەو شوێننەکەوتنە، ڕەفزکردن و نکوولییکردنی ڕەگەڵ کەوتبێ.

باسی سێیەم

شوێنکەوتنی پێغەمبەریش وەك دەستپێوەگرتنی کتێبی خوا (الإستمساك بكتاب الله) دوو لایەنی: تاکیی و کۆمەڵیی هەن

بەڵێ وەك چۆن شوێنکەوتنی کتێبی خواو، دەستپێوەگرتنی بەرپرسیارێتییەکی تاکیی و کۆمەڵییە، لەیەك کات دا، بەهەمان شێوەش شوێنکەوتنی پێغەمبەریش (صلى الله عليه وسلم) بەرپرسیارێتییەکی دوولایەنەیەو، لەیەك کات دا ڕوو لەهەرکام لە تاك و کۆمەڵ دەکات، چونکە هەندێك لایەن لەڕێبازی پێغەمبەردا هەن، مرۆڤ دەتوانێ لەخودی خۆیداو بەتایبەت پێیانەوە پابەندبێ، ئەویش وەك: ئیمان و، خواپەرستیی کەسیی - بەمانا تایبەتییەکەی - و، تەزکیەی نەفس و، ڕەوشتی پەسند.

بەڵام زۆر لایەنیشی هەن، کە مەگەر بەهەرەوەزیی و بەکۆمەڵ، ئەگەرنا ناکرێ جێ بەجێ بکرێن و، پابەندیی یان پێوەبکرێ، ئەویش وەك: جێ بەجێ کردنی دروشمە کۆمەڵییەکان، لە نوێژی بەکۆمەڵ و، حەج وعومرەو، جومعەو نوێژەکانی: دوو جەژنەکان و، خۆرو مانگ گیران و، داوای باران بارین کردن، هەروەها بانگەوازو فێرکردن و، فەرمان بەپەسند و ڕێگریی لە ناپەسند و، بەرپاکردنی سنوورو سزایەکان و، هێنانەدی دادگەریی و، جەنگ وجیهادو.. هتد.

ئنجا هەر ئەمەش نهێنیی، زۆریی فەرمان كردنە بەشوێنكەوتنی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) لە قورئانیَ دا بەڕێژگەی كۆ (صيغة الجمع)، چونكە شوێنكەوتنی ڕێبازو ڕیَ وشوێنی پێغەمبەر بەتەواویی، تەنیا كاتێك مەیسەر دەبیَ، كە مسوڵمانان كۆبن و، كاروباریان ڕێك وپێك بیَ، لەوبارەوەش بەهێنانەوەی ئەم ئایەتە بەپێزە وازدێنین:

﴿ ٱلَّذِينَ يَتَّبِعُونَ ٱلرَّسُولَ ٱلنَّبِىَّ ٱلْأُمِّىَّ ٱلَّذِى يَجِدُونَهُۥ مَكْتُوبًا عِندَهُمْ فِى ٱلتَّوْرَىٰةِ وَٱلْإِنجِيلِ يَأْمُرُهُم بِٱلْمَعْرُوفِ وَيَنْهَىٰهُمْ عَنِ ٱلْمُنكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ ٱلطَّيِّبَٰتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ ٱلْخَبَٰٓئِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَٱلْأَغْلَٰلَ ٱلَّتِى كَانَتْ عَلَيْهِمْ ۚ فَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ بِهِۦ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَٱتَّبَعُوا۟ ٱلنُّورَ ٱلَّذِىٓ أُنزِلَ مَعَهُۥٓ ۙ أُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُفْلِحُونَ ﴾ الأعراف: ١٥٧

چونكە لەم ئایەتە بەپێزەدا، خوای كاربەجیَ تبارك وتعالى پێغەمبەری پەیڕەویی لێكراو (الرسول المتبوع) و پەیڕەوانی بڕواداری (أَتباعَهُ المؤمنين) بەكۆمەڵێك وەسف پێناسە دەكات كە خوازیاری كۆبوونەوەی مسوڵمانانن، بۆ شوێنكەوتنی پێغەمبەرو گرتنی ڕێبازەكەی، هەركات بیانەویَ بەڕاستیی ڕێبازەكەی بگرن، كە بەبیَ ئەوە لەڕیزی بڕواداران دا ناژمێررێن.

وەسفەكانی پێغەمبەریش (صلى الله عليه وسلم)**ئەم شەشەن:**

١- فەرمانیان پێدەكات، بەهەرچی پەسندە ﴿يَأْمُرُهُم بِٱلْمَعْرُوفِ﴾.

٢- ڕێگریی یان لێدەكات، لەهەرچی ناپەسندە ﴿وَيَنْهَىٰهُمْ عَنِ ٱلْمُنكَرِ﴾.

٣- هەرچی خۆش وسوودبەخشە، بۆیان حەڵاڵ دەكات ﴿وَيُحِلُّ لَهُمُ ٱلطَّيِّبَٰتِ﴾.

٤- هەرچی پیس وزیانبەخشە، لێیان قەدەغە دەكات ﴿وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ ٱلْخَبَٰٓئِثَ﴾.

٥- كۆڵی قورسی سەرپشتیان لادەبات ﴿وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ﴾.[1]

---

(١) الإصر: العَهْد، وهو أيضاً: الذنب والثِّقل، مختار الصحاح، ص٢٩.

٦- هەروەها کۆت و پێوەندەکانیان دەپسێنێ ﴿وَٱلۡأَغۡلَٰلَ ٱلَّتِي كَانَتۡ عَلَيۡهِمۡ﴾.

ئاشکراشە کە هەڵسانی پێغەمبەری بەڕێز بەو شەش کردەوەیەو، لەخۆدا هێنانەدی ئەو شەش سیفەتە، بوونی کۆمەڵێکی بڕوادار، یان کۆمەڵگایەکی بڕوادار، پێویست دەکات، ئەگەرنا: ئایا فەرمان بە کێ دەکات و، ڕێگریی لە کێ دەکات؟ ئایا بۆ کێ حەڵاڵ دەکات و، لە کێ قەدەغە دەکات؟ ئایا کۆڵی قورسی سەرپشتی کێ لادەبات و، کۆت و پێوەندەکانی دەست و پێ وگەردنی کێ دەپسێنێ؟

بەڵام وەسفەکانی شوێنکەوتووانی بڕواداری پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم)، **ئەم چوارەن:**

١- بڕوایان پێ هێناوە ﴿ءَامَنُواْ بِهِۦ﴾.

٢- ڕێزیان گرتوەو بەمەزنیان گرتوە ﴿وَعَزَّرُوهُ﴾.[1]

٣- پشتگیرییان کردوە ﴿وَنَصَرُوهُ﴾.

٤- شوێن ئەو ڕووناکییە کەوتوون، کەبۆی دابەزێنراوە ﴿وَٱتَّبَعُواْ ٱلنُّورَ ٱلَّذِيٓ أُنزِلَ مَعَهُۥٓ﴾.

ئنجا هەرچەندە مرۆڤ دەتوانێ وەك تاکێك بڕوا بەپێغەمبەری خوا (صلی الله علیه وسلم) بێنێ، بەڵام مەحاڵە بتوانێ بەتەنیا ڕێزلێگرتن و بەمەزنگرتن و پشتگیریی کردنی - کە مەبەست پێی بەهێزکردنی ڕێبازەکەی و سەرخستنی و چەسپاندنیەتی لەسەر ئەرزی واقیع - ئەنجام بدات، هەروەها ناگونجێ مرۆڤ بەتەنیا شوێن ئەو ڕوناکییە بکەوێ، کە لەگەڵی دابەزێنراوە -کە کتێبی خوایە- بەڵکو پێویستە ئەو ئەرکە گەورە و گرنگانە، بە هەرەوەزیی و کاری بەکۆمەڵ جێ بەجێ بکرێن.

---

(١) التعزير: التوقير والتعليم، وهو أيضاً: التأديب ومنه التعزير الذي هو الضَّرْبُ دون الحَدِّ، مختار الصحاح، ص٣٧٨.

باسی چوارەم

شوێنکەوتووە ڕاستەکانی پێغەمبەرو میراتگرە تەواوەکانی، ئەوانەن کە ڕێبازەکەی بەتەواویی و، بەهەموو لایەنەکانیەوە جێ بەجێ دەکەن

بەڵێ مرۆڤ لەڕیزی شوێنکەوتووە ڕاستەکانی پێغەمبەر و، پەیڕەوانی ڕەسەنی ڕێبازەکەیدا دانانرێ، تاکو لەهەموو شتێك دا شوێنی نەکەوێ و لەوردو درشت دا پەیڕەویی لێ ناکات، ئەمەش لەسەرمان پێویست دەکات، کە پێناسەی ڕێبازی پێغەمبەر (السنَّة النبوية) بکەین و چەمکەکەی ڕوون بکەینەوە، بۆیە بەکورتیی دەڵێین:

زانایان بەمجۆرە پێناسەی (السنَّة)یان کردوە:

{السنة في اللغة تعني السيرة والطريقة المتبعة[1]، وفي الإصطلاح الشرعي: هي أقوال النبي (صلى الله عليه وسلم) وأفعاله وتقريراته[2]}.

واتە: (سنة) لە زمان دا یانی: ڕێ وشوێن و ڕێبازێکی پەیڕەویی لێکراو، لە زاراوەی شەرع دا: سوننەت بریتیە لە فەرموودەو کردەوەو دانپێدا هێنانەکانی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم).

---

(١) مختار الصحاح، ص٢٨٤، لفظ: س ن ن..

(٢) التعريفات للجرجاني، ص١٢٤.

منیش بەم شێوەیە پێناسەی ڕێبازی پێغەمبەر دەکەم:
(بریتیە لەو ڕێبازو چۆنیەتییەی کە پێغەمبەری بەڕێز، دینداریی وبەندایەتیی خوای بەرزی پێکردوە، بەشوێنکەوتنی ئایینەکەی و، جێ بەجێ کردنی بەرنامەکەی، کە لە قورئان دا بەرجەستەیە، چ لە ژیانی تایبەتیی خۆی دا، یان خێزانیی، یان کۆمەڵی بڕوادار، یان ئەو کۆمەڵگا مسوڵمانەدا، کە مشووری لێ خواردوون.)
من پێم وایە کە وشەی (سنة) چەمك و واتایەکەی نەك هەر لەو واتاو چەمکە جوزئییە فراوانترە، کە شەرعزانان (فقهاء)، یان هەندێکیان بۆیان بەکارهێناوە، بگرە لەو چەمك وپێناسەیەش فراوانترە، کە زانایانی سوننەتیش بەکاریان هێناوە، کە ئەمەش کورتەیەکە حەوجێی بەڕوونکردنەوە هەیە:

شتێکی زانراوە کە شەرعزانان، یان زۆربەیان وشەی (سنة)یان بەبەشێك لە چەمك و واتایەکەی بەکارهێناوە، کە بریتیە لەوەی لەبەرانبەر پێویست (واجب و فرض)دایە و، بە پەسندو زیادەو خۆبەخش (ندب و نفل و تطوع) دەناسرێ، بۆوێنە: دەگوترێ: (دوو ڕکات نوێژی سڵاوی مزگەوت سوننەتە).

هەڵبەتە سوننەت بەم چەمکە، ئەوەیە کە: مرۆڤ بەکردنی پاداشتی دەبێ، بەڵام بە نەکردنی سزابار نابێ: (مايُؤْجَر الإنسان على فعله، ولايُعاقَب على تركه)، بەپێچەوانەی پێویست (واجب و فرض)ەوە، کە لەسەرکردنی پاداشت دەدرێتەوەو، لەسەر چواندنیشی سزادەدرێ، وەك پێنج نوێژە فەرزەکان.

دیارە ئەم چەمکەش بۆ وشەی (سنة) پڕ بەپێستی مانای ڕاستەقینەی نیە، بەڵکو مانایەکی زاراوەیی یە، کە شەرعزانان لەسەری پێکهاتوون[١].

شارەزایانی سوننەت و فەرموودەش - وەك پێشتر گوتمان - وشەی (سنة) یان بەوە پێناسە کردوە کە بریتیە لە: فەرموودە و، کردەوە و، دان پێداهێنانەکانی پێغەمبەر، (أقوال النبي وأفعالُه وتقريراته) یانی: ئەو فەرمایشتانەی فەرمووني و، ئەو کردەوانەی کردووني و، ئەوەی کە لە لای گوتراوە، یان کراوە، ئەویش

---

(١) معجم المصطلحات و الألفاظ الفقهية، د. محمود عبدالرحمن عبدالمنعم، ج٢، ص ٢٩٨-٢٩٩.

دانی پێداهێناوەو بەڕاستی داناوە.

هەڵبەتە ئەم پێناسەیەش فراوان و گشتگیرەو، هیچ شتێك لەڕێبازی پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) نابوێرێ، بەڵام بۆیە گوتمان: ئەم پێناسەیەش لەچەمك و واتای ڕاستەقینەی سوننەتی پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) تەسكترە، چونكە:

پسپۆرانی فەرموودەو شوێنەوار (أهل الحديث و الأثر) كتێبی خوا (كتاب الله)، لە چەمكی سوننەت هەڵداوێرن و، وشەی (سنة) لەبەرانبەر (قرآن)دا دادەنێن و، مەبەستیشیان لە نێوەڕۆكی (سنة) هەرچییەكە كە لە پێغەمبەری نەخوێندەوار صەڵات و سەلامی خوای لێ بێ، دەرچووە لە فەرموودەو كردەوەو دانپێداهێنانەكان، جگە لە قورئان.

من ڕام وایە -هەر خواش زانای كاربەجێیە- كە ئەوە بەرتەسككردنەوەی چەمكی فراوان و گشتگیری سوننەت و سنووردار كردنیەتی، چونكە كتێبی خوا، نەك هەر لە سوننەتی پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) و ڕێبازەكەی، جیاو هەڵاوێردراو نیە، بگرە قورئان، بناغەو هەناوو بڕبڕەی پشتی ڕێبازی پێغەمبەرە (صلى الله عليه وسلم)، چونكە:

یەكەم: كتێبی بەپێزی خوا جەوهەرو بناغەی فەرمایشتەكانی پێغەمبەرو كردەوەكانیەتی:

أ- چ بەهۆی خوێندنەوەی ڕاستەوخۆیەوە بۆ كتێبی خوا، لەنوێژەكان و وتارەكانی و غەیری وانیش دا، كە ئەویش ئەركی سەرەكیی بووە، وەك خوای بەرز فەرموویەتی:

١- ﴿...يَتۡلُواْ عَلَيۡهِمۡ ءَايَٰتِهِۦ وَيُزَكِّيهِمۡ وَيُعَلِّمُهُمُ ٱلۡكِتَٰبَ وَٱلۡحِكۡمَةَ وَإِن كَانُواْ مِن قَبۡلُ لَفِي ضَلَٰلٖ مُّبِينٍ﴾ آل عمران: ١٦٤.

٢- ﴿ ... يَتْلُوا۟ عَلَيْهِمْ ءَايَـٰتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ ٱلْكِتَـٰبَ وَٱلْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ ۚ إِنَّكَ أَنتَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴾ البقرة: ١٢٩.

٣- ﴿ ... يَتْلُوا۟ عَلَيْكُمْ ءَايَـٰتِنَا وَيُزَكِّيكُمْ وَيُعَلِّمُكُمُ ٱلْكِتَـٰبَ وَٱلْحِكْمَةَ وَيُعَلِّمُكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا۟ تَعْلَمُونَ ﴾ البقرة: ١٥١.

٤- ﴿ ... لِّتَتْلُوَا۟ عَلَيْهِمُ ٱلَّذِىٓ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ وَهُمْ يَكْفُرُونَ بِٱلرَّحْمَـٰنِ ۚ قُلْ هُوَ رَبِّى لَآ إِلَـٰهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ مَتَابِ ﴾ الرعد: ٣٠.

هەروەها کە خوا فەرموویەتی:

﴿ وَمَا يَنطِقُ عَنِ ٱلْهَوَىٰٓ ﴿٣﴾ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْىٌ يُوحَىٰ ﴿٤﴾ ﴾ النجم: ٣ - ٤

هەر مەبەست پێی خوێندنەوەی قورئان بووە.

ب- چ بەهۆی ئیلهام وەرگرتنی و هەڵهێنجانییەوە، لە کتێبی خوا.

دووەم: هەروەها کتێبی خوا هەوێنی سەرجەم هەڵس و کەوت و ئاکارەکانی پێغەمبەرە (صلى الله عليه وسلم) :

وەك دایکی بڕواداران عائیشە (الصِّدِّيقة بنت الصديق) خوا لێیان ڕازی بێ بەجوانترین شێوە ئەو ڕاستییەی دەربڕیوە، کە لە وەڵامی کەسێك دا کەلەبارەی ڕەوشت و ئاکاری پێغەمبەرە، پرسیاری لێکردوە، گوتوویەتی:

(كان خُلُــق نبــي اللّٰه القــرآن) رواه مسلم: ٧٤٦.

واتە: ڕەوشتی پێغەمبەری خوا، قورئان بوو.

کەواتە: کتێبی خوای بەرز، بناغەو هەناوی سوننەتی پێغەمبەری خواو، ئەو ڕووحەیە کە تێیدا دێ و دەچێ، هەر بۆیەش - بەڕای من - هەڵەیە کە

سوننەتی پێغەمبەر لەبەرانبەر کتێبی خوای بەرزدا دابنێین، وەك دوو شتی جیاواز بن و، دوو تای تەرازوویەك بن!

لە حاڵێك دا کە سوننەت، کتێبی خوا لەخۆی دەگرێ و، قورئان ڕووح و کاکڵەو بناغەی ڕێبازی پێغەمبەرە (صلى الله عليه وسلم)، ڕێبازی پێغەمبەر، جگە لە چۆنیەتی شوێنکەوتنی پێغەمبەری خوا بۆ کتێبی بەپێزی خواو، ئەو ڕێبازو شێوازەی کە کتێبی خوای مەزنی پێ جێ بەجێ کردوە، شتێکی دیکە نیە.

ئنجا لەبەر تیشکی ئەوەدا کە ڕابرد، دەڵێین:

بێگومان تەنیا کەسێك بە پەیڕەوێکی ڕاستی پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) و شوێنکەوتوویێکی تێرو تەواوی ڕێبازەکەی دادەنرێ، کە لەهەموو بوارو لایەنەکانی دینداریی و خواپەرستیی دا، شوێن پێغەمبەری خوا دەکەوێ، لەڕووی:

بووناسیی (المعرفة) و ئیمان و، خواپەرستیی و، تەزکیە و، ڕەوشت و هەڵسوکەوت و، ئەدەبەکان و، جەنگ و جیهاد و، حوکم و سیاسەت و....هتدەوە.

هەروەها ڕێبازو ڕێ وشوێنەکەی سەرلەبەری دەگرێ و، هیچی لێ نابوێرێ و، هیچیشی ناخاتەسەرێ، چونکە پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) چاکترین و پەسندترین سەرمەشق و پێشڕەومانە و، چاکترین کەسە کە شوێن کتێبی خوا کەوتوە و، بەرنامەی خوای لە ژیانی پڕپیت وپێزیدا بەرجەستەکردوە، وەك خوای کاربەجێ فەرمانی پێکردوەو بۆی دیاریی کردوە، بەفەرموودەی:

﴿ فَٱسۡتَقِمۡ كَمَآ أُمِرۡتَ وَمَن تَابَ مَعَكَ وَلَا تَطۡغَوۡاْۚ إِنَّهُۥ بِمَا تَعۡمَلُونَ بَصِيرٞ ﴾ هود: ١١٢

وە بەفەرموودەی:

﴿ ٱتَّبِعۡ مَآ أُوحِيَ إِلَيۡكَ مِن رَّبِّكَۖ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَۖ وَأَعۡرِضۡ عَنِ ٱلۡمُشۡرِكِينَ ﴾ الأنعام: ١٠٦

ئنجا هەر کەسێك ئاینی خوا بەتەواویی لەپێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم)

بەمیرات بگرێ و، بەتەواویی پارێزگاریی لە ڕێباز و ڕێ و شوێنەکەی بکات و، هەوڵبدات بۆ پێوە پابەندبوونی لەبازنەی خودی خۆی و، بازنەی خێزانی و، بازنەی کۆمەڵگاکەی و، تێکڕای مرۆڤایەتیی دا، وەك چۆن پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) و خەلیفە ڕاشیدەکانی کردوویانە و، پێشەوا سەر ڕاستەکان و زانا ڕەسەنەکان و صاڵحانی شوێنکەوتووشیان، بەپێی ڕێبازی وان ڕۆیشتوون، ئەوە بەدڵنیاییەوە، بە ئەندازەی ئەوە کە شارەزایی و ئیخلاص و تێکۆشانی لەلایە، بەشوێنکەوتووی ڕاستی پێغەمبەر و میراتگری تەواوی دادەنرێ.

بەڵام بێگومان سەرگەرمبوون بەلایەنێك، یان زیاتری ڕێبازی پێغەمبەرەوە، وەك عادەتی زۆر دەستە و تاقمی مسوڵمانان لەم ڕۆژگارەدا، لە ڕووی عەقیدە، یان تەزکیەی نەفس، یان دەستگرتن بە هەندێك شتی ڕواڵەتییەوە، وەك: ڕیش هێشتنەوە و، پۆشاك هەڵپێچان و، سیواك کردن و، پێچە گرتنەوە (الإنتقاب) و... هتد، ئەوە ئەمجۆرە ڕەفتار و مەشرەبانە و هاووێنەکانیان، بە شوێنکەوتنێکی جوزئیی ڕێبازی پێغەمبەری خوا (صلی الله علیه وسلم) دادەنرێن، چونکە ڕێبازی پێغەمبەر، ئەو شتانەو، گەلێك شتی دیکەی گەورەتر و گرنگتریش دەگرێتەوە.

هەڵبەتە لێرەدا مەبەستیشم ئەوە نیە کە لە گرنگیی ئەو سەرگەرمییە جوزئییانە، بەهەندێك لەلایەنەکانی ڕێبازی پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) کەم بکەمەوە، چونکە هەموو شتێکی ڕێبازی پێغەمبەری خوا گرنگ و بایەخدارە، هەرشتە لە شوێنی خۆیدا و، بەئەندازەی خۆی، بەڵکو ئەوەی مەبەستمە ئەوەیە:

شوێنپێ هەڵگرتنی تێرو تەواوی پێغەمبەری خوا (صلی الله علیه وسلم) و گرتنی ڕێبازەکەی، ئەوەیە کە هەمان شت کە پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) کردوویەتی، بیکەین -بەگوێرەی توانا- و، گرنگیی بەتێکڕای ڕێبازی پێغەمبەر بدەین و بەهەموو بەشەکانی، هەرشتە بەگوێرەی پلەکەی و پێگەکەی، بەگوێرەی تەرازووی کتێبی خوا، کە هەندێك شتی، لەسەر حیسابی لایەنەکانی دیکەی، لە قەبارەی خۆی گەورەتر نەکەین.

ئەویش لەبەرئەوە کە دابەشکردنی ئایین بۆ چەند بەش و لایەنێکی لەیەك دابڕاو، پاشان بەشکردنی ئەو بەش و لایەنانە، بەسەر چەند تاقم و کۆمەڵێك داو، دەستگرتنی هەرکام لەوانە بەوەوە، کە بەمیراتی گرتوەو، دەمارگیربوونی بۆی و، تێدا چڕکردنەوەو کورت هەڵێنانی چەمکی ئایین و، دانپێدانەهێنانی ئەوەی کە لەلای غەیری خۆیەتی، بەڵێ ئائەوە: بناغەی پەرتەوازەیی و دابڕدابڕبوونە، لەڕیزەکانی ئەهلی ئایین دا، لەڕابردوو و ئێستادا، وەك خوای بەرز لەبارەی نەصرانییەکان و هۆکاری پەرتەوازە بوونیانەوە، فەرموویەتی:

١- ﴿ وَمِنَ ٱلَّذِينَ قَالُوٓاْ إِنَّا نَصَٰرَىٰٓ أَخَذۡنَا مِيثَٰقَهُمۡ فَنَسُواْ حَظّٗا مِّمَّا ذُكِّرُواْ بِهِۦ فَأَغۡرَيۡنَا بَيۡنَهُمُ ٱلۡعَدَاوَةَ وَٱلۡبَغۡضَآءَ إِلَىٰ يَوۡمِ ٱلۡقِيَٰمَةِۚ وَسَوۡفَ يُنَبِّئُهُمُ ٱللَّهُ بِمَا كَانُواْ يَصۡنَعُونَ ﴾ المائدة: ١٤.

٢- هەروەها هەر لەوبارەوە فەرموویەتی:

﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ فَرَّقُواْ دِينَهُمۡ وَكَانُواْ شِيَعٗا لَّسۡتَ مِنۡهُمۡ فِي شَيۡءٍۚ إِنَّمَآ أَمۡرُهُمۡ إِلَى ٱللَّهِ ثُمَّ يُنَبِّئُهُم بِمَا كَانُواْ يَفۡعَلُونَ ﴾ الأنعام: ١٥٩.

٣- هەروەها فەرموویەتی:

﴿ مُنِيبِينَ إِلَيۡهِ وَٱتَّقُوهُ وَأَقِيمُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَلَا تَكُونُواْ مِنَ ٱلۡمُشۡرِكِينَ (٣١) مِنَ ٱلَّذِينَ فَرَّقُواْ دِينَهُمۡ وَكَانُواْ شِيَعٗاۖ كُلُّ حِزۡبِۭ بِمَا لَدَيۡهِمۡ فَرِحُونَ (٣٢) ﴾

الروم: ٣١ - ٣٢.

ئنجا ئەگەر بەش بەشکردنی ئایین بۆ چەند بەشێکی پەرژوبڵاو، پاشان سەرگەرم بوونی هەر کۆمەڵێك لە ئەهلی ئایین بە بەشێکییەوە، بناغەی پەرتەوازەیی و دابڕان بێ، ئەوە بێگومان وەرگرتنی بەتەواویی و گرتنی ڕاستە شەقامەکەی، بەهۆی شوێنکەوتنی ڕێبازی ڕاستی پێغەمبەرەوە، بناغەی پتەوی یەکڕیزیی و تەبایی و برایەتییە، وەك خوای بەرزو مەزن فەرموویەتی:

١- ﴿ وَٱعْتَصِمُوا۟ بِحَبْلِ ٱللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا۟ ۚ وَٱذْكُرُوا۟ نِعْمَتَ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنتُمْ أَعْدَآءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُم بِنِعْمَتِهِۦٓ إِخْوَٰنًا وَكُنتُمْ عَلَىٰ شَفَا حُفْرَةٍ مِّنَ ٱلنَّارِ فَأَنقَذَكُم مِّنْهَا ۗ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ ٱللَّهُ لَكُمْ ءَايَٰتِهِۦ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴾ آل عمران: ١٠٣.

٢- ﴿ وَأَطِيعُوا۟ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَلَا تَنَٰزَعُوا۟ فَتَفْشَلُوا۟ وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ ۖ وَٱصْبِرُوٓا۟ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ مَعَ ٱلصَّٰبِرِينَ ﴾ الأنفال: ٤٦.

٣- ﴿ وَأَنَّ هَٰذَا صِرَٰطِى مُسْتَقِيمًا فَٱتَّبِعُوهُ ۖ وَلَا تَتَّبِعُوا۟ ٱلسُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَن سَبِيلِهِۦ ۚ ذَٰلِكُمْ وَصَّىٰكُم بِهِۦ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴾ الأنعام: ١٥٣.

خوا پشتیوان بێ لە دوو باسی پێنجەم و شەشەمی داهاتووش دا، تیشکی زیاتر دەخەینە سەر ئەم بابەتە.

باسی پێنجەم

بەبێ تێگەیشتنی کتێبی خواو دەستپێوەگرتنی، ناگونجێ وەك پێویست شوێنی پێغەمبەر بکەوین

بەڵێ بەبێ دەست بەکتێبی خواوە گرتن، بەتێگەیشتن وشوێنکەوتنەوە، ناتوانین بەشێوەیەکی ڕاست ویستراو، شوێن پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) بکەوین، ئەویش بەلای کەمەوە لەبەر دوو هۆکاران:

یەك: وەك پێشتر باسمان کرد و چەندان جار جەختمان لەسەر کردەوە: کتێبی خوا بناغەی ڕێبازو ڕێ وشوێنی پێغەمبەرە، بەڵکو قورئان ئەو بەرنامەیە، کە ئەو فەرمانی پێکراوە شوێنی بکەوێ و، ئەو پەیڕەوەیە کە لەسەر خۆی و ئۆممەتەکەی پێویست کراوە، پێیەوە پابەندبن، پێشتریش بەچەندان ئایەتی بەپێزی قورئان ئەم ڕاستییەمان سەلماندو، لێرە دووبارەیان ناکەینەوەو، بەم ئایەتە بەپێزە وازدێنین:

﴿ وَأَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ بِٱلْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ ٱلْكِتَٰبِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ ۖ فَٱحْكُم بَيْنَهُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ ۖ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَآءَهُمْ عَمَّا جَآءَكَ مِنَ ٱلْحَقِّ ۚ لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا ۚ وَلَوْ شَآءَ ٱللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَٰحِدَةً وَلَٰكِن لِّيَبْلُوَكُمْ فِى

مَآ ءَاتَىٰكُمْ فَٱسْتَبِقُوا۟ ٱلْخَيْرَٰتِ إِلَى ٱللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴾ المائدة: ٤٨.

چونکە لەم ئایەتە بەپێزەدا، کە لە سیاقێك دا هاتوە، دەربارەی هەرکام لە تەوڕات و ئنجیل دەدوێ، کە یەکەمیان بە موساو، دووەمیان بە عیسا درابوون، سەلامی خوایان لەسەربێ، خوا سبحانە وتعالی شەش ڕاستیی گرنگ دەخاتەڕوو:

١- کە خوا قوڕئانی بەحەق ناردۆتە خوار، یانی: حەقی گرتۆتە خۆی و حەق دەچەسپێنێ: ﴿ وَأَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ بِٱلْحَقِّ ﴾.

٢- کە قوڕئان سەرجەم کتێبەکانی پێش خۆی بەڕاست دادەنێ، واتە: ئەوە بەڕاست دادەنێ، کە لەخوای بەرزەوە هاتوون، نەك نێوەڕۆکی ئێستایان بەڕاست دابنێ، چونکە بێگومان دەستی لادان وگۆڕین ڕۆڵی زۆری تێدا گێڕاون، وێڕای لەبیرچوونەوە: ﴿ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ ٱلْكِتَٰبِ ﴾.

٣- کە قوڕئانی مەزن بەسەرڕاگەیشتوو وچاودێرە، بەسەر کتێبە پێشووەکانەوەو دادوەرە بەسەریانەوە: ﴿ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ ﴾.

٤- کە پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) وئوممەتەکەی لەلایەن خوای بەرزو مەزنەوە، فەرمانیان پێکراوە حوکمی بەکتێبی خوا بکەن و، بەسەر خەڵکدا جێ بەجێ ی بکەن: ﴿ فَٱحْكُم بَيْنَهُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ ﴾.

٥- کە نە پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) ونەغەیری ویش بەهیچ شێوەیەك بۆیان نیە لە حوکمی بەرجەستەی خوا لە کتێبەکەی دا، لابدەن و، شوێن ئارەزووی خەڵك و ویستەکانیان بکەون: ﴿ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَآءَهُمْ عَمَّا جَآءَكَ مِنَ ٱلْحَقِّ ﴾.

٦- پاشان خوای پاك و تاك ڕوونی دەکاتەوە، کە بۆهەر کام لە ئوممەتان بەگشتی و بەتایبەت بۆ هەر کام لە: ئوممەتی جولەکەو، ئوممەتی نەصڕانیی و،

ئۆممەتی ئیسلام، بەرنامەو پەیڕەوێکی تایبەتی داناوە: ﴿ لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا ﴾.

ئنجا لەسۆنگەی ئەوەوە کە خوای زاناو شارەزا لەم ئایەتە بەپێزەو ئایەتە پێشووەکانی دا (٤٣- ٤٧) جگە لە تەوراتو ئینجیل وقورئان (الکتاب) باسی هیچ کتێبێکی دیکەی نەکردوە، کەواتە: ئەو سێ کتێبە ئەو بەرنامەو پەیڕەوانەن، کە خوای بەرز بۆ سێ ئۆممەتەکەی داناون، ئنجا بینا لەسەر ئەوەی ڕابرد:

کتێبی بەرزو بەپێزی خوا (قرآن) ئەو بەرنامەو پەیڕەوەیە کە بۆ پێغەمبەری کۆتایی (محمد) و ئۆممەتەکەی دانراوە، هەروەها هەر ئەویش ئەو ڕێبازەی پێغەمبەرە (صلى الله عليه وسلم) کە فەرمانمان پێکراوە، شوێنی بکەوین.

دوو: ئاشکرایە کە بەبێ ناسین وئاشنابوون بەکەسایەتیی کەسێك، ناتوانین شوێنی بکەوین و بیکەینە سەرمەشق، ئنجا کتێبی بەهێزو پێزی خواشە کە کەسایەتیی پێغەمبەری خوا (محمد) کۆتایی پێغەمبەرانمان پێدەناسێنێ، بەڵکو زیاد لەوەش: کتێبی مەزنی خوا، بەڵگەی هەرە گەورەو موعجیزەی هەرە مەزنە، کە دەیکەینە بناغەی بڕوا هێنانمان بەپێغەمبەرایەتیی پێغەمبەری کۆتایی (علیه الصلاة والسلام).

پێویستیشە بگوترێ: کە ئێمە بەبێ پشتبەستن بەکتێبی قسە لەجێی خوا، بۆ ناسینی پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) گیرۆدەی تێپەڕاندن وبەزایەدان دەبین، چ لەبواری تێڕوانینی و، چ لەبواری مامەڵە لەگەڵداکردنی دا، هەروەك ئەوە حاڵ و واقیعی ئێستای ئەو کۆمەڵ و تاقمانەیە، کە لەو بوارەدا پشتیان بەکتێبی خوا نەبەستوە.

ئنجا با بۆ درەوشاندنەوەی ئەم بابەتە گرنگە - کە بەبێ شارەزایی لە قورئان دا و لە ئاوێنەی ویدانەبێ، ناتوانین وەك پێویست بە کەسایەتیی و تایبەتمەندییەکانی پێغەمبەری خوا ئاشنابین- با سەرنجی دوو کۆمەڵە ئایەت بدەین، کە لەکۆمەڵی یەکەمیان دا: خوای بەرز لایەنێك لەکەسایەتیی پێغەمبەری خاتەم دەخاتەڕوو،

کە وەك مرۆڤێك دەیناسێنێ، کە وەك خەڵکی دیکە هیچ شتێکی بۆخۆی و غەیری بەدەست نیە، بەڵکو بەندەیەکە بەفەرمانی پەروەردگاری هەڵس وکەوت دەکات و دەجووڵێ و، بەپێی ئاڕاستەکان (توجیهات) وەحی بەڕێوەدەچێ و، وەك بۆی دیاریی کراوە، ڕەفتاردەکات.

لە کۆمەڵی دووەمیان دا: خوای کاربەجێ لایەنەکەی دیکە لە کەسایەتیی پێغەمبەری خاتەم دەخاتەڕوو، لەمیانەی ئەو پلەو پایەو تایبەتمەندییانەدا کە پێی بەخشیون، کە کردوویانە بە چاکترین مرۆڤ و سەروەری پێغەمبەران و، بەڕێزترین کەس لەلای خواو، خۆشەویستترینیان لەلای، دەیناسێنێ:

کۆمەڵی یەکەم:

١- ﴿ وَكَذَٰلِكَ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ رُوحًا مِّنْ أَمْرِنَا ۚ مَا كُنتَ تَدْرِى مَا ٱلْكِتَٰبُ وَلَا ٱلْإِيمَٰنُ وَلَٰكِن جَعَلْنَٰهُ نُورًا نَّهْدِى بِهِۦ مَن نَّشَآءُ مِنْ عِبَادِنَا ۚ وَإِنَّكَ لَتَهْدِىٓ إِلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴾

الشورى: ٥٢.

٢- ﴿ وَمَا كُنتَ تَرْجُوٓا۟ أَن يُلْقَىٰٓ إِلَيْكَ ٱلْكِتَٰبُ إِلَّا رَحْمَةً مِّن رَّبِّكَ ۖ فَلَا تَكُونَنَّ ظَهِيرًا لِّلْكَٰفِرِينَ ﴾ القصص: ٨٦.

٣- ﴿ قُل لَّآ أَمْلِكُ لِنَفْسِى نَفْعًا وَلَا ضَرًّا إِلَّا مَا شَآءَ ٱللَّهُ ۚ وَلَوْ كُنتُ أَعْلَمُ ٱلْغَيْبَ لَٱسْتَكْثَرْتُ مِنَ ٱلْخَيْرِ وَمَا مَسَّنِىَ ٱلسُّوٓءُ ۚ إِنْ أَنَا۠ إِلَّا نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴾

الأعراف: ١٨٨.

٤- ﴿ قُلْ مَا كُنتُ بِدْعًا مِّنَ ٱلرُّسُلِ وَمَآ أَدْرِى مَا يُفْعَلُ بِى وَلَا بِكُمْ ۖ إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَىٰٓ إِلَىَّ وَمَآ أَنَا۠ إِلَّا نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴾

الأحقاف: ٩.

٥- ﴿ لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبَهُمْ فَإِنَّهُمْ ظَالِمُونَ ﴾ آل عمران: ١٢٨.

٦- ﴿ وَإِن كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ إِعْرَاضُهُمْ فَإِنِ اسْتَطَعْتَ أَن تَبْتَغِيَ نَفَقًا فِي الْأَرْضِ أَوْ سُلَّمًا فِي السَّمَاءِ فَتَأْتِيَهُم بِآيَةٍ ۚ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَى الْهُدَىٰ ۚ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴾ الأنعام: ٣٥.

٧- ﴿ قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ ۖ فَمَن كَانَ يَرْجُو لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا ﴾ الكهف: ١١٠.

﴿ قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ فَاسْتَقِيمُوا إِلَيْهِ وَاسْتَغْفِرُوهُ ۗ وَوَيْلٌ لِّلْمُشْرِكِينَ ﴾ فصلت: ٦.

کۆمەڵی دووەم:

١- ﴿ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ ﴾ الأنبياء: ١٠٧.

٢- ﴿ لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُم بِالْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴾ التوبة: ١٢٨.

٣- ﴿ وَالضُّحَىٰ ﴿١﴾ وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَىٰ ﴿٢﴾ مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَىٰ ﴿٣﴾ وَلَلْآخِرَةُ خَيْرٌ لَّكَ مِنَ الْأُولَىٰ ﴿٤﴾ وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَىٰ ﴿٥﴾ ﴾ الضحى: ١ - ٥.

٤- ﴿ إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ ۚ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا ﴾ الأحزاب: ٥٦.

٥- ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَرْفَعُوٓاْ أَصْوَٰتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ ٱلنَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُواْ لَهُۥ بِٱلْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ أَن تَحْبَطَ أَعْمَٰلُكُمْ وَأَنتُمْ لَا تَشْعُرُونَ ﴾ الحجرات: ٢.

٦- ﴿ نٓ ۚ وَٱلْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ ﴿١﴾ مَآ أَنتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِمَجْنُونٍ ﴿٢﴾ وَإِنَّ لَكَ لَأَجْرًا غَيْرَ مَمْنُونٍ ﴿٣﴾ وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ ﴿٤﴾ ﴾ القلم: ١ - ٤.

٧- ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ إِنَّآ أَرْسَلْنَٰكَ شَٰهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ﴿٤٥﴾ وَدَاعِيًا إِلَى ٱللَّهِ بِإِذْنِهِۦ وَسِرَاجًا مُّنِيرًا ﴿٤٦﴾ وَبَشِّرِ ٱلْمُؤْمِنِينَ بِأَنَّ لَهُم مِّنَ ٱللَّهِ فَضْلًا كَبِيرًا ﴾

الأحزاب: ٤٥ - ٤٧.

ئنجا بینا لەسەر ئەوەی ڕابرد و لەبەر تیشکی ئەو دوو کۆمەڵە ئایەتەدا دەڵێین: کەسایەتیی ڕاستەقینەی ڕەوانەکراوی هەرە مەزنی خواو، پێغەمبەری کۆتایی (محمد) (صلی الله علیه وسلم)، ئەوەیە کە ئەم ئایەتە بەپێزانە، بەهەردووك کۆمەڵەکەوە، دەیخەنەڕوو، ئاشکراشە کە تەنیا پەروەردگاری پێغەمبەری خوا تبارك وتعالى، وەك پێویست کەسایەتیی ئەو زاتە بەڕێزە دەناسێ، هەر بۆیەش ئێمە ناتوانین بەبێ زێدەڕۆیی و کەمتەرخەمیی (إفراط وتفریط) تەماشای پێغەمبەری خوا بکەین و، هەڵس وکەوتێکی ڕاست ودروستی لەگەڵ بکەین، مەگەر لەحاڵێك دا کە کتێبی خوا بکەینە چراو بناغەو پێوەر.

ئاشکراشە: هەر کام لە لێ داشکاندن و لێ کەمکردنەوەی کەسایەتیی پێغەمبەری خوا (صلی الله علیه وسلم) و، هێنانەخواری لەو پێگەو پایەی خوای کاربەجێ بۆی دیاریی کردوە - بەهەر بیانوویەکەوە بێ- و، ڕۆچوون و تێپەڕاندن لە ڕێز لێگرتن و بە مەزنگرتنی داو، بەرزترکردنەوەی لەو ئاستەی خوای بەرزو مەزن بۆی داناوە، هەردووکیان هەر هەڵەو لادانن:

یەکەمیان: کەمتەرخەمیی و کورتهێنانە، لەوەدا کە بۆی شایستەیە ولێی دەوەشێتەوە.

دووەمیشیان: زێدەڕۆیی وتێپەڕاندنە لەو سنوورە کە بۆ مامەڵەکردن لەگەڵیدا، دانراوە.

دیارە هەردووکیشیان بێڕێزییەکی مەزنن، کە خاوەنەکانیان شایستەی سزان.

شایانی باسیشە هەندێك[1] نەزانی خۆبەزانازان گومانیان بردوە کە: تێپەڕاندن و زێدەڕۆیی لە بەمەزنگرتنی پێغەمبەردا (صلى الله عليه وسلم) پەسندە، یان لێبوردراوە!

وەك ئەو هەموو هۆشداریی دانانە (تحذيرات)ی پێغەمبەری خوایان لەو بوارەدا نەبیستبێ، وەك:

١- {**لا تُطْروني كما أَطْرَتِ النّصارى عيسى ابن مريم، فإنَّما أنا عبدالله، ولكن قولوا: عبدالله ورسوله**} رواه البخاري: ٦٤٦٥.

واتە: وەك نەصرانییەکان لە مەدحی عیسای کوڕی مەریەم دا تێیان پەڕاند، لە مەدحکردنم دا زێدەڕۆیی مەکەن، بێگومان من بەندەی خوام، بەڵام بڵێن: بەندەو ڕەوانەکراوی خوا.

٢- {**اللهم لاتَجْعل قبري وَثناً، لعَنَ الله قَوماً اتخذوا قبور أنبيائهم مساجد**} رواه أحمد: ٧٣٥٢ وقال شعيب الأرناؤوط: إسناده قويٌّ.

واتە: ئەی خوایە! با گۆڕەکەم نەبێتە بت، نەفرینی خوا لەکۆمەڵێك بێ، کە گۆڕی پێغەمبەرانیان کردنە مزگەوت.

٣- {**اللَّهم لاتجعل قبري وثناً يُعْبَد**} رواه مالك: ٥٩٣، وصحّحه الألباني في المشكاة: ٧٥٠.

واتە: ئەی خوایە! با گۆڕەکەم نەبێتە صەنەمێك بپەرسترێ.

٤-{**لعن الله اليهود والنصارى اتخذوا قبور أنبيائهم مساجد**} رواه البخاري: ١٣٦٥ ومسلم: ١٢١٢.

واتە: نەفرینی خوا لە جوولەکە و نەصرانییەکان بێ، گۆڕی پێغەمبەرانی خۆیان کردنە مزگەوت.

---

(١) صۆفییەکانیش بەگشتی لەو بوارەدا لە هەموو کەس زیاتر گیرۆدەی تێپەڕاندن بوون و، گەلێك جاران زێدەڕۆیی کردنیان لە بەمەزنگرتنی پێغەمبەر، بگرە تەنانەت شێخەکانیشیان دا، سەری پێ بەشیرك گەیاندوون، کە لێرەدا بەپێویستی دەزانم ئاماژە بکەم بۆ ئەو قەصیدەیەی بە (البُرْدة) ناسراوە، کە (البوصيري) لەمەدحی پێغەمبەردا هۆنیویەتەوەو، لەشیعرێکی دا دەڵێ: {ومن علومه علم اللوح والقلم} کە هەرچی خوا لە (اللوح المحفوظ)دا تۆماری کردوە، بەبەشێك لەزانیاری پێغەمبەری خوای دەزانێ! کە دیارە ئەوەش نەزانییەکی مەزنە بەرانبەر بەخوای بێ هاوتا.

بەڵام پێویستە بزانرێ کە وەك چۆن تێپەڕاندن لە بەمەزن گرتن (تعظیم) ی پێغەمبەری خوادا، (صلى الله عليه وسلم) سەرزەنشتکراو (مذموم)ە‌و، بگرە جاری وایە سەردەکێشێ بۆ شیرك، کە بریتیە لەو ستەمە مەزنەی هەرگیز خوا نایبووری، بەهەمان شێوەش کەمتەرخەمیی کردن لەڕێز لێگرتن و ئەدەب نواندن بەرانبەری دا - بەبیانووی ترسان لە کەوتنە نێو زێدەڕۆیی- دیسان سەرزەنشتکراوە، بەڵکو جاری وایە سەردەکێشێ بۆ کوفر و دەرچوون لەبازنەی ئیسلام، یان لانی کەم: هەڵوەشاندنەوەی کردەوان (حبوط الأعمال) وەك ئایەتی (٢) ی (الحجرات) بەڕوونیی دەیگەیەنێ.

ئنجا ئەوەش کە مرۆڤ لە کەوتنە هەردوو چاڵی تێپەڕاندن و بەزایەدان دەپارێزێ، لە تێڕوانین بۆ کەسایەتیی پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) و، هەڵس وکەوتکردن لەگەڵی دا، بریتیە لە توند دەستپێوەگرتنی کتێبی خوا، کە بریتیە لەو تەرازووە وردەی، هەموو شتەکان لەشوێنی شایستەی خۆیان دا دادەنێ، بەبێ هەڵکشان وداکشان.

ئنجا بەکردنە بناغەی ئەوەی ڕابرد، دەڵێین:

هیچ گومانی تێدا نیە کە لێکۆڵینەوە لەبارەی ڕێبازو سیرەی پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) پێویستە بۆ هەر کەسێك بیەوێ شارەزای ژیان و گوزەرانی پێغەمبەرو، چۆنیەتی جێبەجێکردنی بۆ کتێبی خوا و، پەروەردەکردنی بۆ هاوەڵانی و، بنیاتنانی بۆ کۆمەڵگا و، دامەزراندنی بۆ دەوڵەتی ئیسلامیی، ببێ.

هەروەها لێکۆڵینەوە لەبارەی ڕێبازی پێغەمبەرەوە، بۆ زۆر مەبەستی دیکەش پێویستە وەك: پەیبردن بەهۆکار و بەسەرهاتی دابەزینی زۆرێك لە ئایەت و سووڕەتە بەپێزەکانی قورئان، کە یارمەتی مرۆڤ دەدات، بۆ چاکتر لێتێگەیشتنی ئەو ئایەت و سووڕەتە موبارەکانە.

هەروەها وەك: پەیبردن بەڕەوشت و ئەدەبە بەرزو ناوازەکانی پێغەمبەر لە کتێبەکانی سوننەت وسیرەدا.. جگە لەوانەش لە ئامانج و پاڵنەرە شەرعییەکان،

بەڵام لێرەدا ڕاستییەكی گرنگ هەیە لەبواری لێكۆڵینەوە، دەربارەی ڕێبازی پێغەمبەر، پێویستە وریای بین، ئەویش ئەوەیە كە:

مرۆڤ ناتوانێ بەشێوەیەكی ڕاست ودروست لەئایینی خوا تبارك وتعالى تێبگات، ئەگەر سەرەتا بەكتێبی خوا دەست پێ نەكات و، پاشان بگوازێتەوە بۆ كتێبەكانی سوننەت، ئەویش لەبەر زۆر هۆكاران، لەوانە:

یەكەم: بێگومان قسە لەقەدەر قسەكەرە (الكلام على قدر المتكلم)، ئنجا كتێبی خواش، ئەو فەرمایشتەیەتی كە بۆ پێغەمبەری خاتەمی ناردوە، وەك فەرموویەتی:

﴿ وَإِنْ أَحَدٌ مِّنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ٱسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّىٰ يَسْمَعَ كَلَٰمَ ٱللَّهِ ثُمَّ أَبْلِغْهُ مَأْمَنَهُۥ ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَعْلَمُونَ ﴾ التوبة: ٦

ئنجا ئاشكراشە كە ئەو ڕووناكیی و ڕەونەقەی فەرمایشتی خوای بەدیهێنەر هەیەتی، هەرگیز قسەی غەیری خوا، نەك هەر نایگاتێ، بگرە هەر تێشیدا بەشدار نیە، هەر كەس بێ و هەرچۆن بێ، خوای پایەبەرز فەرموویەتی:

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ قَدْ جَآءَكُم بُرْهَٰنٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَأَنزَلْنَآ إِلَيْكُمْ نُورًا مُّبِينًا ﴾ النساء: ١٧٤.

دووەم: تەنیا كتێبی بەپێزی خوا، توانای ڕوونكردنەوەی سەرجەم ڕاستییەكانی هەیە، تێكڕای ئەو ڕاستییانەی كە مرۆڤەكان پێویستیانن، لەم ژیانە دنیاییەیان دا، وەك خوای بەرز فەرموویەتی:

١- ﴿ وَيَوْمَ نَبْعَثُ فِى كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا عَلَيْهِم مِّنْ أَنفُسِهِمْ ۖ وَجِئْنَا بِكَ شَهِيدًا عَلَىٰ هَٰٓؤُلَآءِ ۚ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ تِبْيَٰنًا لِّكُلِّ شَىْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَىٰ لِلْمُسْلِمِينَ ﴾ النحل: ٨٩.

٢- ﴿ لَقَدْ كَانَ فِى قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِّأُو۟لِى ٱلْأَلْبَٰبِ ۗ مَا كَانَ حَدِيثًا يُفْتَرَىٰ وَلَٰكِن تَصْدِيقَ ٱلَّذِى بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ كُلِّ شَىْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴾ يوسف: ١١١.

سێیەم: تەنیا کتێبی خوا چارەسەری تەواوی سەرجەم دەردو نەخۆشییە جۆراو جۆرەکانی مرۆڤەکانی گرتۆتەخۆی: فیکریی بن، یان ڕووحیی، یان کۆمەڵایەتیی، یان سیاسیی. هتد، وەك خوای بەرزو مەزن فەرموویەتی:

١- ﴿ وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْءَانِ مَا هُوَ شِفَآءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ وَلَا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ إِلَّا خَسَارًا ﴾ الإسراء: ٨٢.

٢- ﴿يَاأَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَآءَتْكُم مَّوْعِظَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَشِفَآءٌ لِّمَا فِي الصُّدُورِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ ﴾ يونس: ٥٧.

چوارەم: لەڕووی سەنەدیشەوە کتێبی خوا، هەمووی یەك پلەیە، کە بریتیە لە تەواتوری دڵنیاکەر (التواتر اليقيني)، چونکە دوای ئەوەی خوا سبحانه وتعالى لەڕێی فریشتەی ئەمینداری خۆی (المَلَك الأمين) (جبریل)ەوە، دایبەزاندۆتە سەر دڵی موبارەکی کۆتایی پێغەمبەران (علیه الصلاه والسلام)، وەك فەرموویەتی:

﴿ وَإِنَّهُ لَتَنزِيلُ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٩٢﴾ نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ ﴿١٩٣﴾ عَلَىٰ قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنذِرِينَ ﴿١٩٤﴾ بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُّبِينٍ ﴿١٩٥﴾ ﴾ الشعراء: ١٩٢ - ١٩٥.

بەڵێ، دوای ئەوەی پێغەمبەری خوا وەریگرت، بەسەر دەیان، پاشان سەدان، دوایی هەزاران کەس لە هاوەڵانی دا خوا لێیان ڕازی بێ، خوێندیەوە، هەروەها ئەوانیش بەزارەکیی و بە نووسین (شفاهاً و كتابة) گەیاندیان بە هەزاران لە شوێنکەوتووان (تابعین) خوا لێیان خۆشبێ، هەروەها بەو شێوەیە، هەتا ئەم ڕۆژگارەی ئێستامان.

بەڵام بێگومان سوننەتی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) هەمووی بەو جۆرە نیە، بەڵکو لەڕووی سەنەدەوە جۆراوجۆر و پلەپلەیە، - وەك لە بەشی یەکەمی ئەم کتێبەدا باسمان کرد-.

پێنجەم: ئنجا ئەگەر گریمان سوننەتی پێغەمبەرمان بەڕاڤەو ڕوونکردنەوە (شرح وتفسیر)و، قورئانی مەزنمان بە مەتن (متن)یش دانا - کە ئەمە بەڕەهایی ڕاست نیە، وەك پێشتر باسمان کرد - ئەوە شتێکی زانراوە، کە لەدوای خوێندنەوەو لێکۆڵینەوەی مەتن، نەبێ، ناگونجێ لە شەرح و تەفسیر، بکۆڵینەوەو لێی تێبگەین!

بەمەبەستی زیاتر ڕوونبوونەوەی ئەم بابەتە گەورەو گرنگەش، دەڵێین:

شتێکی زانراوە - بۆشارەزایانی قورئان - کە کتیبی خوای کاربەجێ، ئەندازەی گرنگیی دانی بە بابەتەکان و، تەرخانکردنی پانتایی پێویستی ئایەتەکانی بۆ هەر کامێکیان، بەئەندازەی گرنگیی بابەتەکەو، پێویستیی بەندەکان بەزانین و پەیپێبردنی، دابەشکردوە.

بۆ وێنـە: لە کتێبی خوای کاربەجێ دا، گەورەترین پانتایی (مساحە) بۆباسکردن لەبارەی خواوە تبارك وتعالى، تەرخان کراوە:

چ وەك پێناسەی زاتی، کە هیچ شتێك وەك وێنەی نیە: ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِۦ شَىْءٌ﴾ یەکەمین و دوامین و ئاشکراو پەنهانە: ﴿هُوَ ٱلْأَوَّلُ وَٱلْـَٔاخِرُ وَٱلظَّـٰهِرُ وَٱلْبَاطِنُ﴾.

چ وەك ڕوونکردنەوەی ناوە هەرە باشەکانی وسیفەتە هەر بەرزەکانی.

چ وەك خستنەڕووی کارەکانی: لە دروستکردن و، ئەندازەگیریی و، مشوورگێڕیی و، ڕێنمایی کردن وگومڕاکردن و، ژیاندن ومراندن، زیندووکردنەوەو، سزاو پاداشت دانەوەو...هتد.

چ وەك بڕوا پێ هێنانی، کە تاکە بەدیهێنەرو پەروەردگارو خاوەنی هەموو شتێکە.

چ وەك پەرستن و بەندایەتیی بۆکردنی، کە پەروەردگارو پەرستراوو سەرپەرشتیارو فەرمانڕەوایەو، لەهیچ ڕووێکەوە هیچ هاوبەشی نین.

دیارە سوورەتە مەککەییەکان کە نیزیکەی دوو لەسەر سێ (٣/٢)ی قورئانی مەزن پێك دێنن، هەموویان، یان زۆربەیان لەسوورگەی ئەم بابەتە گرنگەدا دەخولێنەوە، کە پانتایی گەورەتری تەرخانکراویشی لە بەسەرهاتی پێغەمبەران لەگەڵ گەل وکۆمەڵگایەکانیان و، وێنە هێنانەوەکان (ضرب الأمثال)دا، بەرجەستەیە.

هەروەها بابەتەکانی دیکەش، وەك:

بڕوا هێنان بەڕۆژی دوایی و مەسەلە پەیوەندییدارەکانی، لە ڕووداوە جۆراو جۆرەکانی: (ساعة) و (قيامة).

بڕوا هێنان بەوەحی و پێغەمبەرایەتیی و پێغەمبەران (عليهم الصلاة).

بڕوا هێنان بەفریشتان و بەجندان.

ژیانی مرۆڤ وجند لەم سەرزەوییەو حیکمەتەکەی و، ئەو سەرەنجامەی کە بۆلای دەچن.

پاشان ڕێکخستنی ژیانی مرۆڤ بەتاك وکۆمەڵەوە، لەبوارەکانی:

بووناسیی (معرفة الوجود) وتێڕوانین و، خواپەرستیی و، ڕەوشت و، بەهاکان وپێوەرەکان (القيم والموازين) و، دروشمەکان و، ئەدەبە کۆمەڵایەتییەکان و، پێکهێنانی خێزان و، بەڕێوەبردنی کۆمەڵگاو، ڕێکخستنی کاروبارەکانی دەوڵەت لەڕووی سیاسەتی نێوخۆو دەرەوەو، ئابووریی و، بانگەوازو ڕاگەیاندن و، سزا شەرعییەکان و، جەنگ وبەرگریی کردن و. سەرەنجام بەرپرسیارێتیی دەوڵەت لەبەرانبەر بانگەوازی ئیسلامیی دا و، گەیاندنی پەیامی ئیسلام بەخەڵك و، ئەوەی کە دەیخوازێ لە زەمینەسازیی و لابردنی کۆسپ و لەمپەرەکانی ڕێی بانگەواز، لەمیانەی جموجۆڵە سیاسیی و دیبلۆماسییەکان و، بەستنی پەیماننامەکان و...هتددا.

هەموو ئەو بابەتانەی بەکورتیی ئاماژەمان پێدان، کتێبی خوای کاربەجێ مافی دادگەرانەی خۆیانی پێداون و، گرنگیی شایستەی پێداون.

هەر بۆیەش لەکاتێکدا، مرۆڤ لەم ڕاستییانەی کتێبی خوا تێردەبێ و، بەقووڵاییەکانی دا دەچێتە خوارێ، بۆ پەیبردن بە نهێنییەکانی و، بەڕووناکییەکانی کتێبی بەپێزی خوا، عەقڵ و دڵی ڕۆشن دەبێتەوە، لەوکاتەدا تێگەیشتنێکی ڕاست وگشتگیرو قووڵی بۆ ئایینی حەقی خوای بۆ دەستەبەر دەبێ و، تێڕوانینێکی هاوسەنگی بۆ بەرنامەی تێرو تەواوو هاوسەنگیی خوای، بۆ فەڕاهەم دێ، بەجۆرێك كە لایەنێكی بەسەر لایەنێكی دا زاڵ نابێ و، بەشێكی لەسەر حیسابی بەشەکانی دیکەی گەورەو قەبە ناکرێ، کەسەرەنجام جوانیی خوارسکیی ئایینی خواو، ڕێك وپێکیی یە دڵڕفێنەکەی - كە کتێبی مەزنی خوا - پێیداوە، تێکبچێ!

بەڵام ڕێبازی خاوەن شەرەف (السنّة الشريفة) بەو جۆرە نیە، چونکە پێغەمبەری لێزان (صلى الله عليه وسلم) کەمتر وابووە ئەو لایەنانە ڕوون بکاتەوە، کە لە کتێبی خوادا بەڕوون وئاشکرایی خۆر لەنێوەڕاستی ئاسمان دا، هاتوون، بەتایبەت ئەو بابەتە بنەڕەتییانەی، کە قورئان خەمێکی تایبەتی لێ خواردووە و، زۆری بایەخ پێداون، وەك بابەتەکانی: بووناسیی و، ئیمان و، خواپەرستیی، بەچەمك و واتای فراوان وگشتگیریان.

بەڵێ پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) هەندێك مەسەلەی جوزئیی ڕوونکردوونەوە، بەڵام ئەو ڕوونکردنەوانەی پێغەمبەر لەوە دەرناچن کە: زیاتر شیکردنەوەو ڕوونکردنەوەی ئەو بابەتانە بن، کە حیکمەتی خوا وایخواستوە، بەکورتیی یان تەنانەت بەئاماژەو هێما، لە قورئان دا باسبکرێن.

بەڵام -وەك پێشتریش باسمان کرد- ئەو بوارەی کە سوننەت ڕوونکردنەوەو، تیشکی زیاتر خستنەسەری، بەئەستۆوە گرتوە، بریتیە لەبواری جێ بەجێ کردنی کردەیی ئایینی خوای کاربەجێ و زانا، لەهەردووك لایەنی سەرەکیی:

دروشمەکانی خواپەرستیی و، بەرنامەکانی ژیان وگوزەران (الشعائر التعبّدية و الشرائع الحياتية)دا.

هەربۆیەش هەرکەسێك بەر لەتێربوون لەڕاستییەکانی قورئان و، عەقڵ و دڵ ڕۆشن بوونەوە بەڕووناکییەکانی، سەرگەرمی ڕێبازی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) بێ، بەلێکۆڵینەوەو لەبەرکردنی مەتنەکان وسەنەدەکان (حفظ المتون والأسانيد) و، بەدواداچوون وجێ بەجێ کردنی هەندێك لە وردە بابەتەکانی، ئەوە بێگومان ئەو تێگەیشتنە ڕاست و گشتگیرو، تێروانینە هاوسەنگ وتێرو تەواوەی بۆ ئایین وبەرنامەی خواو، ڕێبازو ڕێ وشوێنی پێغەمبەری خوا، چنگ ناکەوێ -بەو چەمکەی کە هەڵمان بژارد- کە کتێبی قسە لەجێی خوای زاناو توانا، پێمان دەبەخشێ، دیارە ئەوەش نەك بەهۆی کەم وکوڕییەوە لە ڕێبازی پێغەمبەردا (صلى الله عليه وسلم)، بەڵکو بەهۆی نەچوونە ماڵەکان لە دەرگاکانی خۆیانەوە (عدم إتيان البيوت من أبوابها)!

چونکە ئەو ڕیزبەندییە هەڵگەڕاوەیە (الترتيب المقلوب) - سەرگەرمبوون بە سوننەتەوە (بەچەمکە زاراوەییەکەی) پێش لێتێگەیشتنی کتێبی خواو تێراو بوون بەڕاستییەکانی - پێچەوانەی هەرکام لە قورئانی حەکیم و ڕێبازی پێغەمبەری بەڕێزە:

١- پێچەوانەی قورئانە، چونکە خوای بەرز، لەچوار شوێنان لە قورئانێ دا، ئەرکی پێغەمبەری خوای (صلى الله عليه وسلم) لەچوار شتان دا پوخت کردۆتەوە:

١) خوێندنەوەی ئایەتەکانی خوا (تلاوة آيات الله).
٢) تەزکیەکردنی خەڵك (التزكية).
٣) فێرکردنی کتێب (تعليم الكتاب).
٤) فێرکردنی حیکمەت (تعليم الحكمة).

وەك لەهەردووك ئایەتی (١٢٩ و ١٥١)ی (البقرة) و، ئایەتی (١٦٤)ی (آل عمران)و، ئایەتی (٢)ی (الجمعة)دا هاتوە، ئنجا لەهەر چوار شوێنەکەدا خوێندنەوەی ئایەتەکان (يتلوا عليهم) پێش سێ کارەکەی دیکەی خراوە، کەواتە: یەکەمین کاری پێغەمبەری بەڕێزو، ئەرکە بنەڕەتییەکەی، لە خوێندنەوەی کتێبی موبارەکی خواو، ئایەتەکانی بەسەر خەڵك دا، بەرجەستە

دەبێ، بۆیە ئێمەش پێویستە لەپرۆسەی فێربوون وفێرکردنی ئایین دا، لەو شوێنەوە دەست پێبکەین، کە پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) لێیەوە دەستی پێ کردوە، چونکە بەدڵنیاییەوە، ئەو لەهەموو کەس بە ئایینی خوا شارەزاتر بووەو، لەهەمووشیان بۆ خوا پارێزکارتر بووە، پاشان ئەو سەرمەشقی ئیماندارانە:

﴿ لَّقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ ٱللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُواْ ٱللَّهَ وَٱلْيَوْمَ ٱلْآخِرَ وَذَكَرَ ٱللَّهَ كَثِيرًا ﴾ الأحزاب: ٢١

هیچ کەسیش بۆی نیە لە ڕێبازو پەیڕەوەکەی لابدات.

٢- هەروەها ئەو ڕیزبەندییە پێچەوانەی سوننەتە، چونکە:

وەك لەڕابردوودا خستمانەڕوو، کتێبی خوا، ڕووح وبناغەی ڕێبازی پێغەمبەری خوایە، لەسۆنگەی ئەوەوە کە فەرمایشت وکردەوەکانی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم): جگە لەڕوونکردنەوەی هەندێ شت کە لە قورئان دا بەکورتیی باسکراون و، ڕوونکردنەوەو بەرجەستەکردنی چۆنیەتی جێ بەجێ کردنی کتێبی خواو، دابەزاندنی بۆسەر زەوی واقیع، شتێکی دیکە نیە.

بەڵی پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) بەباشترین شێوە فەرمانی خوای بەرزی:

﴿ وَأَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ٱلذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴾ النحل: [1]٤٤

جێ بەجێ کردوە، لەمیانەی ڕێبازو سیرەی خۆی دا، چونکە بێگومان ڕێبازو ژیان وسیرەی وی، لەماوەی بیست وسێ (٢٣) ساڵ دا و بەهەردووك قۆناغی مەککەیی و مەدینەیی یەوە، جگە لەجووڵان بەکتێبی خوای بەرز، لە هەموو مەیدانەکانی: بوونناسیی و ئیمان و خواپەرستیی و ڕەوشت و ئاکارو خێزان و کۆمەڵایەتیی وسیاسی و...هتددا، شتێکی دیکە نەبووە، ئاشکراشە کە

---

(١) واتە: زیکر (قورئان)مان بۆ لات دابەزاندوە، تاکو ئەوەی بۆلای خەڵکی دابەزێنراوە، بۆیان ڕوون بکەیەوە {چۆن جێ بەجێ دەکرێ؟} بەڵکو خۆیشیان بیربکەنەوە و لە قورئانەوە ڕامێنن).

ئێمەش بەئەندازەی ئەوە کە وەك پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) دەچین و بەڕێی ویدا دەچین و، شوێن پێی هەڵدەگرین و، ڕێنمایی یەکەی وەردەگرین - هەرکەسە بەپێی خۆی و لەقەدەر خۆی- بەو ئاوات و ئامانجانە دەگەین، کە ئەو پێیان گەیشتوە.

حەزیش دەکەم کۆتایی ئەم باسی پێنجەمە، بەم تێبینییە بێنم:

لە سۆنگەی ئەوەوە کە شوێنکەوتنی ڕێبازی پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) و کردنی بە پێشڕەو وسەرمەشق، بەرهەمی ئیمان پێ هێنانیەتی و، یەکێکە لە پێکهێنەرەکانی ئیمان پێ هێنانی، بریتیە لە خۆشترویستنی لەهەموو کەس و هەموو شتێك زیاتر، هەروەها ڕێزلێگرتنی و حورمەت بۆدانانی، وەك شایستەی ئەو پایەو پێگە بەرزەیەتی کە خوا بۆی داناوەو، لەکتێبی بەڕێزی خۆی دا دیاریی کردوە، لەبەرئەوە، شوێنکەوتنی مرۆڤ بۆ پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) بەگوێرەی بەهێزیی وبێهێزیی ئیمانەکەی دەبێ و، هەتا مرۆڤ بڕوای بەپێغەمبەری خوا پتەوتربێ، شوێنکەوتنی بۆی و چاولێکردنی زیاترو باشتر دەبێ، هەروەها بەپێچەوانەشەوە هەر ڕاستە.

هەر بۆیەش خوا سبحانە وتعالى بڕواهێنان بە پێغەمبەری، خستۆتە پێش ڕێزلێگرتنی و پشتگرتنی و شوێنکەوتنی، وەك خوا عز وجل لە وەسفی شوێنکەوتووە سەرفرازەکانی دا فەرموویەتی:

﴿..فَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ بِهِۦ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَٱتَّبَعُواْ ٱلنُّورَ ٱلَّذِيٓ أُنزِلَ مَعَهُۥٓ أُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡمُفۡلِحُونَ﴾ الأعراف: ١٥٧.

هەروەها لەبەرانبەریش دا: هەتا شوێنکەوتنی مرۆڤ بۆ پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) تێرو تەواوتر بێ، بڕوا پێبوونی و لێ نیزیکبوونی چاکترو تەواوتر دەبێ، چونکە لەنێوان ئیمان وکردەوەیەك دا، کە بەرهەم و شوێنەواریەتی، کارلێکی دووسەرە (تأثير متبادل) هەیەو، هەرکامیان کار لەوی دیکە دەکات و بەهێزی دەکات.

باسی شەشەم

بوار و مەیدانەکانی
شوێنکەوتنی پێغەمبەری خوا

پێشتر - لە باسی چوارەم دا - باسمان کرد کە شوێنکەوتنی مرۆڤ بۆ پێغەمبەری خوا (صلی الله علیه وسلم) و، وەرگرتنی ڕێنمایی یەکەی و گرتنی ڕێبازەکەی، بەتەواو دانانرێ، مەگەر گشتگیربێ و سەرجەم لایەنەکانی ڕێبازو ڕێ وشوێنەکەی بگرێتەوە:

بوونناسیی، ئیمان، خواپەرستیی، پارێزکاریی، تەزکیەی نەفس، ڕەوشت و ئاکار، مامەڵە جۆراوجۆرەکان، بانگەواز، فەرمان بەپەسندو ڕێگریی لە ناپەسند، جەنگ وجیهاد، حوکم وسیاسەت، دادوەریی...هتد.

ئنجا ئێستا تیشك دەخەینەسەر ئەم بابەتە، لە دە (١٠) لایەنەوە، لەبەر تیشکی ڕووناکیی چەند ئایەتێکی بەپێزی قورئان دا:

یەکەم: بواری بوونناسیی (معرفة الوجود):

کە مەبەست پێی چۆنیەتی تێڕوانینە بۆ بوون (وجود) بە بەدیهێنەرو بەدیهێنراو (الخالق والمخلوق)ەوە، شتێکی ئاشکراشە کە پێغەمبەری خاتەم، جگە لە کتێبی خواو ئەو وەحییەی کە تاکە زانیاریی ڕاستی دڵنیاکەری لەبارەی بوون

(وجود)ەوە، گرتۆتە خۆی، هیچ سەرچاوەیەكی دیكەی زانیاریی لەبەردەست دانەبووە، وەك فەرموودەی خوا ئاماژەی بۆ دەكات:

﴿أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ ﴿١﴾ وَوَضَعْنَا عَنكَ وِزْرَكَ ﴿٢﴾ ٱلَّذِىٓ أَنقَضَ ظَهْرَكَ﴾ الشرح:١-٣

چونكە مەبەست لە سینەگوشادبوون (شرح الصَّدر)ی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم)و لابردنی ئەو قورسایی یەی پشتی گران كردبوو - هەر خواش زانای كاربەجێیە - ڕووناك بوونەوەی عەقڵ و دڵی موبارەكیەتی، بەزانیاریی و شارەزایی ڕاست و دروست لەبارەی بوونەوە، كە وای لێكرد نهێنیی و حیكمەتی بوون (وجود) بەگشتی و، بوون و ژیانی دنیایی مرۆڤ بەتایبەت، بزانێ، چونكە بەمسۆگەریی: پێغەمبەری خاتەم بەرلەوەی خوای بەخشەر بەرێنمایی خۆی سینەی گوشاد بكات، لەتەنگانەو نارەحەتییەتی مەزن دابووە، لەبواری دەرك كردنی نهێنی بوون وحیكمەتی ژیان، بەبەڵگەی چوونە خەڵوەی چەندان شەوو ڕۆژەیەوە، لەئەشكەوتی حیرا و (غارُ حِراء)دا بۆ ڕامان و پەرستش، بەڵام هەر لەگەڵ ڕووناكیی وەحی و كتێبی خوا، بەردڵی موبارەكی كەوت، یەكسەر قورسایی ئەو نارەحەتیی و سەختییەی سەر سینەو پشتی لاچوو، كە بێگومان بەبێ ڕۆشنایی وەحی خوا، نەدەگونجا لابچێ!

كەواتە: هەر كەس شوێن پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) بكەوێ، ئەوە بووناسیی وتێڕوانینی خۆی لەبارەی بوون (وجود)ەوە، لەهەمان سەرچاوەوە هەڵدەهێنجێ، كە پێغەمبەری خوا لێیەوە هەڵیهێنجاوە.

دووەم: بواری ئیمان (مجال الإيمان):

هەروەها لەم بوارەش دا موحەممەدی كوڕی عەبدوڵڵا، پێغەمبەری خاتەم (صلى الله عليه وسلم) بێجگە لەكتێبی خوا، سەرچاوەیەكی دیكەی نەبووە، وەك خوای بەرزو مەزن فەرموویەتی:

﴿ وَكَذَٰلِكَ أَوۡحَيۡنَآ إِلَيۡكَ رُوحٗا مِّنۡ أَمۡرِنَاۚ مَا كُنتَ تَدۡرِي مَا ٱلۡكِتَٰبُ وَلَا ٱلۡإِيمَٰنُ وَلَٰكِن جَعَلۡنَٰهُ نُورٗا نَّهۡدِي بِهِۦ مَن نَّشَآءُ مِنۡ عِبَادِنَاۚ وَإِنَّكَ لَتَهۡدِيٓ إِلَىٰ صِرَٰطٖ مُّسۡتَقِيمٖ ﴾ الشورى: ٥٢.

بەڵێ (محمد بن عبدالله بن عبدالمطلب) هیچی لەبارەی ئیمانەوە نەزانیوە، هەتا خوا عز وجل بەپێغەمبەرو ڕەوانەکراو هەڵیبژاردو، کتێب و وەحی خۆی پێدا و، سەرەنجام دڵی موبارەکی بەڕۆشنایی وەحی شوعلەوەر بوو، هەروەها بوو بەسەرچاوەی ڕووناکیی بۆ سەرجەم مرۆڤایەتیی.

هەربۆیەش پێغەمبەری نەخوێندەوار (علیه أفضل الصلوات وأتم التسلیمات وأفضل البرکات)، تەنیا خۆی سەرمەشق وچاوساغی ئەهلی ئیمانە، لەبواری ئیمان دا، وەك خوای بەرز فەرموویەتی:

﴿ ءَامَنَ ٱلرَّسُولُ بِمَآ أُنزِلَ إِلَيۡهِ مِن رَّبِّهِۦ وَٱلۡمُؤۡمِنُونَۚ كُلٌّ ءَامَنَ بِٱللَّهِ وَمَلَٰٓئِكَتِهِۦ وَكُتُبِهِۦ وَرُسُلِهِۦ لَا نُفَرِّقُ بَيۡنَ أَحَدٖ مِّن رُّسُلِهِۦۚ وَقَالُواْ سَمِعۡنَا وَأَطَعۡنَاۖ غُفۡرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيۡكَ ٱلۡمَصِيرُ ﴾ البقرة: ٢٨٥.

سێیەم: بواری خواپەرستیی (مجال العبادة):

هەروەها لەبواری خواپەرستییش دا -بەهەردووك چەمكی گشتی وتایبەتیی- كە كتێبی خوا بەكورتیی بنەمایەكانی وجۆرەكانی خستوونەڕوو و، پێغەمبەری خواش (صلی الله علیه وسلم) بەڕێبازی موبارەكی وردەكارییەكانی و چۆنیەتییەكانی ڕوون كردوونەوە، پێغەمبەری خاتەم تاكە سەرمەشقە كە دەبێ پەیڕەویی لێ بكرێ، هەر بۆیەش پێغەمبەری خوا، خواپەرستیی بەگشتی و دروشمەكانی لە: نوێژو زیكرو پاڕانەوەو ڕۆژوو و حەج و...هتد لە سوننەتی خۆیدا بەباشترین شێوە ڕوون كردۆتەوە، خوا سبحانه وتعالی لەوبارەوە فەرموویەتی:

﴿ قُلْ إِنَّنِى هَدَىٰنِى رَبِّىٓ إِلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ دِينًا قِيَمًا مِّلَّةَ إِبْرَٰهِيمَ حَنِيفًا ۚ وَمَا كَانَ مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿١٦١﴾ قُلْ إِنَّ صَلَاتِى وَنُسُكِى وَمَحْيَاىَ وَمَمَاتِى لِلَّهِ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿١٦٢﴾ ﴾

الأنعام: ١٦١ - ١٦٢

بەڵێ پێغەمبەری خوا (صلی الله علیه وسلم) یەکەمین مسوڵمانی ئۆممەتەکەیەتی لەڕووی کاتییەوە، یەکەمین مسوڵمانە بەڕەهایی لەسەر ئاستی مرۆڤایەتیی لەڕووی پلەو پێگەوە، دیارە مسوڵمانەتیی ویش (صلی الله علیه وسلم) لە بەندایەتیی تێرو تەواوی دا بۆ خوا بەرجەستەیەو، خواپەرستیی تێرو تەواویش، تەنیا کاتێك دێتەدی، کە دروشمەکان تەنیا بۆ خوا ئەنجام بدرێن، کە نوێژ و ڕۆژوو و حەج گرنگترین جۆرنی، هەروەها کە ژیان و مردن بەس بۆ خوای بەرز و بەپێی ڕەزامەندیی وی بن، کە دیارە ئەوەش تەنیا بۆ کەسێك مەیسەر دەبێ، کە پابەندی شەریعەتی خواو ئایینە ڕاست ودروستەکەی بێ و، بیکاتە بەرنامەو پەیڕەوی ژیانی و، لەسەری بژی و لەسەری بمری.

کەواتە: هەرکەسێك شوێن پێغەمبەری خوا (صلی الله علیه وسلم) بکەوێ، دەبێ ڕێبازی وی بگرێ، لەپەرستنی خوای بەرزدا: لەهەردووك بواری دروشمەکان و بەرنامەکان (الشّعائر والشرائع)دا.

چوارەم: بواری پارێزکاریی (مجال التقوی):

بوارێکی دیکە کە دەبێ بابای شوێنکەوتووی پێغەمبەری خوا (صلی الله علیه وسلم) تێیدا شوێن پێی پێغەمبەر هەڵبگرێ و بیکاتە سەرمەشقی، بواری پارێزکارییە، خوای بەرزیش فەرمانی بە هەرکام لە پێغەمبەرەکەی و ئۆممەتەکەی کردوە، بە پارێزکاریی، وەك فەرموویەتی:

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِىُّ ٱتَّقِ ٱللَّهَ وَلَا تُطِعِ ٱلْكَٰفِرِينَ وَٱلْمُنَٰفِقِينَ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴾ الأحزاب: ١

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِۦ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُم مُّسۡلِمُونَ﴾ آل عمران: ١٠٢

هەڵبەتە پێغەمبەری خواش (صلى الله عليه وسلم) لەسۆنگەی ئەوەوە کە زاناترین کەس بووە بەخوا و، لێترساوترینیان بووەو، پارێزکارترینیان بووە بۆی، وەك فەرموویەتی:

{...والله إني لأخشاكم لله ، وأتقاكم لَهُ} رواه البخاري: ٥٠٦٣ ، ومسلم: ١٤٠١.

بۆیە ئەو زاتە پێشەوای تێکڕای پارێزکاران و باشترین سەرمەشقیانە.

پێنجەم: بواری ڕەوشتی بەرز و پەسند (مجال حسن الخلق):

ڕەوشتی بەرز و پەسندیش بوارێکی دیکەی شوێنکەوتنی پێغەمبەری خواو گرتنی ڕێبازەکەیەتی، کە خوا لە وەسفی ئەو زاتەدا فەرموویەتی:

﴿وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٖ ۝٤﴾ القلم: ٤

واتە: بێگومان تۆ (ئەی موحەممەد!) لەسەر ڕەوشتێکی مەزنی، پێشتریش باسمانکرد: کە دایکی بڕواداران (عائشە) ڕەوشتی پێغەمبەری خوای بەمجۆرە پێناسە کردوە: {كان خُلُق نبي الله القرآن}، هەر بۆیە ئێمەش ئەگەر بمانەوێ باش شوێن پێغەمبەری خوا بکەوین، لە ڕەوشت و ئاکاریدا و، لە ئەدەبی بەرزیدا، پێویستە چاو ببڕینە قوڕئان و بیکەینە ئامانجمان.

شایانی باسیشە زۆربەی خەڵکی تەنیا لایەنی ڕەوشت - بەچەمکە تەسکەکەی - لەم ئایەتە موبارەکە دەفامنەوە:

﴿لَّقَدۡ كَانَ لَكُمۡ فِي رَسُولِ ٱللَّهِ أُسۡوَةٌ حَسَنَةٞ لِّمَن كَانَ يَرۡجُواْ ٱللَّهَ وَٱلۡيَوۡمَ ٱلۡأٓخِرَ وَذَكَرَ ٱللَّهَ كَثِيرٗا﴾ الأحزاب: ٢١

بەڵام بێگومان ئەوە تێگەیشتنێکی کەم وکورت و تەنگەبەرە، کە هیچ بەڵگەیەك پشتگیریی ناکات چونکە خوا بەڕەهایی فەرموویەتی: کە پێغەمبەر چاکترین سەرمەشقە بۆ بڕواداران و، چەمکی سەرمەشق (مفهوم الأُسوة) بەهیچ شتێك بەندار (مُقَآد) نەکراوە، بۆیە پێویستە لەسەر ڕەهایی خۆی بهێڵرێتەوەو، چەمکە گشتگیرەکەی بۆ هەرچی خێرو چاکەیە - یانی: سەرجەم ئایینی خوا - بەرتەسك و گچکە نەکرێتەوە.

شەشەم: بواری هەڵس وکەوت (مجال التعامل):

ئەمیش بوارێکی دیکەیە لەو بوارانەی کە پێویستە پێغەمبەری خوایان (صلى الله عليه وسلم) تێدا بکەینە سەرمەشق و، شوێن ڕێبازەکەی بکەوین، هەڵبەتە چەمکی هەڵس وکەوت (تعامل)یش لەچەمکی ڕەوشت (خُلُق) فراوانترە، لەو ڕووەوە کە گشتگیرە بۆ سەرجەم هەڵس وکەوت و ڕەفتارەکانی مرۆڤ لەگەڵ خەڵك دا، بەڵام لەو ڕووەوە کە تایبەتە بەلایەنی کردەیی یەوە، بەرتەسك ترە.

دیارە ئایەتی زۆریش هەن، کە پەیوەستن بەچۆنیەتی هەڵس وکەوتکردنی پێغەمبەری لێزان، لەگەڵ خەڵکیدا، بەهەموو جۆرەکانیانەوە: بڕواداران و کافران.

کافرانیش: شەڕفرۆشان، هاوپەیمانان، بێ لایەنان.

هەروەها: هاوبەشدانەران، خاوەن کتێبان، موونافیقان.

ئەمیش چەند ئایەتێك لەو بوارەدا کە تەنیا بە نووسینیان وازدێنین و قسەیان لەبارەوە ناکەین:

١- هەڵس وکەوت لەگەڵ بڕواداران دا:

١- ﴿ فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ ٱللَّهِ لِنتَ لَهُمْ ۖ وَلَوْ كُنتَ فَظًّا غَلِيظَ ٱلْقَلْبِ لَٱنفَضُّوا۟ مِنْ حَوْلِكَ ۖ فَٱعْفُ عَنْهُمْ وَٱسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِى ٱلْأَمْرِ ۖ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى ٱللَّهِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلْمُتَوَكِّلِينَ ﴾ آل عمران: ١٥٩.

٢- ﴿ لَقَدْ جَآءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُم بِٱلْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴾ التوبة: ١٢٨.

٢- هەڵس وکەوت لەگەڵ کافران دا، خاوەن کتێب و هاوبەشدانەران:

یــەك: شەڕفرۆشان، یان پەیمان شکێنان:

١- ﴿ إِنَّ شَرَّ ٱلدَّوَآبِّ عِندَ ٱللَّهِ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٥٥﴾ ٱلَّذِينَ عَٰهَدتَّ مِنْهُمْ ثُمَّ يَنقُضُونَ عَهْدَهُمْ فِى كُلِّ مَرَّةٍ وَهُمْ لَا يَتَّقُونَ ﴿٥٦﴾ فَإِمَّا تَثْقَفَنَّهُمْ فِى ٱلْحَرْبِ فَشَرِّدْ بِهِم مَّنْ خَلْفَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿٥٧﴾ وَإِمَّا تَخَافَنَّ مِن قَوْمٍ خِيَانَةً فَٱنۢبِذْ إِلَيْهِمْ عَلَىٰ سَوَآءٍ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ ٱلْخَآئِنِينَ ﴿٥٨﴾ ﴾ الأنفال: ٥٥ - ٥٨.

٢- ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِىُّ حَرِّضِ ٱلْمُؤْمِنِينَ عَلَى ٱلْقِتَالِ ۚ إِن يَكُن مِّنكُمْ عِشْرُونَ صَٰبِرُونَ يَغْلِبُوا۟ مِا۟ئَتَيْنِ ۚ وَإِن يَكُن مِّنكُم مِّا۟ئَةٌ يَغْلِبُوٓا۟ أَلْفًا مِّنَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَفْقَهُونَ ﴾ الأنفال: ٦٥.

٣- ﴿ وَلَا تَهِنُوا۟ فِى ٱبْتِغَآءِ ٱلْقَوْمِ ۖ إِن تَكُونُوا۟ تَأْلَمُونَ فَإِنَّهُمْ يَأْلَمُونَ كَمَا تَأْلَمُونَ ۖ وَتَرْجُونَ مِنَ ٱللَّهِ مَا لَا يَرْجُونَ ۗ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴾ النساء: ٨٤.

دوو: پابەندان بەپەیمانەوە، یان بێلایەنان:

١- ﴿ إِلَّا ٱلَّذِينَ عَٰهَدتُّم مِّنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنقُصُوكُمْ شَيْـًٔا وَلَمْ يُظَٰهِرُوا۟ عَلَيْكُمْ أَحَدًا فَأَتِمُّوٓا۟ إِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ إِلَىٰ مُدَّتِهِمْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلْمُتَّقِينَ ﴾ التوبة: ٤.

٢- ﴿ وَأَوْفُوا۟ بِعَهْدِ ٱللَّهِ إِذَا عَـٰهَدتُّمْ وَلَا تَنقُضُوا۟ ٱلْأَيْمَـٰنَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا وَقَدْ جَعَلْتُمُ ٱللَّهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلًا ۚ إِنَّ ٱللَّهَ يَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ ﴾ النحل: ٩١.

٣- ﴿ إِلَّا ٱلَّذِينَ يَصِلُونَ إِلَىٰ قَوْمٍۭ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُم مِّيثَـٰقٌ أَوْ جَآءُوكُمْ حَصِرَتْ صُدُورُهُمْ أَن يُقَـٰتِلُوكُمْ أَوْ يُقَـٰتِلُوا۟ قَوْمَهُمْ ۚ وَلَوْ شَآءَ ٱللَّهُ لَسَلَّطَهُمْ عَلَيْكُمْ فَلَقَـٰتَلُوكُمْ ۚ فَإِنِ ٱعْتَزَلُوكُمْ فَلَمْ يُقَـٰتِلُوكُمْ وَأَلْقَوْا۟ إِلَيْكُمُ ٱلسَّلَمَ فَمَا جَعَلَ ٱللَّهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلًا ﴾ النساء: ٩٠.

سێ: ئامادەبووان بۆ سەرانەدان و، مانەوە لەسەر ئایینی خۆیان:

﴿ قَـٰتِلُوا۟ ٱلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِٱللَّهِ وَلَا بِٱلْيَوْمِ ٱلْـَٔاخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ ٱلْحَقِّ مِنَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَـٰبَ حَتَّىٰ يُعْطُوا۟ ٱلْجِزْيَةَ عَن يَدٍ وَهُمْ صَـٰغِرُونَ ﴾ التوبة: ٢٩.

٣- هەڵس وکەوت لەگەڵ موونافیقان دا:

١- ﴿ وَإِذَا رَأَيْتَهُمْ تُعْجِبُكَ أَجْسَامُهُمْ ۖ وَإِن يَقُولُوا۟ تَسْمَعْ لِقَوْلِهِمْ ۖ كَأَنَّهُمْ خُشُبٌ مُّسَنَّدَةٌ ۖ يَحْسَبُونَ كُلَّ صَيْحَةٍ عَلَيْهِمْ ۚ هُمُ ٱلْعَدُوُّ فَٱحْذَرْهُمْ ۚ قَـٰتَلَهُمُ ٱللَّهُ ۖ أَنَّىٰ يُؤْفَكُونَ ﴾ المنافقون: ٤

٢- ﴿ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِىُّ جَـٰهِدِ ٱلْكُفَّارَ وَٱلْمُنَـٰفِقِينَ وَٱغْلُظْ عَلَيْهِمْ ۚ وَمَأْوَىٰهُمْ جَهَنَّمُ ۖ وَبِئْسَ ٱلْمَصِيرُ ﴾ التوبة: ٧٣

﴿ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِىُّ جَـٰهِدِ ٱلْكُفَّارَ وَٱلْمُنَـٰفِقِينَ وَٱغْلُظْ عَلَيْهِمْ ۚ وَمَأْوَىٰهُمْ جَهَنَّمُ ۖ وَبِئْسَ ٱلْمَصِيرُ ﴾ التحريم: ٩.

حەوتەم: بواری بانگەواز بۆلای خوا (مجال الدعوة إلى الله):

حەوتەمین بواری شوێنکەوتنی پێغەمبەرو گرتنی ڕێبازەکەی، بریتیە لەبواری بانگەواز بۆلای خوای بەخشندەی میهرەبان، وەك خوای تاك وپاك بەپێغەمبەری خاتەمی فەرمووە:

﴿ قُلْ هَٰذِهِۦ سَبِيلِىٓ أَدْعُوٓاْ إِلَى ٱللَّهِ ۚ عَلَىٰ بَصِيرَةٍ أَنَا۠ وَمَنِ ٱتَّبَعَنِى ۖ وَسُبْحَٰنَ ٱللَّهِ وَمَآ أَنَا۠ مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴾ يوسف: ١٠٨.

هەشتەم: بواری فەرمان بەپەسند و ڕێگریی لە ناپەسند (مجال الأمر بالمعروف والنهي عن المنكر):

خوای زانا وشارەزا هەرکام لە پێغەمبەری خاتەم (صلى الله عليه وسلم) و ئۆممەتەکەی بەو سیفەتە مەزنە پێناسە کردوون، وەك فەرموویەتی:

١- ﴿ ٱلَّذِينَ يَتَّبِعُونَ ٱلرَّسُولَ ٱلنَّبِىَّ ٱلْأُمِّىَّ ٱلَّذِى يَجِدُونَهُۥ مَكْتُوبًا عِندَهُمْ فِى ٱلتَّوْرَىٰةِ وَٱلْإِنجِيلِ يَأْمُرُهُم بِٱلْمَعْرُوفِ وَيَنْهَىٰهُمْ عَنِ ٱلْمُنكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ ٱلطَّيِّبَٰتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ ٱلْخَبَٰٓئِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَٱلْأَغْلَٰلَ ٱلَّتِى كَانَتْ عَلَيْهِمْ ۚ فَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ بِهِۦ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَٱتَّبَعُواْ ٱلنُّورَ ٱلَّذِىٓ أُنزِلَ مَعَهُۥٓ ۙ أُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُفْلِحُونَ ﴾ الأعراف: ١٥٧.

٢- ﴿ وَلْتَكُن مِّنكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى ٱلْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِٱلْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ ٱلْمُنكَرِ ۚ وَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُفْلِحُونَ ﴾ آل عمران: ١٠٤.

نۆیەم: بواری جەنگ وجیهاد (مجال القتال والجهاد):

نۆیەمین بوار کە دەبێ مسوڵمانان تێیدا شوێن پێغەمبەری خوا (صلی الله علیه وسلم) بکەون و بیکەنە سەرمەشقیان، بریتیە لە جەنگ وجیهاد لەڕێی خوادا، شایانی باسیشە کە ئەو ئایەتەی باسی پێغەمبەری خوا کردنە سەرمەشق دەکات، لەسیاقی چەند ئایەتێك دا هاتوە، کە باسی جەنگ وجیهاد دەکەن:

﴿ يَحْسَبُونَ ٱلْأَحْزَابَ لَمْ يَذْهَبُوا۟ ۖ وَإِن يَأْتِ ٱلْأَحْزَابُ يَوَدُّوا۟ لَوْ أَنَّهُم بَادُونَ فِى ٱلْأَعْرَابِ يَسْـَٔلُونَ عَنْ أَنۢبَآئِكُمْ ۖ وَلَوْ كَانُوا۟ فِيكُم مَّا قَٰتَلُوٓا۟ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٢٠﴾ لَّقَدْ كَانَ لَكُمْ فِى رَسُولِ ٱللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا۟ ٱللَّهَ وَٱلْيَوْمَ ٱلْءَاخِرَ وَذَكَرَ ٱللَّهَ كَثِيرًا ﴿٢١﴾ وَلَمَّا رَءَا ٱلْمُؤْمِنُونَ ٱلْأَحْزَابَ قَالُوا۟ هَٰذَا مَا وَعَدَنَا ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥ وَصَدَقَ ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥ ۚ وَمَا زَادَهُمْ إِلَّآ إِيمَٰنًا وَتَسْلِيمًا ﴿٢٢﴾ مِّنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا۟ مَا عَٰهَدُوا۟ ٱللَّهَ عَلَيْهِ ۖ فَمِنْهُم مَّن قَضَىٰ نَحْبَهُۥ وَمِنْهُم مَّن يَنتَظِرُ ۖ وَمَا بَدَّلُوا۟ تَبْدِيلًا ﴾ الأحزاب: ٢٠ - ٢٣.

خوای بەرزیش مەدحی ئەو بڕوادارانەی کردوە، کە لەکاتی قەیران و سەغڵەتیی دا، لەمەیدانی جەنگ وجیهاد دا شوێن پێغەمبەری خوا (صلی الله علیه وسلم) کەوتوون:

﴿ لَّقَد تَّابَ ٱللَّهُ عَلَى ٱلنَّبِىِّ وَٱلْمُهَٰجِرِينَ وَٱلْأَنصَارِ ٱلَّذِينَ ٱتَّبَعُوهُ فِى سَاعَةِ ٱلْعُسْرَةِ مِنۢ بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبُ فَرِيقٍ مِّنْهُمْ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ ۚ إِنَّهُۥ بِهِمْ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴾ التوبة: ١١٧.

دەیەم: بواری حوکمڕانیی و دادوەریی (مجال الحكم والقضاء):

ئەمیش بوارێکی دیکەی شوێنکەوتنی پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) و گرتنی ڕێبازەکەیەتی، چونکە خوای دادگەر فەرمانی بە پێغەمبەرەکەی و، بە شوێنکەوتووە بڕوادارەکانیشی کردوە، کە حوکم لەنێوان خەڵکی دا بکەن بەو بەرنامەیە کە خوا ناردوویەتە خوار و بەدادگەرانە، وەك فەرموویەتی:

١- ﴿ إِنَّآ أَنزَلۡنَآ إِلَيۡكَ ٱلۡكِتَٰبَ بِٱلۡحَقِّ لِتَحۡكُمَ بَيۡنَ ٱلنَّاسِ بِمَآ أَرَىٰكَ ٱللَّهُۚ وَلَا تَكُن لِّلۡخَآئِنِينَ خَصِيمٗا ﴾ النساء: ١٠٥.

٢- ﴿ سَمَّٰعُونَ لِلۡكَذِبِ أَكَّٰلُونَ لِلسُّحۡتِۚ فَإِن جَآءُوكَ فَٱحۡكُم بَيۡنَهُمۡ أَوۡ أَعۡرِضۡ عَنۡهُمۡۖ وَإِن تُعۡرِضۡ عَنۡهُمۡ فَلَن يَضُرُّوكَ شَيۡـٔٗاۖ وَإِنۡ حَكَمۡتَ فَٱحۡكُم بَيۡنَهُم بِٱلۡقِسۡطِۚ إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلۡمُقۡسِطِينَ ﴾ المائدة: ٤٢.

٣- ﴿ إِنَّ ٱللَّهَ يَأۡمُرُكُمۡ أَن تُؤَدُّواْ ٱلۡأَمَٰنَٰتِ إِلَىٰٓ أَهۡلِهَا وَإِذَا حَكَمۡتُم بَيۡنَ ٱلنَّاسِ أَن تَحۡكُمُواْ بِٱلۡعَدۡلِۚ إِنَّ ٱللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُم بِهِۦٓۗ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ سَمِيعَۢا بَصِيرٗا ﴾ النساء: ٥٨.

ئێستاش لەکۆتایی ئەم باسی شەشەمەدا -پێم وایە- زیاتر لەوبارەوە بەرچاومان ڕوون بۆوە کە ئەو قسەیە ڕاستە، کە دەڵێ:

کتێبی بەرێزی خوا عز وجل بناغە و بڕبڕەی پشتی سوننەتی پێغەمبەری خوایە (صلى الله عليه وسلم)، چونکە وەك ڕوونمان کردەوە: پێغەمبەری خوا لە هەموو بوارەکانی دینداریی و خواپەرستیی دا کە ئێمە لە دە (١٠) بواردا پوختمان کردەوە، تەنیا شوێن کتێبی موبارەکی خوای کاربەجێ کەوتوەو، ئاڕاستەکانی جێ بەجێ کردوون.

لە کۆتایی ئەم بەشەش دا، سەرنجتان بۆ سێ مەسەلان ڕادەکێشم، بەڵام زۆر بەکورتیی:

یەکەم: مەبەست لە ڕوونکردنەوەی پێغەمبەری خوا (صلی الله علیه وسلم) بۆ کتێبی خوای بەرزو مەزن، شیکردنەوە و ڕوونکردنەوەی هەندێك لەو بابەتانەیە، کە بەکورتیی لە قورئان دا باسکراون، بەتایبەت بابەتە کردەیی یەکانی وەك: نوێژ و ڕۆژوو و زەکات و حەج و، چۆنیەتی ئەنجامدانیان و، چۆنیەتی جێ بەجێ کردن (تطبیق)ی ئایین و بەرنامەی خوا بەگشتی لەسەر ئەرزی واقیع و، گۆڕین وچاکسازیی تێداکردنی کۆمەڵگا، کە دیارە پێغەمبەری خواش (صلی الله علیه وسلم) بەکردەوە هەر وای کردوە.

بێگومان مەبەست لەو ڕوونکردنەوەیە (تبیین)ی کە لەلایەن خواوە فەرمانی پێکراوە:

﴿وَأَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ٱلذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ﴾ النحل: ٤٤.

شەرح و تەفسیری سەرجەم کتێبی خوا نیە، چونکە:

١- ئەگەر مەبەست ئەوە بووایە، لەو ئایەتە موبارەکەدا، بەدڵنیایی یەوە پێغەمبەری خوا پێ ی هەڵدەستا و ئەنجامی دەداو، ئێمە ئێستا تەفسیری پێغەمبەری خوامان بۆ قورئان، لەبەردەست دەبوو!

٢- کتێبی خوا لەخودی خۆیدا بەگشتی ڕوون وئاشکرایە - بۆ خەڵکی خۆی -، وەك خوا سبحانه وتعالى فەرموویەتی:

١- ﴿طسٓمٓ ۝١ تِلْكَ ءَايَٰتُ ٱلْكِتَٰبِ ٱلْمُبِينِ ۝٢﴾ الشعراء: ١ - ٢.

٢- ﴿الٓر ۚ كِتَٰبٌ أُحْكِمَتْ ءَايَٰتُهُۥ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِن لَّدُنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ ۝١﴾ هود: ١.

٣- ﴿ وَلَقَدۡ يَسَّرۡنَا ٱلۡقُرۡءَانَ لِلذِّكۡرِ فَهَلۡ مِن مُّدَّكِرٖ ﴾ القمر: -١٧، ٢٢، ٣٢، ٤٠- .

دووەم: حوكمی شوێنكەوتنی پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) وگرتنی ڕێبازەكەی، بەگوێرەی جیاوازیی بوارەكانی سوننەت دەگۆڕێ، بۆ وێنە:

١- لە ڕووی ئیمان وعەقیدەوە، نەك هەر پێویستە، بگرە مەرجی بە مسوڵمان و بڕوادار دانرانی مرۆڤە، وەك خوای بەرزو مەزن فەرموویەتی:

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱسۡتَجِيبُواْ لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمۡ لِمَا يُحۡيِيكُمۡۖ وَٱعۡلَمُوٓاْ أَنَّ ٱللَّهَ يَحُولُ بَيۡنَ ٱلۡمَرۡءِ وَقَلۡبِهِۦ وَأَنَّهُۥٓ إِلَيۡهِ تُحۡشَرُونَ ﴾ الأنفال: ٢٤.

٢- لەڕووی حەڵاڵ و حەرامەوە پێویست (واجب)ە، وەك خوای كاربەجێ فەرموویەتی:

﴿ ٱلَّذِينَ يَتَّبِعُونَ ٱلرَّسُولَ ٱلنَّبِيَّ ٱلۡأُمِّيَّ ٱلَّذِي يَجِدُونَهُۥ مَكۡتُوبًا عِندَهُمۡ فِي ٱلتَّوۡرَىٰةِ وَٱلۡإِنجِيلِ يَأۡمُرُهُم بِٱلۡمَعۡرُوفِ وَيَنۡهَىٰهُمۡ عَنِ ٱلۡمُنكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ ٱلطَّيِّبَٰتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيۡهِمُ ٱلۡخَبَٰٓئِثَ وَيَضَعُ عَنۡهُمۡ إِصۡرَهُمۡ وَٱلۡأَغۡلَٰلَ ٱلَّتِي كَانَتۡ عَلَيۡهِمۡۚ فَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ بِهِۦ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَٱتَّبَعُواْ ٱلنُّورَ ٱلَّذِيٓ أُنزِلَ مَعَهُۥٓ أُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡمُفۡلِحُونَ ﴾ الأعراف: ١٥٧.

هەربۆیەش لادانی مرۆڤی مسوڵمان لەڕێبازی پێغەمبەری خوا، لەو بوارەدا هەمیشە سەرناكێشێ بۆ كوفر و چوونەدەر لە بازنەی ئیسلام وئیمان، مەگەر هۆكارو نیشانەی وا ڕەگەڵ ئەو لادان وگوناهانە بكەوێ، كە بیكات بە كوفر.

٣- لەڕووی ئەو كردەوانەوەش كە لەخوار ئەركە پێویستەكانەوەن، وەك ئەو خواپەرستییانەی كە پەسند (مندوب)ن و، هەندێك ڕەوشت وئەدەبی بەرزو مەزن، ئەوە مرۆڤ گوناهباریش نابێ بە نەكردنی ئەو جۆرە شتانە و، تەنیا پاداشتی لەدەست دەچێ.

بەڵێ هەرکام لە بەش وجۆرەکانی سوننەت - کە لە بەشی یەکەمی ئەم کتێبەدا بۆ شەش بەش دابەشمان کردوون- حوکمی تایبەتی خۆی هەیە و، ناگونجێ یەك جۆرە حوکم بۆ هەموو جۆرو بەشەکانی سوننەت، بەکاربێنین، مەگەر بڵێین:

بەگشتی شوێنکەوتنی سوننەت پێویستە، بەڵکو مەرجە بۆ مسوڵمان دانانی مرۆڤ، بەڵام بێگومان ئەوە هەرکام لە جۆرەکانی سوننەت بەتایبەت ناگرێتەوە.

سێیەم: بوارێك هەیە لەڕێباز (سُنَّة)ی پێغەمبەردا، تێکڕای زانایان لەسەر ئەوە یەکدەنگن کە شوێنکەوتنی پێغەمبەری خوا، نە پێویستە و نە سوننەتیشە، ئەویش وەك:

ئەو خۆراکانەی کە پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) خواردوونی و ئەو خواردنەوانەی کە خواردوونیەوە، هەروەها ئەو جۆرە پۆشاکانەی پۆشیونی و، ئەو نەعل و پێڵاوانەی بەکاری هێناون، هەروەها سەرجەم شمەك و کەل وپەلەکانی دیکەی ژیانی دنیایی لە وڵاخی سواریی و ڕایەخ و، کەل وپەلی نێوماڵ و، ئەو جۆرە چەکانەی کە بەکاری هێناون لەکاتی جەنگ دا و. هتد.

ئەویش لەبەرئەوەی کە پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) ئەو شتانەی لەڕووی دینداریی و خواپەرستییەوە بەکارنەهێناون، بەڵکو لەڕووی پێداویستیی ژیان و گوزەرانی دنیایی یەوە بەکاری هێناون، پاشان ئەو شتانە لەژینگەو کۆمەڵگاو قۆناغێکەوە، بۆ ژینگەو کۆمەڵگاو قۆناغێکی دیکە دەگۆڕێن .

ئنجا وەك چۆن خوای کاربەجێ هیچ پێغەمبەرێکی نەناردوە مەگەر بەزمانی ئەو خەڵکەی لەنێویان دا ڕەوانەکراوە، وەك خوا فەرموویەتی:

﴿ وَمَآ أَرْسَلْنَا مِن رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهِۦ لِيُبَيِّنَ لَهُمْۖ فَيُضِلُّ ٱللَّهُ مَن يَشَآءُ وَيَهْدِى مَن يَشَآءُۚ وَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴾ إبراهيم: ٤.

بەهەمان شێوەش خوا هیچ پێغەمبەرێکی لەنێو خەڵك و کۆمەڵگایەك دا نەناردوە، مەگەر ڕەچاوی عادەت ونەریتی ئەوانی کردوە، لەبواری خواردن و خواردنەوە و پۆشاك و سەرجەم کاروباری ژیان وگوزەرانیان دا، مەگەر شتێك لەخودی خۆی دا دژ و پێچەوانەی ئایینی خوا بووبێ.

بۆ وێنە: ئەگەر هاتبا و (محمد) کۆتایی و سەروەری پێغەمبەران (علیه الصلاة والسلام) لە جیاتی عەرەب لەنێو:

گەلی کورد، یان تورك، یان فارس، یان ئەفغان، یان هیند، یان ئیگلیز. هتددا، ڕەوانەکرابایە، ئەوە بێگومان جۆری خواردن و خواردنەوە وپۆشاك و. هتدەکەی، لەجۆری خواردن و خواردنەوە وپۆشاك و. هتدی ئەو گەلە گریمانەیە، دەبوو، مەگەر یەکێك لەو شتانە پێچەوانەو دژی شەریعەتی خواو حوکمەکانی بووایە، کە بێگومان ئەوکاتە خۆی لێ دوور دەگرت، وەك چۆن خۆی لە مەی (خمره) پاراست لەکۆمەڵگای عەرەبیی دا، کە خواردنەوەی نەریتێکی ڕیشەداری ئەو کۆمەڵگایە بوو.

ئاشکراشە کە ئەو نەرێت وشتانە، بەپێی جیاوازیی سروشتی کۆمەڵگاو نەتەوەکان دەگۆڕێن، بەتایبەت لەڕووی جوگرافیی و کەش وهەواوە، هەر بۆیەش حوکمە شەرعییەکان لەسەر ئەو جۆرە شتانە بنیات نانرێن، مەگەر شتێك لەخودی خۆیدا قەدەغە بێ، کە ئەوە مەسەلەیەکی دیکەی جیاوازە لەوەی ئێمە باسی دەکەین.

بەشی سێیەم

بەڵگەكانی سەرچاوە بوونی سوننەت بۆ شەریعەت

دەستپێك

براو خوشكە بەڕێزەكان!

لەم ڕۆژگارەی ئێستای ئێمەدا كەسانێك هەن، دەیانەوێ گومان و دوودڵیی لەنێو مسوڵمانانـدا دروست بكەن بەرامبەر بە سوننەتی پێغەمبەری خوا (صلى الله علیه وسلم)، ئنجا لەو بارەوە، لیكۆڵینەوەیەكی باشم كردوەو، پێنج بەڵگەم هێناونەوە لەسەر ئەوەی سوننەت[1] سەرچاوەی دووەمی شەریعەتە:

یەكەم: بەڵگەی قورئانیی: (١٥) بەڵگەی قورئانییم هێناونەوە.

دووەم: یەكدەنگیی هاوەڵان (إجماع الصحابة).

سێیەم: بەڵگەی عەقڵیی.

چوارەم: بەڵگەی سوننەت.

پێنجەم: هەڵوەشاندنەوەی بەڵگەكانی ئەوانەی نكووڵییان كردوە، لەوەی سوننەت سەرچاوەی شەریعەت بێ.

----

(١) دیارە سوننەت لەقەدەر خۆی، چونكە سوننەت نایەتە ڕیزی قورئان، بەڵام لە مەقامی خۆیدا، دووەمین سەرچاوەی وەحییەو، دووەمین سەرچاوەی ڕوون و بێ چەندو چوونی شەریعەتە، لەدوای قورئان.

بەڵگە قورئانییەکان

بەڵگەی یەکەم: خوا سبحانە و تعالی فەرمانی بە پێغەمبەری خاتەم (صلی الله علیه وسلم) کردوە کە قورئان بۆ خەڵك ڕوون بکاتەوە، وەك دەفەرموێ:

﴿وَأَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ٱلذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٤٤﴾﴾ النحل

واتە: (ذکر)مان بۆ لای تۆ ناردۆتە خوار، تاکو ئەوەی بۆیان نێردراوەتە خوار، بۆیان ڕوون بکەیەوە، بۆ ئەوەی خۆشیان بیر بکەنەوە.

کەواتە: پێغەمبەری خوا (صلی الله علیه وسلم) ئەرکی سەرشانی بووە لەوە کە قورئان ڕوون بکاتەوە بۆ خەڵك، ئنجا ئایا قورئان چۆن ڕوون کراوەتەوە؟[1]، لە ڕاستییدا پێغەمبەری خوا (صلی الله علیه وسلم) لە میانی سوننەتەکەی خۆیدا، لە میانی پڕاکتیزە کردنی قورئاندا لەسەر ئەرزی واقیع، قورئانی بۆ ئێمە ڕوون کردۆتەوە، ئەگەرنا پێغەمبەری خوا (صلی الله علیه وسلم) دانەنیشتوە تەفسیرێك بنووسێ بۆ قورئان، ئەگەرنا ئێمە ئێستا (التفسير النَّبوي للقرآن الكريم)مان لەبەر دەستدا دەبوو، ئایا پێغەمبەری خوا (صلی الله علیه وسلم) ئایەت بە ئایەتی ڕوون کردۆتەوە؟ نەخێر، چونکە قورئان بۆخۆی ڕۆشنە لەچەند شوێنان خوا دەفەرموێ: (كتابٍ مبين)، (قرآنٍ مبين)، کەواتە: قورئان بۆخۆی ڕۆشنەو، پێویستیی بە ڕوون کردنەوە ناکات، ئەدی پێویستیی بە چی دەکا؟

---

(١) هەڵبەتە دواییش دێمەوە سەر ئەو باسە.

پێویستی بەوە دەكات، چۆنیەتی جێ بەجێ كردنەكەی ڕوون ببێتەوە، كە پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) بەتەواویی ئەو ئەركەی ئەنجام داوە، كەواتە: چۆن دەتوانرێ بێ نیازیی بەرامبەر بە سوننەت دەرببڕدرێ، لەكاتێكدا كە سوننەت بۆمان ڕوون دەكاتەوە چۆن قورئان كاری پێ دەكرێ؟!

بەڵگەی دووەم: خوا فەرمانی كردوە بەوە كە فەرمانبەریی بۆ پێغەمبەرەكەی (صلى الله عليه وسلم) بكرێ، لەچەند شوێناندا، بۆ وێنە:

﴿ وَأَقِيمُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتُوا۟ ٱلزَّكَوٰةَ وَأَطِيعُوا۟ ٱلرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٥٦﴾ ﴾ النور

واتە: نوێژ بەرپا بكەن و زەكات بدەن و فەرمانبەریی پێغەمبەر بكەن، بۆ ئەوەی بەزەییتان لەگەڵ بنوێنرێ.

بەڵگەی سێیەم: هەروەها خوا سبحانه و تعالى خۆشەویستی خۆی پەیوەست كردوە بە شوێن كەوتنی پێغەمبەری خواوە (صلى الله عليه وسلم):

﴿ قُلْ إِن كُنتُمْ تُحِبُّونَ ٱللَّهَ فَٱتَّبِعُونِى يُحْبِبْكُمُ ٱللَّهُ .. ﴿٣١﴾ ﴾ آل عمران

واتە: بڵێ: ئەگەر ئێوە خواتان خۆش دەوێ، شوێنم بكەون، خواش خۆشی دەوێن.

هەڵبەتە شوێن كەوتنی پێغەمبەری خواش (صلى الله عليه وسلم) یانی شوێن كەوتنی ڕێبازەكەی، كەواتە: كەسێك شوێن ڕێبازی پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) نەكەوێ، نەدەتوانێ ئیسپاتی بكا كە خوای خۆش دەوێ و، نە خوای پەروەردگاریش خۆشی دەوێ.

بەڵگەی چوارەم: خوا عز وجل فەرمانبەری كردن بۆخۆی و، بۆ پێغەمبەرەكەی خۆی (صلى الله عليه وسلم) بەیەكەوە جووت كردوون، بۆ وێنە:

أ- ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ أَطِيعُوا۟ ٱللَّهَ وَأَطِيعُوا۟ ٱلرَّسُولَ .. ﴿٥٩﴾ ﴾ النساء

واتە: ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە! فەرمانبەریی خوا بکەن و، فەرمانبەریی پێغەمبەر{ی خوا} بکەن.

فەرمانبەریی خوا بکەن، بە شوێنکەوتنی قورئان و، فەرمانبەریی پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) بکەن، بە شوێن کەوتنی ڕێبازی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم).

ب- ﴿ قُلْ أَطِيعُوا۟ ٱللَّهَ وَٱلرَّسُولَ ۖ فَإِن تَوَلَّوْا۟ فَإِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٣٢﴾ ﴾ آل عمران

واتە: بڵێ فەرمانبەری خواو پێغەمبەر بکەن، ئنجا ئەگەر پشتیان هەڵکرد، خوا بێ بڕوایانی خۆش ناوێن.

واتە: ئەوەی پشت لە پێغەمبەر بکات (صلى الله عليه وسلم) و، پشت لە خوا بکات، بە بێ بڕوا لەقەڵەم دەدرێ.

ج- هەروەها خوا عز وجل دەفەرموێ: ﴿ مَّن يُطِعِ ٱلرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ ٱللَّهَ ۖ وَمَن تَوَلَّىٰ فَمَآ أَرْسَلْنَٰكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا ﴿٨٠﴾ ﴾ النساء

واتە: هەر کەس فەرمانبەریی پێغەمبەر بکات، ئەوە فەرمانبەریی خوای کردوە.

بەڵگەی پێنجەم: خوا فەرمانی کردوە کە حوکم و دادوەریی -لەکاتی ناکۆکیی و تێك گیراندا- بگێڕدرێتەوە بۆ لای خواو پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم)، واتە: بۆ لای قورئان و سوننەت، وەك دەفەرموێ: ﴿ ..فَإِن تَنَٰزَعْتُمْ فِى شَىْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى ٱللَّهِ وَٱلرَّسُولِ إِن كُنتُمْ تُؤْمِنُونَ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ ۚ.. ﴿٥٩﴾ ﴾ النساء

واتە: ئنجا ئەگەر لە شتێکدا کەوتنە ناکۆکیی، بیگێڕنەوە بۆ لای خواو پێغەمبەر واتە: بۆ لای قورئان و بۆ لای سوننەت.

بەڵگەی شەشەم: خوا سبحانە وتعالی باسی پێغەمبەری (صلی الله علیه وسلم) کردووە وەك یاسا دانەر، وەك دەفەرموێ:

﴿ ٱلَّذِينَ يَتَّبِعُونَ ٱلرَّسُولَ ٱلنَّبِيَّ ٱلْأُمِّيَّ ٱلَّذِي يَجِدُونَهُۥ مَكْتُوبًا عِندَهُمْ فِي ٱلتَّوْرَىٰةِ وَٱلْإِنجِيلِ يَأْمُرُهُم بِٱلْمَعْرُوفِ وَيَنْهَىٰهُمْ عَنِ ٱلْمُنكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ ٱلطَّيِّبَٰتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ ٱلْخَبَٰٓئِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَٱلْأَغْلَٰلَ ٱلَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ ..﴿١٥٧﴾ ﴾ الأعراف

لێرەدا خوای زانا بەشەش سیفەت پێناسەی پێغەمبەری خۆی (صلی الله علیه وسلم) دەکات:

یەك: فەرمانیان پێ دەکات بە چاکە.

دوو: ڕێگرییان لێ دەکات لە خراپە.

سێ: شتە باش و سوود بەخشەکانیان بۆ حەڵاڵ دەکات.

چوار: شتە زیان بەخشەکانیان لێ قەدەغە دەکات.

پێنج: ئەو بارە قورسەی سەرشانیان لادەبات.

شەش: ئەو کۆت و زنجیرانەی لە دەست و پێیانە، دەیانپسێنێ.

وەك دەبینین: خوا سبحانە و تعالی پێغەمبەری خۆی (صلی الله علیه وسلم) وەك یاسا دانەرو حەڵاڵکەرو حەرامکەر پێناسە کردوە، ئنجا ئایا ئەو حەڵاڵ کردن و، حەرام کردن و، فەرمان پێ کردن و، قەدەغە کردنە، لە کوێن؟! بە دڵنیایی لە سوننەتەکەیدان.

بەڵگەی حەوتەم: خوا سبحانە و تعالی خەڵکی ترساندوە لەوەی کە سەرپێچیی لە فەرمانی پێغەمبەر بکەن و، هەڕەشەی لێکردوون بەوەی کە تووشی ئاژاوەو توشی سزا دێن، دەفەرموێ:

﴿ لَّا تَجْعَلُوا دُعَاءَ الرَّسُولِ بَيْنَكُمْ كَدُعَاءِ بَعْضِكُم بَعْضًا ۚ قَدْ يَعْلَمُ اللَّهُ الَّذِينَ يَتَسَلَّلُونَ مِنكُمْ لِوَاذًا ۚ فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَن تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٦٣﴾ ﴾ النور

لێرەدا (دُعَاءَ) بە مانای بانگ کردنە، واتە: بانگ کردنی پێغەمبەر لە بەینتاندا {کە بانگتان دەکا}، وەك بانگ کردنی هەندێکتان بۆ هەندێکتان تەماشا مەکەن، خوا ئەوانەتان دەزانێ کە بە خۆپەنهان کردنەوە، خۆ دەدزنەوە، با ئەوانەی سەرپێچیی لە فەرمانی پێغەمبەر دەکەن بترسێن و وریا بن کە بەڵایەکی بە ئێشیان تووش نەیەت، یاخود سزایەکی بە ئێشیان تووش نەیەت.

ئنجا ئایا سەرپێچیی کردن لە فەرمانەکانی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم)، چۆنەو ئایا فەرمانەکەی لەکوێدایە؟! بە دڵنیایی لە سوننەت دایە، ئەمما فەرمانی خوا لە قورئاندایە.

بەڵگەی هەشتەم: خوا فەرمانی کردوە کە هەرچی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) پێمان دەدات، لێی وەربگرین، چ فەرمانکردن، بێ چ قەدەغە کردن (أمراً أو نهياً)، وەك دەفەرموێ:

﴿ ...وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانتَهُوا ۚ .. ﴿٧﴾ ﴾ الحشر

واتە: هەرچی پێغەمبەر پێتان دەدا، لێی وەربگرن و، هەرچی لێتان قەدەغە دەکات، خۆتانی لێ بەدوور بگرن.

هەر ئەم ئایەتە بۆخۆی بەسە لەسەر ئەوە کە ئەوەی کە دڵنیا بووین، لە ڕێیەکی ڕاستەوە دڵنیا بووین، کە ئەوە پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم)

فەرموویەتی، فەرزە پابەندی بین، خوا دەفەرمویٚ: هەرچی پێغەمبەر پێتان دەدا، لێی وەربگرن، {لە ئەرك و فەرمان} و، هەرچی ئەویش لێتان قەدەغە دەكا دەستی لیٚ هەڵبگرن و خۆتانی لیٚ بپارێزن، {لە نەهی قەدەغە}.

بەڵگەی نۆیەم: خوا فەرمانی كردوە كە هەر دادوەرییەك پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) كردی، بڕواداران پێی ڕازیین:

﴿وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥٓ أَمْرًا أَن يَكُونَ لَهُمُ ٱلْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ ۗ وَمَن يَعْصِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَٰلًا مُّبِينًا ﴿٣٦﴾﴾ الأحزاب

واتە: هیچ پیاوێكی بڕوادارو هیچ ئافرەتێكی بڕوادار، بۆیان نیە هەر كاتێك خوا و پێغەمبەری خوا بڕیارێكیان دا، مافی سەرپشك بوون بەخۆیان بدەن، {ئایا ئەو بڕیارە كە خوا داویەتی، یان پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) وەری بگرن، یان وەری نەگرن؟ بەڵكو دەبیٚ یەكسەر جێبەجێی بكەن}، هەر كەسێك سەرپێچیی لە خواو پێغەمبەری خوا بكات، بەشێوەیەكی زۆر ئاشكرا گومڕا بووە.

بەڵگەی دەیەم: خوا ئیمانی لەو كەسە لابردوە، كە ڕەفزی ئەوە دەكات، فەرمانی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) جیٚ بەجیٚ بكات، دەفەرمویٚ:

﴿فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا۟ فِىٓ أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا۟ تَسْلِيمًا ﴿٦٥﴾﴾ النساء

واتە: نەخێر سوێند بە پەروەردگاری تۆ: بە بڕوادار لەقەڵەم نادرێن، بڕواناهێنن، تاكو تۆ نەكەنە دادوەر لەوەدا كە تێیدا دەكەونە كێشەو مشت و مڕ، دواییش ملكەچ نەبن و، دوایی بەتەواویی بەدڵ و گیان ئەو فەرمانەی تۆ پەسەند نەكەن.

بەڵگەی یازدەیەم: هەموو پێغەمبەران علیهم الصلاه والسلام بۆیە نێردراون تاکو فەرمانبەرییان بۆ بکرێ، وەك خوا دەفەرموێ:

﴿ وَمَآ أَرۡسَلۡنَا مِن رَّسُولٍ إِلَّا لِيُطَاعَ بِإِذۡنِ ٱللَّهِۚ ..﴿٦٤﴾ ﴾ النساء

واتە: هیچ پێغەمبەرێکمان نەناردوە، مەگەر بۆ ئەوە کە بە مۆڵەتی خوا فەرمانبەریی بۆ بکرێ.

بەڵگەی دوازدەیەم: خوا فەرمانی پێمان کردوە، کە پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) بکەینە سەرمەشقمان لە هەموو کارو بارێکدا، وەك دەفەرموێ:

﴿ لَّقَدۡ كَانَ لَكُمۡ فِي رَسُولِ ٱللَّهِ أُسۡوَةٌ حَسَنَةٞ لِّمَن كَانَ يَرۡجُواْ ٱللَّهَ وَٱلۡيَوۡمَ ٱلۡأٓخِرَ وَذَكَرَ ٱللَّهَ كَثِيرٗا ﴿٢١﴾ ﴾ الأحزاب

واتە: بێگومان لە پێغەمبەری خوادا، سەرمەشقییەك و پێشڕەوییەکی زۆر باش هەیە، بۆ ئێوە بۆ هەرکەسێکتان کە بە ئومێدی بەزەیی خواو پاداشتی دوارِۆژ بێ و، زۆر یادی خوا بکات.

بەڵگەی سێزدەیەم: خوا سبحانه و تعالی پەیمان بەستن لەگەڵ پێغەمبەردای (صلی الله علیه وسلم) - کە بۆ ئەوە بووە بە قسەی بکەن- وەك پەیمان بەستن لەگەڵ خۆی داناوە:

﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ ٱللَّهَ يَدُ ٱللَّهِ فَوۡقَ أَيۡدِيهِمۡۚ فَمَن نَّكَثَ فَإِنَّمَا يَنكُثُ عَلَىٰ نَفۡسِهِۦۖ وَمَنۡ أَوۡفَىٰ بِمَا عَٰهَدَ عَلَيۡهُ ٱللَّهَ فَسَيُؤۡتِيهِ أَجۡرًا عَظِيمٗا ﴿١٠﴾ ﴾ الفتح

واتە: بێگومان ئەوانەی کە پەیمان لەگەڵ تۆدا دەبەستن، پەیمان لەگەڵ خوادا دەبەستن، دەستی خوا لەسەر دەستی وانەوەیە، هەر کەسێك پەیمان هەڵبوەشێنێتەوە، بە زیانی خۆی تەواو دەبێ و، هەرکەسێ پەیمانەکە بباتە سەر، خوا پاداشتێکی مەزنی دەداتێ.

ئنجا ئایا: پەیمان لەگەڵ پێغەمبەری خوادا (صلى الله عليه وسلم) بەستن چۆن بووە؟، جاری وا هەبووە پەیمانیان لەگەڵدا بەستوە، وەك لەژێر درەختی (رچوان) دا، كە ئەم ئایەتە لەو سیاقەدا هاتە خوار كە دەفەرموێ:

﴿ لَّقَدْ رَضِيَ ٱللَّهُ عَنِ ٱلْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ ٱلشَّجَرَةِ .. ﴿١٨﴾ ﴾ الفتح،

واتە: خوا ڕازی بووە لەو بڕوادارانەی كە لەژێر درەختەكەدا پەیمانیان لەگەڵ تۆدا بەست.

پەیمانی چییان بەست؟ پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) بە نوێنەرایەتیی خۆی عوسمانی نارد بۆ مەككە، كە لەگەڵ قوڕەیشییەكاندا ڕێك بكەوێ، كەچی هەواڵی بۆ هاتەوە گوتیان: عوسمانیان كوشتوە، پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) فەرمووی: ئەگەر ئەو هەواڵە ڕاست بێ، ئێمە لێرە لاناچین، هەتا جەنگیان لە دژ نەكەین، وەرن بەیعەتم پێ بدەن، ئیدی بەیعەتیان پێدا {واتە: بەیعەتی جەنگ كردن}[1]، كەچی خوا سبحانه و تعالى ئەو پەیمانەی كە لەگەڵ پێغەمبەردا بەستراوە، دەفەرموێ: ئەوە لەگەڵ من بەستراوە، ئنجا دیارە هەموو فەرمانبەرییەكانی دیكەی مسوڵمانانیش بۆ پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) لە هەمان كاتدا فەرمانبەریشن بۆ خوا، ئنجا ئایا فەرمانبەرییەكان بۆ پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) لەكوێدا هەن؟ بە دڵنیایی لە سوننەتدا هەن.

بەڵگەی چواردەیەم: كە دەفەرموێ: ﴿ فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ .. ﴿٦٥﴾ ﴾ النساء

پێشەوا شافیعی ڕەحمەتی خوای لێبێ، تەفسیرێكی زۆر جوانی دەكات دەڵێ: {نزلت هذه الآية فيما بلغنا والله أعلم في رجل خاصم الزبير في أرض فقضى النبيُّ بها للزبير، وهذا القضاء سُنَّةٌ من رسول الله، لا حُكْمٌ منصوص في القرآن}[2]،

---

(١) بڕوانە: السيرة النبوية، لابن هشام، ج٣ ص٣٢٩، ٣٣٠.

(٢) الرسالة ص ١١٥.

واتە: ئەو ئایەتە دەربارەی مشت و مڕێك هاتە خوار كە پیاوێك لەگەڵ زوبەیر بوو بە مشت و مڕیان لەسەر زەوییەك وەك پێمان گەیشتوە خواش زاناترە، پێغەمبەریش (صلى الله علیه وسلم) بڕیاری دا بۆ زوبەیر، {كە حەقی زوبەیرە}، ئنجا ئەو بڕیارەش سوننەتی پێغەمبەر (صلى الله علیه وسلم) بوو چونكە لە قورئاندا نەهاتوە.

كە دەڵێ: (لا حكمٌ منصوصٌ في القرآن) قسەیەكی زۆر وردە دەڵێ: حوكمێك نیە وەك دەقێك هاتبێ لە قورئاندا، كەچی خوا سبحانە و تعالی سوێندی خواردوە بەخۆی و دەڵێ: سوێند بە پەروەردگارت بڕوا ناهێنن، تاكو تۆ نەكەنە دادوەر لەو شتەدا كە لەسەری دەكەونە كێشەو مشت و مڕ[1]، دەڵێ: ئەم بەسەر هاتە لە سوننەتی پێغەمبەر دایە (صلى الله علیه وسلم)، كەچی خوا ئەو حوكم و بڕیارەی پێغەمبەری (صلى الله علیه وسلم) باس كردوە، ئنجا ئایا لەكوێدا هاتوە؟ لە سوننەتدا هاتوەو، دەشفەرموێ: هەركەسێ بە بڕیاری تۆ ڕازی نەبێ، بە ئیماندار لەقەڵەم نادرێ، چ ئەم بڕیارە، چ هەر بڕیارێكی دیكەی كە لە سوننەتدا هەیە، بەدەقی ئایەت ئەوە هەمووی خوای كارزان دەیكاتە پێوەرو تەرازوو بۆ ئیمان، یانی: ئەگەر بە بڕیارەكانی پێغەمبەری خوا (صلى الله علیه وسلم) ڕازی نەبی، مانای وایە بە ئیماندار لەقەڵەم نادرێی.

---

(١) مەسەلەكە ئاوابوو: زوبەیر زەوییەكی هەبوو لەلای كانی و سەرچاوەكەوە بوو، پیاوێكی ئەنصاڕییش زەوییەكی دیكەی هەبوو لەولاوە بوو، ئنجا بەپێی عورف وایە، ئەوەی كە لە سەرچاوەكەوە نزیكە، كشتوكاڵەكەی خۆی ئاو بدا، پاشان ئاوەكە بەربداتەوەو ئەوەی دیكەش ئاوی بدا، ئنجا كە بوو بەكێشەیان، چوون بۆ لای پێغەمبەری خوا (صلى الله علیه وسلم)، پێغەمبەری خوا (صلى الله علیه وسلم) فەرموی: زوبەیر كشتوكاڵەكەی خۆت ئاوبدە، پاشان ئاوەكە بەردەوە با ئەویش هی خۆی ئاو بدە، ئەو پیاوە ئەنصاڕییەش خوا لێی خۆشبێ گوتی: ئەوە لەبەر ئەوەی خزمی خۆتە! پێغەمبەری خواش (صلى الله علیه وسلم) تووڕە بوو فەرمووی: زوبەیر تاكو كشتوكاڵەكەت تەواو تێر ئاو دەبێ، ئنجا ئاوەكە بەردەوە، جاری پێشێ فەرمووی: ئاوی بدەو ئنجا بەری بدەوە، بەڵام كابرا كە پێغەمبەری خوا (صلى الله علیه وسلم)ی تووڕە كرد، ئەوجار ئەو حەقەكەی بەتەواویی دا بەزوبەیر، جا بەم بۆنەیەوە، ئەو ئایەتە هاتە خوار. (ئەم بەسەرهاتە بوخاریی و نەسائیی و حاكم) هێناویانە، بڕوانە: {المصباح المنیر في تهذیب تفسیر ابن كثیر}، ص ٣٠٥.

بەڵگەی پازدەیەم: خوا سبحانە و تعالى ڕایگەیاندوە کە پێغەمبەری خاتەم (صلى الله عليه وسلم) خەڵك ڕێنمایی دەکات بەرەو ڕاستە شەقامی خوا، وەك دەفەرمویَ:

﴿..وَإِنَّكَ لَتَهْدِيٓ إِلَىٰ صِرَٰطٖ مُّسْتَقِيمٖ ﴿٥٢﴾ صِرَٰطِ ٱللَّهِ ٱلَّذِي لَهُۥ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلْأَرْضِۗ أَلَآ إِلَى ٱللَّهِ تَصِيرُ ٱلْأُمُورُ ﴿٥٣﴾﴾ الشورى

واتە: بێگومان تۆ ڕێنمایی دەکەی بەرەو ڕاستە شەقام، ڕێی خوا، ئەو خوایەی کە خاوەنی ئاسمانەکان و زەوییە و، هەرچی کە تێیاندا هەیە، ئاگاداربن کارو بارەکان هەر بۆ لای خوا دەڕۆن.

پێشەوا شافیعی هەر لەو بارەشەوە دەڵێ: {وما سَنَّ رسولُ الله فيما ليس لِلّهِ فيه حكمٌ، فَبِحكم الله سَنَّهُ}[1]، واتە: هەرچی پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) دایناوە، مادام حوکمی خوای لەبارەوە نەبێ، ئەوە بە حوکمی خوا ئەو بڕیارەی داوە.

لەبواری حەلاڵ و حەرام و ئەمرو نەهییدا، ئەگەر شتێك پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) لەبارەیەوە دڵنیا نەبووبێ، ڕاوەستاوە داخۆ خوا چی دەفەرمویَ؟ بەڵام کە بڕیارێکی دابێ: ئەوە حەڵاڵەو ئەوە حەرامە، ئەوە بکەن و ئەوە مەکەن، ئەوە بە تەئکید خوا پێی فەرمووە، دوایی ڕوونی دەکەینەوە کە چۆنی فەرمووە؟ کە یان هەر لە قورئان وەری گرتووە، یان خوا خستوویەتە دڵی، یاخود ئیجتیهادی کردوە.

ئەمە وەك بەڵگەی یەکەم: ئایەتەکانی قورئان، لەسەر ئەوە کە سوننەتی پێغەمبەریش (صلى الله عليه وسلم) بە گشتی بەوەحی دادەنرێ و، بەبەشێك لە شەریعەت دادەنرێ.

---

(١) (الرسالة) ص ١١٩.

بەڵگەی یەکدەنگیی هاوەڵان لەسەر ڕەوایەتیی سوننەت

هاوەڵان (الصحابة)، خوا لێیان ڕازی بێ بە پیاوو ئافرەتەوە یەکدەنگ و یەکڕاو یەك قسە بوون، کە ئەوەی پێغەمبەریش (صلى الله عليه وسلم) بۆی داناون لە دین و شەریعەت، وەك ئەوەی خوا فەرموویەتی لە قورئاندا، بۆ ئەوان پابەندکەر (ملْزِم)ە، هەڵبەتە هەم ئەو کاتەی پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) لە ژیاندا بووە، هەم دوای مردنیشی، هیچ کەسێ نەبووە لە هاوەڵان ڕیز پەڕ بێ لەو یەکدەنگییە، کە بۆیان دەرکەوتبێ، ئەوە سوننەتی[1] پێغەمبەرە (صلى الله عليه وسلم)، هاوەڵان خوا لێیان ڕازی بێ، بەدەیان بەڵگە هەیە کەهەر شتێکیان هاتبێتە پێش، تەماشای قورئانیان کردوە، لە قورئاندا حوکمەکەیان چنگ کەوتبێ، باشە، ئەگەرنا پرسیویانە: پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) لەو بارەوە چی فەرمووە؟ یاخود چی کردوە؟ ئەگەر لەوێشدا چنگیان نەکەوتبێ، ئەوە کۆششیان کردوە و، لەو بارەوە ئەم دەقە هەیە کە بۆتان دەهێنم، هەرچەندە زانایان مشت و مڕیان لەسەر سەنەدەکەی هەیە، بەڵام هیچ کەس مشت و مڕی نەبووە لەسەر ئەوە، کە نێوەڕۆکەکەی ڕاستە:

---

(١) سوننەت بەمانا فیقهییەکەی نا، چونکە وشەی سوننەت، لە زاراوەی شەرعزانانندا واتە: (مندوب، ندب، نفل، تطوع)، ئەو شتەی کە بەرامبەری واجبە، بەڵام لە زاراوەی فەرمووده ناسانداو، لەزاراوەی زانایانی (أصول الفقه)دا، سوننەتی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) واتە: ڕێبازی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) بە گشتی، واتە: هەم فەرزو هەم سوننەت.

{عَنْ مُعَاذٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ بَعَثَهُ إِلَى الْيَمَنِ، قَالَ: كَيْفَ تَصْنَعُ إِنْ عَرَضَ لَكَ قَضَاءٌ؟ قَالَ: أَقْضِي بِمَا فِي كِتَابِ اللَّهِ، قَالَ: فَإِنْ لَمْ يَكُنْ فِي كِتَابِ اللَّهِ؟ قَالَ: فَبِسُنَّةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: فَإِنْ لَمْ يَكُنْ فِي سُنَّةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ قَالَ: أَجْتَهِدُ رَأْيِي لَا آلُو، قَالَ: فَضَرَبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَدْرِي، ثُمَّ قَالَ: الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي وَفَّقَ رَسُولَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِمَا يُرْضِي رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ} أخرجه أحمد برقم (٢٢٠٦٠) والترمذي برقم (١٣٢٧)، قال شعيب الأرنؤوط: إسناده ضعيف لإبهام أصحاب معاذ وجهالة الحارث بن عمرو.

واتە: پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) موعاذی کوڕی جەبەلی نارد بۆ یەمەن، وەك والی و سەرپەرشتیار، کە ناردی فەرمووی: ئەگەر کێشەیەکت هاتە پێش چی دەکەی؟

موعاذ گوتی: بەپێی کتێبی خوا، تەماشای قورئان دەکەم.

فەرمووی: ئەگەر لە کتێبی خوادا حوکمەکەت نەدۆزیەوە؟

موعاذ گوتی: تەماشای سوننەتی پێغەمبەری خوا دەکەم.

فەرمووی: ئەگەر لە سوننەتی پێغەمبەری خوادا نەتدۆزییەوە؟

فەرمووی: عەقڵی خۆم بەکار دەهێنم و کەمتەرخەمیی ناکەم.

پێغەمبەریش (صلى الله عليه وسلم) دەستی لە سنگی دا و، فەرمووی: ستایش بۆ خوا یەك کە نێردراوی پێغەمبەری خوای سەرکەوتوو کردوە، بۆ شتێك کە پێغەمبەری خوا لێی ڕازییە.

ئنجا وەك گوتم: هەرچەندە ئەم دەقە لەبارەی سەنەدەکەیەوە مشت و مڕ هەیە، بەڵام یەکێ لە زانایانی فەرموودەناسی هاوچەرخ کە پێم خۆشە کتێبەکانی بخوێننەوە، بەڕاستی لێکۆڵینەوەی جوان جوانی هەن، ئەویش (عبدالله بن یوسف الجدیع)ە، کە ئێستا لە بەریتانیا دادەنیشێ، لە کتێبێکیدا بەناوی: (تيسير أصول علم الفقه) دەڵێ: (وضعَّفه المحقِّقون من أهل الحديث، ولكن ضَعف الحديث لا يؤثر في ترتيب الأدلة المذكورة، فإنَّ أُصولَ الشَّريعة دلَّت عليه، وهو المنقول

من أصحاب النبـي صلى الله عليه وسلم وذلك بتقديم الوحي أولاً على الرأي، والوحيُ كتاب وسنة، والسنة تابعة للقرآن حيث أنها مبينة له، ودرجة التابع لا تصلح أن تكون مساويةً للمتبوع، فضلاً عن أن تسبقه، كيف؟ والقرآن كلام ربِّ العالمين، وأمّا مرتبة النظر والإستنباط فحيث لا يكون الوحي)، (واتە: هەرچەندە لێکۆڵەرەوان لە بواری فەرموودەناسییدا، بە بێهێزیان داناوە، بەڵام بێهێزیی سەنەدی ئەو فەرموودەیە، کاریگەریی نیە بۆ سەر ڕیزبەندیی بەڵگە شەرعییەکان بەو شێوەیە کە هاتوە، {پێشێ قورئان، ئنجا سوننەت، ئنجا ئیجتیهاد}، چونکە بنچینەکانی شەریعەت هەر خوازیاری ئەوەن و هەر ئەوە دەگەیەنن و، هەر ئەوەش لە هاوەڵانەوە نەقڵ کراوە، وەحی پێشدەخرێ، ئنجا دوایی عەقڵ، وەحییش بریتیە لە قورئان و سوننەت، سوننەتیش شوێن قورئان دەکەوێ، لەبەر ئەوەی سوننەت قورئان ڕوون دەکاتەوە، {واتە: چۆنیەتی کار پێکردنی ڕوون دەکاتەوە} و، دەبێ هەمیشە ئەوەی شوێن ئەویدیکە دەکەوێ، پلەکەی لەخوار ئەوەوە بێ، نەك وەك ئەو بێ، چ جای پێشیشی بکەوێتەوە!! چۆن وانابێ، لە کاتێکدا قورئان فەرمایشتی پەروەردگاری جیهانییانە، بەڵام پلەی تەماشا کردن و لێ ورد بوونەوە، ئەوە بەتەئکید کاتێك دێ، کە وەحی نەبێ)[١].

---

(١) ئەو قسەیە بۆیە دەکا چونکە هەندێ لە سەلەفییەکان ئەوانەی خۆیان بە ئەهلی فەرموودەو شوێنەوار (أثر) دەزانن، کاتی خۆشی بوون وە ئێستاش هەن، دەڵێن: (السنة قاضية على القرآن) واتە: سوننەت بەسەر قورئانەوە بڕیار دەدا، کە ئەوە شتێکی زۆر زۆر بێ مەعنایە، چونکە خوا سبحانە و تعالی پێغەمبەری خۆی (صلى الله عليه وسلم) ناردوەو قورئانی بۆ ناردوە وەك کتێب و بەرنامە، وەك مەتنی ئیسلام، ئنجا سوننەت وەك دوایی باسی دەکەم، لە ڕاستیدا هەر بریتیە لە جێبەجێ کردنی قورئان، بەڵێ هەندێ شت لە سوننەتدا هەیە لە قورئاندا نییە، بەڵام ئەویش لە سیاقی ئەو ڕاستییانەدایە کە لە قورئاندا هەن و، هەرگیز لە سوننەتی پێغەمبەردا (صلى الله عليه وسلم) شتێك نیە کە لەگەڵ قورئاندا ناکۆك بێ، هەرگیز شتی وا نیەو، ئەگەر هەبێ ئەوە سوننەت نیە، بەڵام بەمەرجێك دوای ساغ کردنەوە بێ، نەك هەرکات هەندێ شت بە عەقڵی هەندێ کەس، لەگەڵ قورئاندا تێکگیرا، یەکسەر ڕەفزی بکەی، نا، ئەوەش خەڵکی خۆی هەیەو، دواتر باسی دەکەین.

بەڵگەی عەقڵیی
لەسەر ڕەوایەتیی سوننەت

لەسەر ئەوە کە سوننەتی پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) بە گشتی بە وەحی دادەنرێ و، بەبەشێك لە شەریعەت، لەو بارەوە سێ بەڵگەی عەقڵیی دێنمەوە:

بەڵگەی یەکەم: لە قورئاندا چەند ئەرکێك فەرز کراون، بە کورتیی (إجمال) باسکراون و پێویستییان بە ڕوونکردنەوە هەیە، چۆنیان جێبەجێ بکەین؟

بۆ نموونە:

١)- لە سوورەتی (النور) ئایەتی (٥٦)دا خوا دەفەرموێ: ﴿وَأَقِيمُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتُوا۟ ٱلزَّكَوٰةَ وَأَطِيعُوا۟ ٱلرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ۝٥٦﴾،

واتە: نوێژ بەرپا بکەن و زەکات بدەن و فەرمانبەریی پێغەمبەر بکەن، بەڵکو بەزەییتان لەگەڵ بنوێنرێ.

٢)- لە سوورەتی (البقرة) ئایەتی (١٩٦)دا، خوا دەفەرموێ: ﴿ وَأَتِمُّوا۟ ٱلْحَجَّ وَٱلْعُمْرَةَ لِلَّهِ ... ۝١٩٦﴾،

واتە: هەروەها حەج و عومرە بۆ خوا تەواو بکەن.

باشە ئێمە چۆن نوێژ بکەین؟ وشەی: (ٱلصَّلَوٰةَ) لە زمانی عەرەبیدا یانی: (الدعاء)، بۆ وێنە: خوا سبحانه و تعالى باسی باڵندەکان دەکات، دوایی دەفەرموێ:

﴿ ...كُلٌّ قَدْ عَلِمَ صَلَاتَهُۥ وَتَسْبِيحَهُۥ.. ﴿٤١﴾ ﴾ النور.

ئنجا ئایا ئێمه چۆن بزانین: ئەو (ٱلصَّلَوٰةَ)ەی خوا لە ئێمەی دەوێ، کامەیە؟[1]

---

(١) بۆخۆشیی ئەمە دەگێڕمەوە: ماوەیەك لەمەوبەر یەکێك کەوتبووە ژێر کاریگەریی ئەو قسەو قسەلۆکانەوە، ئەوانەی کە ناویان لە خۆیان ناوە قورئانیی، گەنجێك بوو زۆر شارەزاش نەبوو، گوتم: باشە ئێمە چۆن نوێژێ بکەین؟
گوتی: نوێژ بەمانای (الدعاء) نیە؟
گوتم: با.
گوتی: ئێمەش دوعا دەکەین.
گوتم: هەر دوعاو بەس؟
گوتی: بەڵێ.
گوتم: ئەدی ئەو پێنج فەرزە؟
گوتی: ئنجا ئەوە کێ دەڵێ: وایە؟ خوا فەرموویەتی: نوێژێ بکەن، نوێژیش یانی: دوعا، تەواو.
گوتم: ئاخر هاوەڵان خوا لێیان ڕازی بێ، نە یەك بووە، نە دوو بووە، نە سەد بووە، نە هەزار بووە، لە حەجی ماڵئاواییدا هەندێ دەڵێن: (١٢٠،٠٠٠) هاوەڵ لە خزمەت پێغەمبەردا حەجیان کردوە، لەنێو ئەو هەمووە خەڵکەدا نوێژی کردوە.
گوتی: ئەوجار کێ دەڵێ: وایە؟
گوتم: ئەدی تۆ بڕوات بەچی هەیە؟
گوتی: من بڕوام بە سوننەت نیە.
گوتم: ئەدی بڕوات بەچی هەیە؟
گوتی: بە قورئان.
گوتم: دەی باشە، مادام باوەڕت بە قورئان هەیە، کێ قورئانی بۆ ئێمە نەقڵ کردوە؟
گوتی: قورئان خوا فەرموویەتی.
گوتم: ئاخر لە ڕێی کێوە پێمان گەیشتوە، لە ڕێی هاوەڵانەوە پێمان نەگەیشتوە؟
گوتی: با.
گوتم: چۆن بڕوات بەو سەد هەزار (١٠٠،٠٠٠) هاوەڵە کرد کە قورئانیان بە سەلامەتیی بۆ ئێمە نەقڵ کردوە، ئەدی بۆچی بڕوایان پێ ناکەی پێنج فەرزەی نوێژیشیان کردوەو، زەکات و ڕۆژوو حەج و .. هتد؟!
ئیدی فەقیرە دامابوو تێگیرا.
گوتم: تۆ لەوێ دەڵێی: ڕاست دەکەن، قورئانیان نەقڵ کردوە، بێ دەستکاریی، بەڵام بۆ پێنج فەرزەی نوێژ، ڕاست ناکەن، لە حاڵێکدا قورئانەکە هەر یەك قورئانە، بەڵام ڕۆژێ پێنج جاران نوێژیان کردوە؟!. شتێکی زۆر بێجێیە تۆ لەلایەکەوە بڕوات بە هاوەڵان بێ، کە قورئانیان بۆتۆ نەقڵ کردوە، بەڵام لەوی دیکە بڕوات پێیان نەبێ.
ئنجا گوتم: کاکە گیان! تۆ نازانی هەڵگرانی ئەو بیرۆکەیە پێشێ تانە لە سوننەت دەدەن، دوایی تانە لە قورئانیش دەدەن، تۆ باوەڕ بە هاوەڵان نەکەی، چواردە سەدەیە نوێژیان بۆتۆ نەقڵ کردوە!! ئێ قورئانیش هەروا!، کە تەعنت لەودا، لەویش دەدرێ.

أ- ئەوە پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) لە میانی ڕێباز (سنة)ەکەیدا بۆی ڕوون کردووینەوە کە خوا سبحانه و تعالی فەرموویەتی: (وَأَقِيمُواْ ٱلصَّلَوٰةَ).

لە (مالك بن حويرث)ەوە هاتوە، بەڵای کەمەوە ئەوە دووجاران لە ژیانی پێغەمبەردا (صلى الله عليه وسلم) دووبارە بۆتەوە، کە لەسەر مینبەر نوێژی کردوە، کاتێ هاوەڵان ئامادە بوون، دوایی فەرموویەتی:

{وَ صَلّوُا كَما رَأَيْتموني أُصَلِّي} أخرجه البخاري برقم (٦٨١٩).

واتە: چۆن منتانی بینی نوێژ دەکەم، ئاوا نوێژ بکەن.

بۆ ئەوەی لەسەر مینبەرەوە هەموویان ببینن، بەلای کەمەوە ئەمە دووجار لە ژیانی پێغەمبەردا (صلى الله عليه وسلم) دووبارە بۆتەوە، ئەوەی بۆ ئێمە نەقڵ کراوە، ڕەنگە زیاتریش دووبارە بووبێتەوە، ئنجا هەموو ڕۆژێ پێنج فەرزە لە میحرابدا لەبەر چاویان نوێژی کردوە، بەڵام ڕەنگە فەرموویێتی نەوەك یەکێ لەدواوە بێ، من نەبینێ داخۆ چۆن سەجدەو کڕنووش دەبەم، با لەسەر مینبەر هەموویان تەماشا بکەن.

ب- ئنجا کە خوا فەرموویەتی: ﴿ وَأَتِمُّواْ ٱلْحَجَّ وَٱلْعُمْرَةَ لِلَّهِ... ﴾ البقرة.

پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) لە حەجی ماڵ ئاواییدا حەجی کرد، خوا پەرستییەکانی حەجی هەموو پێشاندان، وەك بەسەنەدێکی ڕاست هاتووە لە جابری کوڕی عەبدوڵڵاوە، دوایی فەرمووی:

{لِتَأْخُذُوا مَنَاسِكَكُمْ} أخرجه مسلم برقم (١٢٩٧)، وابن خزيمة برقم (٢٨٧٧)، وأخرجه أيضًا: أبو داود برقم (١٩٧٠).

واتە: خوا پەرستییەکانی حەجم لێ وەربگرن.

ج- دەربارەی زەکات، کە خوا دەفەرموێ: (وَءَاتُواْ ٱلزَّكَوٰةَ) زەکات بدەن، چۆن زەکات بدەن؟، لەچی بدرێ و، چەندو چۆن بدرێ؟ پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) دەفەرموێ:

{لَيْسَ فِيمَا دُونَ خَمْسِ ذَوْدٍ صَدَقَةٌ مِنْ الْإِبِلِ، وَلَيْسَ فِيمَا دُونَ خَمْسِ أُوَاقٍ صَدَقَةٌ، وَلَيْسَ فِيمَا دُونَ خَمْسَةِ أَوْسُقٍ صَدَقَةٌ}، أخرجه مالك برقم (٥٧٧)، وأحمد برقم (١١٢٧١)، والبخاري برقم (١٤١٣)، ومسلم برقم (٩٧٩)، وأبو داود برقم (١٥٥٨)، والترمذي برقم (٦٢٦)، والنسائي برقم (٢٤٧٦)، وابن ماجه برقم (١٧٩٩)، وابن خزيمة برقم (٢٢٩٤)، وابن حبان برقم (٣٢٦٨)، والدارقطني (٩٣/٢).

شیكردنەوەی هەندێ لە وشەكانی فەرموودەكە:

(الذَّوْد): {من الإبل ما بين الثلاث إلى العشر، وهي مؤنثة لا واحد لها من لفظها والكثير أذواد}، واتە: (ذَوْد) بە حوشتر دەگوترێ، لە پێنج (٥) هەتا دە (١٠)، حوشتری مێ، كە تاكی نیە لە بێژەكەی خۆی، هەر (ذَوْد) دەگوترێ، بەڵام لە دە (١٠) زیاتر، پێی دەگوترێ: (أذواد).

(الأوقية، أُوَاق) {الأُوقِيَّةُ في الحديث أَربعون دِرهماً، وكذا كان فيما مضى وأما اليوم فيما يتعارفه الناس فالأُوقية عند الأطباء وزن عشرة دراهم وخمسة أَسباع درهم}[1]، كۆی (أُوقية) (أُواق)ە، لە فەرموودەدا هاتوە، یانی (٤٠) درهەم، بەڵام بەپێی باوی ئێستا (ئوقیە) لە (١٠) درهەمی زیو و، (٧/٥)ی درهەمێك، یانی: ئەندازەیەك لە زیو یاخود زێڕ.

(الوَسْق): بە (وِسق)یش هاتوە، (الوَسْقُ: سِتُّون صاعاً، الوَسْقُ: حِمْل البَعير، والوِقر حِمْلَ البَغل والحِمار})[2]، وەسق بریتیە لە (٦٠) {ڕبە، هەر ڕبە (صاع) یێكیش چوار مستە}. (وَسْق) باری حوشترەو، (وِقر)یش باری ئێستر و كەر.

كەواتە: پێغەمبەری (صلى الله عليه وسلم) دەفەرموێ: بە نسبەت حوشترانەوە، ئەگەر لە پێنج وشتری مێیینە كەمتر بن، زەكاتیان لێ ناكەوێ.

بە نسبەتماڵی نەقدینەوە كە ئەو كاتە زێڕو زیو بووە، ئەگەر لە پێنج ئوقیە كەمتر بێ، زەكاتی لێ نادرێ.

---

(١) مختار الصحاح، ص ٧٣٣.

(٢) مختار الصحاح، ص ٧٢١.

بە نسبەت دەغڵ و دانەوە (دانەوێڵە) ئەگەر لە پێنج (وِسق) کەمتر بێ، ئەویش زەکاتی لێ نادرێ.

کەواتە: وانیە هەر ئاژەڵت بوو، زەکاتی لێ بکەوێ، جا چ ئاژەڵی وردە وەك مەڕو بزن، چ ڕەشە وڵاغ، چ حوشتر.

هەروەها ئەوە نیە هەر کەسێ پارەی نەقدینەی هەبێ، زەکاتی لێ بکەوێ، یان هەرکەس دەغڵ و دانی بوو، هەرچەند بوو، زەکاتی لێ بکەوێ، نا، شەرع دیاریی کردوە، کێ دیاریی کردوە؟ پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم).

بەڵگەی دووەم: پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم)، بەرجەستەکارو جێبەجێ کاری قورئانێ بووە، یانی: پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) بۆیە نێردراوە، تاکو قورئان جێ بەجێ بکات، وەك خوا سبحانە و تعالی دەفەرموێ:

﴿ وَٱتَّبِعۡ مَا يُوحَىٰٓ إِلَيۡكَ مِن رَّبِّكَۚ .. ﴿٢﴾ ﴾ الأحزاب

واتە: بەدوای ئەوە بکەوە کە لە پەروەردگارەوە بۆت نێردراوە.

با لەو بارەوە سەرنجی دوو دەق بدەین، وەك نموونە:

١)- خوا سبحانە و تعالی دەفەرموێ: ﴿ ..وَإِنَّكَ لَتَهۡدِيٓ إِلَىٰ صِرَٰطٖ مُّسۡتَقِيمٖ ﴿٥٢﴾ ﴾ الشورى

واتە: تۆ خەڵك ڕێنمایی دەکەی بەرەو ڕاستە ڕێ.

کەواتە: پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) جێ بەجێکاری قورئان بووەو چۆنیەتی جێ بەجێ کردنەکەشی لە سوننەتەکەیدایە، ئنجا تۆ کە سوننەتت ڕەفز کرد، نازانی قورئان چۆن جێ بەجێ دەبێ، بۆ وێنە: پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) ئەو هەموو ئایەتانەی بۆ هاتوون لەسەر جەنگ و ڕووبەڕووبوونەوە لەدژی کافران و دوژمنان، ئایا هەر کامیان لە کوێداو لە چ هەل و مەرجێکدا جێ بەجێ دەکرێن؟!

ئەگەرنا لە شوێنێك دەفەرموێ: ﴿ أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَـٰتَلُونَ بِأَنَّهُمْ ظُلِمُوا۟ .. ﴿٣٩﴾ ﴾ الحج، کە دیارە ئەمە تەنیا مۆڵەتە.

لە شوێنێکی دیکەدا دەفەرموێ: ﴿ وَقَـٰتِلُوا۟ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ ٱلَّذِينَ يُقَـٰتِلُونَكُمْ.. ﴿١٩٠﴾ ﴾ البقرة. لێرەش جەنگ لە دژی کافرانی شەڕفرۆش پێویست کراوە.

لە شوێنێکی دیکە دەفەرموێ: ﴿ ...وَقَـٰتِلُوا۟ ٱلْمُشْرِكِينَ كَآفَّةً كَمَا يُقَـٰتِلُونَكُمْ كَآفَّةً.. ﴿٣٦﴾ ﴾ التوبة، تێکڕاتان لەدژی موشریکەکان بجەنگن، وەك چۆن ئەوان تێکڕایان لە دژتان دەجەنگن، (نەك لەگەڵ تێکڕای موشریکان بجەنگن، وانیە، چونکە هەموو موشریکەکان جەنگ لە دژیان دروست نیە).

کەواتە: ئێمە چۆن دەزانین هەر ئایەتە لە چ هەل و مەرجێکدا جێ بەجێ دەکرێ؟، بەهۆی سوننەتەوە دەزانین، ئەگەرنا قورئان، هەمووی قورئانە، بەڵام سوننەت هەر حوکمەی لە شوێنی خۆیدا دادەنێ.

٢)- دایکمان عائیشە خوا لێی ڕازی بێ، پرسیاری لێ کراوە دەربارەی ڕەوشتی پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم)، گوتوویەتی:

{فَإِنَّ خُلُقَ نَبِيِّ اللَّهِ كَانَ الْقُرْآنَ}، أخرجه مسلم (٧٤٦).

واتە: ڕەوشتی پێغەمبەری خوا (صلی الله علیه وسلم) قورئان بوو.

کەواتە: پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) ئاکارو ڕەفتارو هەڵس و کەوتەکەی بریتی بوو لە بەرجەستە کردنی قورئان، ئنجا ئایا ئەوە لەکوێدا بۆمان نەقڵ کراوە؟ لە سوننەتدا، کەواتە: تۆ بەبێ سوننەت نازانی قورئان چۆن بەرجەستە کراوەو، چۆن کاری پێ کراوە؟ ئنجا ئەگەر تانە لە ڕەوشت و ئاکاری پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) بدەی، مانا ئەوەیە تۆ قورئانت بەبەرجەستە کراویی نابێت و تەنها بە خوێنراویی لە بەردەستتدا دەبێت.

بەڵگەی سێیەم: پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) لەسەری پێویست بووە قورئان بە خەڵك ڕابگەیەنێ:

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلرَّسُولُ بَلِّغۡ مَآ أُنزِلَ إِلَيۡكَ مِن رَّبِّكَۖ وَإِن لَّمۡ تَفۡعَلۡ فَمَا بَلَّغۡتَ رِسَالَتَهُۥۚ وَٱللَّهُ يَعۡصِمُكَ مِنَ ٱلنَّاسِۗ .. ﴿٦٧﴾﴾ المائدة

واتە: ئەی پێغەمبەر! ئەوەی لە پەروەردگارتەوە بۆت هاتۆتە خوار، بە خەڵکی بگەیەنە، ئەگەر نەیگەیەنی تۆ پەیامی خوات نەگایاندوە.

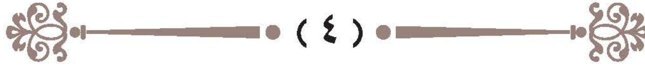
ئنجا کە پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) لەسەری پێویست بووە پەیامی خوا بگەیەنێ، ئایا چۆنی گەیاندوە؟ بێگومان بە فەرمایشتەکانی گەیاندوویەتی و، بە کردەوەکانی گەیاندوویەتی و، بەدان پێداهێنانەکانی گەیاندوویەتی، دانپێداهێنان: یانی شتێك لەبەر چاوی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) کراوە ئەویش پەسەندی کردوە، ئەوە پێی دەگوترێ: (تقرير - إقرار).

ئنجا کە خوا دەفەرموێ: ﴿ ...ۗ وَأَنزَلۡنَآ إِلَيۡكَ ٱلذِّكۡرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيۡهِمۡ وَلَعَلَّهُمۡ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٤٤﴾﴾ النحل

واتە: (ذکر)مان بۆ لای تۆ ناردوە، تاکو ئەوەی بۆ خەڵکی نێردراوەتە خوار، بۆیان ڕوون بکەیتەوە.

چۆنی بۆ ڕوون کردوونەتەوە؟ پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) ئەو قورئانەی لە ژیانی تاکیی و کۆمەڵایەتیی و خێزانیی و سیاسیی و لەبواری جەنگ و لە ئاشتییدا، بەرجەستە کردوە، دیارە ئەو بەرجەستە کردن و جێبەجێ کردنەش لە دوو توێی سوننەتدا هەیە.

کەواتە: کاتێك ئێمە قورئانمان بە جێ بەجێ کراویی و بەرجەستە کراویی لەبەر دەستدا دەبێ، کە تەماشای سوننەتی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) بکەین، بۆیە هیچ کات ئێمە بێنیاز نابین لە سوننەتی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم)، وەك سەرچاوەی دووەمی شەریعەت.

بەڵگەی سوننەت

ئەم بەڵگەیان تەنها بۆ بەرچاو ڕوونییە بۆ کەسانێکی مسوڵمان، بۆ زیاتر دڵنیابوونیان، بۆچی؟ چونکە بەپێی مەنتیق و لۆژیك، ناگونجێ شتێك بکرێتە بەڵگە لەسەر بوونی خۆی، بەڵام بۆ ئێوەو بۆ هەرکەسێ کە گوێی لە قسەکانی ئێمە دەبێ، بۆ دڵنیا بوون و بەرچاو ڕوونیی، با تەماشا بکەین بزانین پێغەمبەری خاتەم (صلى الله عليه وسلم) چۆن باسی سوننەت و ڕێ و شوێنی خۆی دەکا؟:

١- لە فەرموودەیەکیدا دەفەرموێ: **{أَلَا إِنِّي أُوتِيتُ الْكِتَابَ وَمِثْلَهُ مَعَهُ أَلَا إِنِّي أُوتِيتُ الْقُرْآنَ وَمِثْلَهُ مَعَهُ، لَا يُوشِكُ رَجُلٌ يَنْثَنِي شَبْعَانًا عَلَى أَرِيكَتِهِ، يَقُولُ: عَلَيْكُمْ بِالْقُرْآنِ فَمَا وَجَدْتُمْ فِيهِ مِنْ حَلَالٍ فَأَحِلُّوهُ، وَمَا وَجَدْتُمْ فِيهِ مِنْ حَرَامٍ فَحَرِّمُوهُ}** أخرجه أحمد برقم (١٧٢١٣)، وأبو داود برقم (٤٦٠٤)، والطبراني برقم (٦٧٠)، قال شعيب الأرنؤوط: إسناده صحيح.

واتە: ئاگادار بن! من کیتابم پێ دراوەو، وێنەی ئەویشم لەگەڵ ئەودا پێ دراوە، ئاگادار بن! من قورئانم پێدراوەو وێنەی خۆیشم لەگەڵیدا پێدراوە، (دیارە مەبەست سوننەتە) ئاگادار بن! نزیکە پیاوێکی تێر لەسەر قەنەفەیەك پاڵ بداتەوە بڵێ: ئێوە هەر خەریکی قورئان بن، هەرچی حەڵاڵێکتان لەوێدا بینی، بە حەڵاڵی دابنێن و، هەر حەڕامێکتان لەوێدا بینی، بە حەڕامی دابنێن.

واتە: گوێ مەدەن بە هیچی دی، پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) کە ئەمەی فەرمووە، دیارە ئەمە هەواڵە بە نادیار، کە کەسانێك دەبن لە ئۆممەتی خۆی، بەو شێوەیە بیر دەکەنەوە.

٢- له فەرمایشتێكی دیكەدا دەفەرموێ: **{عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا خَطَبَ، يَقُولُ أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّ خَيْرَ الْحَدِيثِ كِتَابُ اللَّهِ، وَخَيْرَ الْهَدَي هَدْيُ مُحَمَّدٍ، وَشَرَّ الْأُمُورِ مُحْدَثَاتُهَا، وَكُلُّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ}** أخرجه أحمد برقم (١٤٣٧٣)، ومسلم برقم (٨٦٧)، والنسائي برقم (١٥٧٨)، وابن ماجه برقم (٤٥).

جابری كوڕی عەبدوڵڵا خوا لێیان ڕازی بێ دەڵێ: پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) كە ووتاری دەدا (واتە: هەمیشە لە وتاردا ئەمەی فەرمووە) دەیفەرموو: دوای ستایشی خوا، بێگومان باشترین فەرموودە كتێبی خوایە و، چاكترین ڕێ و شوێن ڕێ و شوێنی موحەممەدەو، خراپترینی شتەكان، پەیدا كراوەكانن و، هەر پەیدا كراوێكیش گومڕاییە.

٣- پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) دەفەرموێ: **{أَمَا وَاللَّهِ إِنِّي لَأَخْشَاكُمْ لِلَّهِ وَأَتْقَاكُمْ، لَهُ لَكِنِّي أَصُومُ وَأُفْطِرُ وَأُصَلِّي وَأَرْقُدُ وَأَتَزَوَّجُ النِّسَاءَ، فَمَنْ رَغِبَ عن سُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي}** أخرجه البخاري برقم (٤٧٧٦)، وأخرجه أيضًا: ابن حبان برقم (٣١٧)، والبيهقي برقم (١٣٢٢٦).

ئەم فەرموودەیە بەسەرهاتێكی هەیە: ڕۆژێك سێ كەس هاتنە ماڵی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم)، لە هاوسەرانی پێغەمبەریان (صلى الله عليه وسلم) پرسیار كرد، دەربارەی تاعەت و خوا پەرستیی ئەو، ئەوانیش هەواڵیان پێدان، بەڵام ئەوان ئەوەندە خوا پەرستییەی پێغەمبەریان (صلى الله عليه وسلم) پێ كەم بوو، یەكێكیان گوتی: من لەمەودوا هەر ڕۆژوو دەگرم و نایپسێنمەوە، یەكێكی دیكەیان گوتی: من شەوانە هەر شەونوێژ دەكەم و ناخەوم، ئەوی دیكەیان گوتی: هەر بە ڕەبەنیی دەمێنمەوەو ژن ناهێنم، {وادیارە بیریان لەوە كردۆتەوە: بە هەرسێكمان لە پێغەمبەری (صلى الله عليه وسلم) بەدینتر دەبین، سەركێڵیی ئینسان تووشی كەم فامیی عەجایب دەكات، هەڵبەتە ئەوانە لە خزمەت پێغەمبەردا (صلى الله عليه وسلم) بوون، بەڵام لەو مەسەلەیەدا نەفام بوون}، پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) كە گەڕایەوەو بۆیان گێڕایەوە، ئەمەی فەرموو:

{ئاگادار بن! سوێند بەخوا من لە هەمووتان زیاتر لەخوا دەترسێم و سام و هەیبەتی لێ دەکەم و بەمەزن و گەورەی دەگرم و، لە هەمووشتان باشتر پارێزیی لێ دەکەم، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا ڕۆژووی سوننەت دەگرم، جاری واش هەیە بە ڕۆژوو نابم، شەونێژیش دەکەم و دەشخەوم و، هاوسەرگیرییش دەکەم، ئنجا هەر کەسێ لە ڕێبازی من لابدا، لەمن نیە} نابێ پێت وابێ دەتوانی کە لە پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) زیاتر بۆ خوا فەرمانبەرتر بی و، بۆ خوا ملکەچتر بی، ئەمە ناگونجێ، هەرکەسێ بیەوێ لە ئیسلام بەولاوە هەورازتر بچێ، وەك ئەو کەسە وایە کە لە ئیسلامدا کورتی دێنێ، دین چ لێی تێپەڕێنی، چ لێی بەجێ بمێنی، هەردووکی گومڕایی و سەرلێشێواوییە.

هەڵوەشاندنەوەی بەڵگەکانی نکووڵیی لێکەرانی سوننەت

ئەوانەی کە نکووڵیی دەکەن لەوەی سوننەت سەرچاوەی دووەمی شەریعەتی خوایە، چەند شتێك بەبەڵگە دەهێننەوە[1]، ئەوەندەی سەرنجی قسەکانی ئەوانم داوە، پێنج بەڵگەم کەوتوونە بەرچاو:

بەڵگەی یەکەم: دوو ئایەتان بەبەڵگە دێننەوە، کە ڕەنگە ئایەتی دیکەش لەو بارەوە هەبن، بەڵام هەر لە چوار چێوەی ئەو دوو ئایەتەدان:

١)- ئایەتی ژمارە (٣٨)ی سووڕەتی (الأنعام)، خوا دەفەرموێ:

﴿ ...مَّا فَرَّطْنَا فِي ٱلْكِتَٰبِ مِن شَيْءٍ.. ﴿٣٨﴾ ﴾ الأنعام

واتە: لە کتێبدا هیچ شتێکمان زایە نەکردوە، (واتە: هەموو شتێکمان باس کردوە).

٢)- لە ئایەتی ژمارە (٨٩)ی سووڕەتی (النحل)دا دەفەرموێ:

﴿ ...وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ تِبْيَٰنًا لِّكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَىٰ لِلْمُسْلِمِينَ ﴿٨٩﴾ ﴾ النحل

---

(١) من عادەتم وایە بەردەوام کە بمەوێ بەرپەرچی بیرۆکەیەك بدەمەوە، ئەو بیرۆکەیە، چ بەڵگەیەکی هەیە، بە ئەمانەتەوە دەیهێنم.

واتە: کتێبمان بۆ سەرتۆ دابەزاندوە، ڕوونکردنەوەیە بۆ هەموو شتێك و، ڕێنماییەو، بەزەییەو، موژدەیە، بۆ مسوڵمانان.

بەڵگەی دووەم: دەقێکیش بەبەڵگە دەهێننەوە کە گوایە فەرموودەی پێغەمبەرە (صلى الله عليه وسلم)، کە بەم شێوەیە:

{ما أتاكم عنِّي فأَعْرِضوه على كتاب الله، فما وافق كتاب الله فأنا قُلتهُ! فإنْ خالَفَ فلم أَقُلْهُ} قال الألباني في السلسلة الضعيفة برقم (٩٤٥): وقد صرَّح بعضُ أئمتنا بأنه حديث باطل، من وضع الزنادقة -كما ذكرت ذلك في بعض تخريجاتي وتحقيقاتي-.

واتە: هەر شتێکتان لەمنەوە پێ گەیشت، ڕاینوێنن، بەراوردی بکەن لەگەڵ کتێبی خوادا، ئەوەی لەگەڵ کتێبی خوادا گونجا، ئەوە من گوتوومەو، ئەگەر لەگەڵی نەگونجا، ئەوە من نەمگوتوە[1].

بەڵگەی سێیەم: ئەوەیە کە دەڵێن: دەقی هەڵبەستراو زۆرن، بەناوی سوننەتەوە.

بەڵگەی چوارەم: بەڵگەی چوارەمیان ئەوەیە دەڵێن: هەندێك لە زانایان هەندێك دەقی نێو (صحيح البخاري) و (صحيح مسلم)یشیان ڕەت کردوونەتەوە.

بەڵگەی پێنجەم: دەڵێن: دەقی وا هەیە پێچەوانەی قورئان، یان پێچەوانەی عەقڵ و زانیارییە، یان پێچەوانەی واقیعە.

ئەم پێنج بەڵگانە دەهێننەوە، ڕەنگە شتی دیکەش هەبێ، بەڵام پێم وایە لەم چوار چێوەیە دەرناچن.

---

(١) کە ئەوە ماناکەی ڕاستە، بەڵام فەرموودەکە -وەك دوایی باسی دەکەین- هەڵبەستراوە.

هەڵوەشاندنەوەی بەڵگەو گومانەکانیان :

یەکــەم:

أ- ئایەتی یەکەم، کە دەفەرموێ: ﴿ ...مَّا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِن شَيْءٍ .. ﴿٣٨﴾ ﴾ الأنعام

هیچ گومانی تێدا نیە کە (الْكِتَابِ) لێرەدا هیچ پەیوەندیی بە قورئانەوە نیەو (الْكِتَابِ) لێرەدا بەمانای (اللّوح المحفوظ)ە، وەك خوا دەفەرموێ:

﴿ وَمَا مِنْ غَائِبَةٍ فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ ﴿٧٥﴾ ﴾ النمل

﴿ .. وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُّبِينٍ ﴿١٢﴾ ﴾ يس.

زۆر لە زانایانیش دەڵێن: شتێك نیە بەناوی (اللّوح المحفوظ)، بەڵكو ئەوە تەعبیرێكی ڕەمزییە بۆ زانیاریی بێ سنوورو بێ سەرەتای خوا، كەواتە: كە دەفەرموێ:

﴿ ...مَّا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِن شَيْءٍ .. ﴿٣٨﴾ ﴾

واتە: هیچ شتێك نیە لە زانیاریی ئێمەدا نەبێ، مەبەست ئەوەیە، ئەمما بڵێی: واتە: لە قورئاندا باسی هەموو شتێكمان كردوە، ئەوە هەموو كەس دەزانێ وانیە!! ئەدی كوا باسی سەیارەو تەیارەو .. هەزاران شتی دیكە، ئەگەر خوا شتێك بفەرموێ، دەبێ وابێ، كوا لەكوێدایە؟!.

ب- ئایەتی دووەم كە دەفەرموێ: ﴿ ...وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ .. ﴿٨٩﴾ ﴾ النحل

واتە: كتێبمان بۆ سەرتۆ دابەزاندوە، ڕوونكەرەوەیە بۆ هەموو شتێك.

ئەمە مەبەست پێی قورئانە، بەڵام زانایان دەڵێن: (تِبْيَـٰنًا لِّكُلِّ شَىْءٍ) یانی: بۆ هەر شتێك كە ژیانی ئێوە پێویستی پێیەتی و، لە مەودای عەقڵ بەدەرە، ئەگەرنا مەبەست ئەوە نیە هەموو شتێكی تێدابێ، چونكە وردەكارییەكانی پیشەسازیی و كشتوكاڵ و ڕێكخستنی وڵات و هەزاران شتی دیكە لەقورئاندا نین، بەڵام ئەوانە لەمەودای عەقڵدان و، عەقڵ دەتوانێ دركیان بكا، خوا بۆیە بە پێویستی نەزانیوە باسیان بكات، كەواتە: (تِبْيَـٰنًا لِّكُلِّ شَىْءٍ) یانی: هەموو ئەو شتانەی لە مەودای عەقڵتاندا نین و عەقڵتان پێیان ناشكێ و، پێویست بەوە دەكات خوای زانا بۆتان ڕوون بكاتەوە، ئەمە هەرگیز ئەوە ناگەیەنێ كە قورئان وامان لێ بكات بێنیاز بین لە سوننەتی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم).

دووەم:

بەنسبەت ئەو دەقەوە كە گوایە فەرموودەیە، ئەوە زانایان هەموو لەسەر ئەوە یەكدەنگن كە قسەیەكی هەڵبەستراوە، واتە: لە ڕووی سەنەدەوە هەڵبەستراوە، بەڵام لەڕووی نێوەڕۆكەوە، مانایەكەی ڕاستە، هەرگیز پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) هیچ شتێكی نەفەرمووە، پێچەوانەی قورئان بێ و لەگەڵ قورئاندا دژ بوەستێ، بەڵام ئەو دەقەی نەفەرموە، ئەوە زۆر لە زانایان باسیان كردوە[1].

سێیەم:

دەڵێن: دەقی هەڵبەستراو زۆرن لەنێو سوننەتدا، ئێمەش دەڵێین وایە، بەڵام زانایان لێكیان جیا كردوونەتەوە، هەر ئەوانەی ئێسا لە خەیاڵمدان:

١)- (تذكرة الموضوعات)ي (إبن الجوزي).

٢)- (كشف الخفاء ومزيل الإلباس عمّا اشتهر من الأحاديث على ألسنةِ الناس)ي إسماعيل العجلوني.

٣)- (اللآلئي المصنوعة في الأحاديث الموضوعة)ي السيوطي.

٤)- (سلسلة الأحاديث الضعيفة والموضوعة)ي (شيخ ناصرالدين الألباني). كە سێزدە بەرگە.

---

(١) شەوكانی لە (إرشاد الفحول في علم الأصول) ص (٣٣)دا، دەڵێ: ئەوە قسەیەكی هەڵبەستراوە، بەدەمی پێغەمبەرەوە (صلى الله عليه وسلم).

بەڵێ زانایان فەرمایشتەکانی پێغەمبەری خوایان (صلى الله عليه وسلم) بژار کردوە، کەواتە: بە بیانووی بوونی دەقی هەڵبەستراو لەنێو سوننەتی پێغەمبەری خوادا (صلى الله عليه وسلم)، هیچ عاقڵێك ناچێ ئەوەش کە ڕاستە ڕەتی بکاتەوە، ئایا هیچ خاوەن باخێك دەچێ لەبەر دوو سێ میوەی خراپ، باخێك لەنێو ببات؟ یان کەسێ هەیە لەبەر دوو سێ بیرۆکەی هەڵە لە کتێبێکدا، بڵێ: ڕاستەکانیشم ناوێن؟ یان ئایا دەبێ کەسێك کە دوو سیفەتی خراپی هەن سیفەتە باشەکانیشی ڕەت بکەیتەوە؟!.

چـــوارەم:

دەڵێن: هەندێ لە زانایان هەندێ دەقی نێو دوو کتێبەکەی (بوخاریی و موسلیم)یشیان ڕەت کردۆتەوە، ئەوە ڕاستە، بەڵام گرنگ ئەوەیە زانایان بەگشتی گوتوویانە: ئەوانەی لە (صحيح)ی بوخاریی و موسلیمدا هاتوون، ڕاستترینن کە پاڵ بدرێنە لای پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم)، بەڵام نەیانگوتوە: وەك قورئان هیچیان ڕەت ناکرێتەوە، تەنیا قورئان لە ئەلیفی تاکو یای، لێی دڵنیای کە ئەوە فەرمایشتی خوایە، چونکە هەمووی بە تەواتور پێمان گەیشتوە، بەڵام فەرمایشتی پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم)، هەموی بە تەواتور پێمان نەگەیشتوە، بەڵکو جۆری موتەواتیرەکەی زۆر کەمەو زۆربەی هەرە زۆری جۆری (آحاد)ە.

پێنجـــەم:

دەڵێن: دەقی وا هەیە پێچەوانەی قورئانە، یان پێچەوانەی عەقڵ و زانستە، یان پێچەوانەی واقیعە، ئێمەش دەڵێین: وایە، بەڵام هیچ دەقێکی ڕاست و دروستی پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) نیە پێچەوانەی قورئان و عەقڵ و زانست و واقیع بێ و، ئەگەر گریمان دەقێکیش هەبێ با لە دوو کتێبەکەی بوخاریی و موسلیمیشدا بێ، کە بۆمان دەرکەوت پێچەوانەی قورئانە، یان پێچەوانەی عەقڵ و زانست و واقیعە، دەبێ ڕەت بکرێنەوە، بەڵام ئەوەش ئەهلی خۆی هەیە، هەرکەسێك ڕاست بۆوە، بۆی نیە بڵێ: ئەو حەدیسە لەگەڵ ئەو ئایەتەدا تێك دەگیرێ.

بەڵام لێرەدا دەبێ وریابین: ئایەت هەیە بەڕواڵەت لەگەڵ ئایەتی دیکەدا تێك دەگیرێ، بەڵام ئەگەر قووڵ و ورد سەرنج بدرێ، دەبینین وانیە، بۆ وێنە: خوای پەروەردگار باسی گیانکێشان دەکات و پاڵی دەداتە لای سێ لایان:

١- لەسووڕەتی (الزمر) ئایەتی (٤٢)دا دەفەرموێ:

﴿ ٱللَّهُ يَتَوَفَّى ٱلْأَنفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَٱلَّتِى لَمْ تَمُتْ فِى مَنَامِهَا .. ﴿٤٢﴾ ﴾

واتە: خوا نەفسەکان دەکێشێ لەکاتی مردنیاندا.

لێرەدا پاڵی داوەتە لای خۆی.

٢- لە سووڕەتی (السجدة) ئایەتی (١١)دا دەفەرموێ:

﴿ قُلْ يَتَوَفَّىٰكُم مَّلَكُ ٱلْمَوْتِ ٱلَّذِى وُكِّلَ بِكُمْ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ ﴿١١﴾ ﴾

واتە: بڵێ: فریشتەی گیان کێشان کە پێتان سپردراوە، دەتانمرێنێ (گیانتان دەکێشێ).

لێرەدا ڕووح کێشانی پاڵداوەتە لای فریشتەی گیان کێشان.

٣- هەروەها لە سووڕەتی (الأنعام) ئایەتی (٦١)دا دەفەرموێ:

﴿ .. إِذَا جَآءَ أَحَدَكُمُ ٱلْمَوْتُ تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا وَهُمْ لَا يُفَرِّطُونَ ﴿٦١﴾ ﴾

واتە: هەرکات مردن هاتە لای یەکێکتان ڕەوانەکراوەکانمان گیانیان کێشا و، هیچ کەمتەرخەمیی ناکەن.

لێرەش خوای کارزان گیانکێشانی پاڵداوەتە لای فریشتەکان.

ئنجا ئەمانە هەرسێکیان بە ڕواڵەت تێك دەگیرێن، بەڵام ئەگەر لێی ورد بوویەوە، پێیدا قووڵ بوویەوە، وانیە، چونکە:

١)- هیچ کەسێ نامرێ بەبێ زانیاریی و فەرمانی خوا، بەبێ ئیرادەو دەسەڵاتی خوا، بۆیە پاڵی داوەتە لای خۆی.

٢)- فریشتەی گیان کێشان (مَلَكُ الموت) سەرپەرشتیی هەموو گیان کێشانەکان دەکات.

٣)- بەڵام ئایا کێن ئەوانەی جێبەجێی دەکەن؟ فریشتەکانن.

کەواتە: هەرسێکیان هیچ دژایەتییەك نیە لەنێوانیاندا، بەڵام هەرکامیان بە ئیعتیبارێك، کارەکەی پاڵدراوەتە لا.

ئنجا هەر دەقێکی سوننەت، ئەگەر لەلایەن پسپۆڕانەوە سەلما، کە لەگەڵ قوڕئان، یان عەقڵ، یان زانست، یان واقیعدا، دژ دەوەستێ، ئەوە بەتەئکید دەڵێین: ئەوە هی پێغەمبەری خوا نییە (صلی الله علیه وسلم)، پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) شتێك نافەرموێ لەگەڵ ئەمانەدا دژ بوەستێ، بەڵام وەك گوتم: نابێ پەلە بکرێ، دەبێ خەڵکی شارەزاو پسپۆڕ لەو بارەوە بڕیار بدات.

هۆکارێکی بنەڕەتیی لە سوننەت کەوتنە گومان، لە قەبارەی خۆ گەورەتر کردنی سوننەتە لەلایەن هەندێك کەسەوە:

شایانی باسیشە: هەندێ لە مسوڵمانان یەکێ لە هۆکارە سەرەکییەکانی کەوتنە گومانیان لە سوننەت، کاردانەوەیانە بۆ زێدە ڕۆیی و تێپەڕاندنی هەندێ لەوانەی خۆیان بەبەرگرییکاری سوننەت دادەنێنن، واتە: (أهل الأثر، وأهل الحدیث)، کە سوننەتیان هێناوەتە ڕیزی قوڕئان، ئێوە زۆر جار بیستووتانەو دەیبیستن، کەسانێك لەوانەی کە خۆیان بە شوێنکەوتەی سەلەفی صاڵح لەقەڵەم دەدەن، قوڕئان و سوننەت لە دوو تای تەرازوویێکدا دادەنێن، یاخود هێندێکیان دەیگەیەننە ڕاددەیەك دەڵێن: سوننەت بەسەر قوڕئانەوە چاودێرەو حوکمی بەسەردا دەدا، کە ئەوە شتێکی زۆر نامەنتیقییەو بێ ئەدەبییەکی زۆر گەورەیە بەرامبەر بە خواو بە فەرمایشتی خواو، بەرامبەر بە پێغەمبەری خواش (صلی الله علیه وسلم)، بەڵێ پێم وایە: لە کاردانەوەی هەندێ لەوانەدا کە بە حیساب بەرگرییان لە سوننەت کردوە، کە زۆریان تێپەڕاندوەو، دژی عەقڵ وەستاونەتەوەو

قورئانیان ئیهمال کردوەو، سوننەتیان لە قەبارەی خۆی زۆر گەورەتر کردوە، لەکاردانەوەی ئەوەدا کەسانێك هاتوون هەموو سوننەتیان خستۆتە ژێر نیشانەی پرسیار، گوتوویانە: قورئان بەدیلە بۆ سوننەتیش پێویستیمان بە سوننەت نیە، بەڵام وەك گوتم: ئەوە بە نسبەت کەسانێکی مسوڵمانەوە، هەندێکیش وەڵامی ئەو پرسیارانەیان ئاوا نەزانیون و گوتوویانە مادام دەقی هەڵبەستراو زۆربن، دەبێ هەڵنەبەستراوەکانیشیان پێوە ڕەفز بکەین، مادام تەنانەت لەنێو هەردوو کتێبی (بخاری و مسلم)یشدا هەندێ دەق هەن، کە هەندێ لە زاناو پسپۆڕان ڕەفزیان کردوون، کەواتە: با سوننەت هەمووی ڕەفز بکرێتەوەو، مادام لە نێو سوننەتدا چەند دەقێك هەن، کە دژی قورئان، یان دژی عیلم و عەقڵن، کەواتە: با هەمووی ڕەفز بکرێتەوە!! کە لە ڕاستیدا هیچ عاقڵێك واناکا و، ئەو بیر کردنەوەیەش چەوتە[1].

قورئان و سوننەت لێك جیان:

شتێکی ئاشکرایە کە قورئان و سوننەت لێك جیان، قورئان قورئانەو، سوننەت سوننەتە، قورئان چەند جیاوازییەکی هەن لەگەڵ سوننەت، من لێرەدا شەش جیاوازییم هێناون و، پێم وایە دەرك کردنی ئەو ڕاستییانە، دەبێتە مایەی ڕاستکردنەوەی باری لاری مامەڵە کردن لەگەڵ سوننەتدا، ئنجا هەر کات بارەکە ڕاست کرایەوە زێدەڕۆیی نەکرا لە بەرز کردنەوەی سوننەت بۆ ئاستی قورئان، یان بەرزتریش لە قورئان، ئەو کاتە ئەو کاردانەوە نەفامانەیە دروست نابێ، کە کۆی سوننەت هەمووی بخەیە ژێر نیشانەی پرسیارەوە:

---

(١) وەك دوایی باسی دەکەین: هەرگیز دەقێکی ڕاست (صحیح)ی سوننەت چنگ ناکەوێ کە لەگەڵ قورئان یان عەقڵ یان زانستدا دژ بوەستێ.

جیاوازییەکانی نێوان قورئان و سوننەت :

١- قورئان دەقی فەرمایشتی خوایە سبحانە و تعالی، یانی: هەم واتایەکەی و هەم داڕشتنەکەی هی خوایە، بەڵام سوننەت دەقی فەرمایشتی خوا نیە، ئەوەی کە پێغەمبەری خوا (صلی الله علیه وسلم) وەك دین و وەحی گوتوویەتی، بەڵکو تەنیا مانایەکەی هی خوایە عز وجل، بەڵام داڕشتنەکە هی پێغەمبەرە (صلی الله علیه وسلم)، تەنانەت فەرمووده قودسییەکانیش کە پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) لە خواوە دەیانگێڕێتەوە، ئەوانیش داڕشتنیان هەر داڕشتنی خۆیەتی، واتە: سوننەت هەمووی داڕشتنی بەشەرییە.

٢- قورئان دەستە وستانکەرە، واتە: بەرانبەرەکانی خۆی دەستەوستان دەکات و وەك قورئانیان بۆ نایەت، هەر بۆیە قورئان یەك وشەی هەڵبەستراوی تێدا نیەو، ناگونجێ بێتە نێوی، بەڵام سوننەت وانیە، هەر بۆیەش سوننەت هەڵبەستراوی تێدا پەیدا بووە.

٣- قورئان خوێندنەوەکەی عیبادەتە، بەڵام سوننەت وانیە، واتە: فەرمایشتی پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) ئەوە نیە (خودی) خوێندنەوەکەی، بە عیبادەت لەقەڵەم بدرێ[1].

٤- قورئان هەمووی لە لووتکەی تەواتور دایە[2]، قورئان هەمووی بە تەواتور بە ئێمە گەیشتوە، بەڵام سوننەت وا نیە، هەندێ لە زانایان دەڵێن: یەك

---

(١) دەڵێن: کاتی خۆی کە ناپلیۆن لە فەرەنساوە چوو میصر بگرێ، ئەو کاتە دواکەوتوویێتیی مسوڵمانان تا ئەو ڕاددەیە بووە کە زانایانی ئەزهەر گوتیان: باشترین چارەسەر ئەوەیە (صحیح البخاري) بخوێنینەوە، ئیدی هەموویان چووبوون دەیانخوێندەوە، بۆ ئەوەی خوا ئەو بەڵایەیان لێ لابا، بێ ئاگا لەوەی کە لە پێش بوخاریی، لە قورئانداو لە بوخارییشدا هاتوە، کەدەبێ هێز بۆ دوژمنان ئامادە بکەی، ئەوە نەهاتوە کەتۆ لەوکاتەدا دەبێ صەحیحی بوخاریی بخوێنیتەوە، بەڵکو خوێندنەوەکەی بۆ ئەوەیە، چی گوتوە، تۆ وابکەی.

(٢) {التواتر: ما يرويه العدد الكبير، تُحيلُ العادة تواطُؤهم على الكذب، أو على الخطأ} واتە: تەواتور بریتیە لەوەی ژمارەیەکی هێندە زۆر ئەو شتە بگێڕنەوە، ئەوانیش بگەیەننە ژمارەیەکی زۆری دوای خۆیان، تا دەگاتە ئێمە، کە بە عادەت و بە عەقڵ مەحاڵبێ لەسەر درۆ یان هەڵە کۆببنەوە.

فەرموودەی موتەواتیری قسەیی (قولي)مان هەیە، ئەویش ئەوەیە کە دەفەرمویّ:
{مَنْ كَذَبَ عَلَيَّ مُتَعَمِّدًا فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنْ النَّارِ}

هەندێك دەڵێن: تەنها ئەو فەرموودەیەمان موتەواتیر هەیە، بەڵام موتەواتیری کردەیی (عملی)مان زۆر زۆرە: خوا پەرستییەکانی حەج و عومرە، پێنج نوێژە فەرزەکان، ڕۆژوو، زەکات، هەموو ئەمانە بە تەواتور بە ئێمە گەیشتوون، هەڵبەتە من ناڵێم: موتەواتیری قسەیی (قَوْلِي) تەنیا ئەو فەرموودەیە، بەڵام زۆر لە زانایان وا دەڵێن.

٥- سوننەت هاوتاو بەرامبەری قورئان نیە، واتە: ئەوە نیە بڵێین: ئەمە قورئان و ئەمەش سوننەت، وەك دوو شتی هاوتاو یەکسان، کە من ئەو ڕاستییەم لە مەوسووعە عەرەبییەکەی خۆمدا[١] جوان باس کردوە، کە هەرگیز دروست نیە بڵێی: ئەوە قورئان و ئەوەش سوننەت، وەك دوو تای تەرازوو، بۆچی؟ چونکە قورئان کاکڵەو کرۆکی سوننەتە، یانی ڕێ و شوێن و ڕێبازی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم)، کاکڵەکەی قورئانە، ئایا ڕێبازی پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) چی بووە؟ پێغەمبەری خوا بەس قورئانی هێناوە، ئەدی سوننەت بریتیە لەچی؟ بریتیە لە پراکتیزە کردنی قورئان لە دنیای واقیعدا، هەڵبەتە ناشڵێم: سوننەت جگە لە قورئان، چی دیکەی تێدا نیە، وەك دوایی باسی دەکەم، چونکە هەندێ شت هەیە لە سوننەتدا هاتوە، لە قورئاندا نەهاتوە، وەك کۆکردنەوەی خوشکی بابیی (عمّة) یان خوشکی دایکیی (خالة)ی هاوسەرەکەی لەیەك کاتدا، ناگونجێ پیاوێك لەیەك کاتدا لەژێر نیکاحی خۆیدا ژنێك و پوور (عمّة) یان پلك (خالة)ی پێکەوە کۆ بکاتەوە، ئەمە تەنها لە سوننەتدا هاتوە، یان وەك قەدەغە بوونی هەموو خاوەن کەڵبەیەك لە دڕندان و، هەموو خاوەن چڕنووکێك لە پەڕندەو باڵندان، ئەوەش تەنها لە فەرمایشتی پێغەمبەردا (صلى الله عليه وسلم) هاتوە،[٢] بەڵام ئەمانەش دیسان دەکەونەوە نێو بازنەی ئەوەی لەقورئاندا هاتوە،

---

(١) الإسلام كما يتجلى في كتاب الله تعالى.

(٢) لە بەشی یەکەم دا ئەو فەرموودانە (تخريج) کراوە.

کە دواتریش زیاتر باسی دەکەین.

ئنجا پێویستە ئەوەش چاك بزانین، کە سوننەت جیا نیە لە قورئان، بەڵکو هەر بریتیە لە قورئان، بەڵام بە پراکتیزە کراویی، بە جێبەجێ کراویی لەسەر ئەرزی واقیع و، کە جێبەجێ دەکرێ، ڕوونیش دەبێتەوە کە ئایا ئەو ئایەتە لە کوێدا و، ئەو حوکمە چۆن جێبەجێ دەبێ و، کێ بەکاری دەهێنێ؟!

٦- قورئان یەك جۆرەو هەمووی لەیەك پلەدایە، بەڵام سوننەت پۆلێن دەکرێ بۆ چەند جۆرێك و هەمووی لەیەك پلەدا نیە، بەلای کەمەوە سوننەت دەبێتە شەش جۆر، وەك پێشتر باسمان کرد و ، دوای تۆزێکی دیکەش دیسان قسەی لەبارەوە دەکەینەوە.

زانینی ئەم ڕاستییەش زۆر ئیشکال و تەم و مژ دەڕەوێنێتەوە، زۆر کەس وا دەزانێ کە دەگوترێ: پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) وای کردوە، یان وای فەرمووە، هەمووی حوکمی قورئانی هەیە، یان هەموو وەك دین وایە، لێرەدایە کە خەڵکێك تووشی هەڵەو کاردانەوە بووە، بەڵام ئەوە ڕاست نیەو، سوننەت بۆ چەند جۆرێك دابەش دەبێ و، هەر جۆرە حوکمی تایبەتی خۆی هەیەو، مامەڵەی تایبەتی خۆی لەگەڵدا دەکرێ، با سەرنج بدەین:

جۆرەکانی سوننەت :

جۆری یەکەم: (سنّةٌ لِلتّشريع والتّبليغ بِمُقتضى نُبوّته ورِسالَتِهِ)، ئەم جۆرەی سوننەت حوکمەکەی گشتییە، چونکە بۆ یاسا دانان و ڕاگەیاندنە بەپێی ئەوە کە (موحەممەد) پێغەمبەرو ڕەوانە کراوی خوایە (صلى الله عليه وسلم).

بۆ وێنە فەرموویەتی: {بَلِّغُوا عَنِّي وَلَوْ آيَةً} أخرجه أحمد برقم (٦٤٨٦)، والبخاري برقم (٣٢٧٤)، والترمذي برقم (٢٦٦٩) وقال: حسن صحيح، برقم (٦٢٥٦)، وأخرجه أيضًا: الدارمي برقم (٥٤٢).

واتە: لە منەوە بیگەیەنن، ئەگەر ئایەتێکیش بێ.
لێرەدا وەك ڕەوانە کراوێك ئەوەی فەرمووە.

یان کە دەفەرموێ: {إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ} أخرجه أحمد برقم (١٦٨)، والبخاري برقم (١)، ومسلم برقم (١٩٠٧)، والترمذيبرقم (١٦٤٧)، وأبو داود برقم (٢٢٠١)، والنسائي برقم (٣٤٣٧)، وابن ماجه برقم (٤٢٢٧).

واتە: بە دڵنیایی کردەوە (چاکە)کان بە گوێرەی نیاز (نیە)ەکان وەردەگیرێن.

لێرەدا ئەوەی وەك حەقیقەتێکی ڕەها فەرمووەو، وەك پێغەمبەرایەتیی فەرموویەتی، ئنجا ئەم جۆرەیان وەك دین پابەندکەرە بۆ هەموو کەس و، لە هەموو حاڵاندا.

جۆری دووەم: (سُنَّةٌ بِمُقتضى إمامتِهِ ورِسالَتِه)، ئەم جۆرەش هەر سوننەتی پێغەمبەرە (صلى الله عليه وسلم)، بەڵام وەك پێشەوایەتیی و سەرۆکایەتیی بۆ دەوڵەت و قەوارەی سیاسی فەرموویەتی.

بۆ وێنە دەفەرموێ: {مَنْ أَحْيَا أَرْضًا مَيْتَةً فَهِيَ لَهُ} أخرجه أحمد برقم (١٤٦٧٧)، وأبو داود برقم (٣٠٧٣). قال شعيب الأرنؤوط: إسناده صحيح على شرط الشيخين، وقال الألباني: صحيح.

واتە: هەرکەسێ زەوییەکی بەیار، {یان زەوییەکی مردوو} زیندوو بکاتەوە، ئەوە بۆ خۆیەتی.

ئەمەی چۆن فەرمووە؟ بێگومان وەك سەرۆکی دەوڵەت فەرموویەتی، ئنجا کە وەك سەرۆکی دەوڵەت فەرموویەتی، کەواتە: هەر مەلایەك ناتوانێ بڵێ: هەر زەوییەکی بەیارتان بینی، بچن بیکێڵن، بۆخۆتان، چونکە مەلایەك بۆ یەکێك ئەم فەتوایە دەدات، مەلایەکی دیکە بۆ یەکێکی دیکە ئەم فەتوایە دەدات و... هەروەها، ئەمەش دەبێتە هۆی ناکۆکیی، بەڵام ئەگەر دەسەڵاتی سیاسی و حوکمڕان بڕیاریدا، کێشەی لەسەر پەیدا نابێ.

کەواتە: ئەم فەرموودەیەی بە سیفەتی سەرۆکی دەوڵەت فەرمووەو، نابێ لێت تێك بچێ، نە بەسیفەتی موفتی و، نە بەسیفەتی پێغەمبەرایەتیی نەیفەرمووە، کە لە هەموو حاڵاندا جێبەجێ بکرێ.

جۆری سێیەم: (سُنَّةٌ بِمُقتضى كَونهِ قاضِياً أَو حاكِماً)، جۆرێکی دیکەی سوننەت، پێغەمبەری خوا وەك قازیی و دادوەر هەندێ شتی فەرمووە، کە لەو چوار چێوەیەدا وەردەگیرێ، بۆ وێنە: دەفەرموێ:

{إِنَّكُمْ تَخْتَصِمُونَ إِلَيَّ، وَلَعَلَّ بَعْضَكُمْ أَلْحَنُ بِحُجَّتِهِ مِنْ بَعْضٍ، فَمَنْ قَضَيْتُ لَهُ بِحَقِّ أَخِيهِ شَيْئًا بِقَوْلِهِ، فَإِنَّمَا أَقْطَعُ لَهُ قِطْعَةً مِنْ النَّارِ، فَلَا يَأْخُذْهَا} أخرجه مالك برقم (١٣٩٩)، وأحمد برقم (٢٦٦٦٨)، وابن أبي شيبة برقم (٢٢٩٧٣)، والبخاري برقم (٢٥٣٤)، ومسلم برقم (١٧١٣)، وأبو داود برقم (٣٥٨٣)، والترمذي برقم (١٣٣٩)، والنسائي برقم (٥٤٠١)، وابن ماجه برقم (٢٣١٧).

واتە: ئێوە دەبێتە ناکۆکیی و مشت و مڕتان، دێنە لای من، ڕەنگە هەندێکتان باشتر بەڵگەی خۆی بێنێتەوە، (لەسەر ناهەقیش بێ، بەڵام زمان لووس و قسە زانتر بێ)، هەر کەسێك حەقی برایەکی پێ بدەم، لەبەر ئەوەی کە قسە زانتر بووە (ناحەقیش بێ، بەڵام حەقەکەی پێ بدەم) ئەوا با وەری نەگرێ، چونکە ئەوە پارچەیەك ئاگرە بۆی دەبڕم.

لێرەدا پێغەمبەری (صلى الله عليه وسلم) بۆ خۆی دەفەرموێ: جاری وا هەیە ناپێکێ، کاتێك وەك قازیی یان وەك حاکم بڕیار دەدا، تۆش نابێ بڵێی: ئەوە دینێکی پابەندکەرە بۆ هەموو لایەك، نا، چونکە وەك قازی فەرموویەتی، کە دەگونجێ هەر هەمان کێشە دووبارە قەزاوەتی بۆ بکرێتەوە، بڕیارێکی دیکەی لەبارەوە بدرێ، چونکە بۆ خۆی فەرموویەتی: ئەو کەسە کە ناحەقە، بەڵام قسە زانترە، ڕەنگە من حەقەکەی پێ بدەم، بەڵام ناهەقیەتی با وەری نەگرێ.

جۆری چوارەم: (سُنَّةٌ بِمُقتضى كَونهِ مُفتياً)، یانی: پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) هەندێ شتی فەرمووە وەك موفتی فەتوای داوە، بۆ وێنە:

{قَالَتْ هِنْدٌ أُمُّ مُعَاوِيَةَ لِرَسُول اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ أَبَا سُفْيَانَ رَجُلٌ شَحِيحٌ، فَهَلْ عَلَيَّ جُنَاحٌ أَنْ آخُذَ مِنْ مَالِهِ سِرًّا؟ قَالَ: (خُذِي مَا يَكْفِيكِ أَنْتِ وَبَنُوكِ بِالْمَعْرُوفِ)}
أخرجه البخاري برقم (٢٠٩٧) ومسلم برقم (١٧١٤).

واتە: هیندی دایکی موعاویە چوو بۆ لای پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) گوتی: ئەبو سوفیان پیاوێکی چرووکە، هێندەم ناداتێ کە بەشی خۆم و منداڵەکانم بکات، مەگەر لە ماڵەکەی گل بدەمەوە، بەبێ ئەوەی بەخۆی بزانێ، (پێی خۆش نەبووە بڵێ: لێی دەزم دەنا هەر وا دەکاتەوە)، بیکەمە خەرجیی خۆم و منداڵەکانم، ئایا گوناهم لەسەرە؟ فەرمووی: ئەوەندەی بەشی خۆت و منداڵەکانت دەکات، بە شێوەیەکی بەپەسند زانراو (وەك باوو عورف) وەری بگرەو گوناهت ناگاتێ.

ئنجا ئایا هەر ئافرەتێ چوو بۆ لای مەلایەك و پێی گوت: پیاوەکەم چرووکە، مەلایەکە بۆی هەیە بڵێ: بەکەیفی خۆت لێی لابدە؟! بێگومان نەخێر، دیارە پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) کە ئەو فەتوایەی بۆ ئەو ئافرەتە داوە، بەتەئکید لێی کۆڵیوەتەوە، یان زانیویەتی، کە ئەبو سوفیان وایەو، زانیویەتی کە ئەو ئافرەتە ڕاست دەکات، ئیدی هەر ئافرەتێك چووە لای مەلایەك بڵێ: پیاوەکەم چرووکە، کە ڕەنگە زۆریش سەخیی بێ، بۆی نیە بڵێ: لە سامانەکەی بۆخۆت لابدە، کەواتە: فەتوا دەبێ وەك فەتوا وەربگیرێ، نەك وەك حوکمێکی شەرعیی گشتی بۆ هەموو حاڵەتەکان.

جۆری پێنجەم: (سُنَّةٌ بِمُقتضى اجتهادِهِ فِي الأمورِ الدّنيويّة، كَالزِّراعةِ، والطُّب، والحَرب، إلى آخِرِهِ)، جۆری پێنجەمی سوننەت ڕێبازی پێغەمبەری خوایە صلى الله عليه وسلم، بەپێی ئەوە کە کۆششی کردوە لەکاروباری دنیادا، وەك: کاروباری کشتوکاڵ، پزیشکیی، جەنگ، پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) لە کاروباری دنیاییدا، وەك ئێمەو مانان، ڕەفتاری کردوە بۆ نموونە: من هاتووم ئەو کاغەزو پەڕانەم هاویشتووتە نێو ئەم دەفتەرەوە، بەڵام یەکێکی دیکە لەجیاتی ئەوە کۆمپیوتەرێك بەکاردێنێ، پێغەمبەریش (صلى الله عليه وسلم) لە کاروباری دنیاییدا، عەقڵی خۆی بەکار هێناوەو جارو بارێش نەپێکاوە، ئنجا ئایا ئەوە بۆ ئێمە دەبێتە دینێکی پابەندکەر؟ نەخێر، چونکە بۆخۆی وایفەرمووە، وەك لەو دەقەی سوننەتەوە دیارە کە دەڵێ: پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) بەلای کۆمەڵێکدا

ڕۆیشت (لە مەدینە) دارخورمایان موتوربە دەکردن[١]، پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) ئەوانی بینی بەسەر ئەو دارخورما بەرزانەوە (ڕەنگە مەترسیی ئەوەی لێیان بووبێ بەربنەوە) فەرمووی: ئەوە چی دەکەن؟ گوتیان: تۆوی نێرەکە دەبەینە سەر مێیەکە، فەرمووی: ئەگەر ئەوەش نەکەن، هەر دەبێ، پێم وایە ئەوە سوودی نیە، ئەوانیش وازیان لێهێنا، ساڵ هاتەوە دارخورمایەکان بەریان نەگرت، یاخود بەرێکی خراپیان گرت، چوونە لای پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) گوتیان: ئەی پێغەمبەری خوا! دەزانی دارخورمایەکان بەریان نەگرت؟ فەرمووی: بۆچی بەریان نەگرت؟ گوتیان: تۆ بەوێدا هاتی فەرمووت: ئەگەر واش نەکەن، هیچ زیانی نیە، ئێمەش لێی گەڕاین، ئەویش فەرمووی: ئەگەر شتێك بۆخۆتان دەزانن باشە بیکەن، ئەوە تەنیا بۆچوونی خۆم بوو، ئنجا فەرمووی:

{أَنْتُمْ أَعْلَمُ بِأَمْرِ دُنْيَاكُمْ}[٢] أخرجه مسلم برقم (٢٣٦٣).
واتە: ئێوە لەکاروباری دنیاتاندا زاناترن.

واتە: شتێك دڵنیان کە بەو شێوەیە باشە، لەبەر ئەوەی من پێشنیارێکم بۆ کردوون، مەچن واز لە زانیارییەکەی خۆتان بێنن، لەبەر پێشنیارەکەی من.

لە ڕیوایەتێکدا هاتوە دەفەرموێ: ئەگەر شتێکم پێ گوتن وەك دین، ئەوە وەری بگرن، بەڵام ئەگەر شتێکم پێ گوتن، وەك ڕای خۆم، ئەوە سەرپشکن، دەتوانن لێم وەربگرن و، دەتوانن بڵێن: ڕای خۆمان باشترە.

ئەوە لە ڕووی کشتوکاڵەوە.

----

(١) بۆ زانیاریتان هەرچی ڕووەکە هەمووی نێرو مێی هەیە، جا هەیە نێرو مێیەکەی لەنێو خۆیدایەو، هەیە لەدەرەوەی خۆیدایە، بەتایبەت دارخورما زۆر بەرزە، ئەگەر تۆوی نێرەکە نەبەنە سەر مێیەکە، متوربە نابێ، ڕووەکەکانی دیکە بەهۆی هەنگ و پەپوولەو باڵندەکان و (با)وە موتوربە دەبن و تۆی نێرەکە دەگوازرێتەوە، بەم شێوەیە بەخۆیان موتوربە دەبن، بەڵام دارخورما لەبەر ئەوەی زۆر بەرزە، دەبێ بەشێوەی تایبەت موتوربەی بکەن.

(٢) دەقی بەسەرهاتەکە بەم شێوەیە هاتوە: {عَنْ أَنَسٍ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرَّ بِقَوْمٍ يُلَقِّحُونَ، فَقَالَ: لَوْ لَمْ تَفْعَلُوا لَصَلُحَ، قَالَ: فَخَرَجَ شِيصًا فَمَرَّ بِهِمْ، فَقَالَ: مَا لِنَخْلِكُمْ؟ قَالُوا: قُلْتَ كَذَا وَكَذَا، قَالَ: أَنْتُمْ أَعْلَمُ بِأَمْرِ دُنْيَاكُمْ}.

لە ڕووی جەنگەوە: لە (السيرة النبوية)ی (إبن هشام)دا هاتوە[1] کە پێغەمبەری خوا لە شەڕی بەدردا لە شوێنێك مەنزڵگایان خست، سوپایان مۆڵدا لە شوێنێك، (الحبّاب بن المنذر)یش چووە خزمەت پێغەمبەری خوا! (صلى الله عليه وسلم) گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا ئەم مەنزڵگایە خوا پێی فەرمووی: لێرەدا بارگەو بنە بخەین، یان بۆچوونی خۆتەو تاکتیکی جەنگە؟ پێغەمبەر فەرمووی: بەڵکو ئەوە جەنگەو بۆچوونی خۆمەو تاکتیکی جەنگییە، (حباب) گوتی: کەواتە ئێرە باش نیە، {پێشتر ویستی بزانێ خوا فەرموویەتی، چونکە لەبەرامبەر وەحییدا عەقڵ و ئیجتیهاد پاساوی نیە، کە خوا شتێکی فەرموو، تەواو، ئنجا دوای ئەوەی کە دڵنیا بووە خوا نەیفەرمووە، عەقڵی خۆی بەکار هێناوە، چونکە ئەو شارەزایی زیاتر بووە لە پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) لەو مەسەلەیەدا}، ئێرە شوێنەکەی وایە ئەگەر بارانی لێ ببارێ، ئینسان لە قوڕێ دەچەقێ، با بچینە سەرێ، زوورکەڵێنە، زیخ و چەوری لێیە، ئەگەر باران بباریێ خاکەکەی توندو پندر دەبێ و باشتر پێمان پێوەی گیر دەبن، پاشان لەسەرێ حەوزێك دروست دەکەین و ئێمە ئاومان دەبێ و، ئەوان ئاویان نابێ، پێغەمبەری خواش فەرمووی: بۆچوون بۆچوونی تۆیە (الرَّأْيُ ما رأيتَ).

هەروەها لەمەسەلەی صوڵحی (غطفان)دا، پێغەمبەری خوا بانگی هەردوو سەعدی کوڕی موعاذو سەعدی کوڕی عوبادەی کرد، فەرمووی: ئایا بۆ ئەوەی عەشیرەتی غەتەفان لەکۆڵ خۆمان بکەینەوە، سێ یەکی بەروبوومی مەدینەیان بدەینێ؟ ئەوانیش گوتیان: ئایا ئەمە شتێکە بەفەرمانی خوا دەیکەی، یان بۆ ئێمەی دەکەی و وات پێ چاکە؟ فەرمووی: نەخێر خوا نەیفەرمووەو خۆم وام پێ چاکە، گوتیان: جگە لە شمشێر هیچی دیکەیان نادەینێ، بەر لەوەی خوا ئێمە بەڕێز بکا بەهۆی تۆوە، ئەوان تەماعیان لە ماڵ و میوەی ئێمەدا نەبوو، ئێستا کە خوا ئێمەی بەتۆ شەرافەتمەند کردوە، چۆن تەنازولیان بۆ دەکەین! هەرچەندە نووسیبووشیان بەڵام فەرمووی: بیدڕێنن[2].

---

(١) ج٢ ص ٣٣٦، وأخرجه الحاكم في المستدرك (٣/٤٢٦-٤٢٧).

(٢)ج٣ ص ١٠٨،١٠٩، هەروەها بڕوانە:(پوختەی ژیاننامەی پێغەمبەری خوا) لاپەڕە:٥٨٥، ج٣.

لێرەدا دەبینی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) دەستبەرداری ڕایەکەی خۆی بووە لەبەر ڕای ئەوان.

کەواتە: ئەوە کە پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) وەك کاروباری دنیایی کردوویەتی، وەك دین بۆ ئێمە پابەندکەر نیە.

ئنجا لە بواری پزیشکیی (طب)دا: ئایا ئەگەر پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) شتێکی فەرموو بێ بۆ چارەسەرێك، بەڵام ئێستا زانستی پزیشکیی دەریخستبێ کە شتێکی لەو باشتر هەیە، تۆ هەر دەبێ بچی ئەوەی ئەو بەکار بێنی؟، نەخێر، زانایان لەسەر ئەوە هاوڕان، چونکە ئەو کاتە کە پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) ئەوەی فەرمووە، شتێکی لەوە باشتر نەبووە، بۆ وێنە: باسی سووتاندنی کردوە، وەك فەرموویەتی:

{إِنْ كَانَ فِي شَيْءٍ شِفَاءٌ، فَفِي شَرْطَةٍ مِنْ مِحْجَمٍ، أَوْ شَرْبَةٍ مِنْ عَسَلٍ، أَوْ كَيَّةٍ بِنَارٍ، تُصِيبُ أَلَمًا، وَمَا أُحِبُّ أَنْ أَكْتَوِيَ} أخرجه أحمد برقم (٢٧٢٥٦) والبخاري برقم (٥٣٥٧).

واتە: شیفا ئەگەر هەبێ لەسێ شتاندا هەیە: کەڵەشاخ بگیرێ، یاخود خواردنەوەیەك لە هەنگوین، یان سووتاندن و، من سووتاندنم پێ باش نیە.

ئێستا هەموومان دەزانین عەمەلیات هەیەو باشترە لە سووتاندن، ئنجا ئایا دەبێ بڵێین: نا، چونکە پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) ئەوەی فەرمووە؟ نەخێر، چونکە ئەو بەپێی شارەزایی سەردەمی خۆی و، ئاستی فیکریی بەشەر لەو کاتەدا، ئەوەی پێ چاك بووە، بەڵام ئێستا ئەگەر شتێکی لەوە باشتر هەبێ، ئەوەی وەك دین بەئێمە نەفەرمووە.

جۆری شەشەم: (سُنّة مِقتَضى جِبلّته البَشريّة كَحبِّه لِلحَلواءِ والعَسَل)، جۆری شەشەمی سوننەت ئەوەیە کە پێغەمبەری خوا، وەك سروشتی مرۆڤانەی خۆی کردوویەتی یان فەرموویەتی، بۆ وێنە: حەزی لە حەلواو شتی شیرین و، حەزی لە هەنگوین کردوە، وەك لە دایکمان عائیشەوە خوا لێی ڕازی بێ هاتوە:

{عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: كَانَ رَسُول اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُحِبُّ الْحَلْوَاءَ وَالْعَسَلَ} أخرجه البخاري برقم (٥١١٥).

واتە: پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) زۆر حەزی لەحەلوا (حەلوا جۆرێك لە شیرینی وەك پاقلاوە)و، هەنگوینیش كرد.

ئنجا ئایا دەبێ تۆ ئەگەر نەخۆشی شەكرەشت بێ، هەر شتی شیرین بخۆی و بڵێی: سوننەتە؟ نەخێر ئەوە سوننەت نیە، چونكە وەك سروشتی بەشەریی ئەوەی كردوە، هەروەها جل و بەرگ و پێڵاوو كەل و پەلی ژیان و گوزەرانی ڕۆژانەو ...هتد، سەرجەمیان پەیوەستن بە حاڵەتی سروشتیی مرۆڤ و ژینگەو جوگرافیاو عادەت و نەرێت و كلتووری كۆمەڵگایەكانەوەو، هیچ پەیوەندییان بە دینداریییەوە نیە، با لە سوننەتی پێغەمبەریشدا هاتبن.

ڕوونكردنەوەیەكی پێویست دەربارەی چۆنیەتی پەیوەندیی نێوان قورئان و سوننەت[1] :

هەندێك دەڵێن: قورئان مەتنەو سوننەت شەرحە، كە ئەوە بەتەئكید ڕاست نیە، چونكە ئەگەر وابووایە، دەبووایە ئێمە لەبەرانبەر هەر ئایەتێكدا فەرمایشتێكی پێغەمبەرمان (صلى الله عليه وسلم) هەبووایە، كە نیمانە، بۆیە قورئان مەتن نیە، سوننەت شەرحی بێ، بەڵێ: قورئان مەتنی ئیسلامە، بەڵام سوننەتی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) شەرحی ئەو مەتنە نیە، بەڵكو چۆنیەتی جێبەجێ كردن و پراكتیزە كردنی ئەو بەرنامەیە، چۆنیەتی جێ بەجێ كردنیەتی لەسەر ئەرزی واقیع، ئەگەرنا دەبوو ئێستا ئێمە كتێبێكمان لەبەر دەست دابووایە بە ناوو نیشانی: (التفسير النبوي للقرآن الكريم) كە ئەوە وا نیە و، هەموو ئەو ئایەتانەی كە پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) قسەی لەسەر كردوون، پێم وانیە زۆر لەژمارەی پەنجەكانی هەردوو دەستان تێپەڕن.

---

(١) ئەم ڕوونكردنەوەیەم وێڕای بەشی یەكەم و دووەمی ئەم كتێبە لە مەوسوعەی: (الإسلام كما يتجلى في كتاب الله)شدا باسكردوە.

چەند ئایەتێکی کەم هەن کە هاوەڵان وشەیەکیان لێ ئیشکال بووە، پێغەمبەری خواش شتێکی دەربارەی فەرمووە، بۆ وێنە: خوای کاربەجێ دەفەرموێ:

﴿ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَلَمْ يَلْبِسُوٓاْ إِيمَـٰنَهُم بِظُلْمٍ أُوْلَـٰٓئِكَ لَهُمُ ٱلْأَمْنُ وَهُم مُّهْتَدُونَ ﴿٨٢﴾ ﴾ الأنعام

واتە: ئەوانەی ئیمانیان هێناوەو، زوڵمیان لەگەڵ ئیمانەکەیان تێکەڵ نەکردوە، ئا ئەوانە دڵنیاییان بۆ هەیە و، ئەوانە ڕێی ڕاست گرتووانن.

کە ئەم ئایەتە هاتە خوار، هاوەڵان چوونە لای پێغەمبەری خوا گوتیان: ئەی پێغەمبەری خوا! ئنجا کێ لە ئێمە زوڵمی لەخۆی نەکردوە؟

ئەویش فەرمووی: مەبەست ئەوە نیە، ئەدی گوێتان لەبەندە صاڵحەکە نەبووە، کە بە کوڕەکەی دەفەرموێ:

﴿ .. يَـٰبُنَىَّ لَا تُشْرِكْ بِٱللَّهِ ۖ إِنَّ ٱلشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ ﴿١٣﴾ ﴾ لقمان

واتە: ڕۆڵە گیان! هاوەڵ بۆ خوا دامەنێ، هاوەڵدانان بۆ خوا ستەمێکی مەزنە[1].

کەواتە: مەبەست لە (ظلم) لێرەدا (شرك)ە، (بِظُلْمٍ) یانی: (بشركٍ) یانی: ئیمانیان هێناوەو شیرکیان تێکەڵ بە ئیمانەکەیان نەکردوە، بەڵام ئەگەر کەسێك ئیمانی هەبوو، دوایی هاوەڵی بۆ خوا پەیدا کرد، ئیمانەکەی هەڵدەوەشێتەوە، بۆیە ئەو کەسە دڵنیا نابێ لە ڕۆژی دواییداو ئەمین نابێ، چەند شتێکی وا کەم لە سوننەتی پێغەمبەری خوادا (صلى الله عليه وسلم) هاتوون، بۆ ڕەواندنەوەی چەند گومان و ئیشکالێك.

کەواتە: ڕاست ئەوەیە بڵێین: سوننەت ڕوونکردنەوەی چۆنیەتی جێبەجێ کردنی قورئانەو، سوننەت لە ڕاستییدا کاکڵەکەی هەر قورئانە، بەڵام بەپڕاکتیزە کراویی و جێ بەجێ کراویی لەلایەن پێغەمبەری کۆتاییەوە.

---

(١) رواه البخاري: ٤٤٩٨، ومسلم: ٣٤٢.

بەشی چوارەم

ڕوونکردنەوەی چۆنیەتی پەیوەندیی نێوان قورئـــان و سوننەت

www.youtube.com/alibapir1

لە تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان لەگەڵتانین
Stay in touch on social media
نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

MediaAmeerOffice
AliBapir/عەلی باپیر
AliBapirw/عەلی باپیر
AliBapir1
archive.org/details/@alibapir
AliBapir/عەلی باپیر

AliBapir
Google Play
App Store

www.alibapir.net
کوردی - عربي - English

AliBapir / عەلی باپیر

ڕاگەیاندنی مەکتەبی ئەمیر

www.alibapir.net

هەڵبەتە من لە مەوسووعەی (الإسلام كما يَتَجلَّى في كتاب الله)دا باسێکم هێناوە، کە کردوومانە بە بەشی دووەمی ئەم کتێبە و، لەوێدا باسی ئەو بابەتەم کردوە، کە پەیوەندیی نێوان قوڕئان و سوننەت چۆنە، سەرەتا بە کورتیی و بە پوختیی دەڵێم: سوننەت شتێك نیە لەبەرانبەر قوڕئاندا، واتە: وەك دوو تای تەرازوویەك نین، ئەوە قوڕئان و ئەوەش سوننەت، هەڵبەتە پێشتریش باسم کرد کە قوڕئان چەند جیاوازییەکی هەن لەگەڵ سوننەتدا، بەڵکو لەڕاستیدا سوننەت بریتیە لە قوڕئان بەبەرجەستەکراویی، بریتیە لە جێبەجێ کردنی قوڕئان لەسەر ئەرزی واقیع، نەك هەر هاوتای قوڕئان نیە، بەڵکو هەر شتێکی جیاش نیە لە قوڕئان، کەواتە: ئەو بۆچوونە کە دەڵێ: سوننەت بریتیە لە شەرح و تەفسیری قوڕئان، تێی نەگەیشتوون، ئەوان ئەو ئایەتە بەبەڵگە دەهێننەوە، بەڵام لەڕاستییدا تێی نەگەیشتوون:

﴿...وَأَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ٱلذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٤٤﴾﴾

النحل

واتە: (ذکر)مان بۆ لای تۆ ناردۆتە خوار، تاکو بۆ خەڵك ڕوون بکەیەوە ئەوەی کە بۆیان هاتۆتە خوار و، بۆ ئەوەی خۆشیان بیر بکەنەوە.

هەڵبەتە ڕوون کردنەوەی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم)، ئەوە نەبووە دابنیشێ قوڕئانمان بۆ شەرح و تەفسیر بکات، بەڵکو مەبەست لە ڕوون کردنەوەی قوڕئان لەلایەن پێغەمبەری خواوە (صلى الله عليه وسلم)، ئەوە بووە کە پێشانمان بدات قوڕئان چۆن جێ بەجێ دەکرێ؟ ئایا بەڵگەم چییە لەسەر ئەمە؟ بەڵگەم ئەوەیە: ئێمە کەئێستا تەماشای سیرەی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) دەکەین، دەبینین قوڕئانی بۆ جێبەجێ کردووین و، پێشانمان دەدا چۆن جێ بەجێ دەکرێ، بەڵام نابینین قوڕئانی بۆ تەفسیر کردبین، بەمانا ڕواڵەتییەکەی، ئێمە ئێستا: {ڕوونکردنەوەی پێغەمبەر بۆ قوڕئان} (التفسير النبوي للقرآن)مان لەبەر دەست

نیە، بەڵام {جێبەجێکردنی پێغەمبەر بۆ قورئانی مەزن} (التطبيق النبوي للقرآن العظيم)مان لەبەر دەستە، ئەوە شتێکی گرنگە هەموو لایەك بیزانین، بۆ ئەوەی پێمان وا نەبێ، هەموو ئایەتەکانی قورئان پێویستییان بە ڕوون کردنەوە هەیە، چ لەلایەن پێغەمبەرەوە (صلى الله عليه وسلم)، چ لەلایەن غەیری پێغەمبەرەوە (صلى الله عليه وسلم)، چونکە ئا ئەوە ڕووبەڕوومان دەکاتەوە لەگەڵ ئیشکالێکی زۆر گەورەدا -کە دوایی باسی دەکەم- ئەویش ئەوەیە کە خوا سبحانە و تعالی لە چەندان شوێندا، قورئان بە ڕوون و ڕۆشن پێناسە دەکات، ئنجا ئەگەر خوا بۆخۆی بفەرموێ: قورئان ڕوون و ڕۆشن و ئاشکرایە، لەولاشەوە بگوترێ: قورئان پەکی کەوتوە لەسەر ئەوەی پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) ڕوونی بکاتەوەو تەفسیری بکات، ئەو دوو قسەیە تێك دەگیرێن.

بەڵام ڕاستە پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) قورئانی بۆ ڕوون کردووینەتەوە بە کردەوەی خۆی و، پێشانی داوین: چۆن جێبەجێ دەکرێ؟ وەك پێشتریش وێنەم هێنایەوە، بۆ وێنە: خوا دەفەرموێ: نوێژ بکەن، پێغەمبەری خواش (صلى الله عليه وسلم) فێری کردووین، چۆن نوێژ بکەین، ئەوانەی فەرزن پێنجن، سوننەتەکانیش زۆرن و، ژمارەی ڕکاتەکان و، ئەوە کە نوێژ سەجدەی تێدایەو، ڕکووعی تێدایەو، تەحییاتی تێدایە، ئەوە هەمووی سوننەت ڕوونی کردۆتەوە.

هەروەها مەسەلەی ڕۆژوو گرتن و، حەج و، شتەکانی دیکەش، ئەوەی کە پێویستی بەوە بووە، جێبەجێ بکرێ و پێشانمان بدرێ، پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) لەسەر ئەرزی واقیع جێ بەجێی کردوەو، پێشانییشی داوین، نوێژی کردوەو فەرموویەتی: نوێژ بکەن بەو شێوەیەی من دەیکەم: **{صَلّوا كَمَا رَأَيْتموني أُصَلِّي}** رواه البخاري، حەجی کردوەو فەرموویەتی: مەناسیکەکانی حەجم لێ وەربگرن، **{لِتَأْخُذوا مَناسِكَكُم}** رواه مسلم، جەنگ و جیهادی کردوەو زانیومانە چۆنی کردوە، کاری سیاسیی کردوەو زانیومانە چۆنی کردوە، هەڵس و کەوتی خێزانیی، زانیومانە چۆن هەڵس و کەوتی بووە، لەگەڵ منداڵ، خزم، دراوسێ، هاوسەر، نەوە، لەکاتی توڕەییدا، لەکاتی ئاشتییدا، هەمووی پێشان داوین، وەك خوا سبحانە و تعالی پێمان دەفەرموێ:

﴿ لَّقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ ..(٢١)﴾ الأحزاب .

واتە: بێگومان لە پێغەمبەری خوادا بۆ ئێوە سەرمەشقییەکی باش هەیە.

واتە: پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) چاوساغ و سەرمەشف و سەرداری ئێوەیە، بۆ چۆنیەتی دینداریی کردن و، دنیاداریی کردن، چۆنیەتی گوزەراندنی ئەو ژیانە دنیاییە، کە ئەویش هەمووی لە چوار چێوەی جێبەجێ کردنی قورئاندایە، وەك دایکمان عائیشە کاتێ پرسیاری لێ کراوە، دەربارەی ڕەوشت و ئاکاری پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم، گوتوویەتی:

{كَانَ خُلُقُهُ الْقُرْآنَ} أخرجه أحمد برقم (٢٤٦١) شعيب الأرنؤوط : حديث صحيح

واتە: ڕەوشتی پێغەمبەری خوا قورئان بوو.

وشەی ڕەوشتیش -وەك پێشتر باسمان کرد- واتە: کۆی هەڵس و کەوت و ڕەفتارەکانی پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم، ئنجا لێرەوە بە پێویستی دەزانم دەقێك لە شافیعییەوە بێنم، ڕەحمەتی خوای لێبێ، دەربارەی پەیوەندیی نێوان قورئان و سوننەت، لە چەند شوێنێکی کتێبەکەی (الرسالة)دا لەو بارەوە قسە دەکات، لە شوێنێکیاندا دەڵێ:

{فلم أعلم من أهل العلم مخالِفاً في أن سنن النبـي من ثلاثة وجوهٍ، فاجتمعوا منها على وجهين، والوجهان يجتمعان ويتفرّعان:

أحدهما: ما أنزل الله فيه نصَّ كتابٍ، فبيَّنَ رسولُ الله مِثْلَ ما نصَّ الكتابُ.

والآخر: مما أنزل الله فيه جملة كتابٍ، فبيَّن عن الله معنى ما أراد، وهذان الوجهان اللذان لم يختلفوا فيهما.

والوجه الثالث: ما سنَّ رسولُ الله، فيما ليس فيه نصُّ كتابٍ.

١- فمنهم مَنْ قال: جعل الله له بما افترض من طاعته، وسبق في علمه، من توفيقه لرضاه، أن يَسُنَّ فيما ليس فيه نصُّ كتاب.

٢- ومنهم من قال: لَمْ يَسُنَّ سنةً قط، إلا ولها أصل في الكتاب، كما كانت سنته لتبيين عدد الصلاة وعملها..

٣- ومنهم مَن قال: بل جاءته به رسالة الله، فَأُثْبِتَتْ سُنَّتُهُ بفرض الله.

٤- ومنهم مَن قال: أُلقي في رُوْعِهِ كلُّ ما سَنَّ وسُنَّتُه: الحكمة الذي أُلقي في رُوْعه عن الله، فكان ما أُلْقي في روعه، سُنَّتُهُ، أخبرنا عبد العزيز عن عمرو بن أبي عمرو عن المطلب قال: قال رسول الله (إن الروح الأمين قد ألقى في رُوْعي، أنه لن تموت نفسٌ حتى تستوفي رِزْقَها فَأَجْمِلوا في الطلب)[1]}[2].

واتە: نەمزانیوە هیچ کام لە زانایان ڕایان جیابێ، لەوە کە سوننەتی پێغەمبەری خوا (صلی الله علیه وسلم) سێ ڕووی هەن و سێ بەشە، هەموو زانایان لەسەر دووانیان یەکدەنگن، ئەو دوو بەشەش جاری واهەیە بەیەکەوە کۆدەبنەوە، جاری واش هەیە لەیەك جیا دەبنەوە، ئەو دووبەشە کە هەموو زانایان لەسەریان یەکدەنگن:

یەکەمیان: ئەوەیە کە خوای پەروەردگار لە قورئاندا، زۆر بەڕوونیی ئەو شتەی گەیاندوە، پێغەمبەری خواش (صلی الله علیه وسلم) وەك ئەوەی کە خوا هێناویەتی، وەك ئەوی فەرمووە[3].

---

(١) أخرجه الشافعي (١/٢٣٣)، والبيهقي في شعب الإيمان برقم (١١٨٥).

(٢) الرسالة ص ١٢١-١٢٢.

(٣) بۆ زیاتر ڕوون کردنەوەی ئەمە، بۆ وێنە خوای بەرزو مەزن دەفەرمووێ:

﴿ وَمَآ أُمِرُوٓاْ إِلَّا لِيَعۡبُدُواْ ٱللَّهَ مُخۡلِصِينَ لَهُ ٱلدِّينَ حُنَفَآءَ .. ﴿٥﴾ ﴾ البينة

واتە: فەرمانیان پێ نەکراوە مەگەر بەوە کە بەندایەتیی بۆ خوا بکەن، بە پاکیی، پێغەمبەریش (صلی الله علیه وسلم) دەفەرمووێ:

{إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى} أخرجة البخاري برقم (١) ، ومسلم برقم (١٩٠٧).

واتە: کردەوەکان بەپێی نیازەکانن، هەر مرۆڤێك بەپێی ئەو نیازەی کە لە دڵیدا هەیە، کردەوەکەی بۆ حیسابە.

ئەوەی کە ئایەتەکە فەرموویەتی، پێغەمبەریش (صلی الله علیه وسلم) هەروای فەرمووە، بۆ زیاتر ڕوون کردنەوە.

دووەمیان: کە هەموو زانایان لەسەر ئەوەش یەکدەنگن، ئەوەیە کە خوا شتێکی بە کورتیی فەرمووە، پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) ئەوەی کە خوا بە کورتیی فەرموویەتی، ڕوونی کردۆتەوە[١].

ئەم دوو بەشەی سوننەت زانایان تێیدا نەکەوتوونەتە ڕاجیایی.

سێیەمیان: ئەوەیە کە پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) شتێکی بڕیارداوە لە سوننەتی خۆیدا {چ بە کردەوە، چ بە قسە، چ بە دانپێداهێنان}[٢]، ئەوەی کە لە قوڕئاندا نەهاتبێ، بەڵام پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) بۆخۆی فەرموویێتی[٣]، زانایان چوار جۆرە هەڵوێستیان هەیە بۆ ئەو جۆرەی سوننەت (بۆ جۆری سێیەمیان):

١- هەندێ لە زانایان ڕایان وایە کە پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم)، خوا مافی پێداوە، لەبەر ئەوەی فەرموویەتی: فەرمانبەریی بکەن، بە قسەی

---

(١) بۆ وێنە خوا فەرموویەتی: نوێژ بکەن، پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) ڕوونی کردۆتەوە چۆن نوێژ بکەین، خوا فەرموویەتی: زەکات بدەن، ئەویش ڕوونی کردۆتەوە: چۆن زەکات بدەین.

(٢) وەك لە پێناسەی سوننەتدا باسمان کرد سوننەت دەبێتەوە بەو سێ بەشە: قسە، کردەوە، دان بۆ پێدانان.

(٣) بۆ وێنە پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) فەرموویەتی:
{لَا يُجْمَعُ بَيْنَ الْمَرْأَةِ وَعَمَّتِهَا وَلَا بَيْنَ الْمَرْأَةِ وَخَالَتِهَا} أخرجه مالك برقم (١١٠٨)، والبخاري برقم (٤٨٢٠) ومسلم برقم (١٤٠٨) ، والنسائي برقم (٣٢٨٨)، وأخرجه أيضًا: الشافعي (٢٧٣/١).
واتە: کەسێك هاوسەرگیریی دەکات لەگەڵ ئافرەتێکدا، نابێ ئەو ئافرەتە لەگەڵ خوشکی بابی، یان خوشکی دایکیدا، کۆ بکاتەوە.
بەڵێ: پوور یان پلکی ئەو ئافرەتەی بۆ حەڵاڵە، بەڵام بۆی نیە پێکەوە کۆیان بکاتەوە، مەگەر خێزانەکەی وەفات بکات، یان لێیێك جیا ببنەوە، ئنجا بۆی هەیە بیهێنێ، ئەمە لە قوڕئاندا نەهاتوە، بەڵام پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) فەرموویەتی.
هەروەها لە فەرمایشتێکی دیکەدا هاتوە: {عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ كُلِّ ذِي نَابٍ مِنْ السِّبَاعِ، وَعَنْ كُلِّ ذِي مِخْلَبٍ مِنْ الطَّيْرِ} متفق عليه.
واتە: پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) قەدەغەی کردوە گۆشتی هەر خاوەن کەڵبەیەك لە دڕندان و، گۆشتی هەر خاوەن چڕنووکێك لە باڵندان، کە ئەوەش لە قوڕئاندا نەهاتوە، بەڵام پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) هێناویەتی، وێڕای زۆر شتی دیکەش.

بکەن و، لە سۆنگەی ئەوەوە کە زانیوپەتی شتێك ناکات و ناڵێ ڕەزامەندیی وی لەسەر نەبێ، ئەو مافەی پێداوە بێ ئەوەی قورئان شتێکی فەرمووبێ، دەتوانێ ئەو بڕیارە بدات ئەوە حەڵالە ئەو حەڕامە، با دەقی قورئانیشی لەسەر نەبێ.

٢- هەندێك دیکە لەزانایان گوتوویانە: پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم)، هیچ شتێکی بڕیار نەداوەو هیچ حەڵاڵ و حەڕامێکی دیاریی نەکردوە، لە سوننەتدا، مەگەر ئەصڵەکەی لە قورئاندا هەیە، {واتە: لەبەر ڕۆشنایی قورئاندا ئیجتیهادی کردوەو هەندێ شتی دیکەی هێناوە، فەرموویەتی: وا بکەن و وا مەکەن، ئەوە حەڵاڵەو ئەوە حەڕامە، بۆ ئێمە دیار نیە، بەڵام بۆ ئەو دیار بووە، بۆ وێنە: ڕوونی کردۆتەوە، نوێژەکان چەند نوێژ بن و، چۆن بکرێن؟}

٣- هەندێکی دیکە لەزانانایان دەڵێن: بەڵکو ئەوەی پێغەمبەری (صلى الله عليه وسلم) لە سوننەتیدا کردوویەتی، یان فەرموویەتی، یان بڕیاری لەسەر داوە، بەبێ ئەوەی لە قورئاندا هەبێ، ئەوە بەتایبەت خوای پەروەردگار بۆی ناردوە، جبریل هاتوە پێی فەرمووە: ئەوە حەڵاڵە و ئەوە حەڕامە، با بۆ ئێمەش دیار نەبێ {یانی: مەرج نیە هەموو جارێ پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) بفەرموێ: ئەوە جبریل هات، ئاوای فەرموو، بەڵام هیچ شتێکی نەفەرمووە، ئەگەر نامەی تایبەتی بۆ نەهاتبێ، بۆی هاتوەو ئەویش چەسپاندوویەتی}.

٤- هەندێکی دیکەش گوتوویانە: هەرچی کە پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) بڕیاری لەسەر داوەو فەرموویەتی و، کردوویەتی، ئەوە خراوەتە دڵییەوە[1].

وە سوننەتی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) ئەو حیکمەتەیە کە خراوەتە دڵ و دەروونیەوە[2]، پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) فەرموویەتی:

---

(١) ئەمە لە سێیەمەکە نزیکە.

(٢) لێرەدا ڕایەکەی شافیعی ڕەحمەتی خوای لێبێ، پێم ڕاست نیە، چونکە حیکمەت بەمانای سوننەت نیە، بەڵام بەتەئکید سوننەتی پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) هەمووی حیکمەتە، بەڵام حیکمەت لە سوننەت فراوانترە، بۆ وێنە: خوای پەروەردگار باسی لوقمان دەکات، دەفەرموێ: ﴿وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا لُقْمَٰنَ ٱلْحِكْمَةَ ...﴿١٢﴾﴾ لقمان، کە لوقمان پێغەمبەر نەبووە، یان دەفەرموێ: ﴿يُؤْتِي

{إن الروح الأَمين قد ألقى في رُوُعي أنه لن تموت نفس حتى تستوفي رزقها، فأَجْمِلوا في الطلب}[١]

واتە: (روح الأمين) خستوویەتە دڵم، کە هیچ نەفسێك نامرێ، تاوەکو ڕزق و بژیوەکەی کە بۆی دیاریی کراوە، تەواوی نەکا، کەواتە: بەجوانیی داوای ڕۆزیی بکەن، {خۆتان تووشی حەڕام و عەیب داریی مەکەن}.

کەواتە: جاری وا هەیە (الروح الأمين) شتی خستۆتە دڵی پێغەمبەرەوە (صلى الله عليه وسلم) ئەمەی کە لێرە فەرمویەتی بەڵێ لە قورئاندا نییە بەڵام بەتایبەت خراوەتە دڵیەوە.

خوێنــەرە بەڕێــزەکان!

کەواتە: سوننەتی پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم):

یەك: یان هەر تەئکید کردنەوەی ئەوەیە کە لە قوڕئاندا هاتوە.

دوو: یان ڕوونکردنەوەو شیکردنەوەو چۆنیەتی جێبەجێ کردنیەتی.

سێ: یان هەندێ یاساشی تێدان کە لە قوڕئاندا نەهاتوون، ئنجا ئایا پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) ئەو شتانەی هەر لە قوڕئان هەڵێنجاون، یان خوای پەروەردگار بە تایبەت بە جبریلدا بۆی ناردوون، یان خستوونیە نێو دڵی؟ گرنگ ئەوەیە هەندێ شت لە سوننەتدا هەیە، کە لە قوڕئاندا نیە، کە چەند نموونەیەکمان هێنانەوەو نموونەی دیکەش زۆرن.

ٱلْحِكْمَةَ مَن يَشَآءُ ۚ وَمَن يُؤْتَ ٱلْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِىَ خَيْرًا كَثِيرًا ۗ .. (٢٦٩) ﴾ البقره، واتە: (خوا) حیکمەت بە هەرکەس دەدات کە بیەوێ و، هەر کەسێ حیکمەتی پێ بدرێ، ئەوە خێرێکی زۆری پێ دراوە، کەواتە: بە گشتی حیکمەت بە خەڵکی دەدرێ، بە پێچەوانەی سوننەتەوە، کە تایبەتە بە پێغەمبەرەوە (صلى الله عليه وسلم).

(١) پێشتر تەخریج کراوە.

www.youtube.com/alibapir1

له تۆڕه كۆمەڵایەتییەكان لەگەڵتانین
Stay in touch on social media
نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

MediaAmeerOffice

عەلی باپیر/AliBapir

عەلی باپیر/AliBapirw

AliBapir1

archive.org/details/@alibapir

عەلی باپیر/AliBapir

AliBapir

Google Play
App Store

عەلی باپیر / AliBapir

www.alibapir.net
کوردی - عربي - English

ڕاگەیاندنی مەکتەبی ئەمیر

www.alibapir.net

بەشی پێنجەم

بەبێ شارەزایی لە قورئان، مەحاڵە تەنیا بەهۆی سوننەتەوە بتوانرێ تێگەیشتنێکی ڕاست و هاوسەنگ، لەبارەی ئیسلامەوە دەستگیرببێ

www.youtube.com/alibapir١

MediaAmeerOffice

AliBapirw/عەلی باپیر

archive.org/details/@alibapir

AliBapir

Google Play

App Store

لە تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان لەگەڵتانین

Stay in touch on social media

نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

www.alibapir.net

English - عربي - کوردی

راگەیاندنی مەکتەبی ئەمیر

AliBapir/عەلی باپیر

AliBapir١

AliBapir/عەلی باپیر

AliBapir / عەلی باپیر

www.alibapir.net

ئەوەش شتێکی زۆر گرنگە ئێمە بیزانین، هەندێ کەس هەر دەچێ خەریکی سوننەت دەبێ، چ وەك شارەزا بوون لە فەرمایشتەکان و لەبەر کردنیان، چ وەك شارەزا بوون لە ڕاوییەکان، سەنەدو زنجیرەی ڕاوییەکان و، ئەو وردە کارییانەی لە زانستی فەرمووده‌ناسییدا هەن، کە بێگومان ئەو زانستەش لق و پۆپی زۆرن، هەر خەریکی ئەوەیە.

بەڵام هیچ گومانی تێدا نیە، کە ئینسان هەتا لە قوڕئان شارەزا نەبێ بەگشتی، ناتوانێ بڵێ: ئیسلام ئەوەیەو، تەنها بەهۆی شارەزایی لە سوننەتەوە، ناتوانێ وێنەی ئیسلامێکی ڕاست و دروست لە دڵ و عەقڵی خۆیدا وێنا بکا، بۆیە ئەو کتێبەی کە لە زیندانی ئەمریکاییەکاندا نووسیومە، مەوسووعەی: (الإسلام كما يتجلى في كتاب الله) چەند جاریك دەربارەی ئەو کتێبە پرسیارم لێ کراوە: مامۆستا بۆچی نەتنوسیوە: (الإسلام كما يتجلى في كتاب الله وسنة رسول الله)؟! گوتوومە: ئاخر من تەنیا لە ڕووی قوڕئانەوە کتێبەکەم داناوە، پێشم وایە کە ئیسلام لە هێڵە گشتییەکانیداو، لە زۆر لە وردەکارییەکانیشیدا، لە قوڕئاندا هەیە، وەك حەقیقەتێکی عیلمیی و تیۆریی (نظري).

بەڵام ئایا قوڕئان ئێمە بێ نیاز دەکات لە سوننەت؟ نەخێر، چونکە وەك گوتم: سوننەت هەر بۆخۆی بریتیە لە چۆنیەتی جێبەجێ کردنی قوڕئان، بەڕاستیی بەبێ سوننەت، نازانرێ قوڕئان چۆن جێبەجێ دەکرێ.

پاشان سوننەت هەندێ شتی تێدایە کە لە قوڕئاندا نیە، یان لانی کەم بۆ ئێمە دیار نیە، ئەگەر لە پێغەمبەری خواش (صلى الله عليه وسلم) دیار بووبێ، بەڵام بۆ ئێمە نەخێر، بەڵام ئایا بەبێ سوننەت دەتوانین وێنەیەکی ڕاست و دروست دەربارەی ئیسلام بزانین؟ بەتەئکید نەخێر، بەڵێ وەك کردارو جێبەجێ کردن، ئیسلاممان بۆ بەرجەستە ناکرێ بەبێ سوننەت، قوڕئانمان بۆ جێبەجێ ناکرێ بەبێ سوننەت، بەبێ سیرەتی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم)، ئنجا کە دەڵێین: بەبێ قوڕئان و، تەنها بەهۆی سوننەتەوە، مەحاڵە لە بناغەو ئەصڵی ئیسلام تێبگەین، ئایا بەڵگەمان چییە بۆ ئیسپاتی ئەوە؟!.

بەڵگەی یەکەم: بە دڵنیاییەوە قورئان ئەصڵی ئیسلامەو بۆ تێگەیشتنی پێویستمان بە سوننەت نیە، ئنجا ئەگەر گریمان ئەو قسەیەش ڕاست بێ، کە دەڵێ: قورئان مەتنەو، سوننەتتیش شەرحی ئەو مەتنەیە، هەرچەندە ئەمەش ڕاست نیە، بەڵام ئەگەر ڕاستیش بێ، مسۆگەر هەتا مەتن نەخوێنینەوەو تێی نەگەین، لە شەرحەکەی تێ ناگەین، ئنجا ئایا بەڵگەمان چییە لەسەر ئەوە کە قورئان لە ئەصڵدا پێویستی بە شەرح نیە؟ ئایەت لەو بارەوە زۆرن، من هەندێکیانم هێناوە، زۆربەشیان مانایەکانیان لێك نزیکە:

١- خوا فەرموویەتی ﴿ الٓر ۚ تِلْكَ ءَايَٰتُ ٱلْكِتَٰبِ وَقُرْءَانٍ مُّبِينٍ ﴿١﴾ ﴾ الحجر.
واتە: (الٓر) ئەوانە ئایەتەکانی کتێب و قورئانێکی ڕۆشنن.

وشەی: (مُّبِينٍ) هەم دەگونجێ بۆ (کتاب) بچێتەوە، هەم بۆ (قرآن)، ئاشکراشە: (الکتاب) واتە: نووسراو، بەڵام (قرآن) واتە: خوێنراو، چونکە قورئان هەم بە نووسراویی لەبەردەستمانە، هەم بەخوێنراویی، وشەی (مبین)یش دەگونجێ لە (أَبانَ)ی (لازم)ەوە بێ، دەشگونجێ لە (أبان)ی (متعدِّي)ەوە بێ، چونکە وشەی (أبان) یانی: ڕوونی کردەوە، یان ڕوون بوو، بە هەردووکیان دێ، ئەگەر بەمانای: (ڕونی کردەوە) بێ، (متعدي)یە، بەڵام ئەگەر بەمانای: {ڕوون بوو} بێ، (لازم)ە، وێنەی (متعدِّي): (أبانَ المدرِّسُ الدرسَ) یانی: مامۆستایەکە وانەکەی ڕوون کردەوە.

وێنەی (لازم): (أَبانَ القَمَرُ) یانی: مانگەکە دەرکەوت، کەواتە: قورئان هەم ڕوونە، هەم ڕوونکەرەوەشە، هەم ڕۆشنە، هەم ڕۆشن کەرەوەشە.

٢- خوا دەفەرموێ: ﴿ طسٓمٓ ﴿١﴾ تِلْكَ ءَايَٰتُ ٱلْكِتَٰبِ ٱلْمُبِينِ ﴿٢﴾ ﴾ الشعراء.

٣- هەروەها خوا عز وجل دەفەرموێ: ﴿ طسٓ ۚ تِلْكَ ءَايَٰتُ ٱلْقُرْءَانِ وَكِتَابٍ مُّبِينٍ ﴿١﴾ ﴾ النمل.

٤- هەروەها خوا عز وجل دەفەرمویٚ: ﴿ الٓرۚ كِتَٰبٌ أُحۡكِمَتۡ ءَايَٰتُهُۥ ثُمَّ فُصِّلَتۡ مِن لَّدُنۡ حَكِيمٍ خَبِيرٍ ﴿١﴾ ﴾ هود، واتە: ئەمە کتێبێکە ئایەتەکانی پتەوو قایم کراون، دوایی ڕوون کراونەتەوە لەلایەن خوای کارزانی شارەزاوە.

٥- هەروەها خوا دەفەرمویٚ: ﴿ الٓرۚ تِلۡكَ ءَايَٰتُ ٱلۡكِتَٰبِ ٱلۡمُبِينِ ﴿١﴾ ﴾ یوسف.

٦- هەروەها دەفەرمویٚ: ﴿ طسٓمٓ ﴿١﴾ تِلۡكَ ءَايَٰتُ ٱلۡكِتَٰبِ ٱلۡمُبِينِ ﴿٢﴾ ﴾ القصص.

٧- هەروەها خوا دەفەرمویٚ: ﴿ حمٓ ﴿١﴾ وَٱلۡكِتَٰبِ ٱلۡمُبِينِ ﴿٢﴾ ﴾ الزخرف.

٨- دیسان خوای زانا فەرموویەتی: ﴿ حمٓ ﴿١﴾ وَٱلۡكِتَٰبِ ٱلۡمُبِينِ ﴿٢﴾ ﴾ الدخان.

٩و١٠و١١و١٢- لە سوورەتی (القمر) ئایەتەکانی: (١٧، ٢٢، ٣٢، ٤٠)دا، ئەمە چوار جار دووبارە بۆتەوە کە دەفەرمویٚ:

﴿ وَلَقَدۡ يَسَّرۡنَا ٱلۡقُرۡءَانَ لِلذِّكۡرِ فَهَلۡ مِن مُّدَّكِرٍ ﴿٢٢﴾ ﴾، بە دڵنیایی قورئانمان ئاسان کردوە بۆ تێگەیشتن {یان بۆ لەبەر کردن}، ئایا کەسێ نیە بێ لێی تێبگا؟

(عبدالرحمن بن ناصر السعدي) ئەو ئایەتە ئاوا تەفسیر دەکا دەڵێ: {أي: ولقد يسرنا وسهلنا هذا القرآن الكريم، ألفاظه للحفظ والأداء، ومعانيه للفهم والعلم، لأنه أحسن الكلام لفظاً، وأصدقه معنىً، وأبينه تفسيراً}[1].

واتە: بێگومان ئەم قورئانەمان بەڕێزو بەپێزەمان ئاسان کردوەو سێنا کردوە، بێژەکانی بۆ گوتن و، واتایەکانی بۆ لێ تێگەیشتن و شارەزا بوون، چونکە باشترین فەرموودەیە: لە ڕووی بێژەو واتاوە ڕاستترینیەتی و، لەڕووی ڕوونییەوە ئاشکراترینیەتی.

---

(١) تيسير الكريم الرحمن في تفسير كلام المنان، ص ٤٢٥- ٤٢٦.

کەواتە: مادام خوای متعال لەو هەموو ئایەتانەدا بفەرمویێ: قورئان ڕوونەو ڕوونکەرەوەیە، بەتەئکید ئەو کاتە هیچ مانایەك نامێنێتەوە، بۆ ئەو قسەیە کە دەڵێ: قورئان پێویستی بە ڕوونکردنەوەی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) هەیە، ڕەنگە یەکێ بڵێ: ئەدی بۆچی ئەو هەموو زانایانە قورئانیان تەفسیر کردوە؟ دەڵێن: تەفسیریان کردوە لەبەر ئەوەی خەڵك عەرەبی نازانێ و شارەزا نیە، بۆیەش هاوەڵان خوا لێیان ڕازی بێ، مەگەر وشەیەکیان لێ ئیشکال بووبێ ئەگەرنا هەموویان قورئانیان زانیوە، چونکە بە زمانی خۆیان بووە، ئێستاش هەر کەسێ زمانی عەرەبی بزانێ، لە قورئان تێدەگا، هەڵبەتە قورئان سادەترین کەس بەشی خۆی لێی تێدەگا، بەڵام زاناترین کەسیش ناگاتە ئەوپەڕی، هەمیشە پێویستی بە تەفسیرو لێکدانەوە هەیە، کە چۆن جێبەجێی بکەین و، چۆن باشتر لێی تێبگەین، بەڵام ئەوە نیە بڵێی تاکو تەفسیر نەکرێ، لێی تێناگەی، زۆربەی قورئان وایە کە تێی دەگەی، بۆ وێنە: ﴿قُلْ هُوَ ٱللَّهُ أَحَدٌ ۝١﴾ الإخلاص، کێ هەیە لێی تێنەگا، بڵێ: خوا تاکە، هەروەها زۆربەی ئایەتەکانی قورئان هەروان، بەڵام ئایا قورئان تەنیا ئەو مانا ڕواڵەتییەی هەیە، کە کەسێکی سادە تێی دەگا؟ نەخێر، بەڵکو هەر ئەو ئایەتە دەگونجێ یەك کتێبی لەسەر دابنێین.

بەڵگەی دووەم: لەبەر ئەوەی سوننەت بریتیە لە چۆنیەتی جێبەجێ کردنی قورئان، بۆیە تەنیا بە شارەزا بوونی سوننەت، ناتوانین وێنەیەکی ڕاست و دروست لە ئیسلام وەربگرین.

بەڵێ سوننەت وەك (الجرجاني) دەڵێ: {السنة في اللغة: الطريقة، مرضية كانت أو غير مرضية، والعادة، وفي الشريعة هي الطريقة المسلوكة في الدين}[1]، واتە: سوننەت لە زماندا بریتیە لە: ڕێباز، ئنجا ئەو ڕێبازە پەسند یان ناپەسند بێ، بە نەریتیش دەگوترێ، بەڵام لە زاراوی شەریعەتدا، بریتیە لە ڕێبازێك کە لە دینداریيدا گیراوەتە بەر، {کە ڕێبازی پێغەمبەرە (صلى الله عليه وسلم)}.

بەڵێ، سوننەت: یانی: چۆنیەتی دینداریی کردنی پێغەمبەری خوا (صلى

---

(١) التعريفات، ص١٢٤.

الله عليه وسلم)، ئنجا ئایا دینداریی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) بەچی بووە؟ بێگومان بە جێبەجێ کردنی قورئان بووە.

هەروەها (راغب الأصفهاني) دەڵێ: {وسنة النبـي: طريقته التي كان يَتَحرّاها}[1]، واتە: سوننەتی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) ئەو ڕێبازەیە کە لێی خەفتاوە.

منیش دەڵێم: {السنة: هيَ كيفية تطبيق النبـي للقرآن الكريم، وتجسيده إياه في واقع الحياة}، واتە: سوننەت: بریتیە لە جێبەجێ کردنی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) بۆ قورئانی بە پێز و، بەرجەستە کردنی لە واقیعی ژیاندا.

پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) لەوبارەوە فەرموویەتی:

{إِنَّمَا هُمَا اثْنَتَانِ: الْكَلَامُ وَالْهَدْيُ، فَأَحْسَنُ الْكَلَامِ كَلَامُ اللَّهِ، وَأَحْسَنُ الْهَدْيِ هَدْيُ مُحَمَّدٍ}
أخرجه ابن ماجه برقم (٤٦)، قال البوصيري: هذا إسناد ضعيف عبيد بن ميمون أبو عبيد قال فيه أبو حاتم مجهول، والطبراني برقم (٨٥١٨).

(ئەمە هەر زۆر جوان بۆمان ڕوون دەکاتەوە)، پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) دەفەرموێ: دوو شتن[2]: (الْكَلَامُ وَالْهَدْيُ)، فەرمایشت و ڕێ و شوێن، باشترین فەرمایشت فەرمایشتی خوایەو، باشترین ڕێ و شوێن و ڕێبازو چۆنیەتی جێبەجێ کردنیش، بریتیە لە ڕێ و شوێن و ڕێبازی موحەممەد (صلى الله عليه وسلم).

ئنجا لە زمانی عەرەبیدا دەگوترێ: {ما أحسن هَدِيَّةُ فلانٍ وَهَدْيَه، أي طريقته، وما أحسن هَديَّتهُ، أي: سيرته، والجمع (هَدْيٌ) مثل: تَمْر وَتَمْرة، ويقال: هَدَى هَدْيَ فلانٍ: أي سار سيرته)[3]، واتە: وشەی (هَدى، هدية) واتە: ڕێبازو ڕێ و شوێن،

---

(١) مفردات ألفاظ القرآن ص ٤٢٩.

(٢) واتە: ئیسلام دوو پێکهێنەری سەرەکیی هەن: فەرموودەو ڕێباز، باشترین فەرمایشت فەرموودەی خوایەو، چاکترین ڕێبازیش ڕێبازی موحەممەدە.

(٣) مختار الصحاح، ص٦٩٣.

دەگوترێ: (ما أحسن هَدْيَ فلانٍ وهديَّتُهُ) واتە: ڕێ و شوێن، (هِديَّة) يان (هَدِيّة)، بە (هَدي) كۆ دەكرێتەوە، وەك: (تمرة، وتمر) يەك دەنكە خورما، خورماو دەگوترێ: (هَدَى هَدْيَ فلانٍ أي: سار سيرته) واتە: بەڕێی فلآنكەسدا ڕۆيشت.

ئنجا كەسێك كە بەرنامەی خواو فەرمايشتی خوا كە قوڕئانە، نەزانێ، بەتەئكيد نازانێ پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) بۆچی بەو شێوەيەی جێبەجێ كردوەو لە چۆنيەتی جێبەجێ كردنەكەی، بەهرەمەند نابێ.

بەڵگەی سێیەم: بەڵگەيەكی ديكەی ئەوە كە تەنها بەهۆی سوننەتەوە بە شێوەيەكی ڕاست و دروست، ئيسلاممان بۆ ناناسرێ، ئەوەيە كە: پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) مەگەر بۆ جەخت كردنەوەو داكۆكيی كردن، ئەگەرنا هەرچی لە قوڕئاندا هاتوە، باسی نەكردوەو مسوڵمانانی حەواڵەی قوڕئان كردوە، چونكە بێگومان هەرچی بۆ دنياداريی و دينداريی پەكمان لەسەری دەكەوێ، خوای كارزان لە قوڕئاندا باسی كردوە:

وەك خوا دەفەرموێ: ﴿ .. وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ ٱلْكِتَـٰبَ تِبْيَـٰنًا لِّكُلِّ شَىْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَىٰ لِلْمُسْلِمِينَ ﴿٨٩﴾ ﴾ النحل.

واتە: ئێمە كيتابمان بۆ سەرتۆ دابەزاندوە، ڕوونكەرەوەيە بۆ هەموو شتێك، (شتانێك كە ئێوە پێويستتانن و پەكتان لەسەريان كەوتوە)و، ڕێنمايی و بەزەيی و مژدەيە، بۆ مسوڵمانان.

ئنجا با سەرنج بدەين:

ئايا قوڕئان بە گشتی چی تێدايە؟

١)- بوونناسيی، (گەردووونناسيی) بەتەواويی تێدايە، لە مەوسووعەكەی خۆم: (الإسلام كما يتجلى في كتاب الله)دا، كتێبی يەكەمم هەموو بۆ ئەوە تەرخان كردوە.

٢)- ئيمان و عەقيدەی هەموو تێدايە، ئێمە بۆ زانينی ئيمان و عەقيدە، مەگەر چۆن دەنا پێويستيمان بە سوننەتی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) نيە، چونكە

پێكهاتەو هەموو پایەكانی ئیمان و عەقیدە لە قوڕئاندا هاتوون، كە حەوت كتێبی مەوسووعەكەم بۆ ئەوە تەرخان كردوون.
٣)- عیبادەتی تێدایە.
٤)- تەقواو تەزكیەو ڕەوشت و ئاكاری جوان، سیفەت و كردەوە دزێوو خراپەكان، بە تەواویی لە قوڕئاندا ڕوونكراونەوە.
٥)- باری كەسێتیی، ئەوانە هەموویان نوختەیان تێدا خراوەتە سەر پیت.
٦)- بەڵام بوارەكانی: ١- حوكم و سیاسەت، ٢- ئابووری، ٣- جەنگ و ئاشتیی، ٤- پەیوەندییەكان، هتد. تەنها هێڵە گشتییەكانیان لە قوڕئاندا باس كراون، بۆچی؟ لەبەر ئەوەی ئەوانە پەیوەندییان بە لایەنی ماددیی ژیانەوە هەیەو، گۆڕانیان بەسەردا دێ، بۆیە خوای كاربەجێ نەیویستوە دەست و پێی خەڵك ببەستێ و بۆشاییەكی زۆری بەجێ هێشتوە، تەنانەت پێغەمبەریش (صلی الله علیه وسلم) لەو بوارانەدا نەچۆتە نێو وردەكارییەكانەوە، بۆ ئەوەی ڕێ بۆ خەڵك تەخت و ئاچووغ بێ و، بتوانن بۆخۆیان ئیجتیهاد بكەن و، ژیانی دنیای خۆیان بەو شێوەیە ڕێك بخەن كە دەیانەوێ، لەو چوار چێوەیەدا كە قوڕئان دیاریی كردوە.
زانایان لەو بارەوە بنچینەیەكیان داناوە، زۆر گرنگە بیزانین: (إجمالٌ في المتغيِّرات، تفصيلٌ في الثَّوابت)، هەموو ئەو شتانەی كە دەگۆڕێن و گۆڕانیان بەسەردادێ لە ژیانی تاك و خێزان و كۆمەڵدا، قوڕئان بە كورتیی باسی كردوون، بەڵام هەموو ئەو شتانەی كە ناگۆڕێن، قوڕئان بە تەفصیلْ باسی كردوون، بۆ وێنە: بابەتی بوونناسیی: من كێم؟ ئەو بوونە كێ خاوەنیەتی؟ ژیانی دنیا، دوارۆژو سەرەنجامی چی دەبێ؟ هەمووی بە وردیی باس كراوەو نوختەی تێدا خراوەتە سەر پیت.

بابەتی ئیمان و عەقیدە، ڕەوشت و ئاكار، باری كەسێتی، ئەوانە هەموویان بە وردیی باس كراون، چونكە ناگۆڕێن. پەیوەندییان بەڕووحی ئینسانەوە هەیە، یان پەیوەندییان بە خوای پەروەردگارەوە هەیە، یان بە فریشتەكان، یان بە ڕاستییەكانی (بوون)ەوە هەیە، ڕۆژی دوایی، بەهەشت و دۆزەخ، ئەوانە ناگۆڕێن.
بەڵام بابەتەكانی: حوكم و سیاسەت و ئابووریی و جەنگ و ئاشتیی، پەیوەندییان بە ژیانی ماددییەوە هەیەو گۆڕانیان بەسەردا دێ، بۆیە قوڕئان

ئەو شتانەی کە ناگۆڕێن، چۆتە نێو وردەکارییەکانەوە، بەڵام ئەو شتانەی کە دەگۆڕێن، بە کورتیی باسی کردوون.

کەواتە: تەنیا بەهۆی لێ تێگەیشتنی قورئانەوە، ڕوانینێکی ڕاست و دروست و گشتگیرمان لەبارەی ئیسلامەوە، دەستگیر دەبێ، چونکە وەکو گوتم: ئەوشتانەی کە قورئان باسی کردوون، پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) باسی نەکردوون، مەگەر جار جار بۆ تەئکید کردنەوە، یان ڕوون کردنەوە، ئەگەر هاوەڵان ئیشکالێکیان بۆ پەیدا بووبێ.

بەڵگەی چوارەم: هەم پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) هەم خەلیفە ڕاشیدەکانی تا ڕاددەیەك ڕێگرییان کردوە لەنووسینەوەی فەرمووودەکانی (أحاديث)ی پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم)، هەرچەندە وەك دوایی باسی دەکەم -نابێ ئەوە ببێتە بیانووی ئەوە کە سوننەت جێی متمانە نیە، چونکە کاتی خۆی بۆیە ڕێگریی لێکراوە بنووسرێتەوە، تاکو مسوڵمانان یەکلابووەوە (متفرغ) بن بۆ تەماشاکردنی قورئان، فەرموودەکانی پێغەمبەریش (صلى الله عليه وسلم) بەبەرجەستەکراویی و بە جێبەجێ کراویی، لە سوننەتدا بوونیان بووە، واتە: ئەگەر فەرموودەکانیشیان لەبەر نەبووبێ، بەڵام لەبەرچاویان لە ژیانی ڕۆژانەیاندا پیادە کراون، واتە: لە ڕێبازی پێغەمبەری خوادا (صلى الله عليه وسلم) بۆ دینداریی و مسوڵمانەتیی و، پڕاکتیزە کردنی قورئاندا، سوننەت بووە بە کردەوە، بەڵام لەبەر ئەو حیکمەتەی باسمان کردو، چەندان حیکمەتی دیکەش کە دوایی باسیان دەکەین، لەسەرەتاوە ڕێگریی کراوە لە نووسینەوەی دەقەکانی سوننەت، وەك لەو فەرموودەیەدا دیارە:

{عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: (لَا تَكْتُبُوا عَنِّي وَمَنْ كَتَبَ عَنِّي غَيْرَ الْقُرْآنِ، فَلْيَمْحُهُ)} أخرجه أحمد برقم (١١٣٦٢) ، ومسلم برقم (٣٠٠٤) ، وأبو يعلى برقم (١٢٠٩)، والدارمي برقم (٤٥٠)، وابن حبان برقم (٦٢٥٤).

واتە: ئەبو سەعیدی خودریی دەڵێ: پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) فەرمووی: (جگە لە قورئان شتێکی دیکە لە دەمی منەوە مەنووسن و، هەر کەسێ جگە لە قورئان شتێکی دیکەی نووسیوە، با بیسڕێتەوە.

هەڵبەتە هەندێ لەوانەی کە دەڵێن: متمانە بە سوننەت ناکرێ، ئەو جۆرە دەقانە بەبەڵگە دێننەوە، بەڵام ئێمە دوایی ئەو بابەتە دەتوێژینەوەو بەرپەرچی ئەو بیرۆکەیەو بەبەڵگە هێنانەوەی ئەو دەقانە دەدەینەوە، ئێستاش بۆ سەلماندنی ئەوە هێنامەوە کە لە ڕاستییدا بەبێ تێگەیشتنی قورئان، ئێمە ڕوانینێکی گشتگیرو ڕاست و دروستمان بۆ ئیسلام دەستەبەر نابێ، ئنجا کە پێغەمبەری خوا (صلی الله علیه وسلم) لە قۆناغێکدا ڕێگریی کردوە لەوە کە فەرمایشتەکانی بنووسرێنەوە، بۆ ئەوەی لەگەڵ قورئان تێکەڵ نەبن و، تاکو هەموو زەین و بیرو هۆشی خۆیان بخەنە سەر قورئان، زانیویەتی کە قورئان بریتیە لە دەرخەری جەوهەرو ماهیەتی ئیسلام، بەڵام لەبەرانبەر ئەم فەرمایشتەدا فەرمایشتێکی دیکەش هەیە کە پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) ڕۆژێك وتاری دا لە (حجة الوداع)دا، پیاوێك بەناوی ئەبو شاە کە خەڵکی یەمەن بوو، هەندێ دەڵێن: لەکاتی فەتحی مەککەدا بوو، گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا! با ئەو وتارەی تۆم بۆ بنووسنەوە، ئەویش فەرمووی:

{**اكْتُبُوا لِأَبِي شَاهٍ**} أخرجه البخاري برقم : (٢٣٠٢)، وأحمد برقم (٧٢٤١)، والترمذي برقم: (٢٦٦٧).
واتە: بینووسنەوە بۆ (أَبِـي شَاهٍ).

کەواتە: کە جارێك فەرموویەتی مەینووسنەوە، جاری واش هەبووە فەرموویەتی: بینووسنەوە، دواتر ڕوونی دەکەینەوە: بۆچی هەندێ جار ڕێگریی لێ کردووە، هەندێ جاریش فەرمانی پێ کردوە؟ لەبەر ئیعتیباری جیا جیا بووە.

(إبن الصّلاح)ی شارەزووریی کە بە دامەزرێنەری {زانستی فەرموودە} (علم الحديث) دادەنرێ، دوای ئەوەی ئەو فەرموودەیەی سەرەوە دێنێ، دەڵێ: {ومن صحيح حديث رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الدَّالِ على جوازِ ذلك: حديث أبي شاهٍ اليمنيّ، في التماسهِ من رسولِ الله أن يكتب له شيئاً سَمِعَه من خطبته عام فتح مكّة} ئنجا دەڵێ: {١- ولَعَلَّهُ أذِنَ في الكتابة عنه، لمن خشي عليه النسيان. ٢- ونهى عن الكتابة عنه، من وَثِقَ بحفظه، مخافَةَ الإتّكال على الكتاب. ٣- أو نهى عن كتابة ذلك عنه، حين خاف عليهِ اختلاط ذلك، بصحف القرآن العظيم، وأذِنَ في كتابتهِ حين أَمِنَ

من ذلك}[1].

(إبن الصَّلاح) لێرەدا چەند پاساوێکی جوان دەخاتە ڕوو، لەو بارەوە کە بۆچی پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) هەندێ جار قەدەغەی کردوە فەرمایشتەکانی بنووسرێنەوەو، هەندێ جارییش ڕێگای پێداوە؟!

دەڵێ: (لە فەرمایشتی صەحیحی پێغەمبەردا (صلى الله عليه وسلم) کە بەڵگەیە لەسەر ئەوەی دروستە فەرمایشتەکانی بنووسرێنەوەو لەسەردەمی خۆیدا ڕێی داوە: ئەو فەرموودەی ئەبی شاهی یەمەنییە کە داوای لە پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) کرد کە ئەوەی لە وتاری ئازاد کردنی مەککەدا فەرمووی، بۆی بنووسنەوە، ئەویش فەرمانی پێ کردن و فەرمووی بۆی بنووسنەوە.

دوایی (إبن الصَّلاح) لەبارەی جۆراو جۆریی هەڵوێستی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) لەبواری ڕێ پێدان و ڕێ پێنەدانی نووسینەوەی سوننەتەوە گوتوویەتی:

١)- ڕەنگە بۆ کەسێك ڕێی دابێ ئەوەی لێی بیست بینووسێتەوە، کە مەترسیی لەبیرچوونەوەی لێی بووبێ.

٢)- ڕێگریی لە کەسێك کردوە بنووسێتەوە، کە متمانەی بە لەبەر کردنی بووە، نەوەك پشت بە نووسینەکەی ببەستێ.

٣)- کاتێك مەترسیی بووە ئەو نووسینەیان لەگەڵ پەڕەکانی قورئانی مەزندا لێ تێکەڵ ببێ، ڕێی لێگرتوە، بەڵام لە کاتێك لەوە دڵنیا بووە، ڕێی پێداوە.

یانی: کە مۆڵەتی داوە سوننەت بنووسرێتەوە، بۆ کەسێك بووە کە مەترسیی لێبووبێ کە لەبیری بچێتەوە، کەسێك کە تێی ڕانەدیبێ فەرمایشتەکەی لەبەر دەکا، فەرموویەتی: بینووسەوە، یان بۆی بنووسنەوە.

---

(١) معرفة أنواع علم الحديث، ص ٢٩٣- ٢٩٤.

بەڵام کە فەرموویەتی: مەینووسنەوە، لەبەر ئەوە بووە کە زۆر متمانەی پێیان بووە کە دەتوانن لەبەری بکەن، ئەو کاتە وەك ئێستا نەبووە، لەبەر ئەوەی نووسین کەم بووە، خەڵك زاکیرەی زۆر بەهێز بووە، هی وابووە توانیویەتی ئەو دەقەی کە دەگوترێ، بەکسەر لەبەری بکات، شیعری دوورو درێژیان بیستوە، بەیەکجار لەبەریان کردوە، ئیدی پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) ئەوەی کە متمانەی پێی هەبووە لەبەری دەکات، فەرموویەتی: مەینووسەوە، بۆ ئەوەی پشت بە نووسینەکە نەبەستێ و چاك گوێ لە قسەکان بگرێ، یاخود ڕێگریی کردوە لە نووسین، لەکاتێکدا مەترسیی هەبووە، کە ئەو فەرمایشتانە لەگەڵ ئایەتەکانی قورئاندا لێیان تێکەڵ بن، چونکە قورئانیان بە تەواویی وەك ئێمە لەبەردەستدا نەبووە، بەڵکو هەر سوورەت سوورەت و ئایەت ئایەت بووەو، هەر کامیان ئەوەی بۆی لەبەر نەکراوە، نووسیویەتەوە لەلای خۆی، ئنجا ئەگەر ڕێگای دابایە فەرمایشتەکانی بنووسرێنەوە، لەگەڵ ئایەتەکاندا لێیان تێکەڵ دەبوون، ئیدی لەبەر دووربینی و (إحتیاط) ئەوەی کردوە.

دوایی کە مۆڵەتی داوە، لەبەر هەندێ کەس مۆڵەتی داوە، وەك دوایی باسی دەکەین، یەکێ لەوانە عەبدوڵڵای کوڕی عەمری کوڕی عاص خوا لەخۆی و بابی ڕازی بێ پێی فەرمووە: بنووسە لەبەر ئەوەی زانیویەتی لێی تێکەڵ نابێ، بەڵام ئەوەی کە زانیویەتی لێیان تێکەڵ دەبێ، فەرموویەتی: مەینووسن، هەرکەسێ نووسیویەتی با بیسڕێتەوەو تەنها قورئان بهێڵنەوە.

کەواتە: ئەوەش بەڵگەیە لەسەر ئەوە کە بەڕاستیی بەبێ لێ تێگەیشتنی قورئان، ئێمە لە ئیسلام تێناگەین، بۆیەش ئەوەندە جەخت لەسەر ئەوە دەکەمەوە، چونکە: کۆمەڵێ گەنجی خوێن گەرم و دڵ گەرم هەن، کە زۆر خەریکی سوننەت و دەقەکانی سوننەت دەبن و، لە قورئان ئاگادار نین، لە ڕابردووشدا ئەو دەردە هەر هەبووە، کاتی خۆی بەشێك لەوانەی کە ئەهلی فەرموودە بوون، هەر نەیانزانیوە قورئان چاك بخوێنن، یان ئیهمالیان کردوەو گوتویانە: سوننەت قورئانیشی تێدایە، کە بەتەئکید وانیە.

هەر لەو بارەوە (البقاعي)یش هۆكارێكی دیكەی چوارەم باس دەكات، دەربارەی ئەوە كە بۆچی پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) ڕێگریی كردوە لە نووسینەوەی فەرمایشتەكانی؟! دەڵێ: {أي: بسبب أنه لم يكن قد اشتدَّ إلفُ الناس لهُ وكثُر حُفّاظُه المُعْتنون به، فلما أَلِفَه الناسُ، وعرفوا أساليبه وكمال بلاغته، وحُسنَ تناسب فواصله وغاياته، وصارت لهم ملكة يُمَيِّزون بها من غيره، فلم يُخْشَ اختلاطه بعد ذلك}[1].

واتە: هۆكارێكی دیكە ئەوە بووە كە پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) تەماشای كردوە جارێ ئەو خەڵكە ئەوەندە لە نووسیندا شارەزا نین، بەڵام دوای ئەوەی خەڵك وردە وردە بە نووسینەوە ڕاهاتن و، زانییان چۆن دەنووسرێ و، دێڕ لە كوێ كۆتایی پێ دێ و؟ چۆن وشەكان لەیەك بپچڕێنرێن؟ دوایی بۆیان بووە بە (مەلەكەیەك) كە قورئان لە سوننەت لێك جیا بكەنەوە، مەترسیی ئەوە نەبووە كە سوننەت و قورئانیان لێ تێكەڵ بێ {ئنجا مۆڵەتی داون، كە بینووسنەوە}.

---

(١) هەمان سەرچاوەی پێشوو لا ٢٩٣.

پوختەی بەشی پێنجەم:

بناغەو جەوهەری ئیسلام بریتیە لە قورئان، وەك پێشتریش چەند جارێك گوتمان، سوننەتیش جگە لە جێبەجێ کردنی قورئان و بەرجەستە کردنی لە دنیای واقیعدا, شتێکی دیکە نیە، کە واش دەڵێین بە تەئکید نکوولیی لەوە ناکەین کە لە سوننەتی پێغەمبەردا (صلی الله علیه وسلم) کۆمەڵێ شت هەیە، کە ڕاستەوخۆ لە قورئاندا، یان بە ئاشکرا لە قورئاندا نین، کە وەك قسەکەی شافیعیمان ڕەحمەتی خوای لێبێ هێنا:

أ- یان پێغەمبەری خوا (صلی الله علیه وسلم)لە قورئان هەڵیهێنجاون، ب- یان وەحی دیکەی غەیری قورئانی بۆ هاتوە، ئنجا بەتەئکید قورئانیش ئێمە بێ نیاز ناکات لە سوننەت، چونکە قورئان بە تیۆریی (نظري) ئیسلاممان دەخاتە بەرچاو، بەڵام سوننەت بە کردەوە جێبەجێ کراویی.

www.youtube.com/alibapir١

لە تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان لەگەڵتانین
Stay in touch on social media
نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

MediaAmeerOffice

AliBapir/عەلی باپیر

AliBapirw/عەلی باپیر

AliBapir١

archive.org/details/@alibapir

PDF

AliBapir/عەلی باپیر

AliBapir

GET IT ON Google Play

Download on the App Store

AliBapir / عەلی باپیر

www.alibapir.net

کوردی - عربي - English

ڕاگەیاندنی مەکتەبی ئەمیر

www.alibapir.net

بەشی شەشەم
ڕەواندنەوەی
تەم و مژ لەسەر
کۆکردنەوەی سوننەت

بەڕێـــزان!

خۆتان دەزانن لەو بارەوە مشت و مڕ زۆرە لەم ڕۆژگارەدا، دەگوترێ: چۆن متمانە بکرێ کە ئەوە سوننەتی پێغەمبەرە (صلى الله عليه وسلم) لە حاڵێکدا ئەو هەموو قسە هەڵبەستراو (موضوع)انە هەن و، فەرموودەی بێهێز (ضعيف) زۆرن؟!

هەڵبەتە ئێمە لە بابەتەکانی پێشتردا باسی هەڵوێستی پێغەمبەرمان (صلى الله عليه وسلم) کرد، دەربارەی نووسینەوەی سوننەت، باسی ئەوەشمان کرد کە جاری وا هەبووە ڕێی پێداوە بنووسرێتەوەو فەرمانیشی پێ کردوە، ئنجا لێرەدا دەپرسین: ئایا زوو کۆنەکردنەوەی دەقەکانی سوننەت - واتە: بەشێوەی نووسین-، ئیشکال لەسەر کۆی سوننەت دروست ناکا؟ دیارە هەندێ لە ڕۆژهەڵاتناسەکان وایان گوتوە، گوتوویانە: نەك هەر لەسەردەمی پێغەمبەری خوادا (صلى الله عليه وسلم) لەسەردەمی خەلیفە ڕاشیدەکانیشداو دواتریش تاکو سەد (١٠٠)ساڵ[1]، ئنجا فەرموودە بەنووسین، کۆکراوەتەوە، ئەمەش ئیشکال دەخاتە سەر کۆی سوننەت.

بەڵام ئێمە دەڵێین: نەخێر، نووسینەوەو کۆکردنەوەی سوننەت، وێڕای ئەوەی لە سینەکاندا هەبووەو لە مێشکەکاندا پارێزراو بووە، بەچەند قۆناغێکدا تێپەڕیوە، ئەوە بە ڕەهایی ڕاست نیە، کە لەسەردەمی پێغەمبەری خواو (صلى الله عليه وسلم) خەلیفە ڕاشیدەکاندا، سوننەت نەنووسرابێتەوە، بەڵکو پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) کە ڕێگریی لە نووسینەوەی سوننەت کردوە، دوور بینیی و ئاگر بڕی ئەوەی کردوە، کە خەڵك خەریکی نووسینەوەی فەرموودەکان بن، لەسەر حیسابی قورئان و، بۆ ئەوەش کە لێیان تێکەڵ نەبێ، بەڵام بەڕەهایی قەدەغەشی نەکردوە.

---

(١) دوایی باسی دەکەین لەسەردەمی عومەری کوڕی عەبدولعەزیزدا بەڕەسمی دەست کرا بە کۆکردنەوەی دەقەکانی سوننەت، عومەری کوڕی عەبدولعەزیزیش لەساڵی (١٠١)ی کۆچییدا، کۆچی دوایی کردوە، یانی: دەوری نەوەد (٩٠) ساڵێك دوای وەفاتی پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم دەقەکانی سوننەت کۆکراونەوە.

قۆناغەکانی نووسینەوەو کۆکردنەوەی سوننەت :

بەگشتی دەتوانین بڵێین: کۆکردنەوەی دەقەکانی سوننەت بە پێنج قۆناغدا تێپەڕیوە:

قۆناعی یەکەم: لە ڕۆژگاری پێغەمبەردا (صلى الله عليه وسلم):

لە ڕۆژگاری پێغەمبەردا (صلى الله عليه وسلم) چەند شوێنەوارێکمان هەن، بەڕوونی ئەوە دەگەیەنن، کە هاوەڵانی پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) فەرمایشتەکانیان نووسیوەتەوە، بۆ وێنە:

١) (الترمذي) هێناویەتی کە سەعدی کوڕی عوبادەی ئەنصاڕیی صەحیفەیەکی هەبووە، کە کۆمەڵێك لە فەرمایشتەکانی پێغەمبەری خوای تێدا نووسرابۆوە.

٢) (سَمُرة بن جندب) کە لە ساڵی (٦١)ك. دا وەفاتی کردوە، ئەویش ژمارەیەکی زۆری لە فەرمایشتەکانی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم)ی لە چەند لاپەڕەیەکدا کۆ کردبوونەوە، کە سولەیمانی کوڕی (سَمُرة بن جندب) لە بابی ڕیوایەتی کردوون، وەك لە (تهذيب التهذيب)دا (١٩٨/٤) هاتوەو، (إبن سيرين) دەڵێ: (في رسالة سمرة إلى بنيه، علمٌ كثير)[1]، واتە: ئەو نامەیەی کە سەموڕە بەجێی هێشتوە بۆ کوڕەکانی، زانیارییەکی زۆری تێدایە، {کە بریتیە لەو دەقانەی سوننەت}.

٣) (جابر)ی کوڕی عەبدوڵڵا، کە لە ساڵی (٧٨)ك. دا وەفاتی کردوە، (إبن سعد) لە (الطبقات)دا[2] هێناویەتی، کە صەحیفەیەکی هەبووە سوننەتی تێدا نووسیوەتەوەو، (مسلم) لە صەحیحی خۆیدا گوتوویەتی: ئەوەی کە (جابر) کۆی کردۆتەوە دەربارەی مەناسیکی حەج بووە، کە بە صەحیفەی (همام)[3] مەشهوور بووە.

---

(١) تهذيب التهذيب ص ٤٠٢.

(٢) طبقات إبن سعد (٣٤٤/٥).

(٣) صحيفة همام ص ١٤.

٤- عەبدوڵڵای کوڕی عەمرِی کوڕی عاص خوا لێیان ڕازی بێ، کە لە ساڵی (٦٥)ك. دا وەفاتی کردوە، کتێبێکی هەبووە بەناوی: (الصحيفة الصادقة)، ڕێك لە دەمی موبارەکی پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) چی بیستوە، نووسیویەتەوەو، هەزار (١٠٠٠) فەرموودەی تێدا بووە[1]، عەبدوڵڵای کوڕی عەمرِی کوڕی عاص کاتێك دەستی کرد بە نووسینەوەی فەرموودەکانی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) ئەوەی دەیبیست لە پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) دەینووسیەوە، گوتیان: تۆ چۆن هەمووی دەنووسیەوە، پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) ڕازی دەبێ، تووڕە دەبێ، قسەیەك دەکا ڕەنگە پێی خۆش نەبێ بنووسرێ؟! ئەویش پرسیاری لە پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) کرد گوتی:

{ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَكْتُبُ مَا أَسْمَعُ مِنْكَ؟ قَالَ: نَعَمْ، قُلْتُ فِي الرِّضَا وَالسُّخْطِ؟ قَالَ: نَعَمْ، فَإِنَّهُ لَا يَنْبَغِي لِي أَنْ أَقُولَ فِي ذَلِكَ إِلَّا حَقًّا} أخرجه أحمد برقم: (٦٩٣٠) قال: شعيب الأرنؤوط: صحيح لغيره.

واتە: پرسیاری کرد لە پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم): ئەی پێغەمبەری خوا! ئایا هەرچی لەتۆی دەبیستم بینووسمەوە؟ فەرمووی: بەڵێ، گوتی: لە حاڵەتی تووڕەبوون و ڕازیی بوونیشتدا؟ فەرمووی: بەڵێ، چونکە من چ تووڕە بم، چ ڕازی بم، هەر حەق دەڵێم، لە ڕیوایەتێکی دیکەدا هاتوە فەرمووی: لەو زارەی من حەق نەبێ، نایەتە دەرو ناهەقی پێدا نایەت.

٥- عەبدوڵڵای کوڕی عەبباس کە لە ساڵی (٦٩)ك دا وەفاتی کردوە، ئەویش زۆر گرنگیی داوە بە نووسینەوەی سوننەتی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم)، هەروەها سیرەی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) لەچەند لەوحێکدا دەینووسیەوە کە زۆربەی کات لەگەڵ خۆی هەڵی دەگرتن، بۆ کۆڕی زانست[2].

٦- ئەبو هورەیرەش کە لە ساڵی (٥٨)ی کۆچیی دا مردوە، هەندێ لەو فەرمایشتانەی کە لە پێغەمبەری خوای (صلى الله عليه وسلم) و هاوەڵانی

---

(١) أُسد الغابة، إبن الأثير (٣/٢٣٣).

(٢) طبقات ابن سعد (٢/١٢٣).

بیستوون، نووسیونیەوە، بەڵام دوایی لەدەستی فەوتاون، بە هەر هۆکارێك بێ، جگە لە هەندێکیان کە قوتابییەکەی بەناوی (همام بن منبه)، کە لە ساڵی (١٠١)ك دا وەفاتی کردوە، لە ئەبو هورەیرەی گێڕاوەتەوەو ناویان ناوە (صحیفة همام) کە لە حەقیقەتدا هی ئەبو هورەیرە بووە، ئەو صەحیفەیە هەمووی لە (مسند)ی ئەحمەددا (ڕەحمەتی خوای لێبێ) هاتوە، هەندێکیشی لە (صحیح)ی بوخاریدا هاتوە، کە ژمارەیان (١٣٨) فەرموودە بووە[١].

٧- ئەو صەحیفەیەی کە مافی کۆچکەران و پشتیوانان و، چۆنیەتی مامەڵە کردن لەگەڵ جولەکەکانی تێدا تۆمار کراوە، کە پێی دەگوترێ: (الصحیفة) یان (الوثیقة) ئەوەش دیارە لەسەردەمی پێغەمبەردا (صلى الله عليه وسلم) خۆی فەرمانی کردوەو نووسیویانەتەوە، کە سەرەتاکەی ئاوایە: (هذا كتاب محمد رسول الله...) هتد[٢].

هەڵبەتە ئەمە قۆناغی یەکەمی نووسینەوەو کۆکردنەوەی فەرمایشتی پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) بوو هەر لەسەردەم و ڕۆژگاری خۆیدا.

قۆناغی دووەم: لە ڕۆژگاری خەلیفە ڕاشیدەکاندا:

لەو بارەوە دوو دەق دەهێنین:

١- لە (تذكرة الحفاظ)دا هاتوە دەڵێ: (جمع أبو بكرٍ بَعض الأَحاديثِ ثُمَّ حَرَّقها قبل وفاته)[٣]، واتە: ئەبو بەکر خوا لێی ڕازی بێ، چەند فەرموودەیەکی پێغەمبەری خوای (صلى الله عليه وسلم) نووسیبوونەوە، پاشان لەنەخۆشیی مەرگیدا سووتاندنی، {بانگی دایکمان عائیشەی خوا لێی ڕازی بێ کرد، گوتی: ئەو فەرموودانەم بۆ بێنە کە نووسیمبوونەوە، بۆی هێنان، ئەویش سووتاندنی}.

---

(١) تهذيب التهذيب ص ١٠٦.

(٢) الوثائق السياسية في العهد النبوي، والخلافة الراشدة، لمحمد حميد الله، رقم:١.

(٣) تذكرة الحفاظ (٥/١).

لە هەندێك ڕیوایەتی دیكەدا هاتوە گوتی: (خاوەن كتێبەكان بەهۆی ئەو كتێبانەوەو بەهۆی شوێنەواری پێغەمبەرانیانەوە، كە لەگەڵ ئەصڵی وەحی خوادا تێكەڵیان كرد، سەریان لێشێوا) دووربینیی ئەوەی كردوە، كە هیچ شتێك لەگەڵ قورئاندا تێكەڵ نەبێ.

٢- {عن عروة بن الزبير أن عمر بن الخطاب رضي الله عنه أراد أن يكتب السنن، فاستشار في ذلك أصحاب رسول الله صلّى الله عليه وسلّم، فأشاروا عليه عامتهم أن يكتبها، فلبث شهراً يستخيرالله في ذلك شاكاً فيه، ثم أصبح يوماً وقد عزم الله له، فقال: إني ذكرت لكم من كتاب السنن، ما قد علمتهم ثم تذكّرت: فإذا أُناسٌ من أهل الكتاب قبلكم قد كتبوا مع كتاب الله، فأكَبُّوا عليها، وتركوا كتاب الله، وإني والله لا ألبس كتاب الله بشيء أبداً، فترك كتاب السنن}[١].

واتە: عورِوەی كوڕی زوبەیر خوا لێیان ڕازی بێ دەڵێ: (عومەر خوا لێی ڕازی بێ ویستی سوننەتی پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) بنووسێتەوەو كۆی بكاتەوە، ڕاوێژی بە هاوەڵانی پێغەمبەری خوا كرد لەو بارەوە، زۆربەیان یان بە گشتی گوتیان: شتێكی باشەو بە پەسندیان زانی، ئەویش یەك مانگ مایەوە، ئیستیخارەی دەكرد، چونكە دوو دڵ بوو، لەوەدا ئایا فەرمان بكا بینووسنەوە، یاخود لێی گەڕێ؟، دوایی ڕۆژێك كە دڵی خۆی ساغ كردبۆوە لەسەر بڕیارێك گوتی: من ڕاوێژم پێ كردن دەربارەی نووسینەوەی سوننەتی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم)، دوایی بیرم كردەوە كە زۆر لە خاوەن كتێبەكان لەپێش ئێوەدا، لەگەڵ كتێبی خوادا هەندێ كتێبی دیكەیان نووسیبوون، دوایی گرنگییان بەو كتێبانەی دیكەداو وازیان لە كتێبی خوا هێنا، منیش هیچ شتێك لەگەڵ كتێبی خوادا تێكەڵ ناكەم، بۆیە وازی لە نووسینەوەی سوننەتی پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) هێنا.

ئەم دوو دەقەش ئەوە دەگەیەنن كە هیچ ڕێگرێك نەبووە بۆ ئەوەی سوننەت نەنووسرێنەوە، هەم ئەبوبەكر خوا لێی ڕازی نووسیویەتەوە، كە دوایی

---

(١) طبقات ابن سعد (١/٣) ص ٢٠٦، وكنز العمال (٢٣٩/٥).

سووتاندوونی، هەم عومەر خوا لێی ڕازی بێ بەتەما بووەو ڕاوێژی کردوەو دوایی وازی لێهێناوە، کەواتە: دەقێکی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) نەبووە ڕێیان لێ بگرێ، کەواتە: لەبەرچی ئاوایان کردوە؟ لەبەر دووربینی و ئاگر بڕی ئەوە کە قورئان وەك خۆی بمێنێتەوەو، مسوڵمانان زیاتر سەرگەرم و خەریکی قورئان بن، گوتووشیانە ئەوەی کە پێویستە لە سوننەتی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) ڕۆژانە پراکتیزە دەکرێ لە ژیانی مسوڵماناندا: نوێژە، ڕۆژووە، حەجە، ڕەوشت و هەڵس و کەوتەکانە، هەڵسوکەوتی کۆمەڵایەتییە، سیاسییە، ڕۆژانە پراکتیزە کراوە.

من وێنەیەکتان بۆ بێنمەوە، بەریتانیا کە وڵاتێکی زلهێزو پێشکەوتوە، تاکو ئێستا دەستوورێکی کۆکراوەی نیە، دەستوورێکی نووسراوی نیە، بەڵکو دەستوورەکەیان بریتییە لە عورفێکی سیاسی، بۆخۆیان دەزانن ئەوەی کە هەڵدەبژێردرێ بۆ سەرۆك وەزیران، دەبێ ماوەکەی چوار ساڵ بێ، دوای چوار ساڵەکە بۆخۆی دێتە خوار، بێ ئەوەی لە دەستوورێکدا نووسرابێتەوە، هەروەها زۆر شتی دیکە، هەمووی دەگەڕێننەوە بۆ عورفی سیاسی خۆیان.

مەبەستم ئەوەیە بڵێم: بەڵێ، دەقەکانی سوننەت نەنووسراونەتەوە بە نووسین، بەڵام تێکەڵ بە کلتوورو ژیانی ڕۆژانەیان بوون بە کردەوە.

قۆناغی سێیەم: لە ڕۆژگاری شوێنکەوتووان (التابعين)و، شوێنکەوتەی شوێنکەوتوواندا:

شوێنکەوتووان جیلی دوای هاوەڵانن، شوێنکەوتووانی شوێنکەوتووانیش، جیلی دوای ئەوانن، (هاوەڵان، شوێنکەوتووان، شوێنکەوتەی شوێنکەوتووان) بۆیە دەڵێم: ئەو سێ جیلە، چونکە زۆربەی زانایان دەڵێن: ساڵی (٢١٠) ك سنووری جیاکەرەوەیە لەنێوان ئەو سێ جیلەو جیلەکانی دواییدا، چونکە پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) دەفەرموێ:

{خَيْرُكُمْ قَرْنِي، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ} أخرجه أحمد برقم (١٩٨٤٨)، والبخاري برقم (٢٥٠٨) ومسلم برقم (٢٥٣٥)، وأبو داود برقم (٤٦٥٧)، والترمذي برقم (٢٢٢٢) وقال: حسن صحيح، والنسائي برقم (٣٨٠٩).

چاکترینتان سەدەی منن، ئنجا هی دوای وان، ئنجا هی دوای وان.

لە ڕیوایەتێکی دیکەدا هاتوە:

{خَيْرُ أُمَّتِي الْقَرْنُ الَّذِينَ يَلُونِي ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ} أخرجه مسلم برقم (٣٩).

واتە: باشترینی ئۆممەتم ئەو سەدەیە کە لە دوامەوە دێ، ئنجا ئەوانەی دوای وان دێن، ئنجا ئەوانەی دوای وان دێن.

پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) سێ جیلی باس کردوون، هاوەڵان، دوایی ئەوانەی دوای وان (تابعين)، دوایی ئەوانەی دوای ئەوان (تابعي التابعين) ئەوانە ئیمتیازێکی تایبەتییان هەیە، پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) شاهێدیی بۆ داون کە ئەو سێ جیلە، ئەو سێ پشتە، لە هەموو جیل و نەوەکانی دیکەی مسوڵمانان خێریان زیاتر تێدایە، هەڵبەتە کەم و کوڕییش هەبووە لەو جیلانەدا، بەڵام خێریان زیاتر تێدایە، ئنجا قۆناغی سێیەمی کۆکردنەوەی سوننەت لەو دوو جیلەدا بووە: شوێنکەوتووان و شوێنکەوتووانی شوێنکەوتووان.

چونکە سەرەتای بەفەرمیی نووسرانەوەی دەقەکانی سوننەت، لە ڕۆژگاری عومەری کوڕی عەبدولعەزیزدا بوو، لەوێدا دەستی پێ کرد (إبن سعد) ئەو دەقەی هێناوە، دەڵێ: {كتب عمر بن عبد العزيز إلى عامله[1] على المدينة أبي بكر بن محمد بن عمرو بن حزم: أُنظر ما كان من حديث رسول الله صلى الله عليه وسلم، أو سنة ماضية، أو حديث عَمْرَة، فاكتبه فإني قد خِفْتُ دَرْسَ العلم وذَهَابَ أهله}[2].

واتە: عومەری کوڕی عەبدولعەزیز نامەی نووسی بۆ عامیلەکەی خۆی لەمەدینە کە (أبي بكر بن محمد بن عمرو بن حزم) بوو، {بۆی نووسی} سەرنج بدە! فەرمایشتەکانی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) (سێ شتی لە نامەکەدا هێناون):

١) ئەوەی بەدەمی موبارەکی فەرموویەتی.

---

(١) (عامل) لەجێی پارێزگاری ئێستا بووە.

(٢) طبقات ابن سعد (٢/٢) ص ١٣٤.

٢) یان کردەوەکانی پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) کە تێپەڕیوەو مسوڵمانان بەو شێوەیە ڕەفتاریان کردوە.

٣) یاخود ئەو فەرمایشتانەی (عەمرە)ش[1].

هەموویان بنووسە چونکە من مەترسییم هەیە کە زانیاریی لەبیر بچێتەوەو، زانایان بمرن {سەرەنجام ئەو فەرموودانەی پێغەمبەری خوا (صلی الله علیه وسلم) زایە ببن}.

چۆن دەست بە کۆکردنەوەی سوننەت کرا؟

(إبن عبدالبَرّ) دەڵێ: {وكان أول من استجاب له: عالم الحجاز والشام محمد بن مسلم ابن شهاب الزهري المزني (١٢٤)هـ، الّذي دوَّن له في ذلك كتابًا فغدا عمر يبعث إلى كل أرض دفترًا من دفاتره}[2]، واتە: یەکەم کەس کە وەڵامی داوایەکەی عومەری کوڕی عەبدولعەزیزی دایەوە: زانای حیجازو شام زوهریی بوو، فەرمایشتەکانی پێغەمبەری (صلی الله علیه وسلم) ئەوەی کە بەدەستی کەوت بەسەنەدی ڕاست نووسی، بۆ عومەری نارد، عومەریش چەند نوسخەی لەبەر گرتنەوە، بە شارەکاندا دابەشی کردن، کە ئەوە فەرمایشتەکانی پێغەمبەرن (صلی الله علیه وسلم).

بۆیە زوهریی گوتوویەتی: {لَم يدوِّن أحدٌ هذا العلم قبل تَدْويني}[3]، واتە: ئەم

---

(١) ئینسان ئەگەر نەگەڕێتەوە بۆ ئەو کتێبانەی شەرحی سوننەت دەکەن دەڵێ: عەمرە دەبێ مەبەستی پێ چی بێ؟ ڕەنگە هەندێ کەس بڵێ: مەبەستی پێ عومرەیە، ئەوەی کە لەگەڵ حەجە، من کە گەڕامەوە بۆ سەرچاوەکان دەڵێ: (عمرة: هي عمرة بنت عبدالرحمن الأنصاري، وقد ضم إليها في بعض الروايات اسم القاسم بن محمد بن أبي بكر الصديق (١٠٧)هـ، وكلاهما من تلاميذ عائيشة، فكانا أعلم الناس بأحاديثها عن رسول الله صلى الله عليه وسلم) علوم القرآن ومصطلحه، د. صبحي الصالح ص٢٤-٤٥ ط١٣ سنة ١٩٨١.
دەڵێ: (عەمرە) کچی (عبدالرحمن)ی ئەنصاریی بووە، لە هەندێ ڕیوایەتاندا گوتوویەتی فەرموودەی عەمرەو قاسمی کوڕی ئەبو بەکری صددیق، کە ئەو دووانە هەردووکیان قوتابی عائیشە بوون خوا لێی ڕازی بێ و، لە هەموو کەس شارەزا تر بوون بەو فەرمایشتانەی دایکمان عائیشە کە لە پێغەمبەرەوە (صلی الله علیه وسلم) هێناونی.

(٢) جامع بيان والعلم (٧٦/١).

(٣) الرسالة المستطرفة، ص٤.

زانیارییە هیچ کەس لەپێش مندا نەینووسیوەتەوە.

یەکێ بۆی هەیە بڵێ: ئەدی ئەو هاوەڵانەی لە پێش ئەودا نووسیویانەتەوە، وەك پێشتر هێنامان؟ زوهریی مەبەستی ئەوەیە بەشێوەیەکی ڕەسمیی کەس پێش وی نەینووسیوەتەوە، کە بەڕەسمیی سەرۆکی دەوڵەت ڕایسپێرێ و بینووسێتەوە، ئەو یەکەم کەس بوو، ئەگەرنا کەسانی دیکە وەك کاری شەخصیی خۆیان، فەرمایشتیان نووسیوەتەوە.

ئنجا لەم ڕۆژگارەدا واتە: لەسەردەمی (تابعین) و (تابعي التابعين)دا کە هەتا ساڵی (٢١٠)ك دەکا، ئەم زانایانە سوننەتیان کۆ کردەوە، ئەویش لەژێر چوار جۆرە ناوو نیشاندا:

أ- المصنَّفات، وەك (مصنَّف)ي (عبدالرزاق).

ب- المسانيد، وەك (المسند)ي (أحمد).

ج- الموطأ، وەك (الموطأ)ي (مالك).

د- الجامع.

بەڵام بەزۆریی ناوو نیشانی یەکەم و دووەم بەکار هێنراون.

أ- المصنَّفات:

١- (إبن إسحاق) لە (١٥١)ك دا وەفاتی کردوەو لە مەدینە بووە.

٢- (إبن جريج) لە (١٥١)ك دا وەفاتی کردوەو لە مەککە بووە.

٣- (الأوزاعى) لە (١٥٦)ك دا وەفاتی کردوەو لە شام بووە.

٤- (شعبە بن حجاج) کە لە (١٦٠)ك دا وەفاتی کردوەو لە بەصرە بووە.

٥- (سفيان الثوري) کە لە (١٦١)ك دا وەفاتی کردوەو لە کووفە بووە.

٦- (ليث بن سعد) لە (١٧٥)ك دا وەفاتی کردوەو لە مصر بووە.

٧- (مالك بن أنس) لە (١٧٩)ك دا وەفاتی کردوەو لە مەدینە بووە.

٨- (عبدالله بن مبارك) لە (١٨١)ك دا وەفاتی کردوەو لە خۆڕاسان بووە.

٩- (سفيان بن عيينة) لە (١٨٥)ك دا وەفاتی کردوەو لە مەککە بووە.

١٠- (عبدالرزاق بن همام) له (٢١١)ك دا وەفاتی كردوەو لەیەمەن بووە.

ئنجا لەو قۆناغەدا كە دەقەكانی سوننەت كۆكراونەوە، ئەوە نەبووە بەس فەرمایشتی پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) بێ، یان بەس سوننەتە كردەییەكانی بێ، بەڵكو (فیقهو، ئیجتیهادو، ڕای هاوەڵان و، هەندێ جار ڕای تابیعین)یشی تێدا بووە، یانی كۆكردنەوەی هەم فەرموودەو هەم فیقهیش بووە، ئەگەر تەماشای (الموطأ)ی ئیمام مالیك بكەن، هەم فەرموودەیە، هەم قسەی هاوەڵانە، هەم قسەی شوێنكەوتووانیشی تێدایە و، جاری وایە ڕای خۆشی دەڵێ.

ب- المسانید:

له قۆناغێكی دیكەدا هەر لە چەرخی (تابعین و تابعي التابعین)دا، شێوەیەكی دیكەی كۆكردنەوەی فەرموودە، دەستی پێ كرد، كە بریتیە لە شێوەی (مسانید) دا، -(مسانید) كۆی (مسند)ە-، ئەو زانایە هاتوە بۆ وێنە عەبدوڵڵای كوڕی عومەر چەند فەرموودەی لە پێغەمبەری خوا (صلی الله علیه وسلم) وەرگرتوون، هەمووی بەیەكەوە كۆكراوەتەوەو ناوی نراوە: (مسند عبدالله بن عمر)، هی (أبو هریرة) ناوی نراوە: (مسند أبو هریرة) هی عائیشە ناوی نراوە: (مسند عائشة)، چەند فەرموودە لەو هاوەڵانەوە هاتوون، هەموو فەرموودەكانی ئەو هاوەڵەی بەیەكەوە هێناون، چونكە هەبووە زیاتر متمانەی بە عائیشە بووە، هەبووە زیاتر متمانەی بە عەبدوڵڵا بووە، چونكە بەرە بەرە كە ململانێی سیاسی دەستی پێ كردوە، هەبووە هەستیاریی هەبووە بەرانبەر یەكێك، ئەو فەرموودانەی كە لەو كەسەوە هاتوون، وەری نەگرتوون، بەهەر حاڵ لەوانەیە هۆكاری دیكەشی هەبووبێ، جارێ ئەو زانستی فەرموودەیە كامڵ نەبووەو باش پێنەگەیشتوە، ئەمەش هەوڵێك بووە.

١- یەكەمین كەس كە (مسند)ێكی كۆ كردەوە: (أبو داود الطیالسي) بوو كە لە ساڵی (٢٠٤)ك دا وەفاتی كردوە.

٢- هەروەها (مسند)ەكەی (أحمد بن حنبل) یەكێكی دیكەیە لەو (مسند)انە، كە (٤٠٠٠٠) فەرمایشتی تێدایەو، پێشەوا ئەحمەد لە ساڵی (٢٤١)ك دا، وەفاتی كردوە، ئەم دووانە وەك نموونە باسكران.

قۆناغی چوارەم: قۆناغی کامڵ بوونی کۆکردنەوەی سوننەت.

دیارە قۆناغی چوارەم دەکەوێتە نێو سەدەی سێیەمی کۆچیی، چونکە خاوەنانی شەش کتێبەکە (أصحاب الكتب الستة) بوخاریی، موسلیم، ئەبو داوود، تیرموذیی، ئیبن ماجە، نەسائیی، هەر شەشیان لە سەدەی سێیەمی کۆچییدا وەفاتیان کردوە، جگە لە (نەسائیی) کە لە (٣٠٣)ك وەفاتی کردوە، واتە: سێ ساڵ دوای سەدەی سێیەم.

١- (محمد بن إسماعيل البخاري) لە (٢٥٦)ك دا وەفاتی کردوە، کتێبەکەی (الجامع الصحيح) (٩٠٨٢) دەقی تێدایە، بە دووبارەوە، بەبێ دووبارەش (٢٠٦٢) دەقی تێدایە، بۆیە دەڵێم: دەق، چونکە مەرج نیە هەمووی فەرمایشتی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) بێ، هەندێ کەس وا دەزانێ کە گوترا: (صحيح البخاري) ئەوە هەمووی فەرمایشتی پێغەمبەرە (صلى الله عليه وسلم)، نا، تەماشای بکەن: هەم قسەی هاوەڵان و، هەم قسەی تابعینیشی تێدایە.

٢- (مسلم بن حجاج النيسابوري) لە ساڵی (٢٦١)ك دا، وەفاتی کردوە، ئەویش هەر (الجامع الصحيح)ی هەیە کە (٤٠٠٠) فەرموودەی تێدایە، مەگەر چۆن ئەگەرنا هەمووی فەرموودەی پێغەمبەرە (صلى الله عليه وسلم)، بۆیە هەندێك لە زانایان (صحيح مسلم)یان پێ صەحیحتر و ڕێك ترە لە هەندێ ڕووەوە لە هی بوخاریی.

٣- (أبو داود سليمان بن أشعث السجستاني) لە (٢٧٥)ك دا، وەفاتی کردوە، ئەویش کتێبەکەی بەناوی (سنن أبي داود)ە.

٤- (أبو عيسى محمد بن سَورة الترمذي السُلمي) لە (٢٧٩)ك دا، وەفاتی کردوە، ئەویش کتێبەکەی بە (سنن الترمذي) مەشهوورە، هەرچەندە کتێبەکەی ناوی (الجامع الصحيح)ە.

٥- (محمد بن يزيد بن ماجه القزويني) لە (٢٧٣)ك دا، وەفاتی کردوە، ئەویش کتێبەکەی بەناوی (السنن)ە.

٦- (أحمد بن شعيب بن علي النسائي) لە (٣٠٣)ك دا، وەفاتی کردوە.

هەڵبەتە هەردوو کتێبەکەی: (بوخاریی و موسلیم) لەلای زۆربەی زانایان بە باشترین و ڕاستترین کتێبی فەرمووده دانراون، لەدوای، وان ئەو چوارەی دیکە، بەڵام کە دەڵێین بەباشترین و ڕاستترین سەرچاوەی فەرموودە، مانای وا نیە کە هیچ تێبینیشیان لەسەر نیە، هەندێ لە زانایانی لێکۆڵەرەوەی فەرموودە، تێبینییان هەیە لەسەر هەندێ لەو فەرموودانەی هەم بوخاریی، هەم موسلیم و، هەم چوارەکەی دیکەش هێناویانن.

بەڵام ئەوەش نابێ ببێتە بیانووی ئەوەی لە کۆی فەرموودەکانیان بکەوینە گومانەوە، کە وەك دیارە ئەوانە زۆر لەسەردەمی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) دوور نەکەوتوونەوە، پاشان ئەوان زۆر دووربینییان کردوە لە گێڕانەوەی فەرموودەاندا.

بۆ وێنە: لە ژیانی بوخارییدا هاتوە: گوێ بیست بووە کە پیاوێك فەرمایشتێکی پێغەمبەری (صلى الله عليه وسلم) لە لایە، ویستوویەتی بچێ لێی وەربگرێ، کە دەبوو خۆی بچێ بیبینێ، ئنجا تۆ لەکێت بیستووە؟ لە فلان و، ئەویش لە فلان، تاکو دەچێتەوە سەر پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم)، کە دەچێتە لای، دەبینێ ئەو پیاوە وڵاخێکی لێ بەرهەڵدا بووە، چووە بیهێنێتەوە، تەماشای پیاوەکە دەکا کۆشی خۆی کردۆتەوە، بوخاریی پێی دەڵێ: ئەوە ئالیکت لە کۆشت کردبوو؟ ئەویش دەڵێ: نەخێر لمم بۆ تێکردبوو کە وابزانێ ئالیکە، بۆ ئەوەی بیگرمەوە، بوخاریی دەڵێ: هاتووم فلان فەرموودەت لێ وەربگرم، پیاوەکەش دەڵێ: لە لامە، بوخاریی دەڵێ: تازە لێت وەرناگرم، چونکە تۆ لەگەڵ ئەو وڵاخەدا ڕاست نەکەی، ڕەنگە لەگەڵ منیشدا ڕاست نەکەی، تۆ ئەو وڵاخەت هەڵخەڵەتاندوە!! ئەوان ئەوەندە هەستیار بوون لە وەرگرتنی فەرموودەدا، کەسێك هەر تۆزێك تێبینییان لەسەر هەبووبێ، فەرموودەیان لێ وەرنەگرتوە.

بەهەرحاڵ ئەوەی ئێمە (١٠٠٪) لێی دڵنیاین، هەر کتێبی خوایە، بەڵام لەکتێبەکانی فەرمایشتەکانی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم)، ئەو شەش کتێبە بەپلەی یەکەم دێن و، لەنێو ئەوانیشدا بوخاریی و موسلیم، ئنجا چوارەکەی دیکە.

قۆناغی پێنجەم: قۆناغی کۆتایی تۆمار کردنی سوننەت:

بە حەقیقەت ئەو شەش کتێبەی باسمان کردن،-مەگەر چۆن ئەگەرنا- هیچ فەرموودەیەکیان نەهێشتۆتەوە کە ڕاست بووبێ و، ئەوان نەیانهێنابێ، بەڵام لە قۆناغی پێنجەمیشدا کۆمەڵێك زانا، دیسان لە بواری کۆکردنەوەی سوننەت دا، هەوڵیاندا، کە من هەندێکیانم لێ بە نموونە هێناونەوە:

١- (إبن خُزيمة النيسابوري)، کە لە (٣١١)ك دا، وەفاتی کردوە، کتێبێکی هەیە بەناوی: (صحيح ابن خزيمة)، زانایان دەڵێن: کۆمەڵێك فەرموودە کە لە کتێبەکانی دیکەدا نەهاتوون، ئەو هێناونی، هەندێکیان دووبارەن، بەڵام ئەو بە سەنەدی خۆی دەیانهێنێ[1].

٢- (أبو حاتم ابن حِبّان البستي) لە (٣٥٤)ك دا، وەفاتی کردوە، کتێبەکەی بەناوی: (صحيح إبن حِبّان)، کتێبێکی زۆر نایابە، زۆر لە فەرمایشتەکانی کۆ کردۆتەوە، بەڵام مەرج نیە کە ناوی ناوە (صحيح)، هەمووشیان (صحيح) بن.

٣- (علي بن عمر الدارقطني) لە (٣٨٥)ك دا، وەفاتی کردوە، کتێبەکەی بەناوی: (سنن الدارقطني).

٤- (أبو بكر بن الحسين البيهقي) لە (٤٨٥)ك دا، وەفاتی کردوە، واتە: لەسەدەی پێنجەمدا، (السنن الكبرى) و (شِعَب الإيمان)ی هەن، کتێبی دیکەیشی زۆرن.

٥- (أبو قاسم سليمان بن أحمد الطبراني) لە (٣٦٠)ك دا، وەفاتی کردوە، (الطبراني) زیاتر بە سێ (معجم)ەکەی مەشهوورە، کە (معجم)یش شێوەیەکی دیکە بووە لە کۆکردنەوەی فەرموودە، (معجم) کە بە (معاجم) کۆ دەکرێتەوە، بە

---

(١) بۆزانیاریتان! جاری وایە بوخاریی و موسلیم یەك فەرموودە دەهێنن، هەریەکەیان بە سەنەدی خۆی، جاری وا هەیە بۆ فەرموودەیەك دەڵێن: (رواه أصحاب الكتب الستة)، یانی چی؟ نەچوونە هەریەکەیان لە ئەوی دی وەربگرێ، بەڵکو هەر کامیان بەسەنەدی خۆی، ئەو دەقەی هێناوە، مانای وایە هێزی زیاتر دەداتە ئەو فەرموودەیە، فەرموودەیەك لە شەش ڕێگاوە هاتبێ، لە شەش لە هاوەڵان، یاخود جاری وایە لە سەد (١٠٠) هاوەڵەوە هاتوە، ئەمەش دیارە زۆر لەوە دوور دەکەوێتەوە کە جێی گومان و دوو دڵیی بێ.

پێی پیتی (ئەبجەدیی) هێناویانە، (الطبراني) سێ (معجم)ی هەن: (الكبير، الوسيط، الصغير).

٦- (الحاكم النيسابوري) كە لە ساڵی (٤٠٥)ك دا، وەفاتی كردوە، كتێبێكی هەیە: (المستدرك على الصحيحين) واتە: ئەو فەرموودانەی كە بەپێی مەرجەكانی بوخاریی و موسلیمن، بەڵام ئەوان نەیانهێناون، ئەو لەو كتێبەی خۆی دا هێناونی.

٧- (حسين بن مسعود البغوي) لە (٥١٦)ك دا، وەفاتی كردوە، واتە: لە سەرەتای سەدەی شەشەمەوە، كتێبێكی هەیە بەناوی (مصابيح السنة) و یەكی دیكە، بەناوی (شرح السنة).

٨- (إسماعيل بن عمر بن كثير) لە (٧٧٤)ك دا، وەفاتی كردوە، واتە: لەسەدەی هەشتەمی كۆچیدا وەفاتی كردوە، كتێبێكی هەیە بەناوی: (جامع المسانيد والسنن) كۆكەرەوەی هەموو ئەو فەرموودانەیە كە بەشێوەی (سنن) یان (مسانيد) هاتوون.

ئەمە قۆناغەكانی كۆكردنەوەی سوننەتی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) بوون.

بەشی حەوتەم

جۆرەکانی سوننەت

www.youtube.com/alibapir١

له تۆڕه کۆمەڵایەتییەکان لەگەڵتانین
Stay in touch on social media
نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

MediaAmeerOffice

AliBapir/عەلی باپیر

AliBapirw/عەلی باپیر

AliBapir١

archive.org/details/@alibapir

AliBapir/عەلی باپیر

AliBapir

Google Play
App Store

www.alibapir.net
کوردی - عربي - English

AliBapir / عەلی باپیر

ڕاگەیاندنی مەکتەبی ئەمیر

www.alibapir.net

ئایا کە دەگوترێ: ئەمە فەرمایشتی پێغەمبەرە (صلی الله علیه وسلم)، هەمووی یەك پلەیەو یەك جۆرە؟ نەخێر، سوننەت بە گشتی دەبێتە سێ بەش، بۆخۆی دوو بەشی سەرەکییە، (صحیح) و (حسن) بەڵام بەشێکی دیکەشی هەیە، کە پێی دەگوترێ: (ضعیف)، بەم شێوەیە:

جۆرەکانی سوننەت:

سوننەت بەگشتی (لەڕووی سەنەدەوە) سێ جۆرە:

١- ڕاست (صحیح)   ٢- باش (حسن)   ٣- بێ هێز (ضعیف)

جۆری یەکەم: ڕاست (صحیح):

زانایان ئاوا پێناسەیان کردوە: {فهو الحديث المسند الذي يتَّصِلُ إسناده بنقل العدل الضابط عن العدل الضابط إلى منتهاه، ولا يكون شاذًا ولا مُعَلَّاً}، واتە: بریتیە لەو فەرموودەیەی پاڵ دراوەتە لای پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم)، لە ڕێی زنجیرەیەك ڕاوی دادگەرو پارێزەری پێکەوە پەیوەست، لەسەرەتای تاکو کۆتایی {کە دەگوترێ (عدل) یانی: کەسێك کە گوناهی نەکردبێ، خۆی لە گوناهان پاراستوە، گوناهی گەورەی نەکردوون و لەسەر گوناهی گچکەش بەردەوام نەبووەو، (ضابط)یش ئەوەیە جاری وا هەبووە بابایەك فەرمانبەر بووە بۆ خوا، بەڵام پاراستن (ضبط)ی نەبووە، واتە: خۆی کۆنتڕۆڵ بکا، شتی لەبیر نەچێ، شتەکە باش لەبەر بکا، لێی تێکەڵ نەبێ، دەبێ ئەو دوو سیفەتەی تێدا هەبن، تا دەگاتە لای پێغەمبەری خوا (صلی الله علیه وسلم) یاخود، تاکو دەگاتە سەر هاوەڵ یان تابیعیی، ئنجا ئەگەر بگاتە سەر تابیعیی ئەوە پێی دەگوترێ: (مرسل)} و دەبێ (شاذ) نەبێ، (شاذ) ئەوەیە ئەو دەقە شتێ بێنێ، هیچ کام لە دەقەکان ئەو شتەیان نەهێنابێ، (ولا مُعَلَّاً) واتە: نەخۆشییەکی نەبێ لەو نەخۆشییانەی کە فەرموودەیان پێ ڕەت دەکرێتەوە.

ئایا فەرموودەی ڕاست (صحیح) چەند جۆرە؟

دوو جۆری سەرەكییە:

١)- موتەواتیر (المتواتر): {وهو الحديث المتواتر الذي يرويه جمع يحيلُ العقلُ في العادة تواطؤَهم على الكذب، عن جمعٍ مثلهم من أول السند ووسطه وآخرِ}

واتە: ئەو فەرموودەیەیە كە كۆمەڵێك دەیگێڕنەوە لە كۆمەڵێكی دیكە، ئەوانیش لە كۆمەڵێكی دیكە، تاكو دەگاتە پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) كە ئەو كۆمەڵە ئەوەندە زۆربن، بە عەقڵ و عادەت نەگونجێ ئەو كۆمەڵە لەسەر درۆ كۆببنەوە، ئەوەش هەم لە سەرەتای سەنەدەكەیەوە، هەم لە نێوەڕاستی، هەم لە كۆتاییدا، (واتە: هەر كە لە پێغەمبەرەوە (صلى الله عليه وسلم) دەست پێ دەكات، بەكۆمەڵ ئەو فەرموودەیە بەو شێوەیە هاتبێ).

دیارە (متواتر)یش دیسان دوو جۆرە:

أ- (المتواتر اللفظي) موتەواتیری بێژەیی.
ب- (المتواتر المعنوي) موتەواتیری واتایی.

أ- (المتواتر اللفظي) موتەواتیری بێژەیی:

{**وهو** الذي رواه الجمع مذكور من أول السند ووسطه وآخره، بلفظٍ واحدٍ وصورةٍ واحدة} واتە: ئەوەیە كە كۆمەڵێك كە نەگونجێ لەسەر درۆ كۆببنەوە، لەسەرەتای سەنەدەكەیەوە كە لە پێغەمبەرەوە بیستوویانەو، لە نێوەڕاستی و، لە كۆتاییەكەیدا بەیەك بێژەو بەیەك شێوە هاتبێ.

(إبن الصَّلاح) لەو بارەوە دەڵێ: {وهو عزيز جداً، بل لا يكاد يوجد، ومن سئل عن إبراز مثال لذلك، أعياه تطلّبه} واتە: ئەو جۆرە زۆر كەمە[1]، بەڵكو ڕەنگە بەدەست

---

(١) بە حەقیقەت (إبن الصَّلاح) پیاوێكی زۆر شارەزاو بە ئینصاف بووە، ئێستا هەیە لەوبارەوە لێی بپرسی، دەڵێ: ئا ئا هەیە، زۆر زۆرە.

نەکەویٚ، ئەگەر کەسێك لێی بپرسیٚ: فەرموودەیەکی موتەواتیری بێژەیی بێنە، ڕەنگە زۆر ماندوو بیٚ تا دەیهێنیٚ.

ئنجا زۆر لە زانایان دەڵێن: ئەصڵەن ئەستەمە فەرموودەیەکی وا هەبیٚ، لەکاتێکدا بەمەرج بگیریٚ: هەمان وشە، بەهەمان شێوەو هەمان چۆنیەتی، ئەدا بکریٚ، لەبەر چی؟

ئەوە لەبەر ئەوەبووە چونکە پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) شتێکی فەرمووە، بۆ وێنە: لەو فەرموودەیەدا فەرموویەتی: (قعد)، ئەو هاوەڵە وشەی (جلس)ی بەکار هێناوە، کەواتە: ئەو کاتە ئەو مەرجە نایەتەدی، هەرچەندە هەردووکیان مانایان لێك نزیکە، یان وشەی (نبي) و(رسول)، ئەگەر یەکێکیان لە شوێنی ئەوی دیکەیان بەکار بێنیٚ، ئەوە لێرەدا بێژەکەیان جیا بوو، بۆیە گوتوویانە، تەواتوری بێژەیی ١٠٠٪، تەنها قورئانمان هەیە.

بەڵام هەندیٚ لە زانایان دەڵێن: نەخێر هەمانە، بۆ وێنە: (السيوطي) کتێبێکی هەیە بەناوی (الأزهار المتناثرة في الأخبار المتواترة)، واتە: (گوڵە پرژو بڵاوەکان، لە هەواڵە موتەواتیرەکان).

لەو وێنانە کە دەیانهێننەوە بۆ فەرموودەی موتەواتیری بێژەیی:

١- شەق بوونی مانگ، کە هەر شەش کتێبەکان هێناویانەو لە زۆر لە هاوەڵانەوە هاتوە.

٢- هەروەها فەرموودەی: **{مَنْ كَذَبَ عَلَيَّ مُتَعَمِّدًا فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنْ النَّارِ}** أخرجه أحمد برقم (١١٩٦٠)، والبخاري برقم (١٠٨) ومسلم برقم (٢)، والترمذي برقم (٢٦٦٠) والنسائي في الكبرى برقم (٥٩١٤)، وإبن ماجة برقم (٣٢).

واتە: هەرکەسیٚ بە ئەنقەست درۆ بە دەمی منەوە بکات، با شوێنێك بۆخۆی لە ئاگردا هەڵبگریٚ، (إبن الصَّلاح) دەڵیٚ: (٦٢) هاوەڵ ئەو فەرموودەیەیان لە پێغەمبەرەوە (صلى الله عليه وسلم) بیستوە، هەندیٚ لە زانایان دەڵێن: تەنها ئەم فەرموودەیە موتەواتیری بێژەییە.

٣- یەکێکی دیکە لەو فەرموودانە، پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) دەفەرمویٚ: {مَنْ بَنَى لِلَّهِ مَسْجِدًا...}.
٤- هەروەها (حديث الشفاعة).
٥- (أنين الجدع)، کە پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) لەسەر بنکە دارخورمایەك وتاری دەدا، ئافرەتێك گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا! من غولامێکی دارتاشم هەیە، با مینبەرێکت بۆ دروست بکا، ئەویش فەرمووی: با بۆم دروست بکا، ئنجا کە چووە سەر مینبەرەکە، ئەو بنکە دارخورمایە، وەك چۆن بەچکە وشتر بۆ دایکی دەناڵێنیٚ، ئاوا گریاو نالاندی، دیارە بۆیەش موتەواتیرە چونکە هەموو هاوەڵان لە مزگەوت گوێیان لێبوو، پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) لە مینبەرەکەی دابەزی دەستی پێدا هێنا، تاکو بێدەنگ بوو، فەرمووی: ئەوە پێی ناخۆش بوو کە من چیدیکە لەسەر ئەو وتار نادەم، بۆیە ئاوا نالاندی.
٦- یەکی دیکە لەو فەرموودانە بریتییە لە: مەسح لەسەر خووف.
٧- هەڵقوڵینی ئاو لەنێوان پەنجەکانی پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم)، بۆ وێنە: هاوەڵان چوون بۆ تەبووك، ئاویان لێبڕا، لەو سەفەرەدا پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) (٣٠٠٠٠) هاوەڵی لە خزمەتدا بووەو، بێگومان سەدانیان ئەوەیان بینیوە.
٨- یەکی دیکە لەوانە: قەتادە کە چاوێکی بە تیر پێکراوەو دەچێتە لای پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) چاوەکەی لەسەر دەستی دادەنیٚ، دەڵیٚ: ئەی پێغەمبەری خوا! تازە ژنم هێناوە، ئەگەر دوعام بۆ بکەی، ئەویش لە شوێنی خۆی داینایەوەو دوعای بۆ کرد، هاوەڵان دەڵێن: ئەو چاوەیانی لەوەی دیکەشی جوانتر بوو.
٩- خواردنێکی کەم بایی دوو سیٚ نەفەر، چەند سەد نەفەر پێی تێر بووە.

ئەوانە هەموویان لەجۆری موتەواتیری بێژەیی (لفظي)ن، چونکە زۆربەی هاوەڵان لەوێبوون، کە ئەو شتانە ڕوویان داوە[1].

---

(١) بڕوانە: علوم الحديث ومصطلحه، د. صبحي الصالح، ص ١٤٥-١٥٠.

ب- (المتواتر المعنوي) متەواتیری واتایی:

جۆری دووەمی موتەواتیر کە ئەوە هەموو زانایان لەسەری یەکدەنگن، موتەواتیری مەعنەویی پێ دەڵێن، ئاوا پێناسە کراوە: {الذي يُكتفى فيه بأداء المعنى ولو اختلفت رواياته، وهذا النَّوع كثير جداً مثل: أحاديث رفع اليدين في الدعاء، إذ رويَ فيه مائة حديث جمعها السيوطي في جزء} واتە: ئەوەیە کە بەوەندە ئیکتیفا دەکرێ، کە لە مانادا یەك بگرێتەوە، با بێژەکانیشی جیا جیابن، چونکە جاری وا هەبووە ئەو هاوەڵە بەپێی زار (لهجة)ی خۆی گێڕاویەتەوە، کە زمانی عەرەبییش هەمووی یەك لەهجە نەبووە، وەك چۆن لە کوردییدا بادینیی و سۆرانیی و هەورامیی هەن، لەنێو سۆرانیشدا هەولێریی و سلێمانی و پشدەریی هەن، زمانی عەرەبیش وابووە، بۆیە جاری وابوو (راوي)یەك یان زانایەك، وشەیەکی لە شوێنی وشەیەکی دیکە بەکار هێناوە، بۆ ئەوەی خەڵکەکە لێی تێبگا، تەواتوری مەعنەویی ئەوەیە کە لە مانادا وەك یەك بن، با بێژەکانیشیان جیا بێ، کە ئەمە زۆر زۆرە، بۆ وێنە:

بەرز کردنەوەی دەستەکان لەکاتی پاڕانەوەدا، ئەمە بە موتەواتیری مەعنەویی دادەنرێ، چونکە (١٠٠) فەرموودە لەو بارەوە هاتوون و، (سیوطی) لە کتێبێکی سەربەخۆدا ئەو فەرموودانەی هەموو کۆ کردوونەتەوە، ئەمە جۆری یەکەمی فەرموودەی (صحیح)، کە بریتی بوو لە موتەواتیر.

٢) (الآحـــاد):

{هو ما لم يجمع شروط التواتر}[١]، ئەوەیە کە مەرجەکانی تەواتوری تێدا کۆ نەبووبنەوە، ئیدی مەرج نیە تەنیا یەك لە هاوەڵان لە پێغەمبەری (صلى الله عليه وسلم) بیستبێ، با دە (١٠) کەس لێیان بیستبێ، بەڵام ناگاتە ڕاددەی تەواتور، تەواتور ئەوەیە ژمارەیەکی وابن کە عەقڵ ڕێ نەدا لەسەر درۆ کۆببنەوە.

---

(١) علوم الحديث ومصطلحه، ص ١٤٥-١٥٠.

ئنجا لەنێو زانایاندا لەو بارەوە ڕاجیایی هەیە، کە ئایا فەرموودەی (صحیح) کە موتەواتیر نەبێ، زانیاریی دڵنیاکەر دەگەیەنێ، یاخود تەنیا گومانی زاڵ دەگەیەنێ؟؟ (هل يفيد العلم اليقيني القطعي، أو يفيد الظن الراجح فقط)؟؟ ئەوەش مەسەلەیەکی زانستییە لەنێو زانایاندا، ئەگەر گوتت: فەرموودەیەك کە موتەواتیر نیە زانیاریی جێی دڵنیایی دەگەیەنێ، ئەو کاتە ئەوە حوکمی لەسەر دامەزرێ، بۆ وێنە: هاتنی دەججال، هاتنە خوارەوەی عیسا سەلامی خوای لێبێ، ئەوانە بە فەرموودەی ئاحاد هاتوون، ئنجا ئەگەر گوتت: فەرموودەی ئاحاد زانیاریی دڵنیاکەر دەگەیەنێ، ئەو کاتە ئەوەی بڵێ: بڕوام پێی نیە، بۆ ئیمانەکەی جێگای مەترسییە، بەڵام ئەگەر گوتت: نەخێر تەنها گومانی زاڵ دەگەیەنێ، ئەو کاتە ئەو کەسەی دەڵێ: بڕوام بەوە نیە کە پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) فەرموویێتی، نیشانەی پرسیاری ناکەوێتە سەرێ، لەو بارەوە زانایان مشت و مڕیان زۆر بووە، بۆ وێنە:

(النووي) دەڵێ: {حديث الآحاد لا يفيدُ غيرَ الظن} واتە: فەرموودەی ئاحاد تەنیا گومانی زاڵ دەگەیەنێ[1].

بەڵام (إبن حزم) دەڵێ:{يفيد العلم والعمل معاً}[2]، زانیاریی جێی دڵنیایی دەگەیەنێ و کاریشی پێ دەکرێ.

هەڵبەتە لەسەر ئەوە کە فەرموودەی ئاحاد کاری پێ دەکرێ، زانایان زۆربەیان یەك دەنگن، کە هەر ئەوەش ڕاست و هەقە، چونکە بۆ وێنە: پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) نامەی نووسیوە بۆ (هرقل) یان بۆ (کیسرا) بەیەکێ لە هاوەڵاندا ناردوویەتی، یان یەکێکی ناردوە بۆ شوێنێك، کە ئەو خەڵکە ئاگادار بکەوە، ئنجا کە یەکێکی ڕەوانە کردوە، ئەو کەسە هەرچییەکیان پێ دەڵێ، ئەو خەڵکە پێیەوە پابەند کراو (مُلْزَم) دەبن، کەواتە: هەر هەواڵێکی ڕاستی پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) بە ئێمە بگا، ئەوە ئێمە پابەند کراو دەکا کە

---

(١) (شرح صحيح مسلم)، لە (علوم الحديث ومصطلحه)، ص ١٥١.

(٢) علوم الحديث ومصطلحه ص ١٥١.

کاری پێ بکەین، ئەدی لە چیدا زانایان کێشەیان هەبووە؟ لە بواری عەقیدەدا، کە ئایا ئەگەر کەسێك بڕوای بە فەرموودەیەك نەبێ لە بواری ئیمان و عەقیدەدا —کە دەبێ لەسەر بناغەی دڵنیایی بنیات بنرێ- کە لە ڕێگایەکی ئاحادەوە هاتوە، نەك موتەواتیر، ئایا پێی کافر دەبێ، یان نا؟ مشت و مڕەکە لەوێدایە.

جۆری دووەم: بــاش [الحَسن]:

کە ئاوا پێناسە کراوە: {هوَ ما اتَّصل سَنَده بِنَقل عَدلٍ خَفيف الضَّبْط، سليم من الشذوذ والعلّة}[1]، واتە: ئەوەیە کە: زنجیرەی ڕاوییەکانی بەیەکەوە پەیوەست بن و، هەموویان دادگەر بووبن، بەڵام مەرج نیە کۆنترۆڵکردن (ضبْط)یان وەك پێویست بووبێ، بەڵام ئەو فەرموودەیەش دەبێ حاڵەتی (شذوذ)ی نەبێ و، لە هەر عیللەت و نەخۆشییەك کە فەرموودەی پێ ڕەت دەکرێتەوە، سەلامەت بێ.

ئنجــا فەرموودەی (حــسن)یش دوو جۆرە:

١)- (حسن لذاته) :

چاکییەکەی لە خودی خۆیدا بێ، بێ ئەوەی پێویستیی بەدەرەوەی خۆی بێ.

٢)- (وحسن لغيره) :

ئەوەیە کە لە سەنەدەکەیدا (راوي)یەکی حاڵ پۆشراو (مستور) هەبێ، کــە نە شایســتەیی پێــی زانـرابێ، نــە ناشایستەیی، بـەڵام نابێ گێل و زۆر هــەڵە کــار بێ یان تۆمەتبار بە درۆ کردن، دەشبێ (متن)ەکەی بە (متابع)ێك یان (شاهد)ێك پشتگیریی کرابێ[2].

---

(١) المقدمة، ابن الصَّلاح، ص ١٥٦، وعلوم الحديث ومصطلحه، ص ١٥٦.

(٢) علوم الحديث ومصطلحه، ص ١٥٧.

جۆری سێیەم: بێهێز (ضعیف)[1]:

فەرموودەی بێ هێز، ئاوا پێناسە کراوە: {ما لم يجتمع فيه شروط الصحيح، ولا الحسن}[2]، ئەوەیە کە نەسیفەتەکانی فەرموودەی ڕاست (صحیح) و نە سیفەتەکانی فەرموودەی باش (حسن)ی تێدا کۆ بووبنەوە.

ئەمەش بەهەر حاڵ زانایان هەر هێناویانە، چونکە جاری وابووە هەندێ فەرموودەیان بە بێ هێز داناوە، دوایی لێیان کۆڵیوەتەوە: نەخێر ئەو زانایە بەهەڵەدا چووە کە گوتوویەتی: بێهێزە، یان فەرموودەی دیکە بەهێزی کردوە، لەبەر ئەوە هێناویانە، نەك هەر ئەوە، بگرە زانایان هی هەڵبەستراو (موضوع) یشیان هەر هێناون، بۆ ئەوەی مسوڵمانان بزانن کە ئەوانە هەڵبەستراون و تێکەڵ نەبن لەگەڵ ئەوانەی دیکەدا، ئنجا (إبن الصَّلاح) گوتوویەتی: جۆرەکانی بێهێز زۆر زۆرن، بەڵام لە (٤٢) جۆر تێناپەڕن[3]، هەندێکیش گوتویانە: لەو ژمارەیەش تێدەپەڕن، بۆ وێنە: هەر کام لە: (مرسل، منقطع، معضل، مدلس، معلق، مضطرب، مقلوب، شاذ، منكر، متروك ...) ئەمانە هەموویان جۆری بێهێزن، یانی: ئەوانەن کە بە بێهێز دادەنرێن، نە ڕاستن و نە باشن.

---

(١) بە حەقیقەت ئەو ناوەم پێ خۆش نیە، بەڵام زانایان وایان داناوە.

(٢) علوم الحديث ومصطلحه، ص ١٦٥.

(٣) هەمان سەرچاوەو لاپەڕ.

بەشی هەشتەم

هۆیەکانی هەڵبەستن (أسباب الوضع) و چۆنیەتی جیاکردنەوەی فەرموودە و قسەی هەڵبەستراو

www.youtube.com/alibapir١

له تۆڕە كۆمەڵایەتییەكان لەگەڵتانین
Stay in touch on social media
نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

MediaAmeerOffice

AliBapir/عەلی باپیر

AliBapirw/عەلی باپیر

AliBapir١

archive.org/details/@alibapir

AliBapir/عەلی باپیر

AliBapir

AliBapir / عەلی باپیر

www.alibapir.net
عربي - كوردی - English

ڕاكەیاندنی مەكتەبی ئەمیر

www.alibapir.net

أ- هۆیەكانی هەڵبەستن (أسباب الوضع)

فەرموودەی هەڵبەستراو (موضوع) یانی چی؟![1].

پێناسەكەی ئاوایە: {فالموضوع هو الخبر الذي يختلقه الكذابون وينسبونه إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم افتراءً عليه}[2]، واتە: بریتیە لەو هەواڵەی كە درۆزنەكان هەڵیدەبەستن و، پاڵی دەدەنە لای پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) و بەدەمی ئەوەوە هەڵی دەبەستن.

هۆكارەكانی هەڵبەستن:

ئایا بۆچی پەنا بردراوەتە بەر درۆ هەڵبەستن بەدەمی پێغەمبەری خواوە (صلى الله عليه وسلم)؟

لەو بارەوە زانایان قسەیان زۆركردووە، هۆكاری زۆریان باسكردوون، كە ڕەنگە ئەم شەشە سەرەكییەكیان بن:

١- زانایان دەڵێن: لە ساڵی (٤١)ك بەم لاوە، دەست كرا بە قسە هەڵبەستن بەدەمی پێغەمبەری خواوە صلى الله عليه وسلم، دوای ئەوەی كە مسوڵمانان لەنێوان خۆیاندا بوونە بەش بەش، (خەواریج، شیعەی عەلی، شیعەی موعاویە)[3]. خەڵكێك پشتگیریی عەلییان دەكرد، كە بێگومان ئەو لەسەر هەق بوو، خەڵكێكیش پشتگیریی موعاویەیان دەكرد، خەڵكێكیی دیكەش هەبوون باوەڕیان بە هیچیان نەبوو، ئنجا وردە وردە خەڵكی دیكەش پەیدا بوون، ئیدی لەو كاتەوە درۆ هەڵبەستن بەدەمی پێغەمبەری خواوە (صلى الله عليه وسلم) پەنای پێ برا،

---

(١) هەڵبەتە ئەوە زمان وا ڕاهاتوە دەگوترێ: فەرموودەی هەڵبەستراو، ئەگەرنا شتێك هەڵبەسترابێ، پێی ناگوترێ فەرموودە، بە فەرموودەی پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) دانانرێ و دەبوو بگوترێ: دەقێكی هەڵبەستراو.

(٢) علوم الحديث ومصطلحه، د. صبحي الصالح، ص ٢٦٣.

(٣) وشەی (شیعة) یانی: كۆمەڵ.

کەواتە: هۆکاری یەکەم، مشت و مڕو کێشەی سیاسیی بووە.

٢- هۆکاری دووەم بریتیە لە دەمارگیریی مەزهەبیی، ئەوانەی کە بۆچوونەکانی (ئەبو حەنیفە)یان پێ ڕاست بووە، دژی شافیعی قسەیان کردوە، ئەوانەش کە هی (شافیعی)یان پێ ڕاست بووە، دژی ئەبو حەنیفەو، بەهەمان شێوە مەزهەبەکانی دیکەش.

٣- خۆ بردنە پێش و ماستاوچییەتی زانایانی خراپ بۆ حوکمڕانان، بۆ وێنە: دەڵێ: (غياث بن إبراهيم النخعي الكوفي) یەکێ بووە لەو زانایانەی خۆ دەبەنە پێش لە دەسەڵات[١]، دەچێتە لای (مهدي) کە حوکمڕانی عەبباسیەکان بووە، ئەو مەهدییە عادەتی وا بووە کەیفی بە کۆتران هاتوە، لەو کاتەدا کە (غیاث) چووە بۆ لای دیارە مەهدی کۆترێکی لەپێش بووە، کە چووەتە لای دانیشتوە، بینیویەتی حوکمڕانی مسوڵمانان یاری بە کۆتر دەکات، بە (غیاث) یان گوتوە: قسە بۆ (أمير المؤمنين) بکە، ئەویش یەکسەر گوتوویەتی: {حدثنا فلان عن فلان أن النبي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قال: (لا سَبْقَ إلاَّ في نَصْلٍ أو حَافِرٍ أو خُفٍّ أو جَنَاحٍ) فلما قام، قال المهدي: (أشهد أن قفاك قفا كذّابٍ على رسول الله صلى الله عليه و سلم، وأمر بذبح الحَمَامِ وَتَرَك ما كان فيه} والحديث أصله في السنن بدون ذكر الجناح[٢].

واتە: لە فڵان لە فڵان بیستوومە کە پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) فەرموویەتی: (پێشبڕکە کردن دروست نیە، مەگەر لە شتێکدا کە نووکی هەیە (واتە: تیرەندازیی)، یان خووفدار (حوشتر خوففی هەیە) یان سمدار (واتە: وڵاخە بەرزە)، یان باڵدار.

شایانی باسە فەرموودەکە لە (سنن)دایە، بەڵام وشەی: (جناح)ی تێدا نیە، واتە: (باڵ) یانی: پێشبڕکە کردن بە کۆتر، ئەوەی لەبەر خاتری (مەهدیی لێ زیاد کرد).

---

(١) وەك ئەوەی کاتی خۆی من قسەیەکم هەبوو دەمگوت: مەلای دین فرۆش و شێخی دڵنەخۆش و، مسوڵمانی بێ هۆش.

(٢) علوم الحديث ومصطلحه، د. صبحي الصالح، ص ١٦٨.

دەڵێ: کە ڕۆیی، مەهدیی گوتی: بەخوا شاهێدیی دەدەم کە ئەو پشتە ملەی تۆ، پشتە ملی پیاوێکی درۆزنە، درۆت بەدەمی پێغەمبەری خواوە کرد {لەبەر خاتری من}، ئنجا فەرمانی کرد کۆترەکانی سەرببڕن، {گوتی: ئەمە بەهۆی کۆترەکانی منەوە درۆی بەدەمی پێغەمبەرەوە (صلى الله عليه وسلم) کرد}، یانی مەهدیی لەو زانایە بەدین تر بووە، لەو هەڵوێستەیدا.

هەر لەو بارەوە گێڕراوەتەوە: کابرایەك برادەرێکی هەبوو لەوانەی کە فەرموودە هەڵدەبەستن بەدەمی پێغەمبەرەوە (صلى الله عليه وسلم)، کابرا هەریسەی دەفرۆشت، کابرای درۆ هەڵبەستیش چووە لای گوتی: وەزعت چۆنە؟ گوتی: باشم، بەڵام کڕیارم کەمن، گوتی: خەمت نەبێ تەگبیرت بۆ دەکەم: {روى فلانٌ عن فلان، أن رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قال: (عليكم بالهريسة، فإنها تشدُّ العَضَل وتُقَوِّي الظَّهر)} واتە: هەریسە بخۆن، چونکە ماسوولکە پتەو دەکات و پشتیش بەهێز دەکات.

٤- خەڵکێك ناشارەزا بووەو زانیاریی نەبووە بە قورئان و سوننەت، ئامۆژگاریی خەڵکیشیان کردوە، وەك ئێستا هەندێ مەلا هەن هەر خەریکی حیکایەتانن، کاکە مەلا! ئیسلام بۆ خەڵك باس بکە، کە قورئان و سوننەتە، ئەو هەموو ئایەت و فەرموودە هەن، دەستت لە هیچیان گیر نابێ، دەچی حیکایەتان دێنی، خوا دەزانێ چەندی لەگەڵ شەرع دێتەوە، حیکایەت و بەسەرهات لەجێی خۆیدا باشە، بەڵام نابێ بکرێتە بەدیل بۆ ئایەت و فەرموودە.

٥- هەندێ لە ئەهلی زوهدو تەصەووف، فەرمایشتیان بەدەمی پێغەمبەری خواوە (صلى الله عليه وسلم) هەڵبەستوون، تاکو خەڵك هانبدەن بۆ دینداریی، بۆ وێنە: یەکێ لەوانە کە دەڵێن: پیاوی باشیش بووە، بۆ هەموو سوورەتەکان فەرموودەیەکی هەڵبەستوەو بردووشیەتەوە سەر عەبدوڵڵای کوڕی عەبباس، ئەو سوورەتە خێری ئەوەندەو ئەوەندەی هەیە بیخوێنن، کە لێیان پرسیوە، گوتوویەتی: خەڵك لەجیاتی ئەوەی خەریکی خوێندنەوەی حیکایەت بێ، با خەریکی خوێندنەوەی قورئان بێ، بەحیساب شتێکی باشی کردوە، بەڵام دین چ لێی زیاد بکەی و، چ لێی

کەم بکەی، هەر خراپە.

٦- هۆکارێکی دیکە ئەوە بووە کە هەندێ خەڵکی دژی دین هەبوون، پێیان گوتراوە: (زنادقة)، ئەوانەش بەدەمی پێغەمبەری خواوە فەرمایشتیان هەڵبەستوە، وەك (عبدالكريم بن أبي العوجاء) کە دیارە کابرایەکی لادەرو بێ دین بووە، هێناویانە بیکوژن، کە دیارە حوکمی کوشتنیان بەسەر داوە، ئەویش گوتوویەتی: (٤٠٠٠) فەرموودەم بەدەمی پێغەمبەرەکەتانەوە هەڵبەستوە، هەمووی ئیشی پێ دەکرێ[١]، کە بێگومان ئەوەشی هەر درۆ بووەو زێدەڕۆیی کردوە، بەڵام خەڵکێك هەبووە لەو جۆرە کەسانە.

ب- چۆن فەرموودەی ڕاست و قسەی هەڵبەستراو لێك جیا دەکەینەوە؟[٢]

ئێمە بە پێنج ڕێگا[٣] دەتوانین دەقی هەڵبەستراو (موضوع) لە فەرموودەی ڕاست (صحيح) جیا بکەینەوە:

یەکەم: کە ئەو کەسەی دەقەکەی هەڵبەستوە، بۆخۆی دانی پێدا بنێ، بۆ وێنە: (نوح بن أبي مريم) بۆخۆی دانی بەوەدا هێناوە، کە بۆ هەموو سوورەتەکانی قورئان، فەرموودەیەکی هەڵبەستوەو بردوویەتەوە سەر عەبدوڵڵای کوڕی عەبباس، بۆخۆی دانی پێدا هێناوەو، گوتوویەتی: بۆ چاکە وام کردوە، بەڵام خەڵکینە! بیزانن[٤]، دوایی ڕەنگە بیری لێ کردبێتەوە کە شتێکی باشی نەکردوەو ئەو دان

---

(١) سەرچاوەی پێشوو ص ٢٧٠.

(٢) چونکە هەندێ خەڵك دەڵێن: ئنجا ئەگەر ئەو هەموو فەرموودەیە هەڵبەسترابن، با سوننەت وەلا بنێین!

(٣) هەڵبەتە ڕەنگە زیاتر بن، بەڵام من ئەوەندەم بەرچاو کەوتوون.

(٤) علوم الحديث ومصطلحه، د. صبحي الصالح، ص ٥٦٤.

پێداهێنانەی کردوە، ئەمەش مانای ئەوە نیە کە ئەو فەرموودانەی دەربارەی سووڕەتەکان هاتوون، هەموویان هەڵبەستراون، بەڵکو دەبێ بگەڕێینەوە سەر سەنەدەکەیان، ئنجا بەپێی سەنەدەکانیان هەڵیان دەسەنگێنین.

دووەم: ئەو عیبارەتە کە گێڕدراوەتەوە، هەڵەی زمانەوانیی تێدا بێ، لە ڕووی بێژەوە، یان لە ڕووی ماناوە، لادانی تێدا بێ، چونکە پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) چ لە ڕووی بێژەوە، چ لە ڕووی داڕشتنی واتاوە، لە هەموو کەس ڕەوانبێژترو فەسیح تر بووە، بۆیە هەندێ لە فەرموودەناسان گوتوویانە: فەرموودەی پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) نووری هەیە.

سێیەم: کە ئەوەی گێڕدراوەتەوە لەگەڵ عەقڵدا تێك بگیرێ، یان لەگەڵ واقیعدا تێك بگیرێ، یان لەگەڵ قورئاندا تێك بگیرێ و، بە کەڵکی تەئویل کردنیش نەیەت، ئنجا با لەو بارەوە شتێکی خۆشتان بۆ بێنمەوە:

{قيل: لعبد الرحمن بن زيد حدثك أبوك عن جَدِّك أَنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال: إن سفينة نوح طافت بالبيت، وصلَّت خَلْفَ المقام ركعتين؟! قال: نعم}[1]، واتە: پیاوێك هەبووە ناوی عەبدوڕەحمانی کوڕی زەید، پێیان گوتوە: ڕاستە بابت لە باپیرتەوە، ئەویش لە پێغەمبەری خواوە گێڕاویەتەوە کە کەشتییەکەی نووح کاتی خۆی: حەوت جاران بە دەوری کابەدا سووڕاوەتەوە، پاشان لە مەقامی ئیبراهیم دوو ڕکات نوێژی کردوە؟ گوتوویەتی: بەڵێ.

ئنجا ئەوە دیارە کە درۆی کردوە، چونکە پێچەوانەی عەقڵ و واقیعە، کەشتییەکەی نووح لەوێدا هەر جێی نابێتەوە، چونکە وەك لە تەفسیری سووڕەتی (هود)دا باسم کردوە، کەشتییەکەی نووح دەوری (٣٠٠)م درێژ بووە، ئنجا ئەوە شتێکە، بێ ئەوەی تەماشای سەنەدەکەی بکەی، دیارە کە لەگەڵ عەقڵ و واقیعدا تێك دەگیرێ.

---

(١) التهذيب (١٧٩/٦).

چوارەم: کە ئەو گێڕانەوەیە، هەڕەشەیەکی گەورەی تێدا بێ، لەبەرامبەر گوناهێکی بچووکدا، یان پاداشتێکی زۆر گەورەی تێدا بێ، لەبەرامبەر چاکەیەکی زۆر گچکەدا، بۆ وێنە: ئەوانەی کە کڵاوێك شتێك لەسەریان دەکەن لەکاتی نوێژدا، بەناو فەرموودەیەك دەهێنن کە دەڵێ: {صلاةٌ بعمامة خير من سبعين صلاةً بدون عمامة}[١]، دەڵێم ئەوە هەر دیارە کە هەڵبەستراوە، چونکە هەر ئەوەندە کابرا پەڕۆیەك بخاتە سەر سەری خۆی، نوێژەکەی حەفتا هێندە خێری هەبێ، شتی وا چۆن دەبێ؟ نوێژی جەماعەت کە زەحمەتی زیاتری تێدایە، ئنجا بە (٢٥) نوێژی دیکەیە، ئنجا ئەوە بۆ خەڵکی سەر ڕووت، هەر زۆر گرفتە! پاشان لە حەجدا پیاوان هەموویان لەسەریان فەڕزە، سەریان ڕووت بکەن و، ئەگەر شتێك لەسەر بکەن، خوێنیان دەکەوێتە سەر (دەبێ ئاژەڵێك وەك قەرەبوو سەر ببڕن).

پێنجەم: کە ئەو کەسەی ئەو دەقەی دەخرێتە پاڵ، مەشهوور بێ بەوەی کە درۆزنە، زێدەڕۆیی کردوە، دینەکەی زەعیف بووە، لەو بارەوەش ئەو نموونەیە هەیە:

{قيل لمأمون بن أحمد الهروي: ألا ترى إلى الشافعيِّ ومن تبعه بخراسان؟ قال: حدثنا أحمد بن عبدالله عن عبدالله بن معدان الأزدي عن أنسٍ مرفوعاً: يكون في أمتي رجلٌ يقال له محمد بن إدريس، أضرُّ على أمتي من إبليس، ويكون في أمتي رجلٌ يقال له أبو حنيفة، يكون سراج أمتي}[٢].

بە مەئموونی کوڕی ئەحمەدی هەڕەویی یان گوت: -کە دیارە پیاوێکی حەنەفیی مەزهەب بووە- تۆ تەماشا ناکەی خەڵکێکی زۆر لە خۆراسان بەدوای شافیعی کەوتوە؟ {ئەویش گوتی: چارەی دەکەم}، ئەحمەدی کوڕی عەبدوڵلا بۆی گێڕامەوە ئەویش لە موحەممەدی کوڕی مەعدانی ئەزدییەوە، ئەویش لە ئەنەسەوە، ئەویش بەرزی کردۆتەوە بۆ لای پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) کە فەرموویەتی: (لە ئۆممەتی من پیاوێك دەبێ، ناوی موحەممەدی کوڕی

---

(١) وەك سید سابق لە (فقه السنة)دا هێناویەتی، بەڵام دەڵێ: بێهێزە.

(٢) لسان الميزان (٥/٧-٨).

ئیدریسە، بۆ ئۆممەتی من بەزەڕ ترە لە ئیبلیس و، لە ئۆممەتی من پیاوێك دەبێ کە چرایە بۆ ئۆممەت، پێی دەگوترێ: ئەبو حەنیفە)، ئەمە دیارە کە هەڵبەستراوەو مەبەستەکەش دەمارگیریی مەزهەبییە.

هەر لەو بارەوە، ئەوەش هاتوە: {عن سيف بن عمر التميمي قال: كنت عند سعد بن طريف فجاء ابنه من الكتاب يبكي، فقال: مالَكَ؟ قال: ضربني المعلِّمُ قال: لَأُخزينَّهم اليوم: حدَّثني عكرمة عن ابن عباس مرفوعاً: مُعَلِّمو صبيانكم شرارُكم، أقلُّهم رحمة لليتيم وأغلظهم على المسكين}[1]، واتە: سەیفی کوڕی عومەری تەمیمیی دەڵێ: لەلای سەعدی کوڕی (طريف) بووم کوڕەکەی هاتەوە لە لای (كُتَّاب) (دیارە قوتابخانە لەوەوە هاتوە، یانی: لەوێدا فێری خوێندن و نووسین و ...هتدیان دەکردن) دەگریا، بابی گوتی: ها بۆچی دەگریەی؟ گوتی: مامۆستایەکەم لێی داوم، گوتی: لێی گەڕێ ئەمڕۆ دەبێ سەرشۆڕیان بکەم، {ئنجا فەرموودەیەکی هەڵبەست}، گوتی: لە عیکریمەوە ئەویش لە ئیبن عەبباسەوە، ئەویش بەرزی کردۆتەوە بۆ لای پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) فەرموویەتی: (مامۆستای منداڵەکانتان: خراپترینتانن، چونکە زۆر بێ بەزەیین لەگەڵ هەتیوداو، زۆر دڵ ڕەقن بەرانبەر بە هەژارو نەدار).

هەر لەوێ ئەو فەرموودەیەی هەڵبەست دژی مامۆستایان، لەبەر ئەوەی کوڕەکەی مامۆستا لێی داوە! بەهەر حاڵ کەسێك کە ناسراو بووبێ کە شتی هەڵبەستوە، هەر شتێك لەوەوە هاتبێ، جێی گومانەو نیشانەی پرسیاری خراوەتە سەر.

---

(١) تدريب الراوي، ص ١٠٠.

بەشی نۆیەم

ناگونجیێ فەرموودەی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) لەگەڵ هیچ کام لە: عەقڵ، قورئان، واقیع، زانستدا، دژ بوەستیێ[1]

(١) أفي السنة شك؟ أحمد بن يوسف السيد، ص ١٠٠-١١١.

www.youtube.com/alibapir١

لە تۆڕە كۆمەڵایەتییەكان لەگەڵتانین
Stay in touch on social media
نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

MediaAmeerOffice

عەلی باپیر/AliBapir

عەلی باپیر/AliBapirw

AliBapir1

archive.org/details/@alibapir

عەلی باپیر/AliBapir

AliBapir

Google Play

App Store

www.alibapir.net

كوردی - عربي - English

عەلی باپیر / AliBapir

ڕاگەیاندنی مەكتەبی ئەمیر

www.alibapir.net

دەستپێك

زانایان قسەو باسی زۆریان کردوە، لەبارەی هەندێ دەقی سوننەتەوە، کە هەندێ کەس، یاخود زۆرێك لە زانایان، یان هەندێکیان - چونکە لەو بارەشەوە ڕاجیایی هەیە - دەڵێن: ئەم دەقە دژی عەقڵە، ئەویدیکە دەڵێ: نەخێر وانیە، تۆ لێی تێنەگەیشتووی، هەندێکیان دەڵێن: دژی زانستە، هەندێکی دیکەیان دەڵێن: نەخێر، ئەوەی تۆ پێی دەڵێی زانست، ئەوە هەر بیردۆزەیەکە، یان ڕایەکەو جارێ نەبۆتە ڕاستییەکی زانستیی، یان هەندێکیان دەڵێن: ئەوە پێچەوانەی واقیعەو، هەندێکیان دەڵێن: وانیە.

بەهەر حاڵ هەر دەقێکی سوننەت کە ساغ بێتەوەو بەسەنەدێکی ڕاست بچێتەوە سەر پێغەمبەری خوا (صلی الله علیه وسلم)، ناگونجێ نەلەگەڵ عەقڵدا دژ بوەستێ، نەلەگەڵ قورئاندا، نەلەگەڵ واقیعدا، نەلەگەڵ زانستدا، واتە: ڕاستییەکی زانستیی.

ئنجا لێرەدا پرسیارێك دێتە پێش دەڵێ: ئەگەر ئێمە دەقێکمان بینی لە ڕووی سەنەدەوە ڕاست بوو، بۆ وێنە: لە هەردوو کتێبە (صحیح)ەکەدا هاتبوو،[1] یان لە (سنن)دا هاتبوو، زنجیرەی ڕاوییەکانی هەموویان ئەهلی (عدل) و (ضبط) بوون، هەتا دەچۆوە سەر پێغەمبەری خوا (صلی الله علیه وسلم)، چ فەرمایشتی بێ، چ کردەوەی بێ، چ دانپێدانانی بێ، واتە: فەرموودەکە لە ڕووی سەنەدیەوە ڕاست بوو، بەڵام لەڕووی مەتن و نێوەڕۆکییەوە، یان لەگەڵ عەقڵدا تێك دەگیرا، یان لەگەڵ قورئاندا، یان لەگەڵ واقیعدا، یان لەگەڵ زانستدا، ئەو کاتە چارەسەر چییە؟؟!!

---

(١) صحیح البخاری وصحیح مسلم.

لە وەڵام دا دەڵێین:

زانایان لەو بارەوە زۆر قسەیان کردووەو، پوختەی قسەکانیان ئەوەیە کە ئەو حاڵەتانەی سوننەت بەگشتی دەگونجێ لە سێ بواراندان دا بێتەدی:

بواری یەکەم: تێکگیرانی سوننەت و عەقڵ:

چوار هەنگاو بۆ چارەسەر:
ئەگەر دەقێکی سوننەتمان هەبوو، لەگەڵ عەقڵدا تێکگیرا ئەو کاتە بۆ چارەسەر، دەبێ چوار هەنگاوان بنێین:

هەنگاوی یەکەم: سەرەتا دەبێ لەسەنەدەکەی بکۆڵینەوە، پێشێ دەبێ لەزنجیرە ڕاوییەکانی بکۆڵینەوە، چونکە ناگونجێ دەقێك لە ڕووی سەنەدەوە ڕاست نەبێ و هەڵبەستراو بێ، ئێمەش بێنین بیکەینە بەڵگەی ئەوە کە سوننەتی پێغەمبەری خوا، لەگەڵ عەقڵدا دژ دەوەستێ، کەواتە: پێشێ دەبێ لە ڕووی سەنەدەکەیەوە ساغی بکەینەوە.

هەنگاوی دووەم: ئەگەر لەڕووی سەنەدەوە چەسپاو بوو، ئنجا دەبێ سەرنجی مەتنەکەی بدرێ، بۆ زانیارییتان: زانستەکانی فەرمووده ناسیی زۆر لق و پۆپیان هەیە، بەڵام دوو زانست، زۆر بنەڕەتیین: ١- (علم الحديث رواية) زانستی فەرمووده لە ڕووی ڕیوایەتەوە: کە باسی سەنەدو ڕاوییەکان دەکات، ٢- (علم الحديث دراية) زانستی فەرمووده لە ڕووی نێوەڕۆك و واتاوە: کە باسی مەتنەکەی دەکا، دەقی فەرموودەکە باس دەکات، جاری وایە دەقێکی سوننەت لە ڕووی سەنەدەوە ڕاستە، لە ڕووی سەنەدەوە دەچێتەوە سەر پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم)، بەڵام لە ڕووی مەتنەکەیەوە ساغ و ڕاست نیە، واتە نێوەڕۆکەکەی ناگونجێ پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) فەرموو‌بێتی، لەبەر ئەوەی وەك گوتم: یان لەگەڵ عەقڵدا، یان لەگەڵ واقیع و زانستدا، یان لەگەڵ قورئاندا دژ دەوەستێ، ئەو کاتە ئێمە ڕەفزی دەکەین، ئەگەر هیچ چاری نەکرا، لەبەرچی؟ لەبەر ئەوەی ناگونجێ پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) شتێك بفەرموێ،

یان شتێك بکا، پێچەوانەی عەقڵ، یان واقیع، یان قورئان، یان زانست بێ، واتە: ئەگەر لە ڕووی سەنەدەوە ساغ بۆوە، ئنجا تەماشای مەتن و نێوەڕۆکەکەی دەکەین، چونکە جۆری تێگەیشتن لێی، جۆری لێتێگەیشتنی ئەو دەقەش زۆر ئەوەش گرنگە، زانایەك بەهەڵە لێی تێدەگا، ئەو بەهەڵە تێگەیشتنەی ئەوە، کە لەگەڵ ئەوانەدا دژ دەوەستێ، یەکێکی دیکە بەڕاست لێی تێدەگا، بەڕاست تێگەیشتنەکە، تێك ناگیرێ، لەو بارەوە (إبن تيمية) ڕەحمەتی خوای لێبێ، کتێبێکی هەیە بەناوی: (دَرْءُ التعارض بين العقل والنقل) کە لە (١٠) بەرگدا چاپ کراوە، واتە: (لابردنی تێکگیران لەنێوان عەقڵ و نەقڵدا) دەڵێ: {فلا يُعلَم حَديثٌ واحدٌ على وَجهِ الأَرضِ يُخالِف العَقل أَو السَّمع الصَّحيح، إلاّ وَهو عِند أَهل العِلم ضَعيفٌ بَل مَوضوع}[1]، واتە: هیچ فەرموودەیەك لەسەر ڕووی زەوی نازانرێ و نەزانراوە هەبێ، لەگەڵ عەقڵ، یاخود وەحی ڕاستدا، تێك بگیرێ، مەگەر ئەو دەقە لەلای پسپۆڕان، بە بێهێز، یان هەڵبەستراو دادەنرێ.

هەنگاوی سێیەم: دەبێ دوو شتان لێك جیا بکەینەوە:

١- دژ وەستان لەگەڵ عەقڵ.
٢- پەی پێ نەبردنی عەقڵ.

جاری وا هەیە شتێك ڕێك لەگەڵ عەقڵدا تێك دەگیرێ، بەڵام جاری وا هەیە شتێك لەگەڵ عەقڵدا، تێك ناگیرێ بەڵام عەقڵ باش تێی ناگاو، پەی پێ نابات، لەو بارەوە (الشاطبي) دەڵێ: (أن الله جعل للعقول في إدراكها حدّاً تنتهي إليه لا تتعدّاه، ولم يجعل لها سبيلاً إلى الإدراك في كل مطلوب)[2] واتە: خوای پەروەردگار عەقڵ و هۆشەکانی وا داناون، سنووردارن، لەو سنوورە تێناپەڕن، وای نەکردوە کە ئەو عەقڵە، بتوانێ هەموو شتێ بزانێ[3].

---

(١) ج١، ص ١٥٠.

(٢) (الإعتصام) ج١ ص٨٣١.

(٣) هەر نموونەیەکی زۆر سادە: هێزی موگناتیس کە ئێمە ڕۆژانە مامەڵەی لەگەڵدا دەکەین، تا ئێستا نهێنییەکەی نازانرێ، بەڵێ ئەو مەعدەنە ئەوەی دیکەیان کێش دەکات، بەڵام بە هیچ کام لە پێنج هەستەکان، هەستی پێ ناکرێ و. ئەو ڕووحەی کە لە جەستەی هەموو لایەکماندا هەیە، نازانین چییە؟

بۆ وێنە: یەکێ لەو فەرموودانە پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) دەفەرمویێ: **{إِنَّ فِي الْجَنَّةِ لَشَجَرَةً يَسِيرُ الرَّاكِبُ فِي ظِلِّهَا مِائَةَ عَامٍ لَا يَقْطَعُهَا}** أخرجه أحمد برقم (٩٢٣٢)، والبخاري برقم (٤٥٩٩)، ومسلم برقم (٢٨٢٦)، والترمذي برقم (٢٥٢٣)، وابن ماجه برقم (٤٣٣٥).

واتە: لە بەهەشتدا درەختێك هەیە، بابای سوار بە سەد (١٠٠) ساڵ ژێر سێبەرەکەی تەواو ناکات، {بەو ماوەیە نایبڕێ}.

ئنجا ئایا درەختێك سێبەرەکەی ماوەکەی سەد (١٠٠) ساڵ ڕێ بێ، عەقڵ چۆن تێی بگا؟، یانی: دەبێ سێبەری ئەو درەختە، زۆر لە گۆی زەوی فراوانتر بێ، کە ئێمە لە دنیادا شتی وامان نیەو تێی ناگەین، بەڵام کە تێینا گەین، لەگەڵ عەقڵدا دژ ناوەستێ، چونکە تێك گیران لەگەڵ عەقڵ، لەگەڵ تێنەگەیشتنی عەقڵ بۆ ئەو دەقە، لێك جیان، ئێمە کاتێك دەقێك ڕێك لەگەڵ عەقڵدا دژ بوەستێ، وەك دوایی باسی دەکەین، یان لەگەڵ واقیعدا دژ بوەستێ و، هیچ چاری نەبێ و، بەهیچ شێوەیەك نەتوانین: ئەو دەقە لەگەڵ قورئان، لە گەڵ واقیع، لەگەڵ عەقڵ، لەگەڵ زانستدا کۆ بکەینەوە، ئەو کاتە ڕەفزی دەکەین، چونکە پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) هیچ شتێکی نەفەرمووە لەگەڵ ئەوانەدا تێك بگیرێ.

هەنگاوی چوارەم: مەرج نیە هەموو عەقڵێك لە هەموو دەقێکی شەریعەت تێبگات، هەر بۆیەش خوای زاناو شارەزا فەرموویەتی:

﴿فَسْـَٔلُوٓاْ أَهْلَ ٱلذِّكْرِ إِن كُنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ۝٧﴾ الأنبياء، النحل (٤٤)

واتە: ئەگەر نازانن لە شارەزایان بپرسن...

هەروەها پێغەمبەری دانا (صلى الله عليه وسلم) فەرموویەتی: **{مَنْ يُرِدْ اللَّهُ بِهِ خَيْرًا يُفَقِّهْهُ فِي الدِّينِ}** أخرجه أحمد برقم (١٦٩٢٤)، والبخاري برقم (٧١)، ومسلم برقم (١٠٣٧)، وابن حبان برقم (٨٩)، وأخرجه أيضًا: الدارمي برقم (٢٢٤).

واتە: هەر کەسێك خوا چاکەی بۆی بوێ لە ئایین دا شارەزای دەکات.

بواری دووەم: تێکگیرانی سوننەت و قورئان:

چوار هەنگاو بۆ چارەسەر:

ئنجا ئەگەر دەقێکمان بینی لەگەڵ قورئاندا دژ وەستا، ئەوەش دیسان:

هەنگاوی یەکەم: سەرنجی سەنەدەکەی دەدەین: ئایا سەنەدەکەی ڕاستە، بێ گرێ و گۆڵە، زانایان قسەیان لەسەر نەکردوە، ئنجا ئەگەر سەنەدەکەمان بۆ ساغ بۆوە.

هەنگاوی دووەم: تەماشای تەفسیرو دەلالەتی ئایەتەکە دەکەین، کە ئایا ئەو شێوە لێکدانەوە بۆ ئایەتەکە، کە لەگەڵ سوننەتدا دژ دەوەستێ، لێکدانەوەو تەفسیرێکی دروستە؟

هەنگاوی سێیەم: دەبێ سەرنجی ماناو مەبەست و شێوەی ماناکردنی سوننەتەکەش بدەین، جاری وایە دەقێکی سوننەت لەبەر ئەوەی بەهەڵە مانا دەکرێ، لەگەڵ قورئاندا تێك دەگیرێ، یاخود دەقێکی سوننەت کە بەڕاست مانا کراوە، لەگەڵ دەقێکی ئایەت دا کە بەهەڵە مانا کراوە، دژ دەوەستێ.

با وێنەیەکتان بۆ بێنمەوە: کتێبێك هەیە بەناوی (فتاوى العقيدة)، هی (إبن العثيمين)ە، ڕەحمەتی خوای لێبێ، لەو کتێبەدا بینیومە پرسیاری لێکراوە، ئەو قوتابییانەی کە پرسیاریان لێکردوە، دەبێ هی سعوودیە بووبن و وا پێدەچێ قوتابی ئامادەیی بووبن، دەڵێن: ئەگەر ئێمە لە تاقیکردنەوەدا پرسیارمان بۆ هاتەوە کە ئایا زەوی بەدەوری خۆردا دەخولێتەوە، یان خۆر بەدەوری زەویدا دەخولێتەوە؟ ئێمە چۆن وەڵام بدەینەوە؟ دوایی دەڵێن: ئەگەر بێت و ئێمە وەك کتێبەکەمان دەڵێ: زەوی بەدەوری خۆردا دەخولێتەوە، ئاوا وەڵام نەدەینەوە، نمرە(درجة)مان پێ نادرێ، جەنابیشت لە کتێبەکانی خۆتدا دەڵێی: خۆر بەدەوری

زەویدا دەخولێتەوە، ئنجا ئایا وەك ئەوەی كە تۆ دەڵێی ئایەت وا دەفەرمووێ، ئاوا وەڵام بدەینەوە، یان وەك ئەوەی كتێبەكەمان دەڵێ؟

(إبن العثیمین) ڕەحمەتی خوای لێبێ كە زانایەكی گەورەو باشیش بووە دەڵێ: نەخێر با سفریشتان بدەنێ، نابێ شتێك بڵێین پێچەوانەی قورئان بێ، هەروەك ئایەتەكە دەڵێ: ئاوا وەڵام بدەنەوەو بڵێین: خۆر بەدەوری زەویدا دەخولێتەوە!! ئەوە جۆری تێگەیشتنی (إبن العثیمین) ڕەحمەتی خوای لێبێ بۆ ئەو ئایەتەی سوورەتی (یس) كە دەفەرمووێ:

﴿ وَٱلشَّمۡسُ تَجۡرِي لِمُسۡتَقَرّٖ لَّهَاۚ ذَٰلِكَ تَقۡدِيرُ ٱلۡعَزِيزِ ٱلۡعَلِيمِ ﴿٣٨﴾ وَٱلۡقَمَرَ قَدَّرۡنَٰهُ مَنَازِلَ حَتَّىٰ عَادَ كَٱلۡعُرۡجُونِ ٱلۡقَدِيمِ ﴿٣٩﴾ ﴾ یس.

واتە: خۆر بەرەو وێستگەیەكی دیاریكراوی دەڕوات، ئەوە ئەندازەگیریی زاڵی زانایە و، بۆ مانگیش چەند وێستگەمان داناون، هەتا دوایی وەك لقە دارخورمای كۆنی لێ دێتەوە (وەك دەمە داسێك).

كە بێگومان ئەو جۆرە لێك دانەوەی ئایەتەكە، كە - إبن عثیمین گوتوویەتی - لە جۆری تێگەیشتنی هەڵەیە، ئەگەرنا ئێستا ئەوە بۆتە بەڵگە نەویست و لە (ئەلیف و بای) زانستی گەردوون ناسییە، كە زەوی بەدەوری خۆردا دەسووڕێتەوەو، خۆر زۆر زۆر گەورەترە لە زەوی، ئنجا لێرەدا ئەو لێكدانەوەو تێگەیشتنە هەڵەیەی ئەو زانایە بۆ ئایەتەكە، تووشی ئەو هەڵەیەی كردووە، ئەو قوتابییانەشی تووشی ئەو سەغڵەتییە كردووە.

براو خوشكانی بەڕێز!

زۆر گرنگە زانا، شارەزای زانست و واقیع و دنیا بێ، ئەبو حامیدی غەزالیی كە لە ساڵی (٥٠٥)ك دا وەفاتی كردووە، لە كتێبی (إحیاء علوم الدین)دا زیاتر لە (٩٠٠) ساڵ لەمەوپێش، لەبەر ئەوەی زۆر شارەزای زانست و واقیعی سەردەمی خۆی بووە دەڵێ: بەبەڵگە ئەندازەییەكان جێگیر بووە، كە خۆر چەند

هەزار جار لە زەوی گەورەترە، زیاتر لە (٩٠٠) ساڵ لەمەوپێش زانیویەتی، دەڵێ: خۆر زۆر گەورەترە لە زەوی، کە دیارە زانستی گەردووناسیی و فیزیاش ئێستاش هەروامان پێ دەڵێ.

ئەو خۆرەی ئێمە کە یەکێکە لە ئەستێرەکانی نێو کەهکەشانی کێشان، {مجرّة درب التبّان} کە بە ئینگلیزی پێی دەڵێن: (- milk way ڕێی شیریی)، ملیۆنێك و سێسەد هەزار (١،٣٠٠،٠٠٠) جار لە زەوی گەورەترە، واتە: یەك ملیۆن و سێسەد هەزار زەوی وەك زەوی ئێمە، لەوێدا جێگایان دەبێتەوە!! کەچی (إبن العثيمين) ڕەحمەتی خوای لێبێ، لەبەر ئەوەی شارەزای زانستی سەردەم نەبووە، لە ئایەتەکە باش تێنەگەیشتوەو، وای زانیوە کە لەگەڵ ئەو حەقیقەتە زانستییەدا تێك دەگیرێ، کە وەك گوتم ئەوە کە زەوی بەدەوری خۆیدا دەخولێتەوەو دەبێتە هۆی پەیدا بوونی شەوو ڕۆژ و، کە بەدەوری خۆریشدا دەسووڕێتەوە، دەبێتە هۆی پەیدا بوونی چوار وەرزەکان، ئێستا ئەو زانراوە (معلومة)یە شتێکی زۆر سادەیە.

کەواتە: هەم دەبێ لە تەفسیرو لێکدانەوەی ئایەتەکە چاك تێبگەین، هەم لە لێکدانەوەی فەرمایشتەکە.

هەنگاوی چوارەم: دەبێ بۆ باش تێگەیشتنی فەرموودەکان، بگەڕێینەوە بۆ ئەو کتێبانەی شەرحی سوننەت دەکەن، بۆ وێنە: (فتح الباري) کە شەرحی (صحيح البخاري) دەکات و، شەرحی (صحيح مسلم)ی نەوەویی و، کتێبەکانی دیکەش، وەك چۆن بۆ تێگەیشتنی مانای ڕاستی ئایەتەکان، دەگەڕێینەوە بۆ تەفسیرەکان، دواییش ئەگەر تێکگیرانەکە هەر ما، ئنجا دەگەڕێینەوە بۆ زانستێك کە پێی دەگوترێ: (قواعد التعارض والترجيح بين الأدلة)، ئەوەش زانستێکەو لقێکە لە زانستی: (أصول الفقه) زۆر زانستێکی فراوانە، مامۆستا (شێخ عبداللطيف)ی واژەیی، کە دووەم ڕابەری گشتی بزووتنەوەی پەیوەندیی بووە، خوا لێی خۆشبێ، کتێبێکی هەیە بەو ناوە، کە نامەی ماجستێرەکەیەتی، زانستێکە کاتێ بەڵگە شەرعییەکان تێك دەگیرێن، زانایان دێن چۆنیەتی ئەو تێکگیرانە

چارەسەر دەکەن، بزانن داخۆ کامەی بەسەر کامەیدا زاڵ دەکەن؟.

بۆ وێنە: فەرمایشتێکمان هەیە کە پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) فەرموویەتی:

{مَنْ نِيحَ عَلَيْهِ يُعَذَّبُ بِمَا نِيحَ عَلَيْهِ} أخرجه أحمد برقم (١٨٢٦٣)، والبخاري برقم (١٢٢٩)، ومسلم برقم (٩٣٣) ، والترمذي برقم (١٠٠٠) وأخرجه أيضًا: ابن أبي شيبة برقم (١٢٠٩٨).

واتە: هەرمردوویەك شیوەنی لەسەر بکرێ، (مەبەستی لە شیوەن ئەوەیە، کە بەزۆریی ئافرەتان دەیکەن، ئەویش ئەوەیە کە بەمردوو هەڵابڵێن و بیلاوێننەوە) بەهۆی ئەو شیوەن کرانەوە، سزا دەدرێ.

هەر دەربارەی ئەمە، فەرموودەیەکی دیکە هاتوە دەفەرموێ:

{إِنَّ الْمَيِّتَ لَيُعَذَّبُ بِبُكَاءِ أَهْلِهِ عَلَيْهِ} أخرجه أحمد برقم (٤٩٥٩)، والبخاري برقم (١٢٢٦)، ومسلم برقم (٩٢٨)، وأبو داود برقم (٣١٢٩)، والترمذي برقم (١٠٠٤)، والنسائي برقم (١٨٥٥).

واتە: بێگومان مردوو بەهۆی ئەوەوە کە خزم و کەسەکەی لەسەری دەگرین و شیوەنی بۆ دەکەن، سزا دەدرێ.

ئەو دوو فەرموودەیە ئاوا دەفەرموون، ئایەتیشمان هەیە خوای دادگەر دەفەرموێ:

﴿.. وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ .. ﴿١٦٤﴾﴾ الأنعام.

واتە: هیچ گوناهبارێك گوناهی خەڵکی دیکە هەڵناگرێ.

هەڵوێستی زانایان لەبەرانبەر ئەم دەقەی سوننەت دا:

یەکەم: عائیشەی دایکمان خوا لێی ڕازی بێ (الصديقة بنت الصديق) کە هەم زۆریش شارەزا بووەو هەم زۆریش بوێر بووە، بۆچوونی خۆی زۆر بوێرانە گوتوەو، زۆر شارەزا بووەو چەند هەڵەی بۆ گەورە گەورەی هاوەڵان ڕاست کردوونەوە، لە بواری خێزان و ماڵ دا، ئنجا کە بیستوویەتی ئەو فەرموودانە

گوتراون، گوتوویەتی: ئەوە ڕاست نیە، خوای پەروەردگار دەفەرمویٚ:

﴿.. وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ .. ﴿١٦٤﴾﴾ الأنعام.

یانی: ئەوە ڕاست نیەو پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) وای نەفەرموە، یانی چی؟؟ یانی ئەی هاوەڵ! ئەی ئەو کەسەی ئەو فەرموودەیەت گێڕاوەتەوە، - ئەو کاتە ڕاوی زۆر نەبوون، هەر یەك ڕاوی هەبووە[١]- ئنجا (أبو هريرە، یان إبن عمر، یان إبن عباس) هەر کەسێ بووبێ، خوا لێیان ڕازی بێ، گوتوویەتی: تۆ بەهەڵە داچووی، پێغەمبەری (صلى الله عليه وسلم) وای نەفەرمووە، چونکە ئەمە لەگەڵ قورئاندا تێك دەگیرێ، ئەوە بۆچوونی عائیشە بووە[٢].

دووەم: هەندێکی دیکە لە زانایان گوتوویانە: ئەگەر ئەم فەرموودەیە ئێمە بە جۆرێك مانای لێك بدەینەوە، کە لەگەڵ ئایەتەکەدا تێك نەگیرێ، ئەو کاتە پێویست ناکات فەرموودەکە ڕەت بکەینەوە، کە ئەوە پێی دەگوترێ: (إعمال النصّين)، واتە: هەردوو دەقەکان کار پێ بکەین، کە دیارە کارپێکردنی دوو دەقەکان - کە بە ڕواڵەت پێکەوە ناکۆکن - چاکترە لەوەی یەکێکیان ڕەتبکەینەوە، (إعمال النصَّين أولى من رفض أحدهما).

ئەویش ئەوەیە کە گوتوویانە: ئایەتەکە ئەوە دیارە کە دەفەرموێ: کەس گوناهی کەسی دیکە هەڵناگرێ، بەڵام مەبەست لە فەرمایشتەکەی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) {(لَيُعَذَّبُ) أي (يتألَّم)} بەم شێوەیەش کێشەکە چارەسەر دەبێ، یانی ئەو مردووە پێی ناخۆشە کە وای بۆ دەکرێ، ئنجا ئەگەر بڵێی: پێی ناخۆشە، ئەوە تێکگیران نابێ، بەڵام ئەگەر بڵێی: سزا دەدرێ، ئەوە ناگونجێ و لەگەڵ ئایەتەکەدا دژ دەوەستێ.

---

(١) واتە: بەیەك گێڕەرەوە (راوي) دەقەکەی سوننەت گەیەنراوەتەوە سەر پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم).

(٢) کە بریتییە لە ڕەت کردنەوەی دەقەکەو نکوڵییکردن لەوەی هی پێغەمبەر بێ، بەبەڵگەی دژوەستانی لەگەڵ قورئانداو، هەرگیزیش پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) ناگونجێ شتێك بڵێ لەگەڵ قورئاندا دژ بوەستێ!

سێیەم: هەندێ لە زانایانی دیکە دەڵێن: ئەوە مەبەستی مردوویێکە کە پێشتر وەسیەتی کردبێ: کە مردم شیوەنم بۆ بکەن، ئنجا لەبەر ئەوەی وەصیەتی کردوە، خوا سزای دەدا، ئنجا ئەگەر بەو دوو تەئویلە بێ، ئەوکاتە ئێمە پێویست ناکات فەرموودەکە ڕەفز بکەین، چونکە لەگەڵ ئایەتەکەدا تێك ناگیرێ.

جا ئەمە[1] زانیارییەکی زۆر گرنگە، چونکە: جاری واهەیە ڕواڵەتی هەندێ ئایەتان لەگەڵ یەکدیدا دژ دەوەستێ، دەبێ لێیان وردبینەوە، بۆ وێنە: خوای پەروەردگار لە شوێنێکدا کە باسی قیامەتە، دەفەرموێ:

﴿ وَقِفُوهُمْۖ إِنَّهُم مَّسْـُٔولُونَ ﴿٢٤﴾ ﴾ الصافات.

واتە: ڕایان بگرن، لێیان دەپرسرێتەوە، یانی: هەموو مرۆڤەکان ڕابگرن، لێیان دەپرسرێتەوە.

بەڵام لە شوێنێکی دیکەدا دەفەرموێ:

﴿ .. وَلَا يُسْـَٔلُ عَن ذُنُوبِهِمُ ٱلْمُجْرِمُونَ ﴿٧٨﴾ ﴾ القصص.

واتە: ئەو ڕۆژە گوناهباران لەبارەی گوناهەکانیانەوە، پرسیاریان لێ ناکرێ.

لەولا دەفەرموێ: پرسیاریان لێ دەکرێ، لێرەش دەفەرموێ: پرسیاریان لێ ناکرێ!! کاتی خۆی ئەو پرسیارە لە عەبدوڵڵای کوڕی عەبباس خوا لێیان ڕازی بێ، کراوە، گوتوویەتی: قیامەت قۆناغ قۆناغە، لە قۆناغێکدا لێیان دەپرسرێتەوە، لە قۆناغیکدا لێیان ناپرسرێتەوە.

هەندێکی دیکە گوتوویانە: لێیان ناپرسرێتەوە، وەك پرسیار، (سؤال استفهامٍ)، واتە بگوترێ: ئەو کارەت کردوە، یان نەتکردوە؟

بەڵام لێیان دەپرسرێ، وەك سەرزەنشت کردن (توبیخ) تۆ لە کەسێ دەپرسی: تۆ نەبووی ئەو کارەت کرد؟ مەبەستت ئەوە نیە بەرانبەرەکەت بڵێ: با، یان نا، بەڵکو مەبەستت سەرزەنشت و سەرکۆنە کردنیەتی، کەواتە: وەك ڕەخنەو، سەرکۆنەو، سەرزەنشت لێیان دەپرسرێتەوە، بەڵام پێیان ناگوترێ: ئایا کردووتە یان نەتکردوە؟

---

(١) واتە: (علم التعارض والترجيح بين الأدلة الشرعية).

بواری سێیەم: تێکگیرانی سوننەت لەگەڵ واقیع و زانستدا:

ئەگەر دەقێکمان بینی لەگەڵ واقیع، یان لەگەڵ زانستی ڕاستەقینەدا، تێکدەگیرا، چۆنی چارەسەر بکەین؟

سێ هەنگاو بۆ چارەسەر:

هەنگاوی یەکەم: بەهەمان شێوە یەکەم: دەبێ سەیری سەنەدەکەی بکرێ، ئایا ئەو دەقە بە چ سەنەدێك هاتوە؟، ئایا ڕاستەو زانایان سەلماندوویانە: ئەو دەقە دەچێتەوە سەر پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم)، جا چ فەرموودەی بێ، چ کردەوەی بێ، چ دانپێداهێنانی بێ؟ دەبێ لەسەنەدەکەی بکۆڵرێتەوە، ئایا ڕاستە یان نا؟

بۆ وێنـــە:

نموونەی یەکەم: پاڵ دراوەتە لای پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) کە فەرموویەتی: {**عليكم بألبان البقر وسمنانها، وإياكم ولحومها، فإن ألبانها وسمنانها دواء وشفاء، ولحومها داء**} أخرجه الحاكم برقم (٨٢٣٢).

واتە: شیری مانگا و چەورییەکەی بەکار بهێنن و، خۆتان لە گۆشتەکەی بپارێزن، چونکە شیرەکەی و چەورییەکەی چارەسەرو شیفایە، بەڵام گۆشتەکەی دەردو نەخۆشییە.

لێرەدا ئێمە چۆن ئەوە چارەسەر بکەین؟ لە حاڵێکدا ئەم دەقە:

١) لەگەڵ قورئاندا دژ دەوەستێ، چونکە خوای پەروەردگار لە سووڕەتی (الأنعام)دا دەفەرموێ:

﴿ وَمِنَ ٱلۡإِبِلِ ٱثۡنَيۡنِ وَمِنَ ٱلۡبَقَرِ ٱثۡنَيۡنِۗ قُلۡ ءَآلذَّكَرَيۡنِ حَرَّمَ أَمِ ٱلۡأُنثَيَيۡنِ أَمَّا ٱشۡتَمَلَتۡ عَلَيۡهِ أَرۡحَامُ ٱلۡأُنثَيَيۡنِۖ.... ﴿١٤٤﴾ ﴾.

خوا سبحانه و تعالى لە میانی پێشاندانی نیعمەتەكانیدا دەفەرمویٚ: لە حوشتر جووتێك (نێرو مێ) و لە ڕەشە وڵاخیش جووتێك، بڵێ: ئایا خوا نێرینەكانی قەدەغە كردوون، یان مێیینەكان، یان ئەوەی لە هەناوی مێییناندایە؟ واتە: هیچیانی قەدەغە نەكردوە، هیچ دەقێكتان بەدەستەوە نیە، ئەوانەی قەدەغەی كردبن.

كەواتە: خوا سبحانه وتعالى وەك منەت و چاكەیەك دەیخاتە بەرچاومان، كە ڕەشە وڵاخی بۆ خوڵقاندووین، ئنجا كەوابێ: هەم شیری، هەم گۆشتی، هەم چەورییەكەی، سوودی هەیە، كەواتە: ئەو دەقە، لەگەڵ ئەم ئایەتەدا تێك دەگیرێ.

٢) لەگەڵ سوننەتی كردەیی پێغەمبەریشدا (صلى الله عليه وسلم) تێك دەگیرێ، چونكە ئاشكرایە كە پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) ڕەشە وڵاخی كردۆتە قوربانیی.

٣) لەگەڵ واقیعیشدا تێكدەگیرێ، ئەو هەموو خەڵكە (گا، گامێش، ڕەشە وڵاخ) بەكاردێنێ، بە هەموو جۆرەكان دەیخۆن و، لێشیان نەبۆتە دەردو بەڵا.

كەواتە: ئەم دەقە هەم لەگەڵ قورئاندا، هەم لەگەڵ سوننەتی كردەیی پێغەمبەردا (صلى الله عليه وسلم)، هەم لەگەڵ واقیعدا، تێك دەگیرێ، بۆیە ئێمە ناچارین بڵێین: پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) شتی وای نەفەرمووە، هەڵبەتە هەرواشەو لە ڕووی سەنەدەوە، ئەو دەقە بەڵگەیەكی چەسپێنەری لەسەر نیە كە هی پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم).

نموونەی دووەم: پاڵ دراوەتە لای پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) كە فەرموویەتی:

{مَنْ تَصَبَّحَ كُلَّ يَوْمٍ سَبْعَ تَمَرَاتٍ عَجْوَةً، لَمْ يَضُرَّهُ فِي ذَلِكَ الْيَوْمِ سُمٌّ وَلَا سِحْرٌ} أخرجه أحمد برقم (١٥٧٢)، والبخاري برقم (٥١٣٠)، ومسلم برقم (٢٠٤٧)، وأبو داود برقم (٣٨٧٦)، وأخرجه أيضًا البيهقي برقم (١٩٣٥٣).

واتە: هەرکەسێ بەیانیان حەوت دەنکە خورما بخوات لە خورمای (عەجوە) - کە جۆرێکە لە خورمای مەدینە- لەو ڕۆژەدا نەژەهر، نەجادوو زیانی پێ ناگەیەنێ.

لە ڕیوایەتی دیکەدا هاتوە: {**مَنْ أَكَلَ سَبْعَ تَمَرَاتٍ مِمَّا بَيْنَ لَابَتَيْهَا حِينَ يُصْبِحُ لَمْ يَضُرَّهُ سُمٌّ حَتَّى يُمْسِيَ**} أخرجه مسلم برقم (٢٠٤٧)، وأخرجه أيضًا: البيهقي في السنن الكبرى برقم (١٩٣٥٤)، وفي شعب الإيمان برقم (٥٨٧٥).

واتە: هەرکەسێ کاتێ بەیانی کردەوە، حەوت دەنکە خورمای نێوان ئەو دوو شیوە ڕەشە (کە مەبەست پێی مەدینەیە) بخوات، تاکو ئێوارە دەکاتەوە، ژەهر کاری تێ ناکات.

ئنجا لەبەر ئەوەی ئەم دەقە لە کتێبەکانی بوخاریی و موسلیمدا هاتوە، زانایان لەو بارەوەکەوتوونەتە مشت و مڕ، کە ئایا چی لێبکەن؟

(إبن القيم) ڕەحمەتی خوای لێبێ دەڵێ: {وهذا الحديثُ من الخطاب الذى أُريد به الخاصُّ، كأهلِ المدينة ومَن جاوَرَهم}[1] واتە: ئەم فەرموودەیە لەوەیە کە بەگشتی هاتوە، بەڵام مەبەست پێی خەڵکێکی تایبەتە واتە: بەس بۆ خەڵکی مەدینە وایە، کە ئەگەر ئەو حەوت دەنکە خورمایە بخۆن، جادووو ژەهر کاریان تێ ناکەن

دوایی دەڵێ: جاری وا هەیە خەڵکی شوێنێك، لەبەر ئەوەی ئاوو هەوایەکەی جۆرێکە، یاخود لەبەر جۆری خورمایەکەی، یاخود خۆیان قەناعەتیان وایە، (لە ڕووی دەروونییەوە) بەهۆی ئەو جۆرە خواردنەوە، دەپارێزرێن لە کارتێکران بە جادوو یاخود ژەهر.

بەڵام ئێمە دەڵێین: ئەگەر دەرکەوت، بەو جۆرە خورمایە ئەو چارەسەرو پارێزرانە نایەتە دی، ئەو کاتە: ١) یان دەبێ بڵێین: ئەو ڕۆژگارە وا بووە، چونکە ئێستا خەڵك ئەو جۆرە خورمایە دەخواو، لەمەدینەشەو، لە جادووو ژەهریش ناپارێزێ، ٢) یان دەبێ بڵێین: پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم)

---

(١) زاد المعاد في هدي خير العباد.

ئەوەی نەفەرمووە با لە (صحيح)ی بوخاریی و موسلیمیشدا هاتبێ، مادام لەگەڵ واقیع و عەقڵ و ئەزموونداا تێکبگیرێ، بەتەئکید پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) شتی وا نافەرمووێ.

نموونەی سێیەم: گوایە پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) فەرموویەتی: **{اكْتَحِلُوا بِالإِثْـمَدِ فَإِنَّهُ يَجْلُو البَصَرَ، وَيُنْبِتُ الشَّعْرَ}**[1]، **(الإِثْـمَدِ)** جۆرێکە لە کل، واتە: چاوی خۆتان بە کل بڕێژن، چونکە چاو ڕوون دەکاتەوەو موو دەڕوێنێ.

ئنجا ئایا ئەو شتانەی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) فەرمووونی، یان کردوونی، یان پاڵ دراونەتە لای وی، لە بواری ئەزموونی بەشەری دا، بۆ ئێمە پابەندکەر (ملزِم)ن؟؟

زانایان دەڵێن: هەموو ئەو شتانەی کە پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) فەرمووونی یان کردوونی، وەك ئەزموونی بەشەریی خۆی، چ پەیوەندییان بەبواری پزیشکییەوە هەبێ، چ پەیوەندییان بە لایەنی کشتوکاڵەوە هەبێ، چ بەپیشەسازییەوە هەبێ، هەموو ئەو شتانەی کە دەگەڕێنەوە بۆ ئەزموونی بەشەر، وەك دین بۆ ئێمە پابەندکەر نین.

نموونەی چوارەم: کابرایەك هاتە خزمەتی پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) گوتی: برایەکەم سکی دەچێت {واتە: ئیسهالە}، فەرمووی: هەنگوینی بدەیە، پاشان هاتەوە گوتی: هەر سکی دەچێ، جاری سێیەم و جاری چوارەمیش هاتەوە، هەر گوتی: سکی دەچێ، ئەویش فەرمووی:

{صَدَقَ اللَّهُ وَكَذَبَ بَطْنُ أَخِيكَ} أخرجه أحمد برقم (١١٨٨٩)، والبخاري برقم (٥٣٦٠) ومسلم برقم (٢٢١٧)، والترمذي برقم (٢٠٨٢).

---

(١) أخرجه أحمد (٣٥٤/١) والترمذي وقال: حسن غريب: ١٧٥٧، وابن ماجه: ٢٦٩٤، والطيالسي (٣٥٨/١) والطبراني في المعجم الكبير (٣٢٥/١١) وصححه الحاكم (٤٠٨/٤) وحسنه السيوطي في الصغير: ٦٨٦٠، وضعفه ابن القطان في بيان الوهم والإيهام والأرناؤوط في تحقيقه على المسند٣٣٢٠، وإسناده شديد الضعف؛ علته: عباد بن منصور.. ينظر موقع (ملتقى أهل الحديث) منتدى التخريج ودراسة الأسانيد.

واتە: خوا ڕاست دەفەرموێ و، سکی برایەکەت {کە هەر چاك نابێ} درۆ دەکات.

لێرەدا دەپرسین: ئایا مەرجە هەرکەسێ سکی بچێ، هەنگوین بۆی باش بێ؟ ئەدی چۆن پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) وای فەرموە؟؟

با شتێکتان بۆ ڕوون بکەمەوە، کە بەداخەوە کەم باس کراوە، ئەویش ئەوەیە کە فەرموودەیەك (دەقێك) بۆ ئێمە دێ، زۆر بە کورتیی دێ، بەڵام مەرج نیە هەر ئەوەندە بووبێ، بەتەئکید ئەو کابرایە کە هاتوە بۆ لای پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم)، پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) لێی پرسیوە: برایەکەت سکی چۆن دەچێ؟

حەتمەن چۆنیەتی سك چوونەکەی پرسیوە، کە چۆنەو لێی تێگەیشتوەو، ئنجا فەرموویەتی: هەنگوینی بدەیە، بەڵام ئەو درێژەیە نەهاتوە لە فەرموودەکەدا، شارەزایان گوتوویانە: لە هەندێ حاڵەتی ئیسهالییدا گەدە وای لێدێ، خواردنی پێوە بەند نەبێ، چینێکی لینجی لێ دەنیشێ و خوارد هەزم ناکات، ئنجا ئەو هەنگوینە شۆردوویەتەوە، بە قۆناغی یەکەم هەندێکی شۆردۆتەوە، ئنجا قۆناغی دووەم، پاشان قۆناغی سێیەم، لەقۆناغی چوارەمدا تەواو شۆراوەتەوە، لە ڕووی زانستییشەوە هەروایە، جاری وایە کەسێ پزیشکەکان چارەسەری بۆ دادەنێن، پێی دەڵێن: دەبێ ماوەی مانگێك بەکاری بێنی، هی وا هەیە دەبێ ماوەی شەش مانگ بەکاری بێنێ، ئنجا بەتەواوی ئەو دەردە، چارەسەر دەکات.

(إبن خلدون)یش دەربارەی ئەو فەرموودانەی کە پەیوەندییان بە لایەنی پزیشکییەوە هەیە، گوتوویەتی: {وللبادية من أهل العمران، طب يبنونه في غالب الأمر على تجربة قاصرة على بعض الأشخاص متوارثاً عن مشايخ الحي وعجائزه، وربما يَصِحُّ منه البعض، إلا أنه ليس على قانون طبيعي، ولا على موافقة المزاج، وكان عند العرب من هذا الطب كثير وكان فيهم أطباء معروفون كالحارث بن كلدة وغيره، والطب المنقول في الشرعيات من هذا القبيل، وليس من الوحي في شيء، وإنما هو أمر كان عاديّاً للعرب، ووقع في ذكر أحوال النبـيِّ صلى الله عليه وسلم، من نوع ذكر أحواله التي هي عادة وجِبِلَّة، لا من جهة أن ذلك مشروع على ذلك النحو من العمل، فإنَّه صلى الله

عليه وسلم إنما بُعِثَ لِيُعَلِّمنا الشرائع ولم يُبْعَثْ لتعريف الطب ولا غيره من العاديات، وقد وَقَعَ له في شأن تلقيح النخل ما وقع، فقال: أنتم أعلم بأمور دنياكم}[1]، واته: خەڵکی خێڵەکیی نیشتەجێی ئاوەدانیی، جۆرێك لە پزیشکیی (طب)یان هەیە، کە بەزۆریی لەسەر بناغەی ئەزموونێکی کەم و کورتی هەندێك کەس بنیات نراوە، کە لە پیرەمێردو پیرەژنەکانی ئەو شوێنە بە میرات گیراوە، دەشگونجێ هەندێکی ڕاست بێ، بەڵام بەگوێرەی یاسایەکی سروشتیی و گونجان لەگەڵ میزاجدا نیە.

گەلی عەرەبیش لەو جۆرە پزیشکییگەرییەیان زۆر بووەو، هەندێك پزیشکی ناسراویشیان هەبوون، وەك (الحارث بن كلدة)و غەیری ویش، ئنجا ئەو پزیشکییگەرییەی لە دەقە شەرعیەکاندایە، لەو جۆرەیەو، هیچ پەیوەندیی بە وەحییەوە نیە، بەڵکو شتێکی کلتووریی عەرەبان بووەو، ئەوەی کە لەو بارەوە لە باسی حاڵ و باڵی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) خراوەتە ڕوو، لەو جۆرەیە کە پەیوەستە بە نەریت و سروشت و میزاجەوە، نەك لەو ڕووەوە کە ئەوە کارێکی شەرعییەو پێویستە ڕەچاو بکرێ، چونکە پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) بۆیە نێرراوە کە بەرنامەکانمان فێر بکات (حەڵاڵ و حەرام و، چاك و خراپ) نەك پزیشکیی و نەریتەکانی دیکەی وەك وی، کاتێکیش لە ڕووداوی متوربە کردنی دار خورمایەکان دا، ئەوەی بەسەرهات کە دیارە، فەرمووی: ئێوە لە کارو بارەکانی دنیاتاندا شارەزاترن.

ئامانج و نێوەڕۆکی قسەکەی ئەوەیە دەڵێ: لەنێو گەلی عەرەبدا جۆرێك لە پزیشکیگەریی هەبووە وەك کلتوور بۆیان بەجێماوە، بە ئەزموونی خۆیان فێری بوون، پیاوە بەتەمەنەکان و ئافرەتە بەتەمەنەکانیان، فێری بوون، پێغەمبەریش (صلى الله عليه وسلم) ئەوەی لە کۆمەڵگای خۆیدا بووە، لە ڕووی پزیشکیی یان لەهەر ڕوویەکی دیکەوە، بەهرەمەند بووەو سوودی لێ بینیوە، بۆیەش ئەو پزیشکییەی لە دەقە شەرعییەکانەوە دێت، هیچ پەیوەندیی بە وەحییەوە نیە، بەڵکو شتێکی کلتووریی و نەریتێك بووە لەنێو ئەو گەلەدا، بۆیە بۆ ئێمە پابەندکەر نیە، چونکە

---

(١) السنة مصدراً للحضارة والمعرفة، د. يوسف القرضاوي، نقلا عن (المقدمة) لابن خلدون.

پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) نەهاتوە پزیشکییمان فێر بکات، بەڵکو هاتوە دینمان فێر بکات، هاتوە فێری دینداریمان بکا: پەیوەندییمان لەگەڵ خوا، لەگەڵ خەڵك، لەگەڵ خۆماندا، بەڵام ئەو زانستانەی دیکە کە پەیوەندییان بە ژیانی دنیامانەوە هەیە، بۆخۆی زۆر بەڕوونیی فەرموویەتی: {أَنتم أَعلَم بأمورِ دُنياكم} ئێوە لەکاروباری دنیای خۆتان شارەزاترن.

هەنگاوی دووەم: دوای لێکۆڵینەوە لەسەنەدی فەرموودەکە، هەنگاوی دووەم ئەوەیە دەبێ لەماناو مەبەستی دەقەکەش دڵنیابین، با لەو بارەوە چەند نموونەیەك بێنینەوە:

نموونەی یەکەم- پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) دەفەرموێ: **{سَيْحَانُ وَجَيْحَانُ، وَالْفُرَاتُ وَالنِّيلُ كُلٌّ مِنْ أَنْهَارِ الْجَنَّةِ}** أخرجه مسلم برقم (٢٨٣٩)، وأخرجه أيضًا: أحمد برقم (٧٨٧٣)، قال شعيب الأرنؤوط: إسناده صحيح على شرط الشيخين.

(سَيْحَانُ وَجَيْحَانُ) ئێستا پێیان دەگوترێ: (سيحون و جيحون)، دوو ڕووبارن، بەهەمان شێوەی (فرات و نيل) دەفەرموێ: هەموو ئەوانە لە ڕووبارەکانی بەهەشتن.

ئنجا هەندێ لە زانایان کە شارەزای جوگرافیا نەبوون، یەکسەر گوتوویانە: بەڵێ ئەو ڕووبارانە سەرچاوەکەیان لە بەهەشتێیە!!

هەر بۆیەش پێویستە زانای ئیسلام، شتێك لە (جوگرافیا، مێژوو، گەردووونناسیی، فیزیا، کیمیا، دەروونزانیی، کۆمەڵناسیی، پزیشکیی) بزانێ، ئەگەرنا ئەو دەقانەی کە قسە لەو بوارانە دەکەن، بەهەڵە لێیان تێ دەگا، ئنجا زانایانی لێکۆڵەرەوە گوتوویانە: نەخێر پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) مەبەستی ئەوە نیە، چونکە سەرچاوەی ئەو ڕووبارانە، دیارن، لە میسرو خوارووی سوودان و تورکیاو ئەو شوێنانەوەن.

مەبەستی پێغەمبەری خواش (صلى الله عليه وسلم) لێرەدا ئەوەیە، کە ئاوی ئەو چوار ڕووبارە ئاوێکی شیرین و خۆش و بە پێزەو، لەو ڕووەوە دەشوبهێنە ئاوی بەهەشتەوە.

نموونەی دووەم- لە فەرموودەیەکی دیکەدا پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) دەفەرموێ: **{مَا بَيْنَ بَيْتِي وَمِنْبَرِي رَوْضَةٌ مِنْ رِيَاضِ الْجَنَّةِ}** أخرجه مالك برقم (٤٦٤)، وأحمد برقم (١٦٥٠٠)، والبخاري برقم (١١٣٧)، ومسلم برقم (١٣٩٠)، والنسائي برقم (٦٩٥).

واتە: نێوانیماڵەکەم و مینبەرەکەم، باخچەیەکە لە باخچەکانی بەهەشت[1].

کە بەدڵنیایی مەبەستی پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) ئەوە نیە، ئەو شوێنە پارچەیەکە لە بەهەشت، لەبەهەشت دابڕاوەو لەوێ دانراوە! بەهەمان شێوە ئەو چوار ڕووبارەی فەرموودەکەی دیکەش، ڕواڵەتی مانایەکە مەبەست نیە، کە ئەو چوار ڕووبارە لەبەهەشتەوە هەڵبقوڵن! ئەدی مەبەستی چیە؟ با تەماشای ئەو قسەیەی (إبن حزم) بکەین، کە خۆی یەکێکە لە دامەزرێنەرانی مەزهەبی (ظاهري) کە ڕواڵەتی دەقەکان دەگرێ، بە زاراوەی ئەمڕۆ سەلەفیی بووە بە ئیمتیاز، بەڵکو جاری وایە زێدەڕۆیی زۆری کردوە لە گرتنی دەقەکاندا بە وشکیی، لەو بارەوە فەتوای سەیری زۆرن، کەچی (إبن حزم) دەربارەی هەردوو فەرموودەکە دەڵێ: {وَهَذَانِ الْحَدِيثَانِ لَيْسَ عَلَى مَا يَظُنُّهُ أَهْلُ الْجَهْلِ مِنْ أَنَّ تِلْكَ الرَّوْضَةَ قِطْعَةٌ مُنْقَطِعَةٌ مِنْ الْجَنَّةِ, وَأَنَّ هَذِهِ الأَنْهَارَ مُهْبَطَةٌ مِنْ الْجَنَّةِ, هَذَا بَاطِلٌ وَكَذِبٌ; لإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يَقُولُ فِي الْجَنَّةِ: (إِنَّ لَكَ أَنْ لاَ تَجُوعَ فِيهَا, وَلاَ تَعْرَى وَأَنَّكَ لاَ تَظْمَأُ فِيهَا, وَلاَ تَضْحَى) فَهَذِهِ صِفَةُ الْجَنَّةِ بِلاَ شَكٍّ, وَلَيْسَتْ هَذِهِ صِفَةَ الأَنْهَارِ الْمَذْكُورَةِ, وَلاَ تِلْكَ الرَّوْضَةِ, وَرَسُولُ اللَّهِ عليه السلام لاَ يَقُولُ إلاَّ الْحَقَّ. فَصَحَّ أَنَّ كَوْنَ تِلْكَ الرَّوْضَةِ مِنْ الْجَنَّةِ إنَّمَا, هُوَ لِفَضْلِهَا, وَأَنَّ الصَّلاَةَ فِيهَا تُؤَدِّي إلَى الْجَنَّةِ, وَأَنَّ تِلْكَ الأَنْهَارَ لِبَرَكَتِهَا أُضِيفَتْ إلَى الْجَنَّةِ, كَمَا تَقُولُ فِي الْيَوْمِ الطَّيِّبِ: هَذَا مِنْ أَيَّامِ الْجَنَّةِ}[2].

واتە: ئەم دوو فەرموودەیە وەك خەڵکی نەزان گومان دەبەن، مانایان ئەوە نیە، کە ئەو (رَوْضَةَ)یە پارچەیەك بێ لەبەهەشت، لەبەهەشت بڕابێ و، هێنرابێ لەوێ دانرابێ، هەروەها مەبەست ئەوە نیە کە ئەو ڕووبارانە، لە بەهەشتێوە دابەزێنراونو، هێنراونەتە سەر زەوی، ئەمە بەتاڵەو درۆیە، چونکە خوا دەربارەی

---

(١) زۆر کەسی خۆمان کە دەچێ بۆ عومرە یان بۆ حەج، دەبێتە قەرەباڵەغییەکی زۆر زۆر لەو شوێنەدا، کە ڕەنگە هەندێ لەو خەڵکە بەو نیەتە وا بکات، ئەو شوێنە پارچەیەکە لە بەهەشت!!

(٢) المحلى بالآثار، ج٧ ص ٢٨٣.

بەهەشت دەفەرموێ: (إِنَّ لَكَ أَنْ لاَ تَجُوعَ فِيهَا، وَلاَ تَعْرَى، وَأَنَّكَ لاَ تَظْمَأُ فِيهَا، وَلاَ تَضْحَى)، تۆ ئەی ئادەم! بۆت هەیە لەبەهەشتدا نە برسییت بێ، نە ڕووت بی و، نەتینووت دەبێ، نە گەرمات دەبێ.

ئەمە سیفەتی بەهەشتە، {بەڵام کەسێ کە لەڕەوزەیە برسیشی دەبێ و گەرماشی دەبێ و تینووش دەبێ و، لەخۆوەش پۆشتە نابێ، ئەوەی کە خوا دەربارەی بەهەشت فەرموویەتی، لەوێدا نایەتەدی}، هەروەها ئەو ڕووبارانەش بەهەمان شێوە، سیفەتی ڕووبارەکانیش وا نیە کە خوا بەهەشتی پێ وەسف کردوە، پێغەمبەری خواش (صلى الله عليه وسلم) تەنیا حەق دەفەرموێ: کەواتە مەبەست لەوە کە دەفەرموێ: (روضة) باخچەیەکە لە باخچەکانی بەهەشت، مەبەست ئەوەیە دەیەوێ فەزڵی ئەو شوێنەمان پێشان بدات و، مەبەست ئەوەیە نوێژ کردن لەو شوێنەدا دەبێتە هۆکاری چوونە بەهەشت، ئنجا ئەو ڕووبارانەش لەبەر ئەوەی ئاوەکەیان بەبەرەکەتە، {ئاودێریی و کشتوکاڵیی زۆریان لەبەر دەکرێ}، لەبەر بەرەکەت و بەرهەمیان پاڵ دراونەتە لای بەهەشت، وەك چۆن ڕۆژێك ڕۆژێکی خۆش بێ، دەگوترێ: ئەمڕۆ دەڵێی ڕۆژێکە لە ڕۆژەکانی بەهەشت، واتە: ڕۆژێکی خۆشە.

قسەکەی زۆر جوانە، مەبەستەکەی پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) دەبێ وەك خۆی لێی تێبگەی، بۆ ئەوەی لە فەرمایشتەکانی نەکەوینە گومان، ئەگەر هیچ چاریش نەکرا، ئەوە بەتەئکید دەبێ بڵێین: ئەوە ئەو نەیفەرمووە.

نموونەی سێیەم: وێنەیەکی دیکە بۆ زیاتر تێگەیشتن: **{جَاءَ أَعْرَابِيٌّ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: مَتَى السَّاعَةُ؟ قَالَ مَا أَعْدَدْتَ لَهَا؟ قَالَ: حُبَّ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَرَسُولِهِ، قَالَ: أَنْتَ مَعَ مَنْ أَحْبَبْتَ، فَمَرَّ غُلَامٌ لِلْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ قَالَ أَنَسٌ: وَكَانَ مِنْ أَقْرَانِي، قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنْ يُؤَخَّرْ هَذَا، فَلَنْ يُدْرِكَهُ الْهَرَمُ حَتَّى تَقُومَ السَّاعَةُ}** أخرجه أحمد برقم (١٢٩٩٣) قال شعيب الأرنؤوط : إسناده صحيح على شرط الشيخين.

ڕۆژێك کابرایەکی دەشتەکیی هاتە لای پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم)،

گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا! (صلی الله علیه وسلم) ئاخیر زەمان (ساعَة)[1] کەی دێ؟ پێغەمبەری خوا (صلی الله علیه وسلم) فەرمووی: چیت بۆ ئامادە کردوە؟ ئەویش گوتی: خۆشەویستی خواو پێغەمبەرەکەی، پێغەمبەریش (صلی الله علیه وسلم) فەرمووی: تۆ لەگەڵ ئەوانەدای کە خۆشت دەوێن، دوایی غوڵامێکی موغەیرەی کوڕی شوعبە بەوێدا هات -ئەنەس دەڵێ: هاوتەمەنی من بوو- پێغەمبەری خوا (صلی الله علیه وسلم) فەرمووی ئەو منداڵە ئەگەر تەمەن بکات و بژی، پیر نابێ کە (ساعَة) دێت، یانی: ناگاتە تەمەنی پیریی کە (ساعَة) دێت.

ئنجا، ئەگەر تەماشای ڕواڵەتی فەرمایشتەکە بکەی، دەزانین نەك هەر ئەو منداڵە، بەڵکو چەند جیلی دیکەش هاتن و ڕۆیشتن، (ساعَة) هەر نەهات، ئایا دەبێ پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) نەیزانیبێ؟!

نەخێر، بەڵکو (ساعَة) ئەو کاتەیە کە خەڵك تێیدا دەمرێ، ئنجا (الساعَة الکبری) هەیەو، (الساعَة الصغری)ش هەیە، وەك گوتراوە: (من مات فقد قامت قیامته)، بەتەئکید مەبەستی پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) ئەوە بووە کە تاکو ئەو گچکانەتان پیر دەبن، گەورەکانتان دەمرن، هەتا هی گچکە پیر دەبێ، هی گەورە دەمرێ و وەفات دەکات، چونکە لە ڕیوایەتی دیکەدا هاتوە دەفەرموێ: {تقُومَ عَلَيْكُمْ سَاعَتُكُمْ}. واتە: ئاخیر زەمانی ئێوە دێ.

هەنگاوی سێیەم: دڵنیا بوون لە ڕاستیی قسەی زانست:

با لەو بارەوەش نموونەیەك بێنینەوە: پێغەمبەری خوا (صلی الله علیه وسلم) فەرموویەتی:

{إِذَا وَقَعَ الذُّبَابُ فِي شَرَابِ أَحَدِكُمْ، فَلْيَغْمِسْهُ ثُمَّ لِيَنْزِعْهُ فَإِنَّ فِي إِحْدَى جَنَاحَيْهِ دَاءً، وَالْأُخْرَى شِفَاءً} أخرجه البخاري برقم (٣١٤٢)، وابن ماجه برقم (٣٥٠٥).

---

(١) بۆ زانیارییتان! (ساعة) و (قیامة) لێك جیان، خوا لە قورئاندا باسی هەردووکیان دەکا، (ساعة) یانی: ئاخیر زەمان، واتە: کۆتا ڕۆژی ژیانی مرۆڤ لەم سەر زەوییە، بەڵام (قیامة) قۆناغێکی دیکەیە کە بریتیە لە هەڵسانەوەو زیندوبوونەوەی خەڵك.

واتە: ئەگەر مێش کەوتە خواردنەوەی یەکێکتان، با نوقمی بکات، دوایی فڕێی بدات، چونکە یەکێك لە دوو باڵەکەی نەخۆشیی تێدایە، ئەوەی دیکەشیان شیفایە.

پاش ئەوەی لەڕووی سەنەدەوە زانیمان پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) فەرموویەتی، ئنجا تەماشای زانست دەکەین: ئەگەر زانست دەریخست کە نەخێر وا نیە، ئەوە دەڵێین: پێغەمبەر نەیفەرمووە، بەڵام ئەگەر زانست هیچی نەگوتبوو، هیچی لێ حاڵی نەبووبوو، هەر لەخۆوە نابێ لێی بکەوینە گومان، بۆ وێنە: تازە دۆزراوەتەوە کە گۆشتی بەراز، هەم لەڕووی جەستەییەوە، هەم لەڕووی دەروونیەوە، زیانی زۆری هەیە، زانایان دەڵێن: ئەگەر لەڕووی جەستەییشەوە چارەسەری کرا، ئەوە لەڕووی دەروونییەوە، ئەوانەی گۆشتی بەراز دەخۆن بەتەنگەوە بوونی نامووس (غَيرة)یان نامێنێ، چونکە بەراز ئاژەڵێکە (غَيرة)ی نیە بەرامبەر بەمێیینەی خۆی، ئنجا ئەو حاڵەتەی بەراز، کاریگەریی دەروونیی دادەنێ لەسەر بخۆرەکانی، بەهەر حاڵ ئەمە تازە زانست ئەوەی دۆزیوەتەوە، ئنجا ئایا دەکرێ ئێمە ڕاوەستین تاکو زانست دەری دەخات، ئنجا بڕوا بەفەرمایشتەکانی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) بهێنین؟ نەخێر، گرنگ ئەوەیە هیچ کام لە عەقڵ و زانست و واقیع تێکنەگیرێ، لەگەڵ فەرمایشتەکەی پێغەمبەری خوادا (صلى الله عليه وسلم).

ئنجا ئێستا زانست حیکمەتی ئەو فەرمایشتەی پێغەمبەری خواشی (صلى الله عليه وسلم) دەرخستوە:

(دکتۆر: مصطفى إبراهيم حسن)[1] دەڵێ: ئێستا بە شێوەیەکی زانستیی، سەلمێنراوە، کە یەکێ لە دوو باڵەکەی مێش، دەردو، ئەوی دیکەشیان دژی ئەو نەخۆشییەی تێدایەو، هەمیشەش مێش هەر بەلای باڵە نەخۆشەکەیدا دەکەوێ! ئەو کاتەش کە پێغەمبەری خوا فەرموویەتی، خواردنیش کەم بووە، ئنجا

---

(١) أستاذ الحشرات الطبية جامعة الأزهر ومدير مركز أبحاث ودراسات الحشرات الناقلة للأمراض. بڕوانە: أفي السنة شك؟! أحمد بن يوسف السيد، ص ١٠٠-١١١.

بێگومان پێغەمبەری خوا (صلی الله علیه وسلم) هەواڵێکی داوە لە سەرووی ئاستی ئەزموونی بەشەر بووەو وەك وەحی فەرموویەتی و، زانستیش بەتەئکید هەتا بەرەو پێشەوە دەچێ، پشتگیریی وەحی دەکا، بەڵام ئێمە نابێ چاوەڕێی زانست بکەین بزانین داخۆ دەڵێ چی؟ ئنجا بڕوا بە فەرمایشتەکانی پێغەمبەری خوا (صلی الله علیه وسلم) بێنین و باوەڕیان پێ بکەین.[1]

---

(١) بڕوا: ایمان ، باوەڕ: ثقة

بەرهەمەكانی دانەر

أ. كتێبە كوردییەكان:

قـورئـان و سـونـنـەت:

١- پوختەیەك دەربارەی ئیسلام لەبەر ڕۆشنایی سوورەتی فاتیحەدا، چاپی یەك/١٩٨٤ چاپی دوو/٢٠٠٦

٢- با لەخزمەت قورئاندا بین، {كۆی هەردووك كتێبی: (چۆن باشتر لە قورئان بەهرەمەند دەبین؟) و (ئەركی سەرشانمان بەرانبەر بە قورئان)ە}، چاپی یەك/٢٠٠٨، چاپی دوو/٢٠١٥

٣- تەفسیری قورئانی بەرزو بەپێز، بەرگی یەكەم: سوورەتەكانی: (الفاتحة) و (البقرة) چاپی یەك/٢٠١٢

٤- تەفسیری قورئانی بەرزو بەپێز، بەرگی دووەم : سوورەتی: (آل عمران)، چاپی یەك/٢٠١٢

٥- تەفسیری قورئانی بەرزو بەپێز، بەرگی سێیەم: سوورەتی: (النساء)، چاپی یەك/٢٠١٣

٦- تەفسیری قورئانی بەرزو بەپێز، بەرگی چوارەم: سوورەتی: (المائدة)، چاپی یەك/٢٠١٤

٧- تەفسیری قورئانی بەرزو بەپێز، بەرگی پێنجەم: سوورەتی: (الأنعام)، چاپی یەك/٢٠١٥

٨- تەفسیری قورئانی بەرزو بەپێز، بەرگی شەشەم : سوورەتی: (الأعراف)، چاپی یەك/٢٠١٦

٩- تەفسیری قورئانی بەرزو بەپێز، بەرگی حەوتەم: سوورەتی: (الأنفال)، چاپی یەك/٢٠١٦

١٠- تەفسیری قورئانی بەرزو بەپێز، بەرگی هەشتەم: سوورەتی: (التوبة)، چاپی یەك/٢٠١٧

١١- شوێنکەوتنی سوننەتی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) لەنێوان کەمتەرخەمیی و زێدەڕۆییدا، چاپی یەك/٢٠١٥

١٢- پێناسەو گرنگیی و پێویستیی ڕێبازی پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم)، چاپی یەك/٢٠١٨.

بیروبڕواو فیکری ئیسلامیی :

١٣- دەبەرێك ڕاچوونی ئیسلام و ڕێچکان، چاپی یەك/١٩٨٥، چاپی سێ/٢٠٠٦

١٤- پڕۆژەی بەرنامەی فیکریی کاری ئیسلامیی، چاپی یەك/١٩٩٦

١٥- بنەما شەرعییەکان و هێڵە گشتییەکانی کۆمەڵی ئیسلامیی، چاپی یەك/٢٠٠١، چاپی سێ/٢٠١٤ وەرگێڕراوەتە سەر زمانی عەرەبییش

١٦- چەند مەسەلەیەکی باوی سەردەم، سەرنجێکی واقیعیانەو هەڵسەنگاندنێکی شەرعییانە، چاپی یەك/٢٠٠٢، چاپی شەش/٢٠١٦، وەرگێڕراوەتە سەر زمانی عەرەبی و تورکیی و فارسییش

١٧- خواناسیی، ئایین، ئیمان (ڕاستییەکانی ئیسلام دەدرەوشێنەوەو ئەفسانەکانی ڕێچکان دەپووچێنەوە)، چاپی یەك/٢٠٠٢، چاپی دوو/٢٠٠٩

مەوسووعەی : ئیمان و عەقیدەی ئیسلامیی لەبەر ڕۆشنایی قورئان و سوننەت دا (٦ بەرگ) چاپی یەك/٢٠٠٦-٢٠٠٨ چاپی دوو/٢٠١٦

١٨- بەرگی یەکەم: ئیمان و عەقیدەی ئیسلامیی چیەو چۆنە؟

١٩- بەرگی دووەم: خوا بەیەکگرتن لە بەدیهێنەرایەتیی و پەروەردگارێتییدا

٢٠- بەرگی سێیەم: خوا بەیەکگرتن لە ناو و سیفەت و لەپەرستراوێتییدا

٢١- بەرگی: چوارەم: ئیمان بە فریشتەکانی خوا، کتێبەکانی خوا، پێغەمبەرانی خوا (صلى الله عليهم وسلم).

٢٢- بەرگی پێنجەم: ئیمان بە ڕۆژی دوایی و قەزاو قەدەر

٢٣- بەرگی شەشەم: تایبەتمەندیی و دیدوبۆچوونەکانی پەیڕەوانی ڕێبازی ڕاست

٢٤- ڕێبـازی پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) کـامەیە ؟! چاپی یەك/١٩٨٩، دواتر خرایە نێو کتێبی (مسـوڵمانی کامڵ: بەشی یەکەم: بیروباوەڕی مسـوڵمان)

٢٥- مسـوڵمانی کـامڵ : بەشی یەکـەم : بیـروباوەڕی مسـوڵـمان، چـاپی یەك/١٩٩٧، دواتر خرایە نێو کتێبی (ئیمان و عەقیدەی ئیسـلامیی لەبەر ڕۆشنایی قورئان و سـوننەتدا)

٢٦- تەوژمی ئیسلامیی و عەلمانیی و خاڵە هاوبەش و جیاوازەکانیان، چاپی یەك/٢٠٠٨، چـاپی سێ/٢٠١٥، زۆربەی بە (٢٤) ئاڵقــە لە هەفتەنـامەی (هـاووڵاتیی)و ئەوەی دیکەش بە (٩) ئاڵقە لە هەفتەنامەی (ئاوێنە)دا بڵاوکراوەتەوە

٢٧- ڕوونکردنەوەی بنەما شەرعییەکان و هێڵە گشتییەکانی کۆمەڵی ئیسـلامیی، چاپی یەك/٢٠١٢، چاپی سێ/٢٠١٤.

٢٨- تەرجەمەی کوردیی عەقیدەی طـەحاویی، چاپی یەك/٢٠١٤، چاپی دو/٢٠١٧.

٢٩- ڕوونکردنەوەی عەقیدەی طەحــاویی، چاپی یەك/ ٢٠١٥.

٣٠-سیکۆلاریزم و دیموکڕاسیی لەئەزموونی کوردستاندا (دیبەیتی ساڵ)، چاپی یەك/٢٠١٦، وەرگێڕراوەتە سەر زمانی عەرەبی.

فیقهـی ئیســلامیی:

مەوسـووعەی: خواپەرسـتیی ئیسلامیی (٤ بەرگ)، چاپی یەك/٢٠٠٠، چاپی دوو/٢٠٠٩

٣١- بەرگی یەکەم: خواپەرستیی بەگشتیی، وردە بابەتە خیلافییەکان، پاك و خاوێنیی

٣٢- بەرگی دووەم: نوێژ بەرپاکردن، یەکەمین درووشمی خواپەرستیی

٣٣- بەرگی سێیەم: زەکات و ماڵ بەخشین

٣٤- بەرگی چوارەم: ڕۆژو گرتن، حەج و عومرەکردن، زیکری خواکردن

٣٥- بنچینە گرنگەکانی هەڵسوکەوتی شەرعییانەو ژیرانە لەگەڵ وردە بابەتە خیلافییەکاندا، چاپی یەك/١٩٩٩، بۆ زمانی عەرەبیش وەرگێڕراوە.

٣٦- جەژن و یادو بۆنەکان و هەڵسەنگاندنێك، چاپی یەك/٢٠١٣

٣٧- چەند بابەتێکی هونەریی لەبەر ڕۆشنایی قورئان و سوننەتدا، چاپی یەك/٢٠٠٩، چاپی دوو/٢٠١٥ بۆ زمانی فارسییش تەرجەمە کراوە

٣٨- چەند بنەمایەکی گرنگی ماڵ و سامان بەخشین لەڕێی خوادا، چاپی یەك/٢٠١٣

تەزکیەی نەفس و ڕەوشت و ئاکار:

٣٩- یادی خوا، گرنگیی یادی خوا لە ژیانی مرۆڤدا، چاپی یەك/١٩٨٧

٤٠- ڕێگای صاڵح بوون و بەرەو خوا چوون، تەزکیەی نەفس لەبەر ڕۆشنایی قورئان و سوننەتدا، چاپی یەك/١٩٩٠، چاپی پێنج/٢٠١٢، وەرگێڕدراوە بۆ زمانی عەرەبی و فارسییش

٤١- مزگەوتەکانی کوردستان لەنێوان ئاوەدانکردنەوەو وێرانکردندا، چاپی یەك/١٩٩٩

٤٢- گەڕانەوە بۆ لای خوا (سبحانه وتعالى)، بەرەو خوا وەرچەرخان و وازهێنان لە گوناه و سەرپێچیی و گۆڕانکاریی ڕیشەیی بەسەر خۆدا هێنان، چاپی یەك/٢٠٠١، چاپی پێنج/٢٠١٠

٤٣- شەهید کێیەو چ پلەوپایەیەکی هەیە ؟!، چاپی یەك/٢٠٠٢

٤٤- باسێك لەبارەی بینینی خوای بەرزو مەزن لەدنیاو دواڕۆژدا، چاپی یەك/٢٠١٥

٤٥- گیانی ژیان، باش خوا پەرستن و خۆ پاك و چاك کردن، چاپی یەك/٢٠١٥

٤٦- مەوسووعەی: ڕەوشت و ئاکاری ئیسلامیی لەبەر ڕۆشنایی قورئان و سوننەتدا، چاپی یەك/٢٠١٦

بانگەوازو کاری ئیسلامیی :

٤٧- کۆمەڵی خوا، چاپی یەك/١٩٨٨

٤٨- پێشمەرگەی ئیسلام، یان مسوڵمانی موجاهید کێیەو چۆنە؟ چاپی یەك/١٩٨٨، چاپی سێ/١٩٩٨

٤٩- دەردو دەرمانی بزووتنەوەی ئیسلامیی، چاپی یەك/١٩٩٠

٥٠- بزووتنەوەی ئیسلامیی لە دووڕیانی مان و نەماندا، چاپی یەك/١٩٩٣

٥١- بزووتنەوەی ئیسلامیی و قۆناغی نوێی، چاپی یەك / ١٩٩٤

٥٢- چەند ڕێڕوونییەك بۆ ئیسلامییەکانی کوردستان، چاپی یەك / ١٩٩٧

٥٣- بزووتنەوەی ئیسلامیی و ئاسۆیەکی گەش و ڕوون، بنەما شەرعی یەکان و بنچینە ئەخلاقی یەکان، چاپی ١ / ١٩٩٧

٥٤- ئیسلام و کێشە هەنووکەیی یەکان، چاپی یەك / ١٩٩٨

٥٥- زانایانی ئیسلام کێن و چۆنن ؟! چاپی یەك/ ٢٠٠٢، چاپی سێ / ٢٠١١، وەرگێڕراوەتە سەر زمانی عەرەبی

٥٦- کۆمەڵی ئیسلامیی: ئامانج و هەڵوێستەکانی، چاپی یەك/ ٢٠٠٢

٥٧- چۆن هەڵسوکەوت لەگەڵ خەڵکی دابکەین؟! چاپی یەك/ ٢٠٠٢، وەرگێڕراوەتە سەر زمانی عەرەبی

٥٨- چۆن لە جیهاد تێبگەین؟ چاپی یەك / ١٩٩٨

٥٩- جیهاد لە ڕێی خواداو چەند سەرنج و ئاگادارییەك، چاپی یەك/ ٢٠٠٢

٦٠- بۆئەوەی لەسەر جیهادکردنمان قەرزدار نەبینەوە! چاپی یەك / ٢٠٠٢

٦١- جیهاد لە ڕێی خوادا چی یەو بۆچی دەکرێ و چۆن دەکرێ ؟ چاپی یەك / ٢٠٠٢

٦٢- چەند ڕێڕوونییەك بۆ خوشك و برایانمان لە هەندەران چاپی یەك/ ٢٠٠٢

٦٣- ئیسلام و مسوڵمانەتیی و کاری ئیسلامیی، لەبەر ڕۆشنایی قورئان و سوننەتدا چاپی یەك/٢٠٠٦

٦٤- هاوپەیمانێتی لەبەر ڕۆشنایی قورئان و سوننەتدا، چاپی یەك / ٢٠٠٩

٦٥- بەشدارییکردن لە هەڵبژاردن و پەرلەماندا، هەڵسەنگاندنێکی شەرعییانەو ژیرانە، چاپی یەك / ٢٠٠٩، چاپی دوو / ٢٠١٣، چاپی یەکەم بە دوو ئاڵقەی جیاوازو بە دوو ناوونیشانی جیاواز کراوە، بەم شێوەیە:

ئاڵقەی یەکەم: بەڵگەکانی ئەوانەی بەشداریکردن لە هەڵبژاردن و پەرلەماندا بەشەرعیی نازانن و هەڵوەشاندنەوەیان.

ئاڵقەی دووەم : بەڵگەکانی ڕەوایی بەشداریکردن لە هەڵبژاردن و پەرلەماندا

٦٦- هەڵوەشاندنەوەی بیروڕاو ڕەفتارە پەڕگیرانەکانی ڕێکخراوی (داعش)، چاپی یەك/ ٢٠١٥، چاپی دوو/٢٠١٧، وەرگێڕاوەتە سەر زمانی فارسیی و عەڕەبیش.

٦٧- با لادان و تاوانی پەڕگیران، بەرانبەر بە ئیسلام نەمانخاتە دوودڵیی و گومان، چاپی یەك/٢٠١٥، وەرگێڕاوەتە سەر زمانی فارسیی و عەڕەبیش.

٦٨- پەڕگیریی: پێناسەی، نیشانەکانی پەڕگیران، هۆکارەکانی پەڕگیریی، شوێنەوارو دەرهاوێشتەکانی، چارەسەری، چاپی یەك/ ٢٠١٥، وەرگێڕاوەتە سەر زمانی فارسیی و عەڕەبیش.

زنجیرەی بنەما شەرعییەکانی کۆمەڵی ئیسلامیی:

٦٩- ئاڵقەی یەکەم: بەڵگە شەرعییەکانی بنیاتنانی کۆمەڵی ئیسلامیی، چاپی یەك/٢٠٠١

٧٠- ئاڵقەی دووەم و سێیەم: حوکمی لادانی خەلیفەو کاربەدەستانی مسوڵمان لەکاتی لاریی و ستەمکارییدا، چاپی یەك / ٢٠٠١

٧١- ئاڵقەی چوارەم: شێخ ئەبو بەصیرو هەڵسەنگاندنێکی شەرعییانەو ژیرانەی فەتوانامەکەی، چاپی یەك / ٢٠٠١.

وتاری کۆنگرەکانی کۆمەڵی ئیسلامیی کوردستان:

٧٢- کارو پرۆژەی ئیسلامییمان (وتاری کۆنگرەی یەکەمی کۆمەڵی ئیسلامیی)، چاپی یەك/٢٠٠٥، چاپی دوو/ ٢٠٠٦

٧٣- ڕاپۆرتی: ئیمانیی، فیکریی، سیاسیی کۆمەڵی ئیسلامیی کوردستان (وتاری کۆنگرەی دووەمی کۆمەڵی ئیسلامیی)، چاپی یەك/٢٠١٠

٧٤- چاوپێداگێڕانەوەیەکی بارودۆخی نێوخۆمان و واقیعی دەرەکییمان (وتاری کۆنگرەی سێیەمی کۆمەڵی ئیسلامیی)، ٣٠ /٥/ ٢٠١٥، چاپی یەك/٢٠١٦

نەتەوایەتیی و مەسەلەی کورد:

٧٥- کوردستان بۆ وێران بوو و چۆن ئاوەدان دەبێتەوە؟! چاپی یەك / ١٩٨٩

٧٦- حوکمی گەڕانەوە ژێر نیری طاغوت لە ڕوانگەی ئیسلامەوە، چاپی یەك/١٩٩٠، چاپی دوو/٢٠٠٥

٧٧- سۆزی نەتەوایەتیی و بیری ناسیۆنالیزم لە تەرازووی ئیسلامدا، چاپی یەك/١٩٩٠، چاپی سێ/٢٠٠٥

٧٨- چارەسەری کێشەی کورد لە نێوان ئیمان و پەرلەماندا، چاپی یەك/١٩٩٢

سیاسەت و حوکمڕانیی:

٧٩- چەند بابەتێکی سیاسیی هاوچەرخ لەبەر ڕۆشنایی عەقڵ و وەحییدا، چاپی یەك/ ٢٠١٠

مەوسووعەی: ئیسلام و دەوڵەتداریی، (٤ بەرگ) چاپی یەك / ٢٠١٤- ٢٠١٦

٨٠- بەرگی یەکەم: قەوارەی سیاسیی لەئیسلامدا: بەڵگەکانی پێویستبوونی، چۆنیەتی بنیاتنانی، سروشت و بناغەی فیکریی، پێناسەی چەند وشەو زاراوەیەك

٨١- بەرگی دووەم: بنەمایەکانی سیستمی حوکمڕانیی لەئیسلامدا

٨٢- بەرگی سێیەم: (سێ دەستەڵاتەکان): یاسادانان، جێبەجێکردن، دادوەریی

٨٣- بەرگی چوارەم: نا مسوڵمانان لە کۆمەڵگاو دەوڵەتی ئیسلامییدا

٨٤- ڕوانینێکی ئیسلامییانە بۆ واقیعی ئێستامان، چاپی یەك/٢٠١٧

ئافرەت و خێزان:

٨٥- ئافرەتی مسـوڵمانی كورد مافە شەرعییەكانی و ئەركە گرنگەكانی، چاپی یەك / ٢٠٠٣

٨٦- مەوسـووعەی : ئـافرەت و خێزان لە سـایەی شـەریعـەتدا، بەرگی یەكەم چاپی یەك/٢٠٠٢، بەرگی یەك و دوو، چاپی سێ/٢٠١٣

مـێــــژوو :

٨٧- پوختەی ژیاننامەی پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم)، دەرس و پەندەكانی، چاپی یەك/٢٠٠٩، چاپی سێ/٢٠١٣

٨٨- چەند مەڵۆیەك لە خەرمانی تەمەنم (بیرەوەرییەكانم)، بەشی یەكەم، چاپی یەك/٢٠١٥

٨٩- بەركوڵێكی كارو چالاكیی و ڕووداوەكانی ژیانم، چاپی یەك/٢٠١٨.

دیدارو گفتوگۆ:

٩٠- سـنوورە قەدەغەكان مەشكێنن! (چاوپێكەوتنی دكتۆرحسـين محمد عزيز)، چاپی یەك/٢٠٠١، چاپی دوو/٢٠٠٤

٩١- ئەشـكەنجـەو زیندان، پێشـمەرگەیەك بیسـت و دوو مانگ لە زینـدانی داگیـركـەردا، چاپی یەك / ٢٠٠٥، چاپی سێ/ ٢٠٠٩، وەرگێڕراوەتە سـەر زمانی عەرەبی، هەروەها دوو تەرجەمەی فارسـیشی كراوەو چـاپ و بڵاوكراوەتەوە، هەروەها بۆ زمانی ئینگـلیزیش وەرگێڕراوەو چـاوەڕێی چاپە

٩٢- گەنج لە چەمكە هەنووكەییەكاندا، چاپی یەك /٢٠١٠

زنجیرەی بابەتە هەنوكەییەكان:

٩٣- گەنجەكانـمان لە نێوان ڕەسـەنایەتیی و لاســایی كردنەوەدا (١)، چاپی یەك/ ٢٠٠٦، بۆ زمانی فارسـییش وەرگێڕراوە

٩٤- با وریا بین ! داڕووخـانی ڕەوشـت كۆمەڵگاكــەمان بەرەو هەڵدێر دەبـات(٢)، چاپی یەك / ٢٠٠٢، چاپی دوو/ ٢٠٠٦

٩٥- بەدوورخستنەوەی ئافرەت لە ئیسلام، چ زیانێك دەكەین ؟!(٣)، چاپی یەك/٢٠٠٧

٩٦- چۆنیەتی بوونە پێشەنگ و بنیاتنانی بنكەی جەماوەریی(٤)، چاپی یەك / ٢٠٠٧

٩٧- سیاسەتی ئیسلامیی و چەند ڕوونكردنەوەیەك (٥)، چاپی یەك / ٢٠٠٧

٩٨- چەند بنەمایەكی گرنگی وتاربێژیی (٦)، چاپی یەك / ٢٠٠٦ بۆ زمانی فارسییش وەرگێڕراوە

٩٩- قوتابیانی زانیاری شەرعیی و چەند سەرنج و ڕێنمایی یەك (٧)، چاپی یەك / ٢٠٠٧

١٠٠- خوو ڕەوشتی بەرزو پەسند سەنگی مەحەكی مسوڵمانەتییە (٨)، چاپی یەك/٢٠٠٧

١٠١- بانگەواز بۆ لای خودا چی یەو چۆنەو بە كێ دەكرێ؟(٩)، چاپی یەك / ٢٠٠٧، بۆ زمانی فارسییش وەرگێڕراوە

١٠٢- قوتابیان لەم هەل و مەرجەدا، پێویستە چۆن بن و چی بكەن ؟!(١٠)، چاپی یەك / ٢٠٠٨

١٠٣- واقیعی هەرێمی كوردستان، دیدێكی ئیسلامییانە(١١)، چاپی یەك / ٢٠٠٨

١٠٤- سروشت و پایەكانی خێزان و مەسەلەی چەندژنیی لە تەرازووی شەرع و عەقڵدا (١٢)، چاپی یەك/٢٠٠٩، ئەم نامیلكەیە بە(١٤) ئاڵقە لەڕۆژنامەی (ڕۆژنامە)دا بڵاوكراوەتەوە

١٠٥- كاری ئیسلامیی و ڕەواندنەوەی چەند تەمومژێك (١٣)، چاپی یەك / ٢٠١١

١٠٦-حوكمی لە ئیسلام هەڵگەڕانەوەو هەڵسەنگاندنێك(١٤)، چاپی یەك/ ٢٠١١

١٠٧- مەلای گەورەی كۆیەو تەفسیرەكەی و چەند سەرنجێك (١٥)، چاپی یەك / ٢٠١١

١٠٨- لێكۆڵینەوەیەك لەبارەی: هەبوون و نەبوونی نەسخ لە قورئاندا (١٦)، چاپی یەك / ٢٠١٢

١٠٩- تاقیكردنەوەی خوا بۆ بەندەكانی چی یەو چۆنە؟ (١٧)، چاپی یەك/ ٢٠٠٣،چاپی دوو/ ٢٠١٢

١١٠- ڕەوەندی كورد لە هەندەران و ئەركی سەرشانی (١٨)،چاپی یەك / ٢٠١٢

١١١- خاتوون مەلاژن : ئافرەتێكی هەڵكەوتوو و هاوسەرێكی ناوازە (١٩)، چاپی یەك/٢٠١٢

١١٢- گەنج و قەیرانی ڕووحیی: هۆكار، شوێنەوار، چارەسەر (٢٠)، چاپی یەك ٢٠١٧

١١٣- ژیان لەسایەی ئیمانداو ڕەواندنەوەی گومانەكان (٢١)، چاپی یەك/ ٢٠١٧

ب- كتێبە عەرەبییەكان:

موسوعة : الإسـلام كما يتجلّى في كتاب الله، ط الاولى/٢٠١٥

كە لە چاپی یەكەمدا (٨) بەرگە و، لە چاپی دووەمیدا لە (١٢) كتێبدا دەبێ، بەم شێوەیە:

١١٤- الكتاب الأول: الإسـلام: معرفة صحيحة بالخالق عز وجل والخلـق، ط الثانية/٢٠١٦

١١٥- الكتاب الثاني: تعريف الإيمـان، ط الثانية/٢٠١٧

١١٦- الكتاب الثالث: الإيمان بالله تبارك وتعالى: الخالق الرب المالك الإله ذي الأسماء الحسنى والصفات العلى، ط الثانية/٢٠١٧

١١٧- الكتاب الرابـع: الإيمان بالملائكة و بالجـن، ط الثانية/٢٠١٧

١١٨- الكتاب الخامس: الإيمان بكتب الله الحكيم، ط الثانية/٢٠١٧

١١٩- الكتاب السادس: الإيمان برسل الله تعالى وأنبيائه الكرام- ط الثانية/٢٠١٨

١٢٠- الكتاب السابع: خاتم النبيين محمد صلى الله عليه وسلم: موجز سيرته وبراهين نبوّتـه.

١٢١- الكتاب الثامن: الإيمان باليوم االآخر.

١٢٢- الكتاب التاسع: إهتداء الإنسـان بهدى الله، أو الإلتزام الفردي بشـريعة الله

١٢٣- الكتاب العاشر: إلتزام المجتمع بشريعة الله تعالى

١٢٤- الكتاب الحادي عشر: تطبيق المجتمع للشـريعة و معالم الدولة في الإسـلام

١٢٥- الكتاب الثاني عشر: الإسـلام: نظرة سديدة تجاه الناس وتعامل صحيح معهم

١٢٦- نقض فكرة التطرف، ط الاولى/٢٠١٦، ط الثانية/ ٢٠١٧ (نقض التطرف ودحض أفكار المتطرفين)

١٢٧- ضيف و حوار(مقابلة مع قناة العربية)، ط الاولى/٢٠٠٦

١٢٨- لقاء خاص (مقابلة مع قناة العالم)، ط الاولى/٢٠٠٦

١٢٩- حديث مختصر حول مايجري على الساحة العراقية، ط الاولى /٢٠١٦

١٣٠- طريق الصلاح والسير الى الله / تزكية النفس في ضوء القران والسنة، ط الاولى/٢٠١٢

١٣١- أمير وراء القضبان، ط الاولى/ ٢٠٠٩، ط الثانية/٢٠١١

١٣٢- مسائل عصرية رائجة، ط الثانية/٢٠١٤

١٣٢- قواعد مهمة في التعامل الشرعي الحكيم مع المسائل الفرعية الخلافية، ط الاولى/ ٢٠١١

١٣٣- علماء الإسلام من هم وماهي صفاتهم؟، ط الاولى/ ٢٠٠٥

١٣٤- الأصول الشرعية والخطوط العامة للجماعة الإسلامية، ط الاولى/٢٠٠١، ط.الثانية/٢٠١٢

١٣٥- كيف نتعامل مع الناس، ط الأولى/٢٠٠٢.

ئەو کتێبانەی لەژێر چاپن:

١٣٦- تەفسیری قورئانی بەرزو بەپێز، بەرگی نۆیەم: سووڕەتی: (یونس)

١٣٧- تەفسیری قورئانی بەرزو بەپێز، بەرگی دەیەم: سووڕەتی: (هود)

١٣٨- تەفسیری قورئانی بەرزو بەپێز، بەرگی یازدەیەم: سووڕەتی: (یوسف)

١٣٩- مەوسووعەی: بیرکردنەوەی ئیسلامیی لەنێوان وەحیی و واقیعدا

١٤٠- بەرگی یەکەم: ڕوونکردنەوەی چەمك و چییەت و چۆنیەتی بیرکردنەوەی ئیسلامیی

١٤١- بەرگی دووەم: هێڵە گشتییەکانی ڕێبازی جەماوەری مسوڵمانان

١٤٢- بەرگی سێیەم: تەوژمە فیکرییە سیاسییەکانی مێژووی مسوڵمانان

١٤٣- بەرگی چوارەم: پایەکانی بیرکردنەوەی ئیسلامیی

١٤٤- بەرگی پێنجەم: چەند پرسێکی فیکریی هەنووکەیی جۆراوجۆر

١٤٥- حوارات ساخنة حول قضايا راهنة، في ميادين الفكر والدعوة والإجتماع والسياسة

١٤٦- خلاصة عن نشاطات وأعمال وأحداث حياتي.

www.youtube.com/alibapir١

لە تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان لەگەڵتانین
Stay in touch on social media
نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

MediaAmeerOffice

AliBapir/عەلی باپیر

AliBapirw/عەلی باپیر

AliBapir1

archive.org/details/@alibapir

AliBapir/عەلی باپیر

AliBapir

Google Play

App Store

AliBapir / عەلی باپیر

www.alibapir.net
کوردی - عربي - English

ڕاگەیاندنی مەکتەبی ئەمیر

www.alibapir.net

نێوەڕۆك

بەشی دووەم : چۆن شوێن ڕێبازی پێغەمبەر بکەوین؟....٧٥

ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ

لەم ڕۆژگارەدا مشت و مڕ لەبارەی (سنة)ی پێغەمبەری خواوە (صلى الله عليه وسلم) زۆرە و بەردەوامیش لەو بارەوە مشت و مڕ هەبووە و هەر دەشبێ، ئنجا چ بەهەق چ بەناهەق.

بە ڕای بەندەش باشترین جۆری و شێوازی بەرگریی كردن لە ڕێبازی پێغەمبەری خوا محمد(صلى الله عليه وسلم) بریتیە لە: ڕاست و دروست ناساندن و خستنە ڕووی ئەو ڕێبازە بە پێزە، چونكە وەك گوتراوە: (الناس أعداء ما جهلوا) خەڵك دژی شتێكن كە پێی ئاشنا نەبن.

ئنجا ئامانج و مەبەستی بنەڕەتیی ئامادەكردنی ئەم كتێبەش هەر ئەوەیە كە ڕێباز و ڕێ و شوێنی پێغەمبەری كۆتایی محمد(صلى الله عليه وسلم) بەشێوەیەكی ڕاست و دروست پێناسە بكرێ و، وەك خۆی بخرێتە ڕوو.

نوسینگەی تەفسیر
بۆ بڵاوكردنەوەو ڕاگەیاندن
هەولێر - شەقامی ٣٠ م - تەنیشت منارەی چۆلی

/TafseerOffice
+964 750 818 08 66
www.al-tafseer.com
tafseeroffice@yahoo.com

9 789933 593292